

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

145200

GÜNÜMÜZDE BALKAN ÜLKELERİNDEKİ EKONOMİK YAPISAL
DÖNÜŞÜM: ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİ

YÜKSEK LİSANS
TEZİ

Hazırlayan
Esfer ALİJİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şiir YILMAZ

Ankara -2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Esfer ALİJİ'ye ait GÜNÜMÜZDE BALKAN ÜLKELERİNDEKİ EKONOMİK
YAPISAL DÖNÜŞÜM: ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİ adlı çalışma, jürimiz
tarafından İktisat Teorisi . . . bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul
edilmiştir.

(İmza)
Başkan Prof. Dr. Şiir Yılmaz
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Y. Yılmaz

(İmza)
Üye.....
Prof. Dr., Şiir YILMAZ (Danışman)
Prof. Dr. Muhitem
Kaznak

(İmza)
Üye.....Dr. İsmail SEYDEK
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, günümüzde Balkanlarda ve özellikle Eski Yugoslavya ülkelerindeki ekonomik yapısal dönüşüm açıklanıp, uygulanan ekonomik politikaların Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecini hangi yönleriyle ve ne şekilde etkileyebileceği incelenmiştir.

Bu konuyu inceleme nedenimiz, hem Eski Yugoslavya'nın hem de ülkenin dağılımından sonra bağımsız Makedonya'nın vatandaşı olmamızın yanında, ülke ekonomik durumlarındaki gelişmelerin dün ve bugünü karşılaştırarak geleceği daha iyi görmemize yardımcı olacak bilimsel bir çalışma sunmaktır. Bu amaçla, 1945-90 yılları arasında yumuşak sosyalizm olarak nitelendirebileceğimiz bir yönetim ile yönetilen Eski Yugoslavya'nın ardından Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ'ın 1990'lardan günümüze dek ayrı ayrı genel ekonomik durumları, sosyal gelişmeleri ve Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci incelenmiştir.

Tez konumun, uzun ve dikkatli okumalarını yapan ve oldukça yararlı bilimsel görüş ve değerlendirmelerde bulunan tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Şiir YILMAZ'a, ayrıca eğitimim süresince manevi ve maddi desteğini hiç eksik etmeyen, hasta annem ve babama, bunun yanısıra tezimin hazırlanması sırasında yardımını esirgemeyen herkese de içten teşekkürlerimi sunarım.

Ocak 2004,

Esfer ALİ

Yukarı Banisa /

MAKEDONYA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	i
Kısaltmalar	v
Tablolar Listesi	vi
Şekiller Listesi	ix
Giriş	1

Birinci Bölüm

EKONOMİK SİSTEMLER: ESKİ YUGOSLAVYA'NIN YERİ

A. EKONOMİK SİSTEMLER	3
1. Tanımlar	3
2. Kapitalist Sistem	5
3. Sosyalist Sistem	6
4. Kapitalist Sistem Kurumları ve Sosyalist Sistemin Yeri	7
4.1 Mülkiyet Kurumu	7
4.2 Veraset	10
4.3 Serbest Girişim ve Kâr İsteği	11
4.4 Rekabet Kurumu	14
4.5 Fiyat Mekanizması Kurumu	15
5. Plancılık	16
B. ESKİ YUGOSLAVYA'NIN EKONOMİK SİSTEMLER ARASINDAKİ YERİ	18

İkinci Bölüm

ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİNİN DAĞILMADAN ÖNCE VE SONRAKİ EKONOMİK DURUMLARI

A. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERATİF CUMHURİYETİ	43
1. Genel Ekonomik Durum	43

B. BAĞIMSIZ ESKİ YUGOSLAVYA CUMHURİYETLERİ	70
1. BOSNA VE HERSEK	71
1.1. Genel Ekonomik Durum	71
2. HIRVATİSTAN	84
2.1. Genel Ekonomik Durum	84
3. MAKEDONYA	92
3.1. Genel Ekonomik Durum	92
4. SLOVENYA	104
4.1. Genel Ekonomik Durum	105
5. SIRBİSTAN VE KARADAĞ	114
5.1. Genel Ekonomik Durum	114

Üçüncü Bölüm

EKONOMİK YAPISAL DÖNÜŞÜM: ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİ ARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

A. GENEL EKONOMİK DURUM	128
B. SOSYAL VERİLER	154
C. KAMU VE ÖZEL SEKTÖR AYRIMINDA NİCEL BİR DEĞERLENDİRME	159
1. Özelleştirme	160
2. Siyasi Sistemler ve Ekonomik Reformlar	173
3. Ekonomik Özgürlük	178

Dördüncü Bölüm

YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN AVRUPA BİRLİĞİ İLE ENTEGRASYON AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. AB İLE İSTİKRAR VE ORTAKLIK SÜRECİ	187
1. Avrupa -Balkanlar Anlaşmaları	189
B. AVRUPA VE BALKANLAR'IN EKONOMİK ENTEGRASYONU	194
1. Ticari Paylar	194

2. Döviz Kuru Sistemleri	197
3. Parasal Derinlik	198
4. AB Yardımları	199
5. AB Üyelik Şartları, Eski Yugoslavya ile Diğer Balkan Ülkelerinin AB`de Yeri	203
C. GENEL DEĞERLENDİRME	208
SONUÇ	211
KAYNAKÇA	214
ÖZET	221
ABSTRACT	223

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
AVNOJ	: Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi
BH	: Bosna ve Hersek
BM	: Birleşmiş Milletler
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Alanı
COMINFORM	: Komünist Partileri Enformasyon Bürosu
COMECON	: Sovyet Bloku Ekonomik İşbirliği Organizasyonu
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrükler ve Genel Ticaret Anlaşması
GDA	: Güney Doğu Avrupa
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İOA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
İOS	: İstikrar ve Ortaklık Süreci
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODA	: Orta ve Doğu Avrupa
SDR	: Özel Çekme Hadleri
SÜ	: Sosyal Üretim
SSCB	: Sovyetler Birliği
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti
YKP	: Yugoslavya Komünist Partisi

Tablolar Listesi

	Sayfa
Tablo 1.1. Yugoslavya'da Faktör Maliyetlerine Göre GSYİH'nin Sektörel Payları	19
Tablo 1.2. Federel Hükümetin 1958- 87 arasındaki Endüstri Mallarında Fiyat Kontrol Derecesi	36
Tablo 2.1. Genel Ekonomik Durum	46
Tablo 2.2. 1952-1990 Sosyal Üretimin Yıllık Ortalama Büyüme Oranı	46
Tablo 2.3. YSFC de Enflasyon (%)	54
Tablo 2.4. 1952-1990; İş Arayan Kişiler	56
Tablo 2.5. YSFC'de Dönemler İtibariyle Temel Araçlara Yatırım	58
Tablo 2.6. Eski YSFC'nin 1965-1990 Döneminde Dış Borçlanması	62
Tablo 2.7. Federasyon Fonu'ndan Dağıtılan Araçlar	63
Tablo 2.8. 1926 -36 arası Yugoslavya Ödemeler Bilançosu	66
Tablo 2.9. Yugoslavya'nın 1948-1990 yılı Cari Ödemeler Bilançosu	66
Tablo 2.10. 1971- 1988 arasında İhracat ve İthalatın Cumhuriyet ve Özerk Bölgelere göre Yapısı	68
Tablo 2.1.1. Bosna ve Hersek'te Genel Ekonomik Durum	71
Tablo 2.1.2. BH'te, 1996-99 arasında Brüt Üretim ve Değer Katkısının Kantonlara Göre Dağılımı	73
Tablo 2.1.3. BH'te Enflasyon	74
Tablo 2.1.4. Toplam İstihdam	74
Tablo 2.1.5. Kayıtlı İşsizlik	75
Tablo 2.1.6. Kantonlara göre, 1999, Yıllık Ortalama İstihdam, İşsiz Sayısı ve Ücret	75
Tablo 2.1.7. Gerçekleşmiş Yatırım	77
Tablo 2.1.8. Çok Taraflı Kurumlardan Finansal Akış, 1999	77
Tablo 2.1.9. 1998 – 2000 arasında Faiz oranları	77
Tablo 2.1.10. Toplam Rezervler	78
Tablo 2.1.11. 2002 yılı, Dış Borç Servisi	78
Tablo 2.1.12. 1998-2002 yılları arasında Bosna ve Hersek'in Ödemeler Bilançosu	79
Tablo 2.1.13. Ülkelere göre İhracat ve İthalat	81
Tablo 2.1.14. 2001 ve 2002 yılı Ocak-Aralık döneminde Bosna-Hersek'in Dış Ticareti	83
Tablo 2.1.15. Ülkelere göre BH Federasyonu'nun İhracat ve İthalatı	83
Tablo 2.1.16. Ülkelere göre Sırp Cumhuriyeti'nin İhracat ve İthalatı	83
Tablo 2.2.1. 1990-2000 arasında Hırvatistan GSYİH'sı	85
Tablo 2.2.2. Perakende Fiyatlar	87
Tablo 2.2.3. Hırvatistan'da 1992- 2001 arasında İşsizlik	88
Tablo 2.2.4. Ortalama Maaş	89
Tablo 2.2.5. Hırvatistan Ödemeler Bilançosu	91
Tablo 2.2.6. Hırvatistan'ın Dış Ticaret Dağılımı	92
Tablo 2.3.1. 1990 - 2001 arasında Makedonya GSYİH'sı	94
Tablo 2.3.2. Perakende Fiyatlar	96
Tablo 2.3.3. 2001 yılında Makedonya'da Yapılan Doğrudan Dış Yatırımlar	99
Tablo 2.3.4. Makedonya Cumhuriyeti'nin Ödemeler Bilançosu	101
Tablo 2.4.1. 1990- 2001 Slovenya GSYİH'sı	106
Tablo 2.4.2. Büyüme Oranları	107
Tablo 2.4.3. Tüketici Fiyatları	109
Tablo 2.4.4. İşsizlik	110
Tablo 2.4.5. Ücretler	110

Tablo 2.4.6. Yatırımlar	111
Tablo 2.4.7. Ödemeler Bilançosu, Ticaret Bilançosu	111
Tablo 2.4.8. Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı	113
Tablo 2.5.1. Sırbistan- Karadağ GSYİH'sı	117
Tablo 2.5.2. 1990-2000 arasında GSYİH.....	118
Tablo 2.5.3. 1990-2001 Fiyat Endeksleri	119
Tablo 2.5.4. İşsizlik	121
Tablo 2.5.5. Temel Araçlara Gerçekleştirilen Yatırım	121
Tablo 2.5.6. Dış Borç ve Döviz Rezervleri	122
Tablo 2.5.7. 1990-2001 arasında Ticaret Bilançosu	123
Tablo 2.5.8. 1990-2001 arasında İhracat ve İthalat	124
Tablo 2.5.9. İhracat ve İthalatın Ülkelere Dağılımı	125
Tablo 3.1. Ekonomi Büyüklüğü, 2001	129
Tablo 3.2. 1990-2001 arasında Üretim Büyümesi	133
Tablo 3.3. 1990- 2001 arasında Üretim Yapısı	134
Tablo 3.4. Fiyatlar	137
Tablo 3.5. Balkanlar'da 1991-2001 Arası, Kayıtlı İşsizlik	138
Tablo 3.6. İşgücünün Yapısı	138
Tablo 3.7. 1990 ve 2000 yılında Mal İthalatı Yapısı.....	141
Tablo 3.8. 2001 yılı Görelî Fiyatlar ve Döviz Kurları	142
Tablo 3.9. Mal Ticareti	143
Tablo 3.10. Mal Ticaretinin Yönü	146
Tablo 3.11. Ödemeler Bilançosu	148
Tablo 3.12. Cari İşlemler Bilançosu	149
Tablo 3.13. 1996- 2001 yılında Yardımlar	150
Tablo 3.14. Kalkınma Yardım Komitesi(DAC)*Üyelerinin Net Yardımlarının Dağılımı	150
Tablo 3.15. Çoktarafli Kuruluşlardan Net Finansal Akış	151
Tablo 3.16. Finansal Akışlar	152
Tablo 3.17. Menkul Kıymetler Borsaları	153
Tablo 3.18. 2001 yılı, Sosyal Veriler –Sağlık Harcamaları ve Hizmetleri.....	155
Tablo 3.18.1 2001 yılı, Sosyal Veriler –Eğitim.....	156
Tablo 3.18.2 2001 yılı, Sosyal Veriler –İletişim ve Bilgi.....	157
Tablo 3.19. Tarımsal ve Şehir Nüfus	158
Tablo 3.20. Özel Sektörün GSYİH İçinde Payı	160
Tablo 3.21. Özelleştirme	160
Tablo 3.22. Makedonya Bankacılık Sektörünün Yapısı.....	168
Tablo 3.23. Sırbistan ve Karadağ Bankacılık Sisteminin Yapısı	169
Tablo 3.24. Sırbistan ve Karadağ Bankalarının Mülki Yapısı.....	169
Tablo 3.25. Toplam Doğrudan Yabancı Yatırım	170
Tablo 3.26. Özel Sektör Kredileri	173
Tablo 3.27. Özel- Kamu Harcamaları.....	175
Tablo 3.28. 2001 yılı Tarife Engelleri	177
Tablo 3.29. Global Ekonomiyle Bütünleşme	177
Tablo 3.30. Geçiş Ekonomilerin Yapısal Göstergeleri	179
Tablo 3.31. 1995-2003 Yılı, Ekonomik Özgürlük Endeksleri	179
Tablo 3.32. 2003 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi	181
Tablo 4.1. Güneydoğu Avrupa'da Ticari ve Bölgesel Enetegrasyonu Teşvik Girişimi	186
Tablo 4.2. Balkanlar -Avrupa Sözleşmeleri	189
Tablo 4.3. Güneydoğu Avrupa Dış Ticareti (1999)	194

Tablo 4.4. Yunanistan- Balkan Ticareti	196
Tablo 4.5. Yunanistan ve AB`nin Ülkelere Göre Toplam Ticareti	196
Tablo 4.6. Döviz Kuru Sistemleri	197
Tablo 4.7. AB ile Parasal Entegrasyon (1998)	199
Tablo 4.8. 1991-2001 AB`nin Batı Balkanlara Yardımı	200
Tablo 4.9. Ülkeler Geneline- Makroekonomik Göstergeler, 2001-2002	205

Şekiller Listesi

Sayfa

Şekil 1.1	1945 – 1988 arasında Yugoslavya’da Çalışanların Sayısı	20
Şekil 1.2	1945 -1988 arasında Kamu Sektörü Çalışanları	20
Şekil 1.3	1967-79 arasında İhracatın Serbestleşme Dercesi	32
Şekil 1.4.	Fiyat Oluşumu 1989	36
Şekil 2.1.	1952- 1988, Sosyal Üretimin Cumhuriyetler ve Özerk Bölgelere Göre Dağılımı.	48
Şekil 2.2.	1948 – 1991 yılları arasında Nüfus Artışı	50
Şekil 2.3.	1952 - 1987 yılları arasında YSFC’de Kişi Başına Sosyal Üretim	50
Şekil 2.4.	YSFC da Perakende Fiyatları	53
Şekil 2.5.	1952- 1988 YSFC de Çalışan Sayısı	55
Şekil 2.6.	İşgücü Dağılımı	55
Şekil 2.7.	YSFC’de İşçi Başına Net Gelir	57
Şekil 2.8.	1952-87 Endüstri İş Verimliliği Endeksi	58
Şekil 2.9.	1930-1987 YSFC Cari Ödemeler Bilançosu	65
Şekil 2.10.	1946-1988, İhracat ve İthalat Yapısı	68
Şekil 2.1.1	Reel Brüt Sanayi Üretimi	73
Şekil 2.1.2.	BH’te, 1996-99 Dış Borç ve Enflasyon	74
Şekil 2.1.3.	Kantonlara Göre, 1999 yıllık Ortalama İstihdam, İşsiz Sayısı ve Net Ücret	76
Şekil 2.1.4.	1990- 1999 arasında, Mal Ticareti Bilançosu	80
Şekil 2.1.5.	BH İhracat ve İthalat Yapısı	81
Şekil 2.2.1.	Hırvatistan’da 1990-2000 arasında GSYİH	85
Şekil 2.2.3.	Yıllık Enflasyon	86
Şekil 2.2.4.	Hırvatsistan Fiyat Endeksleri	87
Şekil 2.2.5.	Hırvatistan’da İstihdam	88
Şekil 2.2.6.	1991-2000 arasında Yatırımlar	89
Şekil 2.2.7.	1992-2001 arasında Dış Ticaret	91
Şekil 2.3.1.	1990-2001 Makedonya GSYİH’sı	95
Şekil 2.3.2.	Çalışan Başına Nominal ve Reel Ücret ve Yaşam Maliyet Endeksi	96
Şekil 2.3.3.	Ortalama Enflasyon	97
Şekil 2.3.4.	1997-2001 arasında Çalışan Sayısı	97
Şekil 2.3.5.	Brüt Sabit Sermaye Yatırımları	100
Şekil 2.3.6.	2000 yılında Ülkelere Göre Toplam İhracattaki Pay	102
Şekil 2.3.7.	2000 yılında Ülkelere Göre Toplam İthalattaki Pay	103
Şekil 2.3.8.	Makedonya’nın İhracat ve İthalat Yapısı	103
Şekil 2.4.1.	1990-2001 Slovenya GSYİH	107
Şekil 2.4.2.	1990-2001 Fiyatlar	108
Şekil 2.4.3.	1990-2001 arasında İstihdam	109
Şekil 2.4.4.	1990-2001 Dış Ticaret	112
Şekil 2.5.1.	Sırbistan- Karadağ GSYİH’sı	117
Şekil 2.5.2.	1990- 2001, GSYİH Büyüme Oranı	117
Şekil 2.5.3.	Fiyat Endeksleri	119
Şekil 2.5.4.	İstihdam	120
Şekil 2.5.5.	1990- 2001 arasında Ticaret Bilançosu	123
Şekil 2.5.6.	Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret, 2000	125
Şekil 2.5.7.	Ülkelere göre Dış Ticaret	125
Şekil 3.1.	Kişi Başına Düşen GSYİH (€, 2002).....	130
Şekil 3.2.a.	1996-2002 arasında, Bölgesel Toplam GSYİH Büyüme	131

Şekil 3.2.b	1997- 2002 arasında GSYİH Büyüme Oranları	131
Şekil 3.3.	2001 yılında, Sektörlerin GSYİH'ya Katkısı	134
Şekil 3.4.	Ülkelere Göre Ortalama Enflasyon	136
Şekil 3.5.	1990 ve 2001 yılı İhracat ve İthalat Değeri	144
Şekil 3.6.	1990- 2001 yılı, Kalkınmakta Olan Ülkeler'de Özel İştirakli Altyapı Yatırımları.	172
Şekil 3.7.	2002 yılı, Siyasi Sistemler ve Ekonomik Reformların Sonuçları	173
Şekil 4.1.	AB'nin Balkan Ülkelerindeki Ticari Payı	195
Şekil 4.2.	AB'nin Batı Balkanlara Yardımı	200

Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında dağılması ve doğu blokunun çözülmesi ile birlikte dünya ekonomisi "dönüşüm ekonomileri" kavramı ile tanışmıştır. Öz-yönetime dayanan ekonomik sistemin çöküşü ile birlikte eski Yugoslavya ülkeleri; Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya¹, Slovenya ve Sırbistan ve Karadağ'da² yaşanan ekonomik dönüşüm; piyasa fiyatları ile tanışılması, devlet sübvansiyonlarının azaltılması, ticaretin daha fazla batı ekonomilerine doğru yön değiştirmesi, üretim araçlarında mülkiyetin el değiştirmesi gibi önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Tez çalışmasının birinci bölümünde yer alan teorik kısımda, ekonomik sistemler ele alınıp, eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin (1945-1990 yılları arasında) mevcut sistemler arasındaki yeri ve seçtiği ekonomik politikalar açıklanacaktır. İkinci bölümde ise ilk önce eski Yugoslavya SFC'i genelinde ve cumhuriyet ve özerk bölgeleri bazında, 1945-1990 yılları arasındaki dönemin genel ekonomik durumu, ardından da 1990'ların başında yeni kurulan beş ülkenin günümüze kadar ayrı ayrı milli gelir, enflasyon, istihdam, işsizlik, yatırım, dış borç, ödemeler bilançosu, dış ticaret gibi genel ekonomik göstergeleri ele alınacaktır.

Piyasa ekonomisine geçiş kolay bir süreç değildir. Zorluklarla dolu bir takım sosyal, siyasal ve ekonomik düzenlemeler gerektirmektedir. Bunlar, özelleştirme ve dış yatırımlar için uygun şartların yaratılması; katı bütçe sınırlamalarının uygulanması; fiyat

¹ Uluslararası arenada, komşu Yunanistan ile olan isim anlaşmazlığı yüzünden FYROM- The Former Yugoslav Republic of Macedonia- Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti olarak tanınmaktadır ancak çalışmamızda sadece Makedonya olarak anılacaktır.

² 4 Şubat 2003 yılında Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti ismi Sırbistan ve Karadağ olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmada, Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti, Sırbistan ve Karadağ olarak bilinmelidir.

kontrolleri ve sübvansiyonların elenmesi ile ticaret ve piyasa liberalizasyonunun artışıdır. Üçüncü bölümde bu konuların yanında, daha önce sosyalist rejimle yönetilmiş ve 1990 lardaki Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan dağılım sürecinde oluşan yeni "Eski Yugoslavya" ülkelerinin kendilerine Pazar ekonomisini hedef seçerek, günümüzde yaşanan küreselleşme sürecinin gerisinde kalmama ve dünyada oluşturulmaya çalışılan üçlü blok arasında yer alma isteği doğrultusunda gerçekleştirdiği ekonomik yapısal değişiklikler incelenip diğer ülkelerle karşılaştırılması yapılacaktır.

Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olan Balkanlar'da, 1990'lardaki çözülme ile oluşan yeni yeni ülkelerden meydana gelen eski Yugoslavya ülkelerinin ekonomileri bir geçiş döneminden geçerek AB'nde yer almak istemektedir. AB'nin ekonomik sistemi ve onun kurumsal yapısının ideal pazar ekonomisi sistemi olduğu varsayımı altında Eski Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinin bu çerçevede aldığı yol ve konum dördüncü bölümün inceleme konusunu oluşturacaktır.

Birinci Bölüm

EKONOMİK SİSTEMLER: ESKİ YUGOSLAVYA'NIN YERİ

Bu bölümde, iki sistemin karşılaştırılması yapılırken, Kapitalist sistemin kurumları temel alınarak, Sosyalist sistemde bu kurumların karşılığı ve bu kurumlar dışında kalan - kendi içindeki görüş farklılıklarını da içererek- kurumlar incelenecektir.

Diğer yandan bu bölüm incelenirken Eski Yugoslavya Cumhuriyeti 1945- 1990 dönemi ile sınırlı tutulacak böylelikle ilerideki bölümlerde incelenecek konularla karışıklığa yol açması önlenektir. Bildiğimiz gibi 1990'ların başında dünyada Berlin duvarının yıkılması veya Sovyetler Birliği'nin, Eski Yugoslavya ülkelerinin ve diğer sosyalist ülkelerin dağılmasıyla, Komünist Parti'lerinin 1947 yılında Polonya'da düzenledikleri 2.Kominform Toplantısında kabul ettikleri iki kutuplu (sosyalist ve kapitalist) dünya bildirgeleri yerine "tek" sistem olarak kapitalizm yer almıştır. Bundan dolayı tüm ülkelerin kapitalizmin tüm kurumlarına uyum sağlamayı hedeflediği bu tarihten sonraki dönemi- ilerideki bölümlerde açıklamak üzere- bir yana bırakarak Eski Yugoslavya'nın 1945- 90 dönemi arasında iki kutup arasındaki yerini, belli başlı göstergelerle belirlemeye çalışacağız.

A. EKONOMİK SİSTEMLER

1.Tanımlar

Ekonomik Sistem Kavramı

Ekonomik sistem kavramı, iktisatçılar arasında da henüz tam bir berraklığa kavuşmuş bulunmamaktadır. Bazı İktisatçılar tarafından *strüktür* deyimi gibi *rejim-*

düzen deyimi de sistem ile karıştırılmakta, sistem deyiminin yerine kullanılmaktadır.¹ Gerçekte sistem deyimi, öteki ikisinden çok daha geniş bir anlamı yansıtmakta ve her ikisini de kapsamaktadır. Her ekonomik sistem bir bakıma ve her şeyden önce bir *üretim* ve *gelirin dağılımı* yöntemidir. Her ekonomik sistem mal ve hizmet üreterek bunları dağıtmaya, başka bir deyimle, gereksinimleri tatmin etmeye uğraşmaktadır. Kapitalist sistemde mal ve hizmetleri üretenler piyasa aracılığıyla mallarını ve hizmetlerini tüketiciye ulaştırmaktadırlar. Buna karşı sosyalist-komünist bir ekonomik sistemde toplum içinde mal ve hizmetler, devletin mülkiyetinde olan kurumlar, işletmeler, devlet çiftlikleri tarafından üretilir ve gene devlete bağlı kurumlar tarafından tüketiciye aktarılmaktadır. Bu iki temel sistemin yanında, bir kısım mal ve hizmetler devlete bağlı veya devletleştirilmiş, ulusallaştırılmış kurumlar tarafından üretilmekte ve tüketiciye hem devlet kurumları hem de özel kişiler veya kurumlar aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Bu karma ekonomik sistemde, devlet kesiminde de özel kesimde de piyasa fiyatı esas iken, sosyalist-komünist ekonomik sistemde fiyatı devlet önceden saptamış olmaktadır.

Her ekonomik sistem ayrı üretim kuralları içinde çalışmakta, ayrı bir biçimde örgütlenmiş bulunmaktadır. Fakat, her ekonomik sistem önce hangi mal ve hizmetin ne kadar, nasıl, ne zaman üretileceğini ve de üretilen mal ve hizmetlerin ne kadarının tüketime, yatırıma, birikime ayrılacağını saptamak zorundadır. Aynı zamanda, aynı kurumlara ve kurallara sahip olmamakla beraber bütün ekonomik sistemler bir yerde birleşmektedirler; kişileri ve kişilerden kurulu toplumları daha çok maddi refaha ve mutluluğa ulaştırmak.

Ekonomik sistemleri karşılaştırmak güçtür, ancak bu güçlüklerle karşın bazı karşılaştırma noktaları bulmak olanaklıdır. Ekonomik sistemleri²; üretim hacmi, gelişme hızı, etkinlik, yeni üretim yöntemleri, istikrar ve istikrarsızlık, ekonomik özgürlük,

¹ Cahit Talas. *Ekonomik Sistemler*. İmge Kitabevi, 5.bsk,1999, s.4.

² Her ekonomik sistemin temelinde bir doktrin, bir düşünce vardır. İnsanların düşünceleri, bu düşüncelere dayanılarak hazırlanmış olan yasalar, halkların düşüncelerinden, kötü veya iyi diyerek yaptıkları değerlendirmelerden doğan gelenekler, inançlar, moral ve ahlaksal kurallar ekonomik sistemlerin kurumlarını hazırlar ve oluştururlar. O halde ekonomik sistemleri yapanlar insanlardır, diyor Talas. (Cahit Talas., a.g.e. s.4.)

ekonomik ve sosyal adalet gibi ölçüler esas alınarak, birbirinden bağımsız değerlendirmemek kaydıyla, karşılaştırma yapılabilir. Böyle bir karşılaştırma yapılmadan önce bu iki sistemin genel tanımlarını vermeye çalışalım.

2. Kapitalist Sistem

Kapitalist sistem feodal düzenin yıkılması ile başlamaktadır.³ Kapitalist düzen, XV.yy dan itibaren ulus olayının, merkezi otoritelerin, ticaretin genişlemesi ve paranın rolünün büyük bir ölçüde artması sonunda yıkılmaya başlamıştır. Bu yıkılış ve gelişmenin önemli bir yanı, bundan böyle emeğin satın alınması, kiralanmasıdır. O halde, para ekonomisi ve ticaret, kapitalist sistemin başlangıcı olmuştur. Bu görünüm içinde kapitalist sistemi en-eski sistem olarak kabul etmek hatalı sayılmaz.

Kapitalist Sistemin Tanımı

Bu ekonomik sistem içinde üretim malları genel olarak özel kişilerin mülkiyetindedir ve üretim kar sağlamak için yapılmaktadır. Biraz genişçe ve açıklayıcı bir tanıma göre *kapitalizm, bir işveren veya işverenler kumpanyası tarafından geniş ölçüde üretimin örgütlenmesidir. Bu işveren veya kumpanyalar, biriktirmiş oldukları sermaye ile hammadde ve makineler satın alır ve emek kiralarlar. Bunlarla, harcamadan daha çok bir servet üretir ve böylece kar sağlarlar.*⁴ Başka bir görüş içinde de *kapitalizm, özel mülkiyet, insan ve doğa tarafından yaratılan sermayenin özel kar için kullanılması ile belirlenen ekonomik bir örgütlenme düzenidir.*⁵

³ Özel mülkiyet, özel girişim, değişim, fiyat ve piyasa ekonomisi, XIII. Yüzyıldan itibaren büyüyüp gelişmeye ve tartışmaya konu olmuştur. Başka bir deyişle, bu ekonomik kurumlar, kapitalizm olayına ve kapitalist sisteme vücut vermiştir. (William N. Loucks. *Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler*, Belge Yayınlar 1972, s.1-2.)

⁴ Başka bir tanıma göre ise, *Kapitalizm bir ekonomik sistemi ifade eder. Bu sistem içinde üretim malları daha çok özel kişilerin mülkiyetindedir. Ve üretim her şeyden önce satış için yapılır. (Grosman, C.Talas.a.g.e içinde)*

⁵William N. Loucks. *Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler*, Belge Yayınlar 1972, s.1-2, 19.

Özetle, kapitalist bir toplumda üretim mallarına sahip olmak kişilere bir hak olarak tanınmış, veraset kabul edilmiş, serbest girişim, rekabet ve fiyat mekanizması da temel alınmıştır.

3. Sosyalist Sistem

Sosyalizmin Tanımı

Bir görüşe göre sosyalizm⁶, ortak temel öge üretim araçlarının ve hiç olmazsa, bunlardan toplum yaşantısı üzerine güçlü etkisi olanların özel mülkiyet konusu olamamaları, kamuya mal edilmiş bulunmaları devlet aracılığı ve karışimleri yolundan gelir dağılımında ve refahta oransal da olsa eşitliğe ulaşmaktır.⁷

A. Schumpeter'e göre sosyalizm ya da sosyalist bir toplum, üretim malları ve bizzat üretim üzerine merkezi bir makâmın, otorite denetiminin bulunduğu bir modeli ya da toplumun ekonomik işlerinin özel kesime değil, kamuya ait olmasını anlatmaktadır.⁸ Marx'a göre sosyalizm, üretim, dağıtım ve değişim araçlarının kamulaştırılmasıdır. Ayrıca, Marx'a ve Lenin'e göre sosyalizm emekçi sınıfın egemenliği ve komünizme geçişin bir aşaması olduğu halde, İngiliz İşçi Partisi'nin düşüncesi içinde demokrat hükümetle birlikte bir kamu ve özel girişim ekonomisi olup, kişiye hiç olmazsa en az bir geçim olanağını ve toplumda tam istihdam durumunu sağlayan bir sistem olarak görülmektedir.

Yapılmış ve belki yapılacak tanımları, iki ana konu içinde toplayabiliriz. Birisi, Marxçı bilimsel ya da radikal diyebileceğimiz sosyalistler, ki burada temel düşünce, üretim mallarının mülkiyetinin özel kişilerden alınıp topluma verilmesidir. Öteki ütöp-

⁶ Sosyalizm sözü 1810-1820 yılları arasında Robert Owen tarafından kullanılmıştır. Fakat, bir görüşe göre komünizmi savunduğu için sosyalizm, Eflatun ile başlamıştır.

⁷ C. Talas. a.g.e., s.237.

⁸ J.A. Schumpeter: Capitalism, Socialism and Democracy, London., 1966, s. 167.

yacı, Fabiancı, revizyoncu, programcı sosyalistlerin üzerinde durdukları ve kesin olarak mülkiyetin kimin elinde olması gerektiği konusu yerine, gelir dağılımında eşitlik ve adalete öncelik veren tanımlardır.⁹

Sosyalist düşünce, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belli kişi veya kişilerin düşüncesinden kaynaklanmadığı gibi, ne zaman ortaya çıktığını kesinlikle belirlemek de mümkün değildir.¹⁰ Günümüzde ise tek, üniform, tekdüze bir sosyalizmden söz etmek olası değildir. Fakat, Marx'dan sonra bütün sosyalist düşüncelerin temelinde, ortodoks veya revizyoncu Marxçılığın genel esasları vardır.

4. Kapitalist Sistem Kurumları ve Sosyalizmin Yeri

Kapitalist ekonomik sistemin niteliği ve tarihsel gelişimi içinde hangi değişimlere uğradığını yakından saptayabilmek için bu sistemi oluşturan kurumları incelemek gerekmektedir.

4.1. Mülkiyet Kurumu

Bir tanıma göre *mülkiyet, değerli şeyleri elde etmek, kontrol eylemek, kendisi için kullanmak hakkını ifade etmektedir. Sahip olunan şeyin şahsen kullanılması ve başkaları tarafından kullanılma koşullarını belli etme ayrıcalığı anlamına gelir*¹¹, diğer bir anlama göre de *özel mülkiyet, mevzuat, örf ve adetlerle toplum tarafından ferde tanınan haklardan doğmaktadır*.¹²

Kapitalist sistemin yaklaşık bütün tanımları özel mülkiyeti, özellikle kişinin üretim mallarına sahip olabilme ve bunları kullanma özgürlüğünü esas almaktadır. Esasen, kapitalist sistem içinde kişiler üretim için kullandıkları malların gelirlerine

⁹ C. Talas. a.g.e., s.239.

¹⁰ Vural F. Savaş. İktisatın Tarihi. Siyasal kitabevi, 3.bsk, Ankara 1999, s.429-430.

¹¹ William N. Loucks. *Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler*, Belge Yayınlar 1972, s.25,30.

¹² Ludwig Von Mises'e göre de mülkiyet, ekonomik nitelikteki malların kullanılması yetkisidir ve sahip, ekonomik mallara sahip olan kimsedir. C.Talas, a.g.e. s.148.

serbest olarak sahip olamaz ve bu gelirleri himaye görmez ise, kapitalist sistem anlamını yitirir ve sermaye yetersizliğinden ötürü ilerleme olasılığı kalkar.

Özel mülkiyetin kapitalist sistem içindeki görevlerinden ilki, üretim araçlarının nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağı hakkındaki kararların kimler tarafından verileceğinin saptanmasıdır.¹³ Özel mülkiyet hakkının başka bir işlevi, sermaye çoğalmasını sağlayarak toplumun refahının artmasına hizmet etmek olmaktadır. “Özel Mülkiyet” kurumunun kapitalist düzenlerdeki görevi, işte o tasarruf heyecanını uyandırmaktır. Kapitalist düzenlerdeki “özel mülkiyet” kavramı sayesinde ki karar verme yetkileri üretim araçlarına sahip olan kişilerin elinde toplanmakta, onlar da bu yetkileri dileklerine, uygun gördükleri kişilere dağıtabilmektedirler. Oysa, özel mülkiyet ortadan kalktığı zaman -ki böyle bir durumda ekonomik kararların kaynağı “özel mülkiyet-dışı” bir kurum olacaktır- Kapitalist düzen de varlığını yitirmiş olacaktır.¹⁴

Ekonomik mallara sahip olmak bu malların, herhangi bir denetime bağlı olmaksızın istenildiği biçimde kullanılması anlamını, özellikle bugünkü toplumlarda, taşımamaktadır. Prof. John K. Galbraith'in dediği gibi, kapitalist toplumun bugünkü sınıai sistemi kaçınılmaz, inkar olunamaz bir biçimde devletle işbirliği halindedir. Bugünkü büyük şirketler, kumpanyalar devletin elinde bir silahtır.¹⁵ Kapitalist sistem içinde bir sınıra kadar devlete müdahale, düzenleme ve kısıtlama hakkı tanınmıştır. Bugünkü kapitalist sistem düzenleyici bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan, Rusya'daki sosyalist sistem ile kıta Çin'indeki ya da Yugoslavya ve Çekoslovakya hatta Polonya ve Romanya'daki sosyalist sistemler arasında önemli farklar belirmiştir. bulunmaktadır.¹⁶ Ancak yaklaşık tüm sosyalist devletlerde Djilas'ın¹⁷ Yeni Sınıf adlı kitabında atfettiği gibi :

¹³ William N. Loucks. a.g.e., s.32.

¹⁴ W. N. Loucks. a.g.e., s.36.

¹⁵ C. Talas: a.g.e., s.151.

¹⁶ C. Talas: a.g.e., s.151-152.

¹⁷ Milovan Djilas 1945-54 döneminde Kardelj ile birlikte Yugoslavya'nın baş ideologu idi. İşçi Özyönetimi ve bağımsızlık politikalarının oluşumunda belirleyici ağırlığı vardı.

*Devletleştirme gibi muhtelif metodlarla, mecburi kooperatifler, yüksek vergiler ve fiyat kontrolleri ile hususi mülkiyet mahvedilmiş ve kollektif mülkiyet şekline inkılap etmiştir.*¹⁸

Devletin ekonomik hayata müdahalesi Yugoslavya dışındaki ülkelerde olmazsa olmaz politika olarak uygulanmıştır. Sovyet Komünist Partisi'nin izinden ayrılmış olan ve merkezîyetçilikten bölgeci ya da eski deyiimiyle ademi merkezîyetçiliğe geçmiş bulunan Yugoslavya daha şiddetli saldırıların hedefi olmakta ve yeni gözden geçirmeciliğin-revizyonculuğun öncüsü sayılmaktadır.¹⁹

Sosyalizm geleneksel olarak, hiç değilse, «kilit» üretim malları üzerinde kamu mülkiyetini savunmaktadır. Büyük üretimde kullanılan ve büyük miktarda emek istihdam edilmesini zorunlu kılan üretim mallarının mülkiyet hakkı, özel ellerde değil, toplumun bizzat kendisinde olmalıdır. Marksistlerin aksine, modern sosyalistler, tüm üretim mallarının kamu mülkiyetine devredilmesini gerekli görmemektedirler. Kamulaştırmada önceliğin «Zirve»deki sanayi dallarına verilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bir görüşe göre, Sosyalist düzen altında devlet ve kamu kesiminin denetleme kapsamı genişleyecek ve bu sebeple, Kapitalist bir düzene kıyasla, devlet mekanizmasında rüşvet ve irtikap için daha fazla fırsat çıkacaktır. Oysa, kapitalist düzenlerde, küçük bir kamu kesiminin yanında, büyük bir özel kesim vardır ve bunun da böylece önüne geçileceği umulmaktadır.

Sosyalistlere göre, sosyalizmde, fabrikaların, makinelerin, toprakların meydana getirdiği üretim araçlarının özel mülkiyet altına girmesi artık imkansızlaşacağından, aynı şekilde ve bunun doğal bir sonucu olarak, kapitalizme kıyasen insanın insan tarafından sömürülmesi de imkansız hale gelecektir. Komünizmin en ileri aşamasının, yani “Tam Komünizm”in ekonomik yanları aşağıda kısaca özetlediğimizde; kısıtlı veya bedenen sakat olanların dışında ‘toplum’, artık tamamen işçilerden meydana gelmekte ve

¹⁸ Milovan Djilas. *Yeni Sınıf*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974, s.70.

¹⁹ Yugoslavya, Stalinci Kominform ile uyumsuzluk durumuna düşmüş ve 1948 yılında Kominform'dan ihraç olunmuştur. Böylece, Kominform'u kurmuş olan dokuz komünist parti -Rusya, İtalya, Fransa, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan- sekize inmiştir. 1956 yılında Kominform kendi kendini dağıtmıştır. 1956'dan sonra yeni komünist enternasyonaller kurulmamıştır.

Üretimin doğal ve insan yapısı araçları bu emekçi toplumunun ortak mülkiyetinde olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber, kişisel zevk ve mizaçlarda farklılıklar olmasına rağmen Toplum artık sınıfsız bir toplumdur. Artık Değer kimsenin malı değildir. Dolayısı ile işçiler ürettiklerinin tümüne sahiptirler. Bu durumda, insan ve doğa-yapısı araçların yardımı ile emek ne kadar üretirse, o kadarına sahiptir. Böyle bir toplumun yesi sermaye mallarını özel mülkiyeti altında tutamamakta, tüketim mallarını biriktirmenin ihtiyaını da duymamaktadır.²⁰

4.2. Veraset

Kapitalist sistemin veraset kurumu özel mülkiyet kurumuna sıkı bir biçimde bağlıdır. Veraset, «Mal Tevarusu» olarak da adlandırılabilen bu kurumda iki ayrı hak dizisi görüyoruz: a) Mal sahibine, ölüm halinde, malların mülkiyetini kime veya kimlere devredeceğini seçme hakkının tanınması, b) rf ve geleneklerin, yasaların ölen sahip ile, belli bir hısımlık derecesi bulunan kimsenin mirascı olma hakkını bir ölçüde güvence altına almasıdır. Bunlardan birincisi “Vasiyet etme hakkı”, ikincisi de “Miras Hakkı”dır. Veraset kavramının buradaki kullanılışı her ikisini de kapsamına almaktadır.

Olanak bulunduğu takdirde her insan, hayatında edinmiş olduğu servetin kendi yakınlarına geçmesini ister. Kapitalist sistem içinde veraset kurumu mülkiyet kurumu ile birlikte biriktirimin gelişmesinde ve servetin birikmesinde bir işlev görmekte ve bu suretle refaha ve ilerlemeye yardımcı bir kurum olarak belirmektedir. Korunması böyle bir işlev görmesinden ötürüdür.²¹ Ancak şunu da belirtelim ki, Kapitalist Düzen sürdükçe, “zel Mülkiyet” ve “Veraset” kurumları da devam edecektir. Ama ne var ki, kapitalizmin bütün kurumları gibi veraset kurumu da geniş kısıtlamalara uğramıştır. Veraset kurumu ortadan kaldırılsa, Kapitalist düzenin devamını sağlayabilmek için zel Mülkiyet kurumu tek başına yeterli değildir. Dolaylı olarak Mülkiyet hakkının kalktığı bu Kapitalist toplum böylelikle, Sosyalist bir toplum halinde gelecektir. Böyle

²⁰ Loucks, William N. a.g.e, s.273.

²¹ C. Talas, a.g.e, s.153.

bir gelişimi engellemek için tek çözüm yolu, devlete geçen mülkiyet haklarının, devlet tarafından tekrar özel kişilere devredilmesidir.²² Sosyalist görüşe göre ise, büyük üretim mallarını kamulaştıran Sosyalist bir hükümetin, sözü geçen malların Kapitalist düzenlere özgü Mülkiyet Veraseti kurumu yolu ile babadan oğula devredilmesini önleyerek gelir eşitsizliğinin bir büyük kaynağını (rant ve faiz gibi gelirler getiren mülkiyet hakları) böylelikle kurutmakta olduğu savunulmaktadır.²³

4.3. Serbest Girişim ve Kâr İsteği

Kapitalist sistem içinde mülkiyet hakkının bir anlamı da yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi kapitalistin ya da sahibinin, mallarını serbest olarak kullanabilmesi, bunları kendi çıkarlarına en uygun üretim veya tüketim alanına götürebilmesidir. Böyle bir özgürlük, girişim özgürlüğüdür.

Kapitalist sistemin işleminde girişim özgürlüğü temel bir kurumdur. Girişim özgürlüğü olduğu takdirde girişimci sermayeyi, emeği, toprağı ve öteki doğal kaynakları kendisinin istediği biçimlerde ve yönlerde kullanabilir. Girişimci bu kullanımdan kar, yarar sağlamak isteyeceğinden –çünkü herkes gibi girişimci de ekonomik bir kişidir- kiraladığı veya sahip olduğu üretim faktörlerini en verimli olan alanlara yöneltmeyi düşünecektir. Üretim faktörlerinin en verimli alanlarda kullanılması toplumun refahına hizmet etmektedir.²⁴ İşte bu inançtan hareket ettiği için kapitalist sistem girişim serbestisini bir ilke olarak kabul etmiştir. Kişinin girişim özgürlüğü olmadığı zaman kapitalist sistem, kapitalist olma niteliğini yitirmektedir. Öte yandan, mülkiyet kurumu gibi, veraset kurumu gibi serbest girişim kurumu da sınırsız değildir. Kapitalist sistemi benimsemiş olan toplumlarda da, kişinin girişim özgürlüğüne kısıtlamalar getirilmiştir.²⁵

²² W. N. Loucks, a.g.e, s.37.

²³ W. N. Loucks. a.g.e, s.358.

²⁴ Adam Smith. Ulusların Zenginliği. Alan yayıncılık, 1997.

²⁵ Öte yandan, toplumların yaşantısında büyük önemi bulunan ve aynı zamanda tükenebilir nitelikte olan stratejik yapıdaki madenler, yeraltı servetleri alanında (petrol, demir, bakır, uranyum, kömür gibi) özel girişim özgürlüğü kısıtlanabilir, kaldırılabilir... Örgütlenmiş toplum kavramı, insanın doğustaki sınırsız hak ve özgürlüklere sahip olması kavramının tam karşıtıdır. Burada dikkat edilecek nokta kısıtlamaların

Burada da genel ölçü toplumun çıkarları, toplumun sağlığı, toplumun güvenliğidir.²⁶

Çağımızda kişisel girişimlerin yerini, ileri derecede gelişmiş, sanayileşmiş toplumlarda şirketler, kumpanyalar, korporasyonlar almaktadır. Her ekonomik girişimin bir kar sağlama ve bu yoldan refaha ulaşma ve büyüme amacı vardır. Kâr olgusu uğraşmayı teşvik eden öğelerden biri durumundadır. Kapitalist sistem içinde, kişi ve kişinin ekonomik hareket ve kararlarında, görünümde de olsa tam bir serbestliğe sahip olması esas kuraldır. Bunun karşısındaki sosyalist sistem içinde, kişinin rolü ve serbestliği en alt sınırına indirilmiş, kişinin yerini toplum yada toplum adına karar vermeye yetkili sayılan gruplar almıştır.

Özel teşebbüs özgürlüğü kurumu sayesinde üretim araçlarının en iyi bir şekilde ve en iyi yerlere kullanıldığı varsayılmaktadır. Teşebbüs özgürlüğünün kapitalist ekonomiler için taşıdığı önem çok fazladır. Müteşebbisin görevi belirli mal ve hizmetlerin piyasaya arz edilmesi için gerekli nitelik ve nicelikteki üretim araçlarının bir araya getirilmesi ve eşgüdüm içinde çalışmalarının sağlanmasıdır. Kapitalist düzenlerde müteşebbislere, faydalı olabilecek alanları bulup çıkarmak ve üretim araçlarını bu alanlarda kullanmak özgürlüğünün tanınması gereklidir. Kapitalist toplumlar bu kurumun aracılığı ile bütün üretim araçlarının «istihdam»ını sağlamaya gayret ederler.²⁷ Teşebbüs özgürlüğünün, yeni yeni makinelerin yapısını, teknolojik gelişmelerin hızlanmasını teşvik etmesi de beklenebilir. Kapitalist ekonomilerde, yeni ilkelerin bulunması, geliştirilmesi ve geniş alanlara yayılması ancak “özel teşebbüs özgürlüğü” ile mümkündür. Yeni mal ve hizmetlerin ortaya çıkarılması veya eski mal ve hizmetlere yeni ve gelişmiş biçimler verilmesi, “özel teşebbüs özgürlüğü”nün en doğal bir sonucudur.

kapsamına giren alanın, «özgürlük»-ün kapsamına giren alandan daha dar olmasıdır. Bir başka deyişle, kısıtlamadan çok özgürlük vardır.

²⁶ A. Smith. Ulusların Zenginliği ve ayrıca bkz. C. Talas, a.g.e s.157

²⁷ W. N. Loucks, a.g.e, s.40.

Kâr Amacı

Gerçi iktisadi insan, özel mülkiyet, veraset, özel teşebbüs özgürlüğü ve rekabet Kapitalizm'in temel kurumlarıdır ancak yalnız ve yalnız kapitalist ekonomilerin tekeline değildir. İşte, "Kar Motifi" bu yönden çok farklıdır. Kar motifine sahip olmayan bir Kapitalist ekonomiyi düşünmek nasıl mümkün değilse, Kapitalist ekonomilerin dışında bir kar motifini düşünmek de aynı derecede olanaksızdır ve "Kar motifi", Kapitalizm'in dışında bir sistemde varolamaz.²⁸ "Kar Güdüsü" kapitalist ekonomilerin "Merkezi Denetim Organı"dır; Kapitalist ekonomileri fiilen yöneten şahıs veya kuruluşların bulunması, düzenin özü bakımından, imkansızdır. "Kar Güdüsü"nün, müteşebbisi, üretim araçlarını en verimli üretim süreçlerinde kullanması için, harekete geçirmesi beklenir. Bir başka deyişle yüksek bir ihtisaslaşma düzeyine ulaşmış ekonomilerde "kar güdüsü" eşgüdümü sağlayacak bir araç olarak çalışmaktadır. Öyle ki, Kapitalist ekonomiler için hayati önem taşıyan teşebbüs kararlarının alınmasını tek başına "kar güdüsü" sağlamaktadır. Yeni süreçlerin bulunması, yeni makinelerin yapımı, üretim araçlarının değişik biçimlerde üretim süreçlerine koşulması ancak bu sayede mümkün olmaktadır. Bu kararlar, ekonomi içinde üretim araçlarının en iyi şekilde dağıtılmasını ve yerleştirilmesini sağlamaktadır.

Kapitalizmi durmaksızın eleştirmek, Sosyalist hareketin en belirgin özelliklerinden biridir ve Ulusal Ürünün azalması halinde, istihdam düzeyinde de bir düşme eğilimi göze çarpacağı ileri sürülmektedir. Sosyalist görüşe göre, serbest - piyasa Kapitalizmi, kaynakların (özellikle emek) tam istihdamını gerçekleştirecek Ulusal Ürün (Milli Hasıla) düzeyini sağlayan ve koruyan otomatik bir mekanizmaya sahip değildir.²⁹ Kısaca, serbest piyasa kapitalizmde kar güdüsü ekonominin kalbi durumundayken, Ekonomik Planlama, yürütme ve denetlemenin merkezi örgütler tarafından yapıldığı Sovyet ekonomisinde böyle bir "Kar Güdüsü"nün olmayacağı açıktır.

²⁸ W. N. Loucks, a.g.e, s.50-51.

²⁹ W. N. Loucks, a.g.e, s.347.

4.4. Rekabet Kurumu

Rekabetin en basit eş anlamı “karşılıklı mücadele”dir. Ekonomide rekabet karşılıklı girişilen ekonomik mücadele anlamına gelmektedir. Ancak vurgulanması gereken önemli bir nokta da rekabetin ancak kapitalist sistem içinde var olabilir olmasıdır. Oysa, rekabetin var olması, başka bir deyişle belli bir zamanda belli bir mal veya üretim etkeni bakımından rekabetin bulunması için bazı koşulların bir araya gelmiş olmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu koşulları şöyle sıralayabiliriz: 1) Piyasada geniş bir alıcı ve satıcı kitlesi olmalıdır. 2) Bu alıcı ve satıcılardan hiçbirisi kendi fiyatını karşı tarafa kabul ettirebilecek bir güce sahip bulunmamalıdır. 3) Piyasa, tekellerin baskısı altında kalmamalıdır. 4) Alıcı ve satıcılar serbest hareket edebilmelidirler. 5) Üretim, alım ve satıma etki yapmak amacı ile alıcılar ve satıcılar arasında anlaşmalar bulunmamalıdır. 6) Hükümetler ve öteki kamu kurumları piyasa oluşumuna müdahale etmemelidirler. 7) Alıcı ve satıcılar piyasanın durumu (arz, talep ve fiyatlar) hakkında tam bilgiye sahip olmalıdırlar. İşte bütün bu koşullar var olduğu takdirde, daha sonra görüleceği gibi, kapitalist sistemi harekete geçiren ve arz-talep dengesini ayarlayan fiyat kurumu işlevini yapabilecektir.³⁰ Ayrıca rekabetin olabilmesi için alıcı ve satıcıların birer «iktisadi insan» gibi düşünmeleri, karar vermeleri ve verdikleri karara göre hareket etmeleri gerekmektedir.

Görülüyor ki ekonomik anlamda rekabet, doğal değil sosyal bir olaydır. Rekabet sayesinde ki malların doğal fiyatları pazarda oluşabilmekte, alıcı ve satıcıların talep ettikleri fiyatlar piyasada rekabet koşulları içinde doğmaktadır. Şu halde, rekabet kurumunun bir rolü, fiyatları maliyet fiyatına doğru yaklaştırmaktır. Bu temel rolün yanında rekabet kurumunun başka rolleri de vardır.³¹

³⁰ C. Talas, a.g.e, s.161.

³¹ Bunları şöyle sıralayabiliriz: 1) Rekabet, ekonomik uğraşılarda etkin ve akılcı bir çalışmayı sağlar ve iyi örgütlenmemiş, üretim etkenlerini iyi kullanmayan ve israfçı üretim yapan işletmeleri, kumpanya ve korporasyonları piyasadan uzaklaştırır, tasfiye eder. 2) Rekabet işletmeleri yeni buluşlara, yeni tekniklere ve dinamizme götürür. 3) Rekabet aynı zamanda ekonomik uğraşılarda düzenleyici bir öğesi olarak belirmektedir. Bir malın toplam arzı toplam efektif talebe oranla yetersiz ise, kar düzeyi yüksektir yüksek kar düzeyi yatırımları teşvik eder, yeni yatırımların sağladıkları arz düzeyinde arz ve talep denge durumuna gelir. C. Talas, a.g.e., s.162.

Pazarlar, onları kullanmak isteyen her alıcı ve satıcıya açık olmadığı, alıcı ve satıcılar da alım ve satımlarını tam özgürlük içinde yapamadıkları takdirde Rekabetin anlam ve önemi elle tutulur derecede azalmaktadır. Böyle bir ortamda rekabetin önemli bir etken olması imkansızdır. Böyle herkese açık olan pazarlara «serbest pazar»lar adı verilir. Kapitalizmi de zaten “serbest pazar ekonomisi” olarak tanımlamak mümkündür. Ancak değişik görüşlere göre hükümetin ekonomik yaşam üzerindeki denetlemelerini arttırması, özel teşebbüsün çalıştığı veya çalışabileceği sahalarda Devlet Mülkiyetinin yaygınlaşmasının, Kapitalist düzenleri sonunda çökteceği düşünülmektedir.

4.5. Fiyat Mekanizması Kurumu

Kapitalist sistemin başka bir temel kurumu, hiç kuşkusuz, fiyat mekanizmasıdır. Özel mülkiyet, ancak serbest girişim, rekabet, kar ve ekonomik güdü içinde bir anlam taşıyabilir. Hangi tür malların ne miktarda üretileceği, mevcut sermaye, emek ve doğal kaynakların hangi üretim kesimlerinde kullanılacağı, tüketim, biriktirim ve yatırımlar için ayrılacak paranın miktarı fiyat mekanizması içinde kararlara konu olmaktadır. Arz ve talep ancak serbest bir fiyat sistemi içinde işleyebilir. Komünist-sosyalist ekonomilerde klasik anlamda fiyat mekanizması kurumu mevcut olmadığından, kısa ve uzun vadeli planlar yolu ile fiyat mekanizmasının işlevi yerine getirilmeye çalışılır.³² Oysa, fiyat, fiyatın anlatımının bir aracı olan para aracılığı ile ekonomik sorunların devlet karışımı olmaksızın, başka bir deyimle bir merkezi plana gerek kalmaksızın çözülmesini mümkün kılar. Bununla beraber, fiyat mekanizması kurumunun, kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için ekonominin rekabetçi niteliğe sahip olması gerekmektedir.

Kamulaştırılmış (Sosyalist) bir ekonomi düzeninin ilk ve en önemli görevi ile Kapitalist bir ekonominin görevi arasında fark yoktur: Sınırlı kaynakların belirli kullanımlara yönltilmesi (tahsisi) ve tüketicilerin mal taleplerinin belirli üretim miktar

³² C. Talas, a.g.e, s.65.

ve biçimleri tarafından sınırlanmasıdır. Kapitalist toplumlarda “tahsis” sorunu, serbest mal ve üretim araçları piyasaları tarafından çözümlenmektedir. Değişik arz ve talepler, fiyatlar tarafından uyarlanmakta: “fiyatlar” ise, sözügeçen kaynakların birbirlerine oranla değerlerini yansıtmaktadır. Bu bireyler üstü ve kendiliğinden (otomatik) fiyat - belirleme süreçleri sonucu ekonomiye yön verilmekte ve nelerin, ne miktarda üretileceği tespit edilmektedir. Planlı Sosyalist düzenlerde böylesine toplumsal seçimlerin yapılması olanaksızdır. Sosyalist düzenlerde edimsel müdahaleler zorunludur. Serbest piyasada olduğu gibi, seçimleri, bireyler üstü rastlantılara bırakmak mümkün değildir. Planlamanın hangi aşamasında olursa olsun, süreçlerin nasıl işlediğinin kesinlikle bilinmesi gereklidir. Fiyat belirleme sürecinin doğasını mahalli yetkili ve yöneticilerin dahi kavraması, kaçınılmaz bir zorunluluktur. En ufak bir yanlışla bile sarsıntıya sebep olabilir, zira serbest piyasa mekanizmasındaki gibi, herşeyi kendiliğinden düzelten ve yeniden uyarlayan araçlar yoktur. Kapitalist düzenlerdeki serbest piyasa kurallarına kıyasla, Sosyalist düzenlerdeki kaynak tahsis ve fiyat -belirleme süreçlerinin “indi” olarak niteleneceği açıktır.³³ Serbest Kapitalist piyasalarda arz- talep dengesini kuracak fiyat uygulamalarının yerine, denetli (kontrollü) piyasa fiyatları ikame edilmektedir.

Özetle, Kapitalizm, doğası itibarı ile, ekonomiye yön veren kuvvetler olarak bireysel tercihleri kabul etmekte; sosyalizm ise geniş - kapsamlı hedefleri benimsemektedir.

5. Plancılık³⁴

Her çeşit sosyalizmin temelinde, derece farkları daima anımsanarak, üretim mallarının mülkiyetinin kamuya geçmesi, başka bir deyimle bu malların özel mülkiyetinin kaldırılması vardır. Böyle olunca, devletin tüm üretimi ve dağıtımını sağlaya-

³³ W. N. Loucks, a.g.e., s.434.

³⁴ Ekonomik kalkınma planı. sistemli düşünceye yer verme, eldeki kaynakları, önceden saptanmış bir amaca ayırma ve bu amacı, kıt olan kaynakların en az israfı ile sağlamadır. Ayrıca bkz. Cahit Talas, a.g.e. s.368.

bilmesi için, ekonomiyi yeni bir biçimde ve kapitalist düzenin ekonomik kurumları dışında örgütlemeye bağlı tutması gerekmiştir. Ekonomik plancılık bu gerekten doğmuştur. Bir ülkenin tüm üretim araçları, kamunun yönetimine geçince fiyat, arz ve talep, rekabet, ekonomik nedenler gibi kurumları kapsayacak bir mekanizmaya gereksinme doğar.³⁵ İşte bu ihtiyaçtan dolayı planlama doğmaktadır.

Yugoslavya'da 1950'lerde uygulanmaya başlayan Öz yönetim sistemi döneminde bazı hedef planları yapılmışsa da –daha çok siyasi sorunlar nedeniyle- pek başarılı olunamamıştır. Yugoslavya'nın ilk uzun dönemli gelişme planı 1947-52 döneminde başlamıştır. Ekonomi ve yatırımların bir merkezden yürütüldüğü bir dönem olurken, merkezi plancılıktan uzaklaşılan diğer bir dönem de 1953-56 planı olmuştur.³⁶ Ancak, 1974 Anayasası yeniliklerinden biri olan ve 1976 yılı Planlama Kanunu ile formüle edilen “Öz yönetim sosyal planlaması” ile 5 yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Amacı genel sosyal planlama olan bu planların ilki 1976- 80 dönemi, ikincisi de 1981-85 dönemini kapsamıştır. Buna göre, tüm temel teşkilatlar ve yerel idareler kendi planını hazırlamak zorundaydı. Bu zorunluluk, planlama döneminin her yılında beklenen üretim, girdi, yatırım, ihracat, ithalat ve istihdamın tahmini için getirilmiştir.³⁷

Aslında, Yugoslavya'nın genel ekonomik plancılığı Sovyet Rusya'ninkinden çok Fransa'nın plancılığına benzemektedir. Ama Yugoslavya planı her ne kadar Sovyet modelinden ayrılmışsa da temelde sosyalist-komünist veya Marxçı düşüncenin bir planı olmuştur.

³⁵ C. Talas, a.g.e, s.364.

³⁶ C. Talas, a.g.e. s.431-433.

³⁷ Olga Memedoviç. *On the Theory and Measurement of Comparative Advantage- içinde*, Thesis Publishers, Amsterdam 1994, s.123.

B. ESKİ YUGOSLAVYA`NIN EKONOMİK SİSTEMLER ARASINDAKİ YERİ

Genel

Daha önce, kapitalizm ve sosyalizmin kurumlarını incelerken Yugoslavya`nın bu kurumlarda yerini kısaca tespit etmeye çalıştık ancak şunu da belirtelim ki mutlaka daha ayrıntılı bir inceleme zemini oluşturmamıza ihtiyaç vardır. Daha geniş bir şekilde diğer bölümlerde de ele alınacak olan Eski Yugoslavya`nın burada belli başlı göstergelerine yer verilerek inceleme alanımız oluşturulacaktır.

Yugoslavya`ya yön veren esaslar arasında Tito`nun karizmatikliği, sosyalist piyasa ekonomisi, özyönetim, federalizm, bağlantısız dış politika ve diğerleri yer almaktadır. Eski Yugoslavya`nın ekonomik yapısını, dönemler itibariyle, özet bir şekilde ortaya koymak istediğimizde ise şöyle bir tabloyla karşı karşıya kalırız:

- 2.Dünya Savaşı`ndan 1951 yılına kadar; Sovyetler Birliği`nin güçlü etkisi altında kalınmış, tekrar inşa, millileştirme ve idarî sosyalizm dönemi olmuştur;
- 1952- 65 yılları arasındaki dönemde; Öz yönetim sistemi kurulmuştur;
- 1965 – 83 yılları arasında birçok idarî değişiklik olmuştur. Öz yönetim ideolojisine bağlı yeni ekonomik ve siyasi sistemin temel altyapısını oluşturan 1974 Yeni Anayasası ve 1976`daki İşgücü Birliği Kanunu oluşturulmuştur. Ancak bu yeni idareler 1970`lerde Makro ekonomik duyarsızlık sorununu çıkartır ve bundan dolayı İstikrar programları uygulamaya konulur;
- 1983- 86 döneminde İstikrar Programı uygulanmıştır;
- 1989 da Başbakan Ante Markoviç, 1987 ve 1988 de yaşanan makroekonomik sorunlardan (yüksek enflasyon, işsizlik v.d.) dolayı ekonomiyi tam serbest piyasa ekonomisine geçirmeyi amaçlayan Liberal Reform Programını uygulamaya koymuş, ancak başarısız olunmuştur.

Tablo1.1.Yugoslavya`da Faktör Maliyetlerine Göre GSYİH`nın Sektörel Payları
(cari fiyatlarla,%)

	1952	1960	1970	1980	1988
Tarımcılık	23.5	24.0	17.8	12.1	11.2
Endüstri ve madencilik	39.1	36.4	28.9	31.2	42.9
İnşaat	7.8	6.9	12.5	10.0	6.2
Elektrik, gaz, su	1.0	1.8	3.1	2.7	2.2
Hizmetler	28.6	30.9	37.7	44.0	37.5
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

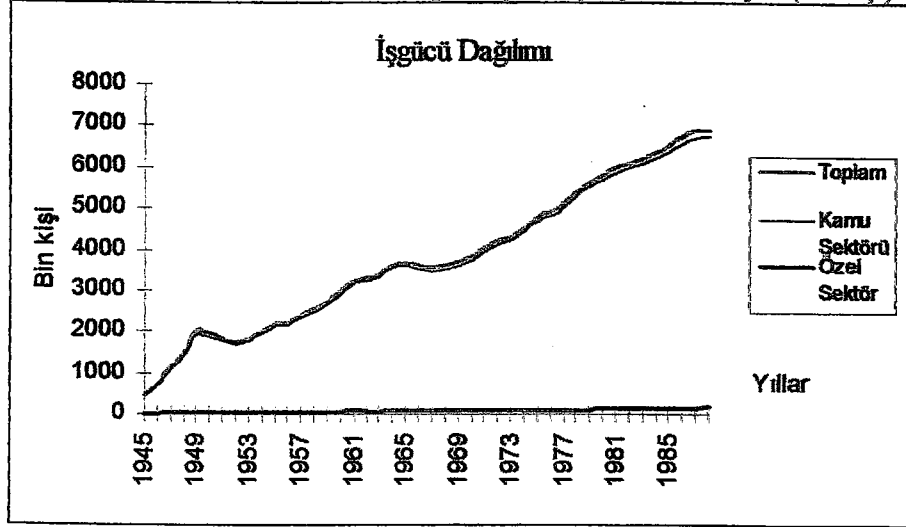
Kaynak: Daniel Gros ve Alfred Steinherr. *Winds of Change economic Transition in Central and Eastern Europe*. Longman 1995, s.325. Ayrıca bkz. Devlet İstatistik Kurumu. *1918-1988 Yıllarında Yugoslavya*, Belgrad 1989.

Yukarıdaki tabloya göre, 1952-1988 döneminde, Yugoslavya Cumhuriyeti`nde önemli yapısal değişiklikler olmuştur. Ülkenin GSYİH`sını sektörel bazda incelediğimizde tarım sektörünün GSYİH`daki payının sürekli bir azalış trendi izlediğini ve 1952 ve 1988 yıllarında sırasıyla %23.5 ve %11.2 paya sahip olduğunu görüyoruz. Endüstri ve madencilik sektörüne baktığımızda ise bu trendin tarım sektörüne göre çok yukarda olduğunu ve 1988 yılında %42.9 gibi çok yüksek bir paya ulaştığını görmekteyiz. Dikkat çekici bir nokta da hizmetler sektörünün GSYİH daki payının yüksek bir düzeye ulaşmasıdır. Bu veriler bize Yugoslavya Cumhuriyeti`nin 1945 ve 1988 yılları arasındaki geçirmiş olduğu yapısal değişikliği görmemize yardımcı olmaktadır. 1952- 1979 yılı döneminde ülke genelinde, kamu sektöründe işçi başına toplam toplumsal üretim 7.7 katı artarken, özel sektörde bu artış 2.8 katı olmuştur. Oysa 1980-1990 döneminde, kamu sektöründeki toplumsal üretim % 3.3 azalırken, özel sektörde % 5.6`lık bir artış olmuştur.³⁸

Aşağıdaki Şekil 1.1`den de görebileceğimiz gibi 1945 – 1988 dönemi arasında eski Yugoslavya ekonomisinde çalışanların çok büyük kısmı kamu sektöründe istihdam edilmekteydi. Bu, o dönem içinde hakim sektörün kamu sektörü olduğu ve devletin ekonomide öncü rol oynadığını görmemize yardımcı olmaktadır.

³⁸ Dušan Velykoviç ve Aleksandar Milošević. *Makedonya Cumhuriyeti`nin Yarım asırlık Ekonomik Gelişimi*. Turizm Alanı Araştırma Enstitüsü, Üsküp 1999. s.105-108,154,155.

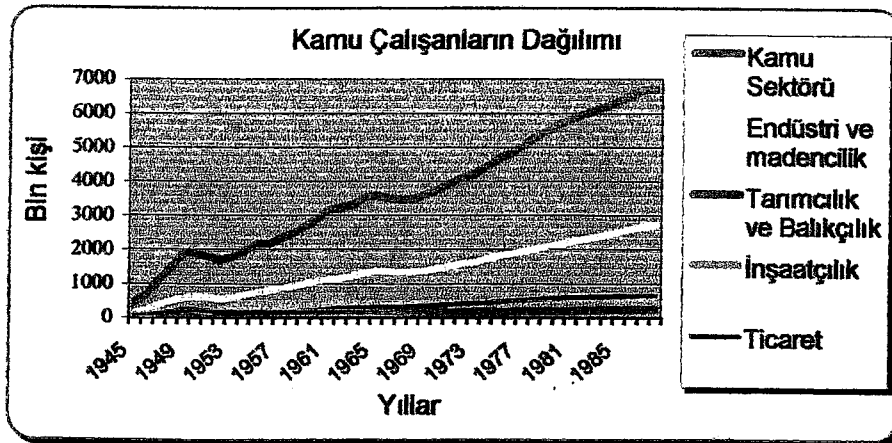
Şekil 1.1 1945 – 1988 arasında Yugoslavya’da Çalışanların Sayısı (bin kişi)

Kaynak: Devlet İstatistik Kurumu, 1918-1988 Yıllarında Yugoslavya, Belgrad 1989.

Yugoslavya ekonomisindeki istihdam pastasının çok büyük dilimini elinde tutan kamu sektörünü sektörel bazda incelediğimizde burada kamu sektörünün yarıya yakını endüstri ve madencilik sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Oysa özel mülkiyetin az olduğu tarım sektöründe çalışanların sayısı tüm diğer sektörlerle kıyasla çok daha azdır.

Şekil 1.2 1945 -1988 Arasında Kamu Sektörü Çalışanları

Kaynak: Devlet İstatistik Kurumu, 1918-1988 Yıllarında Yugoslavya, Belgrad 1989.

1. Aforoz ve Krizler

İlk başta, 1943-1947 yılları arasında, uluslararası komünist hareket bakımından bir boşluk oluştuğunu belirtmemiz gerekir. Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin³⁹ ilk yılları, bütün Doğu Avrupa "halk demokrasileri" gibi, alternatifsiz benimsenen Sovyet modelini izleyerek "sosyalizmi inşa etme" problematiğinin belirleyiciliğinde geçmiştir.⁴⁰

1945-47 yıllarında SSCB-Yugoslavya ilişkisi sağlam bir dayanışma görüntüsü veriyordu. 1947 ilkbaharında Savaş ittifakı dağılarak kapitalist Batı ile SSCB kutuplaşırken, Yugoslavya kararlılıkla SSCB'nin yanında yer almıştır. Eylül 1947'de, 1943'de lağvedilmiş bulunan Komintern'i ikame etmek üzere oluşturulan Kominform'un (Komünist Partileri Enformasyon Bürosu)⁴¹ kuruluşuna katılmıştır. Fakat, Kominform'un sağladığı komünistler birliği de çok sürmemiştir. Yugoslavya, Stalinci Kominform ile uyuşmazlık durumuna düşmüş ve Haziran 1948 yılında Kominform'dan ihraç olunmuştur.⁴² Sovyetler Birliği Komünist Partisi -SBKP önderliğindeki "sosyalist blok", Yugoslavya'ya iktisadi boykot uygulamaya başladı.⁴³

³⁹ 29 Kasım 1943'te Yayçe'de AVNOY (Anti-fascist council of the People of Yugoslavia)'un ikinci oturumunda ülkenin gelecek sosyal strüktürü kararlaştırıldı. 2 yıl sonra yani 29 Kasım 1945'te sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Adı, Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti ve sadece bir siyasi partiyi-Komünist partiyi içermektedir. Ülkenin adı 1963 yılında "Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti" olarak değiştirildi.

⁴⁰ Tanıl Bora. Milliyetçiliğin Provokasyonu, Bölgeler- Sorunlar, Yugoslavya. Birikim Yayınları 1995, s.61.

⁴¹ Kominform, Rusya, Romanya ve İtalya komünist partileri dışındaki Avrupa komünist partileri tarafından kurulmuştur. Ancak Kominform'un 1947 yılında Polonya'da yaptığı ikinci toplantısına Sovyet Rusya Komünist Partisi de katılmıştır. Devamlı nitelikte bir haberleşme bürosu olarak Communist Information Bureau kuruldu. Kominform adı buradan gelmektedir. (Yeni Enternasyonalin yada yeni adı ile Kominform'un amacı, her türlü emperyalistlikle, İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilikleri ile savaşmak ve dünya komünist partiler arasında bağlantı sağlamak, bağımsızlık savaşlarına yardım etmektir.)

⁴² Kominformu kuran dokuz komünist parti(Rusya, İtalya, Fransa, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan)dır. 1956 yılında Kominform kendi kendini dağıtmıştır ve bundan sonra yeni komünist enternasyonaller kurulmamıştır.

⁴³ SSCB Yugoslavya'yı Balkanlarda ve giderek Doğu Avrupa'da bir güç oluşumu, tehdit sayıyordu. 1948'de Stalin, Yugoslavya'yı tam denetimine almak için harekete geçti. Bulgaristan-Yugoslavya arasında bir "Güney Slav Birliği" kurulmasını ortaya attı. Yugoslavya önderliği buna yanaşmadı.-Yugoslavyayı tek başına liderliğe oturtmamak--. Sovyet Rusya daha önce Tito'nun (1944-47)Bulgaristan(önder Dimitroff) ile Balkan Federasyonunu kurma veya daha önce Arnavutlukla birleşme fikrine karşı çıkmıştır. 1945 yılında Yalta Konferansında Stalin Batılı müttefiklerle Yugoslavya'yı %50-%50 paylaşma anlaşmasına varmıştı.

Böylece, Yugoslavya ithalatının %46'sı, ihracatının %51'i ile bağımlı olduğu bir pazardan mahrum kaldı.⁴⁴

Yugoslavya Komünist Partisi (YKP), düşülen iktisadi darlığı bir yandan bağımsızlıkçı söylemle, diğer yandan Batı ile iktisadi işbirliği arayarak göğüslemeye gitti. Ancak yine de Tito ve bazı Parti önderleri ilişkilerin kısa sürede yoluna girebileceği umidini belli bir süre korumuşturlar.⁴⁵ Ancak, Yugoslavya 1949 Ocağında yeni kurulan Komekon (Sovyet Bloku Ekonomik İşbirliği Organizasyonu)'a üyelik için başvurduğunda teklifleri geri çevrilmiştir. Ayrıca, SSCB/SBKP yönetimi Yugoslavya'nın önüne koyduğu hızlı sanayileşme programını gerçeklikten uzak buluyordu. Bu suçlamaları bertaraf etmek için yeni Yugoslav hükümeti yeniden bir kalkınma sürecini başlattı. Ekonomiyi organize etmek için devlet merkezileşti, bunun ölçüleri ise: radikal tarım reformunun yapılması; endüstride özel sermaye, madencilik, taşımacılık, bankacılık, toptan ticaretin millileştirilmesi ve 1948 yılı perakende ticaret ve yemek tedarikinde millileştirmenin yaygınlaşmasıdır. Böylece, 1950'lerle birlikte Yugoslavya, SSCB ile köprüleri atmış ve içeride de dışarıda da "kendi yolunu" tutmuş bulunuyordu. Görüldüğü üzere, Yugoslavya'nın başlangıç yıllarında devletin ekonomiye müdahaleleri söz konusudur.

2. "Pazar Sosyalizmi", "Özyönetim Demokrasisi"

a. Yeniden Gözden Geçirmeciliğin Başlangıcı

1949 yılına gelindiğinde Yugoslavya'da düşünceler değişmeye başlamıştır. Özellikle Haziran 1950 de Tito'nun SBKP'ne yönelik ideolojik karşı atağa geçmesiyle Yugoslavya Sovyetler Birliği ile göbek bağıni ideolojik ve siyasî olarak da kesmeye dönük bir hamle yapmıştır. Ayrıca, Tito, Sovyetler Birliği'nde onyıllardır devletin,

⁴⁴ T. Bora. Milliyetçiliğin Provokasyonu, Bölgeler- Sorunlar, Yugoslavya. Birikim Yayınları 1995, s.65.

⁴⁵ Yugoslavya: Yapay Bir Bunalım Odağı; Tito Kendi Geçmişi ve Geleceği ile Dünya'nın gerilimli Bölgelerini Değerlendiriyor. Birikim, Şubat 1980, s.5-11.

devlet ve parti bürokrasisinin denetiminde olan üretim araçlarının hala emekçilere devredilmediğini, mülkiyetin toplumsallaştırılmadığını eleştirmiştir. Bu eleştiri SSCB'ye bir karşı atak olarak değerlendirilebilir. Ancak, Yugoslavya'nın 1949-52 döneminde Sovyet sistemine yönelik yapmış olduğu eleştirilerin kapsamı genel ve özellikle politiktir.

Bu arada "Sovyet tipi" standart bir komünist partisi olmadığı iddiasının nişanesi olarak, Kasım 1952'deki 6.Kongrede, Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) "Yugoslavya Komünistler Birliği"(YKB) adını almıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde Yugoslavya, Sovyetler Birliği sosyalist sisteminden uzaklaşmış yüzünü biraz daha batıya çevirmiş ve kendine has öz sosyalist sistemini kurmaya başlamıştır. Ayrıca, Tito, Yugoslavya parlamentosuna, mülkiyetin hakikaten toplumsallaştırılmasını hedefleyen bir tasarıyı, işletmelerde işçi özyönetimini kurmaya dönük bir yasa tasarısını sunmuş ve 1950'de işletmeler düzeyinde işçi özyönetimi uygulaması başlatılmıştır. Böylece ekonomik kalkınmada işçiler aracılığıyla ülkenin tüm vatandaşlarına sorumluluk verilmiştir. Özel mülkiyete de yer verilen Yugoslavya sosyalizmi "yumuşak sosyalizm" olarak değerlendirilebilir.

b. Yeniden Yorumlama, Yugoslavya Merkezi Plancılığının Deneyimi

Yugoslav liderlerin istediği amaca ulaşmak için endüstri alanındaki merkezileştirme modeli çok önemliydi. Ancak 1949 yılındaki Sanayileşmeyi hızlandırma politikası, tarımsal kesimi yeniden ele almayı gerektirmiştir. Tarımın verimini artırarak ve üretim fazlası ile sanayi mallarının ithalinin finansmanını karşılamak için büyük aile çiftliklerinden, yeni tekniği uygulayacak daha büyük ve modern çiftlikler düzeni kurmaya yönelim olmuştur. Fakat bireyci ve gelenekçi köylü bu politikayı benimsememiştir. Üretilen malların bir bölümünün hükümete verilmesi zorunluluğu, serbest satılan ürünlerden yüksek gelir vergisi alınması da tepkiyle karşılanmıştır. Yani bu politikalar ters tepmiş, tarımsal mallarda dışalım zorunluluğu ortaya çıkmıştır.⁴⁶ Köylünün karşı koyması karşısında 1950 den sonra yeni bir

⁴⁶ C. Talas, a.g.e, s.426-427.

serbestliğe doğru gidiş başlamıştır. Tarımsal pazarda hükümetin fiyat denetimi çok azalmıştır. Hükümetin, toplumsal çiftlikleri özendirme politikası bir sonuç vermemiştir ve yeni bir politikaya geçilmiştir. Toplumsal çiftlikler üzerinde denetimler azaltılmış ve ekmeklik hububat dışında hükümete zorunlu olarak satılan ürünler serbest bırakılmıştır. 1948'de kamulaştırılan topraklar üzerinde kur(dur)ulmuş kooperatiflerin %80'i de, 1990'da kendilerini feshederek özel mülkiyete döndüler. Görüleceği üzere ekonomide daha fazla bir serbestliğe ve özel mülkiyete yer verilmekte ancak yine de devletin müdahaleleri söz konusudur.

"İdari Planlama" modeli Yugoslavya ekonomisinin kalkınmasında temel ayarlama rolünü oynamış, fakat hızla eskimiş oldu. Bu model temelinde uygulamaya konulan ilk 5 yıllık planın başarılı döneminde temel mirası tamamlanmamış "öncelikli" yatırım projeleri olmuştur. Burada, 1948'den -1954'e kadar Kominform'un Yugoslavya'ya uyguladığı ablukayı da nedenlerin başına koymalıyız.⁴⁷ Gerçekten Yugoslavya 1950'de kalkınmamış bir ülkeydi. Geniş kitlesi işsiz köylü ve bol yer altı zenginlikleriyle dona-

tımlı Yugoslavya 1950'lerde enerji materyalleri yönünden fakir ülkeydi, küçük bir ülkeydi. Diyebiliriz ki Sovyet tipi planlama, fiziki planlamaya vurgusu, fiyat faktörlerine olan duyarsızlığı ve dış ticaret planlaması gibi ülke koşullarına uymayan bir özellik denemiştir. Zaten politik kültürü ve dış ticaret türlerini birlikte ele alırsak, merkezi planlamanın gerçekten Yugoslavya'ya uygun olmadığı görülecektir. Şunu da belirtelim ki yeniden gözden geçirme daha çok politik yönlü olmuştur.

c. Yeniden Gözden Geçirmenin Kanatlanması

Djilas, merkezilikten uzak ve işçi özyönetimi temeline bağlı olarak alternatif sosyalist modellerin fikirlerini formüle etmiştir.⁴⁸ Djilas ve Kardelj özyönetim kurum

⁴⁷ UNRRA bağışı ve ABD gıda yardımı yapılmıştır ancak diğer taraftan Batı'dan ABD'den önce geniş ölçekli sermaye transferi yapılmıştır.(Dyker), İngiltere ve Fransa, Yugoslavya'ya 1951-4 döneminde üçlü anlaşmadan 425.8 milyon dolar yardım tahsis etmiştir.(Gnjatović,1985:79, Dyker içinde)

⁴⁸ Özyönetim fikrini Djilas, Kardelj ve bazı yardımcıları ile Kidriç oluşturdu. Djilas kitabında bunun 1949 da Stalin'le yaşanan kırınglıktan hemen sonra olduğunu, Marx'ın Sermaye kitabını tekrar tekrar okumaya başladığını, Tito'nun ilk önce bizim işçiler buna hazır değil deyip karşı çıktığını, ancak bunun sosyalizmin henüz yapamadığı bir şeyi yani demokrasinin başlangıcı olacağını açıkladığını yazıyor. Tito düşündü ve fabrikalar işçilere ait olacak- şu ana kadar yapılmamış bir şey! diye bağırıldığını ve bir-iki ay sonra Halk

toplumu politikasını ilk kez ifade ettiler, ancak Planlama Komisyonu Müdürü olan Kidriç merkezi olmayan sosyalizmin işlevsel modelini geliştirdi. Bu modelin çok önemli iki anahtar prensibi tanımlanabilir; bunlardan biri “sosyalist mal üretimi” ve diğeri de “birikim ve fonlar oranı”dır.

Yeni ekonomik sistem 1950'deki Devlet Ticari Müteşebbis ve İktisadi Birliği Kanunu ve 1953'teki Yugoslavya Sosyal ve Politik Sistem Prensipleri Anayasal Kanunu ile yasallaştırılmıştır. Yeni ideolojinin resmileşmesiyle 1952'den 1965'e kadar süren ve bu süre içinde öz yönetim sisteminin temelini kurduğu Yugoslavya kalkınmasının ikinci safhasına girilmiştir.⁴⁹ Öz yönetim deneyimi, emeği iktisadi, toplumsal, siyasî, insanî, velhasıl bütünsel anlamda hakikaten özgürleştirici bir çıkış açmış değildi.⁵⁰ Zaten bu dönemde bir Yeni Sınıf türemektedir. Bu sınıf Parti yönetime yakındı ve ayrıcalıklı konumdadır. Parti yönetimine yakınlığıyla ekonomik çıkar sağlayan bu sınıfın varlığı ülkede bazı çevreleri huzursuz etmiştir. Ülkede özyönetimin uygulanışına baktığımızda, her şeyden önce, her işletmede özyönetim ilkesi doğrultusunda fiilen atama niteliğindeki bir seçim mekanizmasıyla oluşturulan Yönetim Kurulu'nun karar inisiyatifli oldukça sınırlı idi. Hem üretim hedefleri, hem elde edilen gelirin yatırıma, ücretlere ve (aslan payı itibarıyla) merkezi bütçeye ayrılacak payları, merkezi planlama ile belirlenmekteydi. Zaten esas yetkilere sahip üst yöneticisi parti-devlet bürokrasisince atanan Yönetim Kurulu'nun işlevi, fiilen, bu verilen plan-programı yürütmekten ibaretti. 1952'de kârın- sektöre göre- %3 ila % 17'si üzerinde tasarruf hakkının işletme yönetimine bırakılmasıyla da bu durumun kökten değiştiği söylenemez.

Özyönetim organlarının atanmış yöneticilerinin, parti-devlet bürokrasisi ile emekçi kitleler arasında, işletmeler temelinde, korporatist nitelikli bir karşılıklı temsil işlevi gördüğü söylenebilir. Parti- devlet politikalarını halka, iyi ihtimalle- halkın talep ve sıkıntılarını da partiye- devlete ileten korporatif bir mercii gibi işlemişlerdir.⁵¹ Tüm

Meclesi'nde İşçi Özyönetimi Kanun tasarısını sunduğunu anlatmaktadır. Milovan Djilas. Yeni Sınıf. Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974.

⁴⁹ O. Memedoviç. a.g.e, s.111.

⁵⁰ T. Bora. a.g.e, s.70.

⁵¹ B. Bora, a.g.e s.71-72.

sosyoekonomik sistem özgürce birleşen işgücüne bağlı olmuştur, bu, sosyal mülkiyet üretimi ve işgücü öz yönetiminin birlikte, sosyal ürünün üretimi ve dağılımı anlamına gelir. 1950 yılı Kanun'u ve 1953 Anayasasıyla, işçiler, "işçi konseyleri" ve "idari kurullar" gibi idari organlardaki temsilciler sosyal mülkiyet firmalarını çalıştırmak ve idare etmek hakkını ve sorumluluğunu alıyordu.⁵²

İşçi Özyönetimi yeni sistemi tedricen uygulamaya konulmuştur. 1952'de, tüm merkezi planlama cihazları söküldü ve Ulusal Ekonominin Planlı İdaresi Kanunu yürürlüğe geçti. Her ne kadar girişimcilerin önemli özelliği varsa da, devlet fiyatlar, ücretler, dış dövizlerin kullanımı, ithalat ve yatırım harcamalarını kontrol etmeye devam etmiştir. 1951 ve 1952 de, Pazar ve planlama fiyatlarının farklı kategorileri, piyasa tarafından düzenlenmesi için desteklenen tek fiyat yapısı tarafından değiştirilmiştir. Ayrıca, daha gerçekçi döviz kuru yaratmak için dinar devalüe edilmişti. 1954'te federal hükümet Genel Yatırım Fonu oluşturarak, ekonomik kalkınma üzerinde etkili kontrol kurmuştur. Tek sistem yerel idarelere büyük özerklik sağlayan 1953 Anayasasıyla düzenlenmiştir.⁵³

3. Pazar Sosyalizminin Global Planlama ile Kurumlaşması

İşçi Konseylerinin Kurulması Kanunu 2 Temmuz 1950'de geçmiştir. 1952-53 arasında, geniş ölçüde girişim özerkliğinin yeniden kurulması ve piyasanın serbest işlevine dönmesi, merkezilikten uzaklaşıldığının bir göstergesi olmuştur.⁵⁴ Fakat 1954-5 otoritesi, makro ekonominin kontrolünü kaybetmekten korktuklarından ve enflasyonist gidişin huzursuzluklarından dolayı daha önce tanıdıkları bazı imtiyazları geri çektiler. Plan Komisyonu, Federal Planlama Enstitüsüne dönüştü ve özellikle yıllık bazda ayrıntılı olarak plan hazırlamaya devam etmiştir. Enstitü, milli gelirin; tüketim, tasarruf/

⁵² O. Memedoviç, a.g.e., s.111-112.

⁵³ O. Memedoviç, a.g.e., s.113.

⁵⁴ 1953'te gerçek yapısal değişim, üretim hedeflerinin kaldırılması ile "temel sözleşme özgürlüğü" nün kurulmasıdır. Dyker, a.g.e., s.65

yatırım, kolektif tüketim ve diğerlerine dağılımı ve artı olarak toplam yatırımın uygun dağılımı gibi proje tasarımlarını üretiyordu. 1952-3'te yürürlükte olan Kidriç'in minimum kapasite kullanım koşulu en azından prensipte yürürlükten kalkmıştır. Üretim hedefleri bazı spesifik malların dışında geçerliydi, zaten onlar da zorunlu mal değildi. Bütün bunlar daha sonra "Global Oranda Planlama"nın genel esaslarını oluşturmuştur.

Öneri, 1953 yılı sonunda, Kidriç'in müteşebbislerin vergilendirilmesi önerisi terk edilerek, şeffaf olarak bilinen malî rejime dönüştürülmüştür. Eski ücret fonu vergisi kaldırıldı ve yerini, net ücret ödemesi (dohot) olarak tanımlanan girişim geliri vergisi ve satış vergisi aldı. Aynı zamanda, girişimcilerin, sermaye aktiflerine sabit oranda faiz ödemesi yanında sabit yatırımları için bazı borç faizleri ödemesi gerekiyordu. Daha önce kullanılan aşırı ücret artışlarına, cezai vergi oranı uygulaması çok etkisizdi ve 1957'de tüm sistem yenilendi. Sistemin en önemli prensip değişikliği Muhasebe temelinde oldu.

Kapitalist anlamdaki kârdan farklı olmayan, eski dobit kategorisi kaldırıldı. Bundan sonra girişim vergisi; girdi maddesinin maliyet dışı net'i v.d. olan dohodok ya da net gelire bağlı olmuştur. Girişimciler, net gelirlerini, vergiden başka ücret fonu (%50 den azı Ücret Fonu'na gidiyordu), yatırım v.d. tranşlar olarak plase etmeliydi. İlerideki yıllarda net gelirin bu dağılımı kaldırılmıştır.⁵⁵ Bunlar sadece makro ekonomik durumu kontrol etmeye yarayan verimlilik ve ücret arasındaki ilişkiyi güçlendiren ölçüler olmuştur. Ancak, 1950'lerdeki tüm değişimlere rağmen bir faktör sabit kalmıştır- o da Yugoslavya Milli Geliri'nin büyük oranının girişimci vergilerinden hesaplanmasıdır. Bu oran 1959 da % 33 tedir.⁵⁶

Pazar Sosyalizminde birçok değişiklik var fakat temelde toplumsal mülkiyetin üstün olduğu piyasa ekonomisini içermektedir. Yugoslavya Haziran 1950 deki Temel Kanun'un⁵⁷ ilanından sonra, aynı zamanda, seçilmiş işçi konseyi yolu ile sanayi

⁵⁵ Mofman ve Neol 1962 (Dyker a.g.e içinde, s.65)

⁵⁶ Fleming ve Sevtiç, 1962 (Dyker a.g.e. içinde, s.65-66)

⁵⁷ 1950'deki kanunla kurulan Özyönetim ile tüm girişimciler 15'ten 200'üyeye kadar (işgücü büyüklüğüne göre) işçi konseyleri (radnički sovyet) seçmeliydiler. 19950 yasasında işçi konseylerine işletmede gün ve gün aktif rol verilmesi hiçbir zaman amaçlanmamıştır. Onlara çevresel konularda temel stratejik konularda

girişimciliğin toplumsal mülkiyetin öz yönetimi prensiplerine bağlı olan benzeri olmayan bir pazar sosyalizmi sistemini geliştirmiştir.⁵⁸ Buna göre, bir iş devletçe mevcut girişimcilerle, bankalarca ve bireysel gruplarca kurulmalıydı. Ademi merkezîyetçilikle, daha fazla ortak katılımı, bağımsızlığı vurgulamayı (ne Sovyet türü ne de kapitalist), ülkeyi savunmayı, milliyetler sorununu aşmak (ve bölgesel farklılığı azaltmak) ve işçiler, idareciler ve mülkiyet sahipleri arasındaki sınıf farklılıklarından kaçınma ile öz yönetim prensipleri Yugoslavya sosyalizmi markasını yaratmak arzusundan gelişmiştir. Temel özelliği ise, devletin koyduğu hedefler girişimcilere empoze edilmemesine rağmen, devletin, ekonomiyi dolaylı ekonomik kaldıraç ve geçici ücret ve fiyat dondurulmaları gibi yollarla yönetiyor olmasıdır.⁵⁹

1960'lardaki reformların önemli bir boyutu da Yugoslavya Pazar Sosyalizminin merkez idaresi olan Özyönetimdir. Mali reformların, ticaret sektöründe özyönetim organlarının potansiyel darbesini açıkça artırdığı tartışılmıştır çünkü onlar girişimcinin kendi yönettiği bölümde bağımsız hareket alanını artırmıştır. Eğitim, sağlık, refah, kültürel aktiviteler, işçi ve vatandaşların artan oranda temsil edildiği öz-idarelerde çalışan ve daha önce yerel idareye giden vergi gelirinden finanse edilen özerk organizasyonların elindeydi. 1960'lar reformunun açıkça amacı büyük bir kalkınma hamlesi ile geçiş problemini çözmektir. Piyasa yapısı çok fazla eksik rekabete dayalı Yugoslavya'da, Estrin'e göre 1966 'da en alttaki girişimcilerin % 20'si net endüstriyel üretiminin % 1'ini ve 1972'de en alttaki %30 sadece %2'sini üretmektedir, 1966'da en baştaki girişimcilerin %5'i net endüstriyel üretimin %41.2'sini ve 1972'de en üstteki %1.7'sinin %30'un üstünü ürettiği hesaplanmıştır.⁶⁰

1974 Anayasası, İşgücü Birliklerinin Temel Organizasyonu, müteşebbislerin temel yasal ve ekonomik birim olarak tekrar kabul edildiği anlamına gelmekteydi. Müdürler, işçi konseyi tarafından değil, fakat konsey temsilcilikleri(nden), ticaret birliği

karar alma, dağıtım ve geri dönüşüm arasında balans ayarının yapılması , yeni yatırımları yönlendirme gibi haklar verilmiştir

⁵⁸ Ian Jeffries. *Socialist Economies and the Transition to the Market*. Routledge 1993.s.318, 345.

⁵⁹ I. Jeffries. a.g.e, s. 317-329.

⁶⁰ I. Jeffries. a.g.e, s.317-329.

organizasyonu, yöresel idare ve 1954'ten sonra Endüstri Odası tarafından kurulan komisyon tarafından seçilmektedir. Aralık 1989'da parlamentoda kabul edilen program (Ante Markoviç'in reform programıyla) ile de öz yönetim resmen ortadan kaldırılarak işletmeler özel sermayeye açılmıştır.

4. Dış Ticaret

Uluslararası ekonomik faaliyetlerde Sosyalistler “karşılıklı yarar” mukayeseli avantaj fikrini benimsemişlerdir. Tüm ulusların belirli dallarda ihtisaslaşmasının mal üretimindeki kaynak maliyetlerini asgariye düşüreceğini; bu durumun da toplam çıktı ve geliri arttıracaklarını savunmaktadırlar. Sosyalist görüşe göre, Kapitalist düzenlerde varolan kurumlar “karşılıklı yarar”ı değiştirmekte ve uluslararası gerçek işbirliğinin yaratılmasını önlemektedir. Uluslararası Üretimde ihtisaslaşmayı sağlamanın tek ve etkili yolu ise bu oluşumu kesin bir Plan ile programlara bağlamada görmektedirler. Diğer birçok yerlerde olduğu gibi, burada da, Sosyalistler ve Kapitalistler arasında çıkan anlaşmazlık amaçlarda değil de, yöntemler üzerindedir. Kapitalist ülkeler ise “serbest ticaret” ten yanadırlar. Sosyalistlere göre böylesine bir ticaretten evrensel yarar sağlamak olanaksızdır, zira “serbest ticaret” mekanizması sanayileşmiş ülkelerin lehine ve az gelişmiş ülkelerin aleyhine çalışmaktadır. Bu durum ise gereksiz bir rekabet ortamı yaratmakta, gümrük savaşlarına sebep olmakta, para değerlerinin düşürülmesine (devalüasyon) yol açmakta ve devri (periodic) gerilemelerin temel nedenlerinden birini meydana getirmektedir.⁶¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'e kadar Yosip Broz Tito idaresi altında kalan Yugoslavya'da, 1946 –52 döneminde, dış ticaret tamamen devlet kontrolü altındaydı. Ayrıca ülkede dış ticaret birimleri, devlet tarafından belirlenen iç fiyatlardan ihracat ve ithalat yapabiliyordu. Böylece, dünya piyasa fiyatlarında gerçekleşen uluslararası

⁶¹ W.N. Loucks. a.g.e, s.366.

işlemlerden oluşan iç ve dünya fiyatlarındaki farklar dış işlemler fonundan finanse ediliyordu.⁶² Bilindiği üzere, eski Yugoslavya'da, İdari Planlama dönemi boyunca dış ticaret alanında klasik Sovyet çizgisinde hareket edilmişti. Neyin ithal ve ihraç edileceği kararları kalkınma öncelikleri esaslarına bağlıydı ve hazırdaki malların bu önceliklere göre üretilmesi dikkate alınmaktaydı. Tüm bunlar, aşırı keyfi olan iç fiyat sisteminin referansları dışında gelişmiştir. 1946 dan 1948 yılına kadar dış ticarete sosyalist cumhuriyetlerin üstünlüğü varken, 1949 yılından başlayarak dış ticaretin yaklaşık tamamı batı ülkelerine yönelmiştir. Özellikle 1949-1952 döneminde sosyalist cumhuriyetler ile olan ticari ilişkiler Yugoslavya'nın Kominform'den ihraç edilmesiyle tamamen kesilmiştir. Ancak, Yugoslavya'nın Kominformden ihraç edilmesine rağmen SSCB yanlı politikalar 1953 yılına kadar devam ettirilmiştir. Bundan sonra, Tito, Batı ile yakınlaşma ve özyönetime geçme kararı almıştır.

1952'den sonra dış ticaret sisteminde fiyat mekanizması yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Yeni sistemin temeli ise 300 dinarın 1 dolara eşit olduğu döviz kuruydu (eski kur, ki merkezi planlamada önemli rolü yoktu, 50 dinar 1 dolara karşılık geliyordu). Girişimcilerin, karmaşık "katsayılar" sistemi olarak ayarlanan katlı döviz kuru sistemi⁶³ temelinde serbest ihracat ve ithalat kararı almaları kabul edilmiştir. İhracatçılar ilk başta yabancı döviz kazançlarının %55'ini resmî kurdan Ulusal Banka'ya satmak zorunda bırakılmıştı, fakat bu oran 1955'teki %100 oranına ulaşana kadar sürekli artmıştır. 1950'lerin ortalarında ithalatın bileşim kompozisyonu merkezi idarenin doğrudan kontrolü altında sürdürülmüştür. Görüldüğü üzere, Yugoslavya'da önemli bir değişiklik olarak kabul edilen özyönetim politikalarına rağmen, devlet dış ticarete etkisini sürdürmüştür.

1955'te, dış ticaret faaliyetlerinin düzenlenmesi ve gözetiminden vazgeçilmesinden (ara verilmesiyle) sonra Dış Ticaret Odası (Komora) kurulmuştur. Bundan sonra Ticaret Odası tarafından sürdürülen dış ticaret sicilinde ihracatçı girişimci isimlerini sınırlan-

⁶² O. Memedoviç. On the Theory and Measurement of Comparative Advantage(İçinde). Thesis Publishers, Amsterdam 1994.

⁶³Bu sistemin idari esası, sınırlı ithalat ve ihracat kotaları ve haksız yasaları içermesidir.

dırma yetkisiyle devletin gücünü bu sektörden tamamen çekmemiş olduğunu görüyoruz. Ancak devlet reformlara devam etmiştir, 1960'ların başındaki reformun temel alanlarından biri de dış ticaret olmuştur, örneğin: 1961'de başarısız katsayı sisteminin yerini eski katsayılardan daha düşük bir ortalama düzeyiyle ithalat gümrükleri ve ihracat sübvansiyonlu geleneksel düzey almıştır. Ancak bu 750 dinarın 1 dolara eşit olduğu daha gerçekçi döviz kuruna bağlı durumdaydı. Aynı zamanda, ithalatın %75'i, net ihracatı karşılayan rekabetçi lisans sistemi aracılığıyla devletin doğrudan kontrolü altında olmaya devam etmiştir. Bu yıllarda döviz kontrolünün rolü azaltılmıştı; fakat, girişimcilerin dış döviz kazançlarının büyük çoğunluğunu Ulusal Banka'ya satmaya devam etmeleri aslında devlet kontrolünün varlığına işaret etmektedir.

1962'de Yugoslavya, doğrudan kontrollerin kaldırılması taahhüdü anlamına gelen GATT'ı kabul etmiştir. Böylece o günün dünya ekonomik sisteminin temel anlaşmalarından biri olan GATT'a imza koymasıyla dünya ekonomisine açılma ve kurallarına uyma, batılılaşma, serbest piyasa yönünde adım attığı anlamı çıkarılabilir. Öyle ki, 1961 yılına kadar yürürlükte olan ihracat ve ithalat fiyat katsayıları kaldırılmış ve tarifeler yavaş yavaş miktar kısıtlamalarının yerini almıştır.

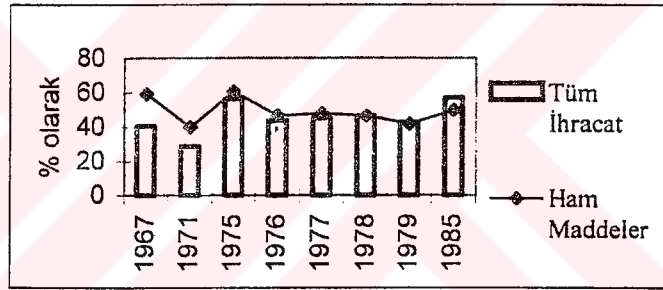
Yugoslavya 1965'de Pazar Sosyalizmi'ne geçmiştir. Böylece, 1965 reformu çerçevesinde, ortalama ithalat vergi düzeyinin yarı yarıya azaltılması ve ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını öngörmüş, dinar, 1,250 dinar = 1 dolar olarak devalüe edilmiştir (aynı zamanda 12.5 dinar 1 dolar "yeni dinar" düzeyinde).⁶⁴ 1965 ölçüleri, iç fiyat sistemini dünya fiyatlarıyla aynı çizgiye getirme ve "uluslararası işgücü bölüşümünde" payını artırma ihtiyacı Yugoslavya ekonomisinin uluslararası düzeyde açılmasının gerekliliğini açıkça hızlandırmıştır. Ancak, devlet kontrolleri devam etmiştir, örneğin ihracat primi ve ithalattaki doğrudan kontroller hiçbir zaman kaldırılmamıştır.

1960'ların ortasında, Sovyet bloku ülkeleriyle normal ticaret akışı yeniden kurulmuştur. Bunun bir kanıtı da 1964'te Yugoslavya ticaretinin yaklaşık 1/3'ünün

⁶⁴ D. Dyker. a.g.e, s.65.

Komekon'la yapılıyor olmasıdır.⁶⁵ Sovyet Bloku ülkeleri, Yugoslavya'nın dış ticaret pastasından büyük pay almaktadırlar. Ancak bu pay ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından sonra siyasi anlaşmazlıklardan dolayı azalmıştır. İhracatta OECD ülkelerinin payı ise 1982 yılında %28'den 1989 da yaklaşık %55'e yükselirken, aynı dönemde COMECON ülkelere olan ihracat %51'den %34 düzeyine inmiştir. 1989 yılına gelindiğinde ihracat ve ithalatın %40'ı AB ile olan ticaretten gerçekleşmiştir.⁶⁶ Bu da Yugoslavya'nın dağılmadan önce, en büyük ticari ortağının AB olduğunun kanıtını oluşturmaktadır.

Şekil 1.3. 1967- 79 arasında İhracatın Serbestleşme Derecesi (%)

Kaynak: O. Memedoviç (1994). a.g.e, s.189.

1990'lara gelindiğinde ticaret liberalizasyonu şu şekilde meydana çıkmaktadır:⁶⁷

1. Tarım ve keresteye sıfır koruma; tüketici mallarına %10-40 ve sanayi mallarına %17-60 oranında tarife oranları, 1965 de nominal tarifeler ortalama %23.3 ten %10.5 e düşürülmüştür.

2. Tek döviz kuru takdim edilmiştir. 1980'lerin başındaki birçok devalüasyonu, 1983 de dış para sepetine göre günlük ayarlanan döviz kuru tahsisi izlemiştir.

3. Ulusal Bankanın yabancı döviz tahsisatı ve ithalat kotaları, ihracat akışını azamileştirmiştir. Amaç ise dünya ekonomisiyle bütünleşme ve dinarın tam

⁶⁵ D. Dyker. a.g.e, s.65.

⁶⁶ D. Gros ve A. Steinherr. a.g.e, s.320.

⁶⁷ I. Jeffries. a.g.e, s.326.

konvertibilitesini nihalaştırmekti, fakat sonraki ödemeler bilançosu problemleri bu ümide son vermiştir.

Sonuçta, YSFC'nde 1945-1990 dönemi boyunca, dış ticaretin liberalleşmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu, sosyalist çizgiden uzaklaşma görüntüsü vermesine rağmen aslında devlet elini bu alandan hiçbir zaman tamamen çekmemiş ve sosyalist çizgiden tamamen ayrılmamıştır.

5. Fiyatlar

Yugoslavya'nın kuruluş dönemlerinde, fiyatlar, daha çok merkezi otorite tarafından belirlenmekteydi. Ancak, Yugoslav Pazar sosyalizminin kurucuları fiyat kontrolünü önemli bir politik enstrüman olarak kullanmak niyetinde değillerdir. Ancak, işçi konseyinin kurulması, enflasyonist baskısını meydana getirmesi mevcut kontrol rejiminin içerdiği zaafılardan dolayı tehlikeli görünmekteydi. İdari yönetimin daha sonra uyguladığı politikalara baktığımızda, önceden tartışılan bağlayıcı-sınırlı vergi düzenlemelerine paralel olarak, otoritelerin 1954'te temel maddelere tavan fiyatı uygulamaya başladıklarını görmekteyiz. 1955'in ortalarında, endüstriyel hammaddelerin ve yarı mamullerinin toplam değeri bu rejim altında belirlenmiştir.⁶⁸ Ardından, Federal Fiyat Ofisi (ured za cene) kurulmuştur. Fiyat Ofisi rejimi altında, en önemli sayılan ürün gruplarında herhangi bir fiyat artışı için rapor hazırlanması ve onaylanması gerekiyordu. Fiyat Ofisi sabitlenmiş fiyatı artı gücü gibi kullanmakta, fiyat baskısının spesifik elementlerini kontrol etmek için de acil müdahale önermekteydi, fakat son karar yine devlete kalmaktaydı. Bu görüş ileride, 1958'de, Fiyat Ofisi'nce haksız ücret artırımını yapılabilir düşüncesiyle, girişimcilerin fiyat yükselişlerinden gelen parayı kullanmasını

⁶⁸ Montias 1959, (quoted in Milenkovitch 1971'108) D. Dyker a.g.e içinde, s.32-32.

yasak eden kanunun geçmesiyle sistematize edilmiştir. Fakat eğer paralar yatırım amaçlı kullanılacaksa girişimciler tarafından tutulabilirdi.⁶⁹

1954-65 dönemindeki genel trende baktığımızda, fiyat kontrolünün durağan biçimde genişlediği görülmektedir. 1960'ların başında yaklaşık bütün malların fiyatları, herhangi bir çeşit fiyat kontrolünün öznesi olmaya devam etmiştir. Bu arada uygulanan Para politikalarına da dikkatimizi yöneltmek zorundayız. İlk Pazar sosyalizmi ekonomisinde para politikası daha çok mikro ekonomi politikası amaçları için kullanılmıştır. Pazar sosyalizmi teorik modellerinde olduğu gibi kaynak dağılımının temelini oluşturan fiyatların, sistemin tümündeki makro ekonomik zayıflıktan dolayı gerçek hedeflerinden saptığını görmekteyiz. Yugoslavya bankacılık sistemi, merkezi planlama dönemi boyunca esasen pasiftir ve klasik Sovyet sistemindeki gibi sosyalist sektör organizasyonlarında hesaplama rolü vardır. Sadece girişimcilerin banka açmasına müsaade edilmiş ve özel sektör ile sosyalist sektör arasındaki bütün ödemeler nakit olarak gerçekleştirilmiştir.

Kamunun dolaşımdaki para miktarını kontrol etmek için uyguladığı para planı, para politikasının anahtar unsuruydu. Kamu girişimcileri ile ilişkisinden dolayı Ulusal Banka ticari rolünü merkez bankası gibi yerine getiriyordu ki kısa dönem borç vermenin en büyük kısmını doğrudan kontrolü altında tutmaktaydı.⁷⁰ 1950'lerdeki bankacılık sisteminin kalkınmasında en belirgin özellik, belirgin bir şekilde bölgesel olmasıdır. Federal bir tanesi hariç, yeni kurulan tüm bankalar, kurulduğu bölge yönetiminde işlemekteydi.⁷¹ 1953-4 döneminde Yugoslavya finansal sistemindeki belirgin değişiklik, bu para politikasının sosyalist sektör üzerinde daha aktif kullanılmasıdır. Özel ve sosyalist sektör arasında para politikası dikotomisi vardı, paraların belirli fonlarda (cari hesap, yatırım hesabı vb.) tutulması ve hesaplar arasında transfer edilmez olması

⁶⁹ D. Dyker. a.g.e, s.33.

⁷⁰ Yugoslavya hükümetleri önceki ademi merkeziyetçi dönemin başlangıcında, aslında, ilerideki bankacılık sistemini merkezileştirme politikasını takip etti. 1954'te sadece Ulusal Banka vardı. 1955 yılında özellikle Dış Ticaret Bankası ve yerel bankalar ağı geliştirilerek bu trend ters dönmüştür ve yatırım ve Tarım Bankalarının kurulmasıyla tamamlanmıştır.

⁷¹ Dimitriyev ve Mecesich, 1973:25-8, D.Dyker age içinde, s.32.

girişimcilerin paralarını “belirli bir amaç için bir kenara koymak” konusunda ısrar etmesinden kaynaklanmıştır.

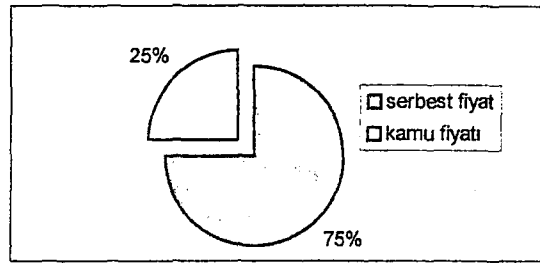
O dönemdeki para politikasının yukarıda özetlediğimiz şekilde kontrollü devam ettiğini görüyoruz. Öte yandan, daha önce de gördüğümüz gibi 1962 yılı Fiyat Kanunu da fiyat kontrolü sistemine dayanıyordu. 1965 Reformu’nun arifesinde endüstri malları satışının sadece %20’si tamamen serbest fiyatla belirleniyordu. Aynı yılın Mart’ında maliyet enflasyonu öngörülerinin dikkate alınmasıyla, hükümet fiyatları genel olarak dondurmıştır. Daha sonra 1965 Temmuzunda, fiyat yapısında rekabete yer verilmiştir. Bu dönemde fiyat reformu dış ticaret reformu ile el ele sürdürülmüştür.

Çok genel olarak iç fiyat yapısının dünya fiyatları çizgisinde devamı için hammadde ve taşımacılık hizmetleri fiyatları imalat sanayi fiyatlarına göre, görece olarak artmıştır.⁷² Bu reform ile fiyat sisteminde daha fazla esneklik oluşturmak arzulanmıştır ve 1967 ile 1968 boyunca fiyat dondurulması olmamıştır. 1969 yılında da imalat satışlarının %56’sı kontrol edilmeyen fiyatlar üzerinden yapılmıştır, ancak aynı yılda hizmetler ve ithalat malları fiyatlarında tekrar kontrollerin uygulandığı görülmektedir. 1965 reformlarının amacı, piyasa belirleyici fiyatların kontrollü fiyatların yerini daha fazla almasıdır fakat maliye ve para politikaları enflasyonla uğraşmakta yetersiz kalınca, idari fiyatlar (1 Ekim 1987’den Haziran 1988 e kadar geçici fiyat dondurumlarını içererek) alıkonulmuştur. Kontrol, 1965’ten sonra sıkılaştırıldı ve on yılın sonunda ürünlerin %70’ini kapsadığı hesaplanmıştır. 1973’e kadar, elektrik, şeker ve yağ gibi temel ürünlerin fiyatları federal düzeyde ayarlanmaktaydı, diğer temel hizmetler ve gıdaların sayısı yerel yönetimlerce ayarlanan ülkede toptan ticaret marjları (sınırları) cumhuriyetlerce, perakende marjları ise yöresel idarelerce hesaplanmaktaydı. Fiyat kontrolleri 1973’ten sonra sona ermiştir. Ekim 1980 de Federal ve Cumhuriyet “yöresel fiyat idareleri” kurulmuştur. Bunlar, üretici ve tüketicilerin sektörel temsilcilerini kapsamakta ve piyasa koşulları ile dünya piyasa fiyatları gibi kriterleri esas alarak yöresel yönetimler, “Ekonomi Odaları” ve ticaret birlikleriyle görüşmelerden sonra

⁷² Dirlam and Plumber 1973; 1990 D. Dyker, a.g.e içinde, s.32-33.

fiyatlar ayarlanmaktadır. Economist Intelligent Unit (EIU)'e göre de Kasım 1986 itibariyle, mal fiyatlarının %39'u serbestçe belirleniyordu. Sürdürülen liberalizasyon sonucu olarak da Ağustos 1988'de bu gösterge % 70 e kadar yükselmiştir.⁷³

Şekil 1.4. Fiyat Oluşumu (1989 yılı)

Kaynak: Estrin ve Takla(1992:270)' İan Jeffries age.içinde s.471

Ante Markoviç'in Ekonomik Programının 2. aşamasından biri olan IMF-esinli program Aralık 1989'da uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın temel amacı enflasyonun kesin olarak düşürülmesidir.⁷⁴ Bu programda fiyatlar daha fazla liberalize edilmişti. Sadece, tüm perakende fiyatların % 20'si ve endüstri malları fiyatlarının %24'ü kontrolde kalmıştır. Bunlar fiyatları indirilen elektrik, petrol, ray taşımacılığı, kiralamalar, posta, ilaçlar, maden yağı türevleri, demir ve çelik ve temel hammaddeleri içermektedir. Yukarıdaki Grafik 1.2.'de de görebileceğimiz gibi, Estrin ve Takla(1992:270)'ya göre 1989'da fiyatların %75'i serbestçe belirlenmektedir ve Aralık 1989'da tüm dolaylı fiyat kontrolleri (bunlar için Federal Fiyat Ofisinin resmi iznine ihtiyaç vardır) kaldırılmıştır.⁷⁵

Tablo 1.2. Federal Hükümetin 1958- 87 arasındaki Endüstri Mallarında Fiyat Kontrol Derecesi

Yıllar	1958/59	1960-62	1963-64	1965-66	1966	1967	1968	1970	1972	1977	1978	1983/84	1985	1986	1987
Fiyat Kontrol															
Kaydı (%)	25-31	67	60	90	65	52-55	46	43	60	19	10	10	17	15	19

Kaynak: O. Memedoviç (1994). *On the Theory and Measurement of Comparative Advantage*, s.186.

⁷³ Prout 1985:168, EIU Country Profile, 1987-88, s.14, Aleksandar Lebl, FT, 12 Ağustos 1988, s.2: İan Jeffries içinde age, s.321.

⁷⁴ 1989'da ortalama enflasyon oranı %1252'ydi ki bu %2700 noktasına kadar yükselmiştir

⁷⁵ İ. Jeffries age s.471; Abecor Country Report, Şubat 1990, s.1-Jeffries age içinde

Özetle, Yugoslavya kuruluşunun başında seçtiği Sovyet tipi ekonomik yön ile fiyatların tamamını kontrol amacını gütmekte, ancak daha sonra Sovyetler Birliği ile köprüleri attıktan sonra ve özellikle GATT'ı kabul etmesiyle fiyatların hep daha fazla liberalizasyonuna doğru gitmiştir ki bunun ulaştığı en yüksek nokta 1989 yılında Ante Markoviç'in Programı olarak adlandırılan Reform programıdır. Diğer bölümlerde de ele alacağımız gibi 1990 lardaki Yugoslavya'nın bölünmesiyle oluşan yeni ülkeler de - tamamen kontrolleri bırakmasa da- serbest piyasaya ulaşma doğrultusunda fiyatlarını daha fazla liberalize etme politikası uygulamışlardır.

6. Tarım Reformu

Başlangıçta Yugoslavya'da toprak kamulaştırılmış ve tarımsal üretim devletleştirilmiştir. Fakat, köylülerin bu kamulaştırmaya karşı göstermiş oldukları direniş, tarımsal üretimde görülen gerileme, Tito rejimi için bir tehlike olarak belirlemiştir ve Yugoslavya'da tarımsal üretimin kamulaştırılmasından geri dönmüştür.⁷⁶

2.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, toprak dışında kalan üretim araçları kamulaştırılmıştı, ancak 1945-1948 yılları arasında bir toprak reformu yapılmıştır. Bu reform, her ailenin sahip olabileceği toprağı 60 akr (2.47 akr,1 hektardır), olarak belirtmiştir.⁷⁷ Bundan daha büyük toprakların fazlası, devlete geçmiştir. Kendi topraklarını ve donatım araçlarını birleştirerek ortak üretim yapan köylülere, gerektiğinde hükümet toprak da vererek, toplumsal çiftlikleri genişletme politikası güdülmüştür.

1949-1951 arasında sanayi mallarının ithalinin finansmanını sağlamak için büyük aile çiftliklerinden, yeni tekniğı uygulayacak daha büyük ve modern çiftlikler düzeni kurmaya yönelme olmuştur ancak bu politika köylülerce benimsenmemiş ve geri tepmiş-

⁷⁶ C. Talas. a.g.e., s.425.

⁷⁷ 1945'teki toprak reformuyla toprakta özel mülkiyete 25-45 ha olarak üst sınır koyulmuştur

tir, tarımsal dış alım zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Şunu da belirtelim ki, daha önce tarımsal ürün ihracatçısı olan ülke, net ithalatçı durumuna gelmiştir.

1951-1952 de yeni bir serbestliğe gidilmiştir. Toplumsal çiftlikler üzerindeki denetimler azaltılmış ve ekmeklik hububat dışında hükümete zorunlu olarak satılan ürünler serbest bırakılmıştır. Tarımsal pazarda hükümetin fiyat denetimi çok azalmıştır.⁷⁸ 1952'de köylülere iş kooperatiflerini tasfiye etme seçeneği de verilmiştir. 1953 yılı Mart'ından itibaren toprağın ve tarımsal üretimin kamulaştırılmasından vazgeçilmiştir.⁷⁹ Yeni durumda köylüler, kişisel topraklarında üretim yapmaktadır. Genel Tarım Kooperatifleri kurulmuştur. 1953'te otoritelerin tarımsal politika yapıcılığı basitçe kaldırılmıştır. Oysa otoriteler düşünülenin tam aksine başlangıçtan beri özel tarımsal sektörün kendi Yugoslavya ekonomi ve toplumsal kalkınma planlarına uygunluğunu sağlamayı istemekteydiler.⁸⁰

Mayıs 1953'te yürürlüğe giren ve 1988'e kadar geçerli olacak konuda aile çiftliklerinin genişliği en çok 10 hektar olarak sınırlandırılmıştır. Yugoslavya'daki bu son klasik toprak reformu daha çok sosyo-ekonomik ve siyasi amaçlıdır. Reformun sayısal etkisi marjinaldi. Toplam ekilebilir toprağın %3.7'si yeniden dağıtılmış(hisselere bölünmüştür) ve çok az toprak özelden, kollektif sektöre geçmiştir.⁸¹ Bunun nedeni ise, Yugoslavya'daki ortalama arazi daima çok küçüktü ve eşitlendirme ölçülerinin gelecekteki yararları da çok azdı.

1953 Anayasası altında, bireysel köylüler kooperatif sektörüyle, parlamento meclisinde (skupština) ve üreticiler konseyinde daha az temsil edildiklerinden, aktif olarak çalışmamışlardır. Pratikte köylülerin büyük çoğunluğu kendi bağımsızlıklarını maksimize etmek için, Genel Tarım Kooperatifleriyle ilişkilerini minimize etmek

⁷⁸ C. Talas, a.g.e. s.427.

⁷⁹ 1953'te toprakların %25'ini kapsayan "sosyalist sektör" 5 yıl içinde %9 düzeyine indi. 60'ların ortasında, 2.6 milyon çiftçinin ülke topraklarının %88'ne sahip bulunduğu Yugoslavya'da köylülük, önemli bir siyasi-toplumsal güç olmaya devam etti. T. Bora, a.g.e s.70.

⁸⁰ Dyker. a.g.e, s.39-41.

⁸¹ Hoffman ve Neal 1962:276-7; Dyker a.g.e içinde, s.40.

istiyordu. 1954'den itibaren çiftçilik geliri vergi oranları düşmüştür.⁸² Devlet, temel tarımsal fiyatlar hububat tedariki ve hububat fiyatı üzerinde etkili kontrol verdiği için kamu sektörü ve özel tarım sektörü arasında bir bağ kurmaya çalıştığı için Genel Tarım Kooperatifleri üzerindeki doğrudan kontrolünü sürdürmüştür.⁸³ 1958'de özel köylüler gelir vergisi ve yöresel yönetim vergisi olarak toplam gelirin %11'ine eşit olan toplam 50.3 milyar dinar ödemişti, bu tutar 1955'te 28.2 milyar dinar'dı.⁸⁴

1950'ler boyunca Yugoslavya'da özel tarım sektöründe önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1950-60 arasında ortalama tarımsal gelir, toplam tarım geliri gibi reel olarak ikiye katlandı ve Sovyet kalkınma dönemiyle karşılaştırdığımızda tam tersine üretimde durgunluk ve köylülüğün ölmeye başlamış olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar 1965 ve daha sonraki kararnamelerde fiyat belirleyiciliğinde piyasanın birinci rolü olduğunu vurgulamakta ise de, gerçekte devlet buğday, et, pirinç gibi temel tarımsal ürünler üzerinde kontrol uyguluyordu. Ancak iki yıl sonra 1967'de Genel Kooperatiflerin tarımsal tedarik tekeli kaldırılmıştır.

1978'den önceki dönemi değerlendirdiğimizde destekleme fiyatlarının varlığını görüyoruz, bunlar: 1) *garanti fiyatlar*- fiyatlar sabitlenmiş düzey altında düşerse satın alma organizasyonları ve genel otoritelerin satın almak zorunda kaldıkları müdahale fiyatıdır. 2) "*minimum*" fiyatlar: temelde sanayi ürünlerine uygulanmıştır, satın alma organizasyonlarının esas imalat girişimcilerine bundan daha az ödemesine müsaade edilmemiştir.

1978'de "üretici rehber" fiyatları, temel ürünlerin fiyat belirleyiciliğinin rehberi olarak federal düzeyde ayarlanıyordu. Destekleme fiyatları örneğin rehber fiyat altına belirli derecede düşmelidir. Meyve ve sebze gibi diğer ürünlerin fiyatları daha fazla piyasa tarafından belirlenendir, fakat yine de cumhuriyet yönetimi fiyatları ayarlayabilir

⁸² Bu yılda çiftçi gelirleri hesaplanmasında kadastro sistemi uygulandığı görülmektedir.

⁸³ Köylüler ekipman güçlü alımında zorluklarla karşılaşmıştır çünkü bankacılık sisteminden direkt kredi alamıyorlardı. Ekipmana sadece Genel Tarım Kooperatifleri aracılığıyla sahip olabiliyorlardı. Devlet bununla Kooperatiflerin ülke genelinde kamu sektörü ve özel sektör organizasyonlarını birleştirilmesinin gelişmesini sağlamak istemektedir

⁸⁴ Hoffman ve Neal 1962:290; Dyker a.g.e. içinde, s.41.

ve garanti edebilirdi. 1 Ocak 1985'ten bu yana, temel ürünler olarak bilinen "belirli sosyal çıkar ürünleri" nde sadece garanti fiyatları merkez yönetimince ayarlanıyordu. Genel olarak baktığımızda, 1 Eylül 1984'te fiyatların %55'i piyasada belirlenmekte, %33'ü Özyönetim birlikleri arasındaki anlaşmalarla ve sadece %7.5'i doğrudan devletin sahipliğindedir. Fakat çiftlik üretimin toplam değerinin %80'i gibi resmi fiyat, kontrolün konusuydu.⁸⁵ Gıda endüstrisince üretilen (un, şeker v.b.) belirli ürünlerin fiyatları federal düzeyde ayarlanmaktadır. Diğerleri cumhuriyet ya da otonom bölgesel kontrolün altına giriyordu. Bölgesel otoriteler genelde ekmek, şeker, yağlar, et ve süt gibi temel ürünlerin toptan ve perakende fiyatlarına "fiyat sınırları" koymaktadır. Makine ve gübre gibi önemli tarımsal girdilerin fiyatları federal düzeyde kontrol edilmiştir.⁸⁶ Fiyatların belirlenmesinde şu kriterler kullanılmıştır: Üretim modeli; işgücü verimliliğinde ve gelirdeki değişiklikler, dünya piyasası fiyatları ve piyasa güçleri.

Yugoslavya tarımında özel sektör üstünlük sağlamıştır. 1985'te ekilebilir alanın %80'ini sahiplenmiş ve brüt çiftlik üretiminin %69'u ve çiftlik hayvanlarının % 95'ini elinde bulundurmuştur.⁸⁷ Mayıs 1988'de Sosyalist Birliğin şemsiyesi altında ise, bağımsız bir organizasyon olarak Sloven Çiftçi Birliğinin kurulması not edilmesi gerekli diğer bir olaydır. Amacı siyasi olmayan ileri tarımsal reformdu. Artık Yugoslavya'nın dağılmasına yaklaşıldığı bir dönemde Cumhuriyetlerde böyle bağımsız birliklerin kurulması önem kazanmıştır. Özetlersek, Yugoslavya'nın 1980 ve 90'lardaki tarımsal örgütlenmesi geniş ölçüde kooperatifçilik üzerine dayanmaktadır. Kasım 1988'de mülkiyet sahipliğinin en üst sınır olan 10 ha'dan 30 ha'ya yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Tarımda Özel kesimin elinde bulunan toprakların, ekilebilen topraklara oranı %87 kadar olup devlet çiftliklerinin oranı ise %13'tür. Görüldüğü gibi, tarımsal alanda Yugoslavya'da önemli bir özel sektör vardır.

Genelde, 9 Kasım 1989 tarihinde ünlü Berlin duvarının yıkılışı aslında 70 yıllık komünist dönemin ve deneyiminin sona ermiş olması anlamını da taşır. Birçok düşünür

⁸⁵ Loncareveç 1988:253; I. Jeffries, a.g.e. , s.321-323.

⁸⁶ I. Jeffries, a.g.e., s.321-323.

⁸⁷ 1985'te tarımda özel sektör: Ekilebilir alan (%)80 üretim (%)69, 1986 da özel tarımsal olmayan sektör, (%toplam üretimde): 5.7 , nüfus (1989) 23.65 milyon.

ve gözlemciye göre komünist düzenin Doğu Avrupa'da hızla çöküşünün nedenlerinin başında ekonomik alandaki başarısızlıklar ile kişisel haklar ve özgürlükler alanındaki yetersizlikler gelir. Günümüzde hızla değişen ekonomik ve toplumsal düşünceler içinde sosyalist düzenlerin dramatik çöküşü ve liberalizmin küreselleşme ve özelleştirme adları altında geri dönüşünü izlemekteyiz. Günümüz dünyası artık, yalnız kapitalist düzenin egemen olduğu bir dünyadır. Bunun anlamı şudur; özelleştirme yolu ile, gelişmekte olan ülkeler dahil, devletin ekonomik yaşamdaki yeri artık geçmişte kalmıştır.⁸⁸ Genel anlamda ise ulus devletin çöküşü gibi olaylar yaşanmakta, dünyanın değişik bölgelerinde değişik bloklar gün ışığına çıkmaktadır. Bu arada şunu da belirtmemizde fayda var; çizdiğimiz tablo 1990'lı yıllar için uymaktaysa da 11 Eylül 2001 (Dünya Ticaret Örgütü'nün ikiz kulelerine yapılan saldırı)'den sonra sanki tablo buğulanmıştır ve devletin ekonomideki rolünün yeniden tartışılmaya başlandığını görmekteyiz. Anlaşılabileceği üzere serbest piyasanın oluşmasında devletin çekilmesi gerektiğinin tersine artık devlete yön gösterici yeni bir görev verilmesi gerektiği fikri savunulmaya başlanmıştır. Bununla da Post Keynesyen'lerin savunduğu gibi "özel mülkiyet altında da devlete rol verilebilir" görüşünün tartışılmaya devam edeceği muhtemeldir. Bunun kadar muhtemel bir diğer olay da "gelişmiş ülkelerle", "az gelişmiş ülkeler" in varlığının devam edeceğidir.

1990'lı yıllarda gelişmeye başlayan özelleştirme ve küreselleşme hareketleri oluşumları ile başta Rusya olmak üzere serbest pazar ekonomisine kapılar açılmıştır. Siyasal alanda ise demokratik kurallar tek parti yönetimlerini arkalarda bırakmış ve çok partili parlamenter düzenler hızla komünist düzenin yerini almıştır. Komünist dünyada demokratik düzenlerin ağırlığı öne çıkmış, örneğin komünist-Leninist Rusya'da yeni bir parlamento oluşmuş, bir yarı başkanlık düzeninin güdümünde bir kapitalist düzen yol almaya başlamıştır.⁸⁹ Komünist Birliği iktidarının çözüldüğü 1989-90 döneminde Yugoslavya'da iktisadi yapıda da sosyalist unsurların tasfiyesi sistematikleşmiştir. Eski Yugoslavya da son yıllarında çok partili demokratik - parlamenter sistemi benimsedi

⁸⁸ C. Talas. a.g.e, s.424-435.

⁸⁹ C. Talas. a.g.e, s.332.

ancak dağılımdan kurtulamadı ve yeni beş devlet kuruldu. Bu devletlerin hepsi bundan, iç savaş ve ambargolardan dolayı serbest piyasa koşullarına uyan bazı politikaları aksatıp ertelese de sonuçta sadece kapitalist sistemin varolduğu dünya yolunda ilerlemeyi benimsemiştir. Bundan dolayı bu bölümde Yugoslavya'nın sadece iki kutuplu – kapitalizm ve sosyalizm- sistemin mevcut olduğu 1945 - 1990'lı yıllar arasındaki dönem incelenmiş ve bu ülkenin hangi sisteme ne kadar yakın veya uzak olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mutlaka ki Eski Yugoslavya'dan ayrılan –Slovenya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ- bu yeni ülkeler kapitalist sistem yönünde yani onun kurumları olan serbest piyasa, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, liberal fiyatlar v.d. kurumlarını yerine getirmeye çalışmaktadır ancak bunda ne kadar başarılı oldukları ilerideki bölümlerde özellikle geçiş dönemini incelediğimizde daha ayrıntılı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Buradan amaç konuları bir bütün olarak ele alarak konu karışıklığından kaçınmaktır.

İkinci Bölüm

ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİNİN DAĞILMADAN ÖNCE VE SONRAKİ EKONOMİK DURUMLARI

İkinci bölümün konusu, ne toplumsal-siyasetin gelişimi ne de eski Yugoslavya ekonomik sisteminin sık ve hızlı değişen çok sayıdaki kanun ve diğer kurallar açısından incelenmesidir. Aynı zamanda çok sayıdaki iç ve dış ekonomi dışı faktörlerin ekonomik gelişmeye pozitif veya negatif etkisinin değerlendirilmesinden kaçınılmıştır.

Bu bölümde, ilk önce eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC) genelinde ve cumhuriyet ile özerk bölgeleri bazında, 1945-1990 yılları arasındaki dönemin genel ekonomik durumu, ardından da 1990'ların başında yeni kurulan beş ülkenin günümüze dek ayrı ayrı millî gelir, enflasyon, istihdam, işsizlik, yatırım, dış borç, ödemeler bilançosu ve dış ticaret gibi genel ekonomik durumları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERATİF CUMHURİYETİ – YSFC

1. Genel Ekonomik Durum

1 Aralık 1918 yılında, Versay barış anlaşmasıyla kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının, II. Dünya Savaşı'ndan sonra -daha geniş katılımlı- devamı olarak kurulan ve 1990'larda dağılan Yugoslavya SFC'si; Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi 6 cumhuriyetten ve Voyvodina ile Kosova gibi 2 özerk bölgeden oluşmuştur.

Yarım asırlık ülkenin, kalkınma performansını etkileyen farklı ekonomik ve siyasi politikaların uygulandığı dönemler yaşanmıştır.¹ Bunlar özetle, aşağıda gösterilmiştir:

- *1918 –1939 dönemi:* I. Yugoslavya olarak bilinen bu dönemde kapitalist ve parlamenter demokrasi vardır,
- *II. Dünya Savaşı -1951 dönemi:* imar, millileştirme ve idari sosyalizm mevcuttur (bu dönemde Sovyetler Birliğinin çok büyük etkisi var),
- *1952 -1965 dönemi:* öz yönetim sistemi kurulmuştur,
- *1965 -1973 dönemi:* 1965 Ekonomik Reform'u yapıldı. Bu reformla ekonomik ve siyasi ademi merkeziyetçilik ve daha fazla serbest piyasa amaçlanmıştır,
- *1974 -1983 dönemi:* 1974 Anayasası ve 1976 Ortak İşgücü Kanunu (The Associated Labour Act) gibi birçok kurumsal değişiklik olmuştur. Bu kurumsal değişikliklerle, özyönetim ideolojik temeline dayalı yeni iktisadi ve siyasi sistemin yasal çerçevesi oluşturulmuştur,
- *1983-1986 dönemi:* Hükümet, bir önceki dönemde yapılan değişikliklerden dolayı oluşan makroekonomik sorunları aşmak için, İstikrar Programı² uygulamıştır,
- *1989 ve son dönem:* Başbakan Ante Markoviç, piyasa ekonomisine geçiş ve liberal olarak bilinen Reform programını uygulamaya koymuştur. Bu program, 1990'da Slovenya ve Hırvatistan'da oluşan bağımsızlık hareketleriyle yarıda kalmış ve ertesi yıl da zaten YSFC dağılmıştır.

Ekonomi Politikası

Eski YSFC, II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşların yıkımı nedeniyle ekonomik bakımdan gelişmemiş ülke olarak adlandırılmıştır. 1980'lerin başına gelindiğinde YSFC, Dünya Bankası kriterlerine göre gelişmekte olan ülkelerin çizgisi dışına çıkan ülkeler grubunda yerini almıştır.

¹ Olga Memedoviç. On the Theory and Measurement of Comparative Advantage (içinde). Thesis Publishers, Amsterdam 1994, s.101-102.

² İstikrar Programı'nın hedefi: enflasyonu düşürmek, yerel ve bölgesel düzeydeki idari karmaşıklığı aşmak (özellikle fiyat kontrolleri ilişkilerini), gerçekçi bir döviz kuru ile ödemeler bilançosunu düzeltmek ve iç piyasanın daha iyi işlemlerini sağlamaktır.

YSFC'nin genelinde görülen, dinamik ekonomik gelişmenin ardından, 1980'lerin başında ekonomik aktiviteler yavaşlamış, sonrasında durgunluk ve de üretim düşüşü yaşanmıştır. 1981 yılında uluslararası finansman kurumlarının YSFC'nin dış borçlanmasına sınırlamalar getirmesi sonucunda reel toplumsal üretim dinamiğinde yavaşlamalar ve bazı yıllarda da gerilemeler görülmüştür. 1990 yılında tüm Cumhuriyet ve Özerk Bölgelerin üretiminde yüksek oranlarda reel düşüşler görülmüştür. Bu durum Yugoslavya'yı adım adım yıkılma evresine götürmüştür. Tek yanlı siyasi kararlar cumhuriyetler arası mal ve hizmet akışının açıkça durdurulduğunun görüldüğü 1988 ve 1989 yılında tek Yugoslavya pazarının çalışmasındaki problemler daha fazla gün yüzüne çıkmıştır. Böylece ekonomi dışı kararlarla ileride cumhuriyetler arası işbirliğinin gelişmesi durdurulmuştur. 1990 yılında Mali Sistemin yıkılışı da başlamıştır, aynı zamanda federal birimlerde farklı ekonomik sistemler kurulmuştur. Böylece ekonomik açıdan bakıldığında, tek ekonomik sistemin çalışmamasından dolayı eski YSFC 1990 sonundan itibaren pratikte mevcut değildir. Aynı yılda bazı cumhuriyetler arası gümrük sınırları bile koyulmaya başlanmıştır. Çoğunlukla ekonomik yorumcular, tek ekonomik alan ve tek pazarın olduğu gibi tek siyasi sistemin de yıkılışının başlangıcını 1974 Anayasası ve 1976 yılındaki Öz Yönetim İş Gücü Kanunu'nun getirilmesine dayandırmaktadırlar. 1990 yılında tüm Cumhuriyet ve Özerk Bölgelerde gerçekleşen üretimde çok büyük reel düşüşler görülmüştür. Federasyonun ve onun cumhuriyet ve özerk bölgelerindeki toplumsal-ekonomik gelişmesi 1991 yılında Slovenya'da ve hemen sonrasında Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki silahlı çatışmaların meydana gelmesiyle çok güçleşmiştir.³

Sonuçta, YSFC uluslararası camia tarafından da resmen tanındığı gibi 1992 yılında yıkılmıştır. 1991-1995 arası dönemde tüm yeni ülkelerde reformların çoğunun ilk aşamaları tamamlanmıştır. Bu dönemde, tüm cumhuriyetlerin üretiminde önemli düşüşler yaşandığı ve işsizliğin büyük ölçüde arttığı görülmektedir. YSFC'nin kuruluşundan dağılışına kadar olan dönemde cumhuriyetlerin ülke yüz ölçümündeki

³ D.Velykoviç ve A. Miloşeviç. Polovina Vek Ekonomski Razvitok na R.Makedonija, Üsküp 1999, s.101-107.

payları sırasıyla Makedonya'nın %10, Sırbistan'ın, %34.5, Hırvatistan'ın %22.1, Bosna-Hersek'in %20, Slovenya'nın %7.9 ve Karadağ'ın %5.4'tür.

GSYİH- Sosyal Üretim

Tablo 2.1. Genel Ekonomik Durum

	Azgelişmiş Bölgeler						Gelişmiş Bölgeler				
	YSFC	Top- lam	Bosna ve Hersek	Karadağ	Make- donya	Koso- va	Top- lam	Hırvatı- tan	Sloven- ya	Sırbis- tan ÖB'siz	Voyvo- dina
	Toplam Nüfus (30 Temmuz itibariyle), bin kişi										
1947	15679	4749	2529	371	1133	716	10930	3758	1428	4094	1650
1990	23809	9274	4516	644	2131	1983	14542	4685	1953	5856	2048
	Yugoslavya içinde payı										
1948	100	30.5	16.2	2.4	7.3	4.6	69.5	23.8	9.1	26.2	10.4
1990	100	38.2	18.6	2.6	8.7	8.3	61.8	20.3	8.4	24.5	8.6
	Toplam Sosyal Üretim, milyon dinar olarak, 1972 yılı fiyatlarıyla										
1947	54245	12685	7505	1203	2756	1221	41560	13568	8066	14240	5686
1952	59743	14474	8945	1223	3068	1238	45270	15941	9141	15079	5109
1965	164658	36278	21208	3227	8520	3323	128381	43686	25636	40912	18147
1979	372317	80392	45349	6535	21089	7419	291925	97323	63074	92580	38948
1986	407748	93352	52400	8446	23605	8901	314397	102098	68620	101284	42395
1989	398560	90450	51190	7910	22980	8370	308145	99500	65610	101865	41170
1990	364546	81158	46636	7077	20802	6643	283388	91002	60195	93963	38228
	Kişi Başına Sosyal üretim, dinar olarak, 1972 yılı fiyatları										
1947	3460	2671	2968	3245	2432	1705	3802	3610	5648	3478	3446
1952	3557	2741	3205	2940	2397	1561	3930	4074	6102	3421	3005
1965	8473	5517	6072	6467	5646	3091	9985	10190	15518	8156	9536
1979	16796	9805	10840	11095	11320	4738	20901	21153	34580	16741	19358
1986	17519	10852	12021	13645	11565	4937	21755	21877	35536	17454	20670
1989	16820	9919	11424	12398	10891	4317	21209	21238	33681	17429	20063
1990	15227	8638	10238	10888	9657	3263	19481	19408	30775	16046	18684

Kaynak: D. Velykoviç ve A. Miloşeviç. Polovina Vek, Ekonomski Razvitok na R. Makedoniya, Üsküp 1999, s.337.

Tablo 2.2. 1952-1990 Sosyal Üretimin Yıllık Ortalama Büyüme Oranı

Dönem	YSFC	Azgelişmiş Bölgeler					Gelişmiş Bölgeler				
		Toplam	Bosna ve Hersek	Karadağ	Makedonya	Kosova	Toplam	Hırvatistan	Slovenya	Sırbistan ÖB'siz	Voyvodina
1952-1990	4,3	4,3	4,0	4,9	4,7	4,0	4,3	4,3	5,0	4,1	4,1
1952-1960	5,9	5,5	5,4	6,2	5,4	5,0	6,0	6,7	8,1	4,6	5,1
1961-1970	6,3	6,4	5,4	8,4	7,9	7,0	6,3	6,3	6,9	6,1	5,8
1971-1980	5,7	5,6	5,5	6,1	5,8	5,5	5,8	5,4	6,1	5,9	5,8
1981-1990	-0,4	-0,2	0,2	-1,1	-0,3	-1,3	-0,5	-0,8	-0,7	-0,2	-0,3

Kaynak: D. Velykoviç ve A. Miloşeviç. a.g.e., s.167.

1946 yılında Yugoslavya tamamen sosyalist bloğa bağlanmış ve tüm dış ticaret alışverişlerini onlara yönlendirmiştir. Bu dönemde ülkenin kendi ekonomik gelişimi -onların ekonomik ve politik sistemini tamamen kabul ederek- Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa

sosyalist ülkeleriyle olan ekonomik işbirliğine bağlıdır. Ancak bu 1948'e kadar sürecektir. 1948 yılı İnformbiro kararıyla SSCB ve diğer Doğu Avrupa sosyalist ülkeleriyle olan ekonomik işbirliği tamamen kesilmiş, ayrıca 1949 yılı ortasında Varşova Paktı ülkeleri, Yugoslavya'ya karşı ekonomik abluka ve askeri baskı uygulamışlardır.

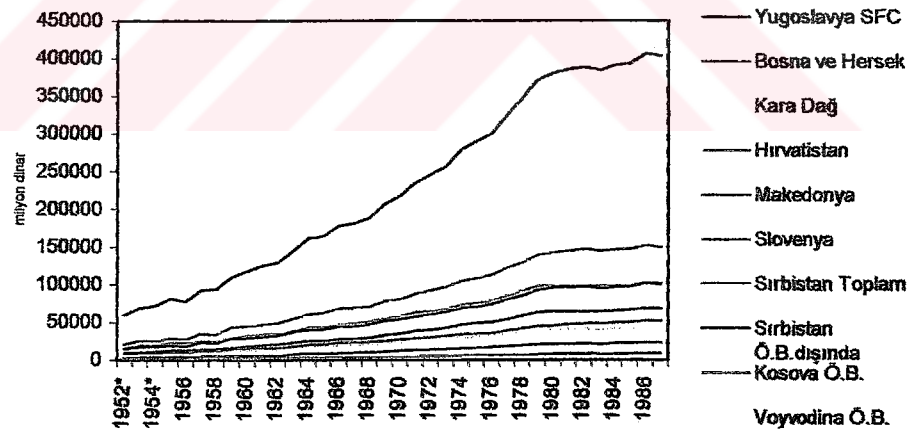
Kuraklık ve ekonomik ablukanın sonucu olarak, 1948 yılında, reel üretimde -tarım dışındaki tüm faaliyetlerde-özellikle endüstride yüksek artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle sanayideki sosyal üretim, ortalamanın üstünde olmuş ve bunlar sırasıyla Karadağ %12,6, daha sonra Makedonya %10,7, özerk bölgeler dışında Sırbistan %10,2 ve Voyvodina %9,8 olarak gerçekleşmiştir.

1947 –1979 yılları arasındaki 32 yıllık dönemin göstergelerine baktığımızda, toplam sosyal üretimde gerçekleşen ortalama yıllık artış %6,2 dir. Ancak aynı dönemde, az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler arasındaki farklılık daha da artmıştır. Az gelişmiş bölgelerde kişi başına sosyal üretim, YSFC'nin geneline göre 1947 yılında %22,8, 1979 yılında %41,6 daha düşüktür, ayrıca Slovenya'ya göre de 1947 yılında %52,7, 1979 yılında %71,6 daha düşüktür. Aynı dönemde, tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerde toplam sosyal üretim içinde tarım sektörünün payı önemli ölçüde azalırken, sanayi sektörünün payı artmıştır. 1990 yılında, YSFC genelinde kişi başına düşen sosyal üretim 15 227 dinar gerçekleşirken ülkenin en gelişmiş bölgelerinden Slovenya 30 775 dinar ile bunun tam iki katına sahiptir. Ülkede Slovenya'nın ardından 19 408 dinar ile en fazla kişi başına düşen sosyal üretime sahip bölge Hırvatistan olurken, ülke genelinde Kosova 3 263 dinarlık düzeyle en zayıf bölge durumundadır.

Yugoslavya, 1952 – 65 döneminde, en yüksek büyüme hızına sahip ülkelerden biriydi. Bu dönemde tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerde reel sosyal üretim artışı Bosna Hersek ve Voyvodina'da %6,9'la %10,2 oranı arasında değişmektedir. Bu dönemde tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerdeki halkın tüm ekonomik faaliyetlerdeki dinamik üretim artışı, işçilerin kişisel gelirlerinin artmasına ve bu durum da yaşam standardında ve satın alma gücünde önemli artışlara neden olmuştur.

1956 ve 1964 arasında, ortalama yıllık GSYİH büyüme oranı %9 olarak gerçekleşmiştir.⁴ 1953-65 dönemi içerisinde yani 13 yıllık dönemde, ülke genelinde ortalama yıllık nominal sosyal üretim artış oranı %18 olurken, sanayide bu oran %15,9, tarımda %17,8 ve diğer ekonomik faaliyetlerde %21,1 olarak gerçekleşmiştir.⁵ Mevcut ekonomik sorunların daha verimli şekilde aşılabilmesi için 1961-1965 yılı 5 yıllık planı yerine 1964-1970 dönemi 7 yıllık planı uygulamaya başlanmıştır.⁶ Bu kararlar ekonomik ve siyasî ademi merkeziyetçilik ve daha fazla serbest piyasa amacını taşıyan 1965 yılı Ekonomik reformu ilan edilmiştir. Gündeminde yaşam standardının yükseltilmesi, iktisadi ve işgücü verimlilik artışının sağlanması, dış ticarete açılma, az gelişmiş cumhuriyet ve özerk bölgelerin kalkınması gibi konuların olduğu Programın uygulanmasıyla, 1965-67 döneminde beklentilerin aksine, nominal ve reel GSYİH büyüme oranlarında keskin düşüş yaşanmaya başlamıştır. Böylece, amacı büyük bir kalkınma hamlesi ile geçiş sorununu çözmek olan Programın aksadığı görülmüştür.

Şekil 2.1. 1952- 1988 arasında Sosyal Üretim Cumhuriyetler ve Özerk Bölgelere Göre Dağılımı (milyon dinar)-1972 Fiyatlarıyla

Kaynak: DİK. Yugoslavia 1918-1988, s.101.

⁴ D. Gros, A. Steinherr. a.g.e., s.320.

⁵ D. Velykoviç. a.g.e., s.69.

⁶ Bu amaçla Birlik Meclisi aldığı Karar'a şu amaçlar bağlanmıştır: (1) Yaşam standardının sürekli artışı, (2) daha yoğun iktisadileşme ve işgücü verimliliğinin artışı için uluslararası standartlara yaklaşmak, (3) Dış ticarete açılma ve uluslararası işgücü dağılımında daha etkin katılım, (4) az gelişmiş cumhuriyet ve özerk bölgelerin hızlandırılarak gelişimi, (5) ilerideki toplumsal-ekonomik ilişkilerin gelişimi.

Ekonomik Reform programından sonra, 1966- 1979 yılları arasında geçen 14 yıllık sürede, sosyal üretimin ortalama yıllık reel artışı ülke genelinde %8.9 ile %6.1 arasında değişirken bu artış daha az gelişmiş ve gelişmiş cumhuriyetler ve özerk bölgelerde sırasıyla %5.3 ve %6 olmuştur. Bu dönemde, kişi başına düşen sosyal üretime baktığımızda da bölgeler arası farkın derinleştiğini görmekteyiz.

Bu dönemde sanayideki toplumsal üretim, tarımcılık ve diğer ekonomik faaliyetlere göre çok daha dinamik artmasına rağmen, yıllık ortalama reel artış gözlemlenebilecek kadar durgundur. 1966-79 döneminde Karadağ dışındaki federal birimlerde tarımcılıktaki artışta durgunluk gözlenmektedir. Tüm federal birimlerde 1979 yılında 1965 yılına göre sanayiinin katılımı artmıştır ancak gelişmiş cumhuriyetler ve Voyvodina özerk bölgesinden çok daha az gelişmiş bölgelerde daha büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde de tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerdeki toplumsal üretim yapısı sanayi ve diğer tarımdışı faaliyetler lehine olurken tarımcılığın aleyhine gelişmiştir. Bunun nedeni sanayideki toplumsal üretimin dinamik artışından çok tarımcılıktaki durgunluktur.⁷

1948-1979 dönemine baktığımızda iktisat politikasının temel hedeflerinden biri olan daha hızlı reel ekonomik gelişme tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerde sağlanmıştır. Bu durumu en çok sanayi üretimindeki dinamik artışa ve çok sayıda diğer ekonomik faaliyetlere ve aynı zamanda yüksek gelişme dinamiği gösteren tarımcılığa borçludur.

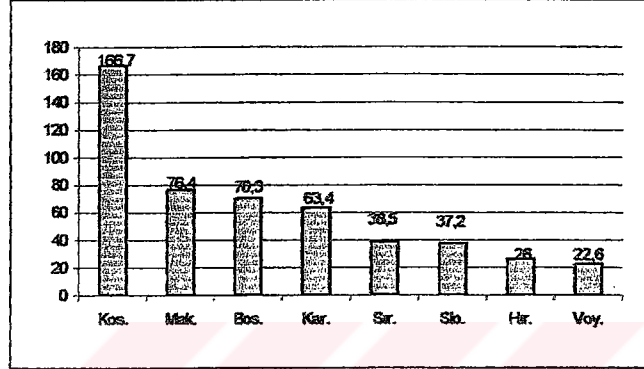
Tartışmasız ki, YSFC bu dönemde dünyada en yüksek reel üretim artış oranlarına ulaşmıştır. Ancak 1948-1979 döneminde Yugoslavya'da gelişmiş ve daha az gelişmiş cumhuriyet ve özerk bölgeler arasında kişi başına toplumsal üretim karşılaştırıldığında gelişmişlik düzeylerinin birbirine eşitlenmek yerine aradaki farkın daha da arttığı görülür.

Federal birimler arasındaki gelişmişlik dereceleri arasındaki farkların giderek artmasında savaş öncesi dönemindeki durumun yanı sıra; (1)daha az gelişmiş federal

⁷ D. Velykoviç. a.g.e, s.106-107.

birimlerdeki toplam toplumsal üretimdeki artışın daha yavaş olması, (2)Yapısal farklılıkların daha az gelişmişlerin aleyhine olması, (3)Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi, toplam nüfus artışının gelişmiş bölgelere kıyasla daha az gelişmiş bölgelerde daha hızlı olması (özellikle Kosova özerk bölgesinde ⁸) sayılabilir.

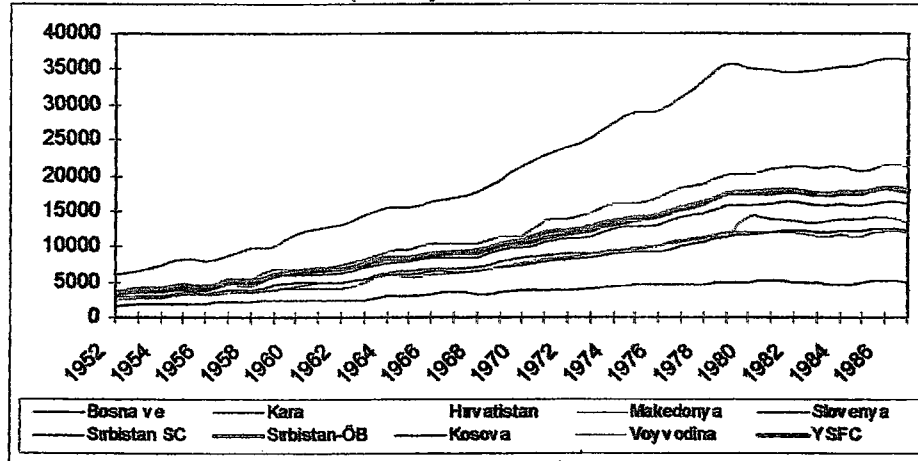
Şekil 2.2. 1948 – 1991 yılları arasında Nüfus Artışı, % olarak

Kaynak: DİK, *Yugoslavia 1918–1988* 'den derlenmiştir.

1952 ve 1980 yılları arasında reel GSYİH ve Kişi başına düşen GSYİH büyüme ortalaması sırasıyla %6.7 ve %5.6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak şu da bilinmelidir ki, 1979 yılına kadarki dönemde YSFC, en modern teknik ve teknolojiye sahip olduğundan önemli üretim kapasitesine sahipti.

Şekil 2.3. 1952 - 1987 yılları arasında YSFC' de Kişi Başına Düşen Sosyal Üretim (1972 fiyatları ile) dinar

Kaynak: DİK, *Yugoslaviya 1918–1988*, s.105.

⁸ 1979 yılına kadarki dönemde önemli olumsuz etkenler şunlardır:(1)üretim yapısında özellikle sanayide orantısızlıklar,(2) ticaret ve toplam ödemeler bilançosundaki yüksek ve sürekli artan açık,(3) ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki uyumsuzluk, (4) kontrolsüz dış borçlanma.

1980-1989 yılı döneminde, YSFC'de sosyal üretimin yıllık ortalama reel artış oranı sadece %0.7 gerçekleşmiştir, oysa daha önceki 37 yıllık dönemde (1948-1979), ülke genelinde toplam sosyal üretimin ortalama yıllık reel artışı %6.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu da bu dönemin gelişme dinamiğinin yaklaşık 9 kat daha hızlı olduğu anlamına gelmektedir.

Bu dönemdeki gelişme oranı, gelişmiş federal birimlerdeki %0.5 lik azalışa karşılık, daha az gelişmişlerde (%1.2) önemli derecede yüksektir. Bu dönemde toplumsal üretimdeki artışın durağan olduğu cumhuriyetler daha önce yüksek artış oranlarına sahip Slovenya(%0.4) ve Hırvatistan (%0.2)'dir. 1980'lerin başında Slovenya, Yugoslavya GSMH'nın %18'ini oluştururken, toplam sanayi üretiminin %21'ini gerçekleştirmiştir.

Bu dönemde tüm federal birimlerdeki en büyük artış 1986 yılında gerçekleşirken, en büyük düşüş ise 1988 yılında görülmüştür. Sosyal üretim artışındaki durgunluk, 1980 yılında başlayıp 1985'e kadar devam etmiştir. 1987 yılında ise ekonomik aktivitelerin olumsuz trendi tüm federal birimlere genelleştirilebilir.⁹

YSFC üretiminde 1980, 1981 ve 1982 yılında memnun edici bir artış mevcutken, 1983 yılında %1 düzeyine düşmüştür. Nominal ve reel anlamda da sanayinin toplam sosyal üretimdeki katılımı önemli derecede artmıştır. Ancak tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerde tarımsal olmayan ekonomik faaliyetlerin katılımı azalmıştır. Cumhuriyet ve özerk bölgelerdeki bazı farklılıklara göre tarımın reel toplumsal üretime katkısı önemli derecede olmasa da artmıştır.¹⁰

1947-1990 yılları arasındaki 44 yıllık dönemde, ülke genelindeki ortalama yıllık sosyal üretimdeki reel artış %4.5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, sanayideki sosyal üretim %6.7 yıllık ortalama ile reel oranda artarken, diğer ekonomik faaliyetlerde %4.6 ve tarımcılıkta sadece %2.2 olmuştur. Kuruluşunda bir tarım ülkesi olan Yugoslavya'nın 1990 yılına gelindiğinde sanayileşme yönünde önemli bir yol aldığı görülmektedir. Sanayinin yakalamış olduğu bu büyüme trendi zaten sosyal üretime

⁹ D. Velykoviç. a.g.e, s.93.

¹⁰ D. Velykoviç. a.g.e, s.108.

kattığı değerin artışında da görülmektedir. Böylece geçen 44 yıllık dönem sanayinin lehine, tarımın aleyhine gelişme göstermiştir. 1990 yılındaki toplumsal üretim 1947 yılına göre reel olarak 6.7 katı artmıştır. 1990 yılında gelişmiş federal birimlerdeki toplumsal üretim reel olarak 6.8 kat artarken, daha az gelişmiş bölgelerde ise 6.4 kat olarak gerçekleşmiştir. Toplam toplumsal üretimdeki en yüksek ortalama yıllık reel artış Makedonya ve Slovenya'da (%4.8 olarak), en düşük ise Kosova'da (%4) olarak gerçekleşmiştir.

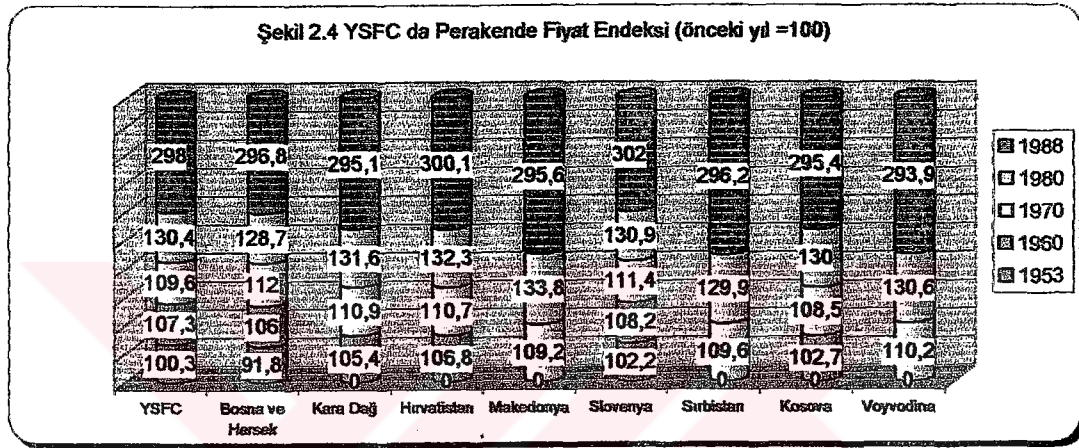
1947-1990 dönemi genelinde planlı bir ekonomiyle yönetilen Yugoslavya'da önemli bir ekonomik yapısal değişim yaşanmıştır. Bu dönemde, sanayideki sosyal üretim %6.7 yıllık ortalama ile reel oranda artarken, diğer ekonomik faaliyetlerde %4.6 ve tarımda sadece %2.2 olmuştur. Bu aslında, ekonomik yapısal dönüşümün önemli bir noktası olan tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru bir geçişi göstermektedir.

44 yıllık dönemde ekonomisi ortalama yüzde 4.5 oranında büyüyen Yugoslavya ekonomisi, ülkenin dağılma sürecine girmesiyle yerini negatif büyüme oranlarına bırakmıştır. Örneğin, 1990 ve 1991 yıllarında GSYİH'daki küçülme sırasıyla, -%7.5 ve -%15.0 olarak gerçekleşmiştir. İdari planlama, özyönetim, pazar sosyalizmi ya da yumuşak bir sosyalizm ile yönetilen Yugoslavya'da, 1990 yılında, kişi başına düşen ortalama GSMH 5,434 dolar düzeyindedir. YSFC, 1945-1990 yılları arasındaki 44 yıllık dönemde, milli gelir temelinde önemli bir gelişme görülmüşse de, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş cumhuriyetleri arasındaki gelişmişlik farkları daha da derinleşmiştir. 1990 yılında bu fark daha belirgin hale gelmiştir. Örneğin, en fazla ve en az kişi başına düşen GSMH'ye sahip Slovenya ve Kosova'da bu oran sırasıyla 12,618 dolar ve 1,312 dolar olarak gerçekleşmiştir.¹¹

¹¹ I. Jeffries. *Socialist Economies...*, s.318.

Enflasyon

1970'lerin sonuna kadar geçen dönem içerisinde fiyatlarda önemli bir artış görülmeyen ülke 1979 dünya petrol krizi, dış borç yükünün ağırlığı, devalüasyonlar ve ardından yönetimin serbest piyasa yönündeki çabalarının da etkisiyle yüksek enflasyonla tanışmıştır.

Kaynak: DİK, Yugoslaviya 1918-1988, s.161.

Daha önce, 1952- 65 döneminde, sanayi ürünlerin fiyatı yılda % 1 artarken, perakende fiyatların yıllık artışı %6.2 olarak gerçekleşmiştir.¹² 1965 Reformu ile, iç fiyatların dış fiyatlara uygun hale getirilmesi amaçlanmış ancak bu Reformu'nun etkisiyle enflasyon yükselmiştir. Böylece GSYİH deflatörüne göre ölçülen ortalama enflasyon 1960'larda %12.7 ve 1970'lerde %18.8 olarak gerçekleşmiştir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında da yüksek ve artan enflasyon oranları görülmektedir. Bu durum ülkeyi önlem almak zorunda bırakmış ve bu amaç doğrultusunda birçok istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konan programlara rağmen enflasyonun kontrol altına alınmasında başarılı olunamamıştır. Özellikle enflasyona karşı olarak da bilinen 1983 yılı İstikrar Programı reel faiz oranları, dış borç ve bütçe

¹² O. Memedović. On the Theory and Measurement of Comparative Advantage (içinde). Thesis Publishers, Amsterdam 1994, s.208-211.

açıkları sorunu, 1979 petrol krizi sonucu artan ithal ham madde fiyatları yüksek enflasyon oranlarının daha da artmasına neden olmuştur.

Tablo 2.3. YSFC de Enflasyon (%)								
1952-62	1963-73	1974-79	1980-85	1985	1986	1987	1988	1989
3.6	13	33.3	48.7	72.4	89.8	120.8	194.1	1256

Kaynak: I. Jeffries. a.g.e., s.319.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde, Yugoslavya'da hiperenflasyon yaşanmıştır. Yugoslavya'da, 1989 yılında ortalama enflasyon oranı %1252 olarak gerçekleşmiş ve %2700 gibi en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde önemli bütçe açıkları sorunu yaşayan ülke bunu büyük ölçüde para arzı artışı ile finanse etme yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda da sıkı maliye ve para politikaları uygulanması, ücret artışları üzerinde kontrollerin artması alınan önlemler arasında olmuştur. Bu önlemler devamında, 1989 yılı sonunda Ante Markoviç'in uygulamaya koyduğu Ekonomik program enflasyonu önemli ölçüde düşürmeyi başarmıştır öyle ki, 1990 ve 1991 yılında enflasyon sırasıyla %121.0 ve 164.0 olarak gerçekleşmiştir.¹³

Yugoslavya ekonomisinde yaşanan enflasyon, bazı yıllar dışında, 1945-1990 dönemi boyunca artış yönünde bir gelişme göstermektedir. Bu yüksek enflasyon oranları daha sonra 1990'ların başında bağımsızlığını kazanan eski Yugoslavya ülkelerine miras kalmıştır.

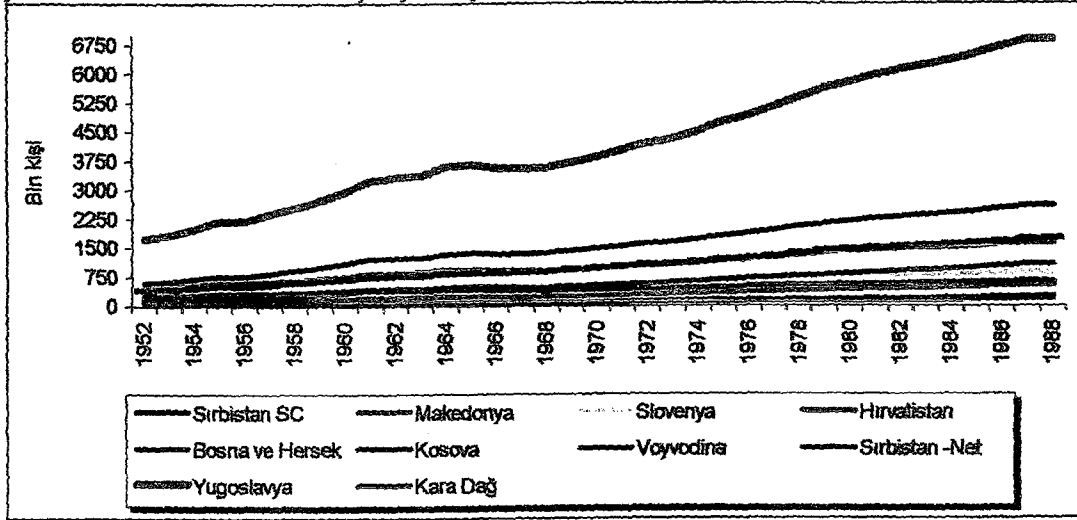
İstihdam

YSFC'de işgücünün büyük çoğunluğu kamu sektöründe istihdam edilmiş ve bu sayı sürekli artmıştır. Öyle ki, 1952-65 yılları arasındaki dönemde, sosyal sektörde çalışan kişi sayısı 1.84 milyondan 2.97 milyona yükselmiştir. Aynı dönemde, özel sektördeki tarımsal işgücü sayısı 5.25 milyondan 4.55 milyona düşmüştür.¹⁴

¹³ D. Gros ve A. Steinher. Winds of Change, Economic ..., s.320. Ayr. Bknz, I. Jeffries. Socialist Economies., s.472.

¹⁴ O. Memedoviç (1994). a.g.e, s.111-115.

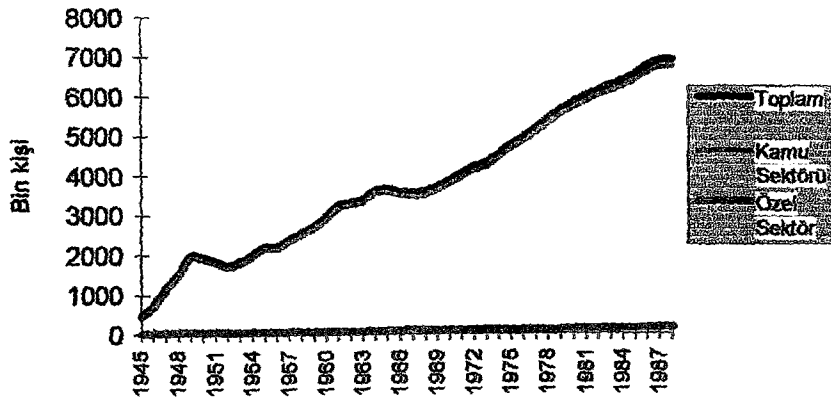
Şekil 2.5. 1952-1988 YSFC'de Çalışan Sayısı

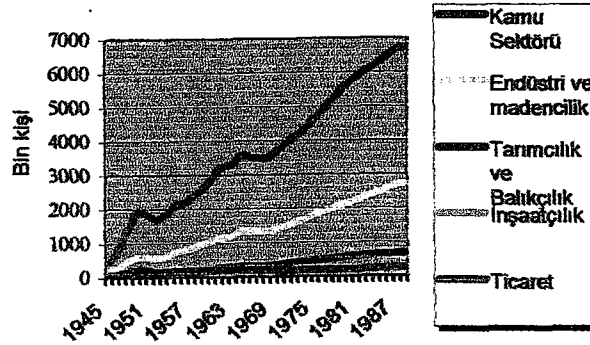
Kaynak: DİK, Yugoslaviya 1918-1988'de derlenmiştir.

1965-67 döneminde sosyal sektörde istihdamda azalma görülmüş ve böylece reel fiyatlarda ayarlamalara gidilmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise işgücü oranında azalma görülmektedir ve bu yüzden 1976 yılında Ortak İşgücü Kanunu uygulamaya konulmuştur. 1970'lerin sonunda ulusal piyasa parçalanmış ve bölgeler içindeki işgücü hareketleri engellenmiştir. Bu da istihdamın önünde önemli bir engel teşkil etmiş ve ekonomik verimsizliği artırmıştır.

Şekil 2.6.a. İşgücü Dağılımı

2.6. b.Kamu Çalışanların Dağılımı

Kaynak: DİK, Yugoslaviya 1918-1988.

Yukarıdaki şekilde görüleceği gibi işgücünün, sektörlere göre dağılımına baktığımızda 43 yıllık (1945-1988) dönemde işgücünün yaklaşık tamamı kamu sektöründe istihdam edilmektedir. Kamu sektöründe çalışanların dağılımında ise sanayi ve madenciliğin lehine, tarımcılığın aleyhine gelişen bir durum söz konusudur. Bu durum kamu sektörünün önemli bir yapısal değişim geçirdiğini göstermektedir.

Tablo 2.4. 1952-1990; İş Arayan Kişiler, (bin kişi) yıllık ortalama

Yıl	YSFC	Bosna ve Hersek SC	Kara Dağ SC	Hrvatistan SC	Makedonya SC	Slovenya SC	Srbistan SC			
							Toplam	Srbistan SC-ÖB	Kosova ÖB	Voyvodina ÖB
1952	45	4	1	14	6	5	26	10	0	5
1979	762	130	23	77	111	10	198	275	62	74
1990	1309	283	49	161	156	45	362	339	148	128

Kaynak: D. Velykoviç. a.g.e, s.344.

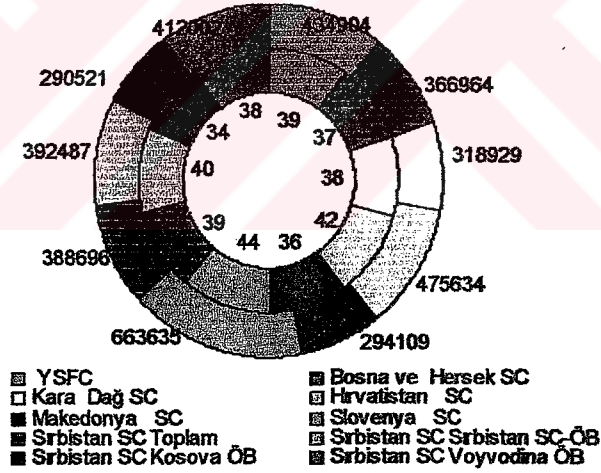
YSFC'nin kuruluşundan dağılıma kadarki dönemde işsizlik sorunu sürekli gündemde olmuştur. Ancak, 1980'lerin başında düşük işsizlik görülmüştür, bunun nedeni de 1960'ların başı ve 1970'lerin ortası kapsayan dönem içerisindeki çok büyük dış göçlerin yaşanmasıdır. Öyleki 1973 yılında, dışarıda çalışan Yugoslav işçilerin sayısı 1.2 milyon civarındayken, aynı yıl ülke içindeki işçi sayısı 8 milyon civarında gerçekleşmiştir.¹⁵ Bölgeler arasındaki derin gelişmişlik farkları elbette o bölgeler arasındaki farklı işsizlik oranları da yansıtmaktadır. Özellikle, 1990 yılına gelindiğinde

¹⁵ D. Gros ve A. Steinherr. a.g.e, s.320.

ülkedeki ortalama işsizlik oranı Yugoslavya'da %20 iken, Slovenya'da %5 ve Kosova'da %65 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi Yugoslavya'nın en gelişmiş ve en az gelişmiş bölgesi arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Yugoslavya'da dağılım sürecinin başladığı 1990'ların başında yüksek işsizlik sorun olmaya devam etmiştir. Öyle ki, Aralık 1990 yılı itibariyle 1,386,500 veya %13.6 olan işsizlik oranı, Haziran 1991'de 1,498,800 veya %14.7 ve Aralık 1991 yılında 200.000 veya %19.6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶

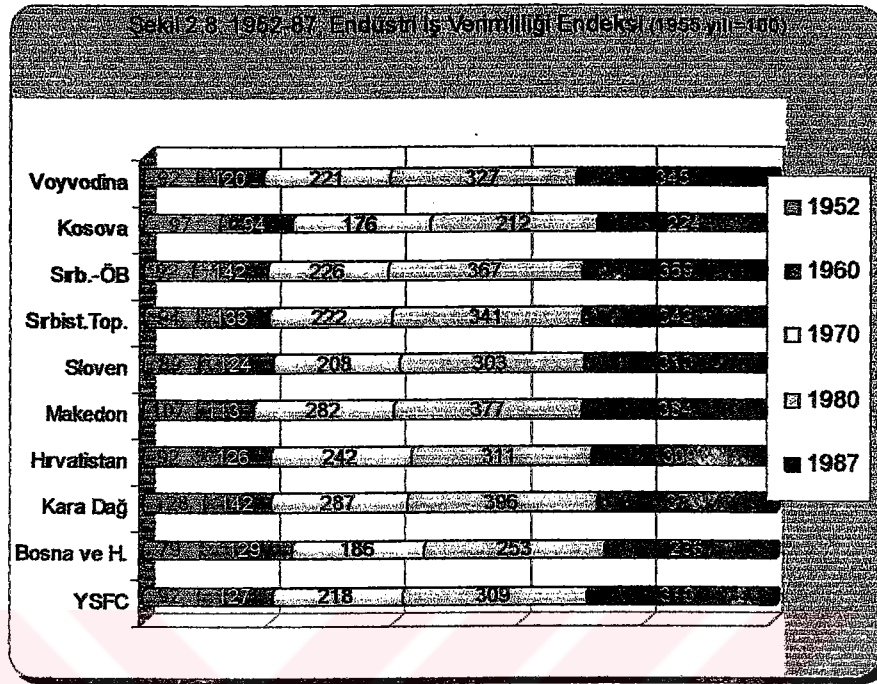
Slovenya ülke genelinde en gelişmiş bölge olarak görülmektedir. Aşağıda, 1950 – 1980 dönemi içerisinde Slovenya'nın diğer cumhuriyetlere kıyasen üstünlüğünü açıkça gösteren işçi başına düşen net gelirler ve iş verimliliği endeksleri gösterilmiştir:

Şekil 2.7. YSFC'de İşçi Başına Net Gelir (1950 yılında- iç şekil ve 1988 yılında dış şekil) Dinar olarak

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988.

¹⁶ I. Jeffries. *Socialist Economies*.,s.472.

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988, s.249.

Yatırım

Tablo 2.5. YSFC'de Dönemler İtibariyle Temel Araçlara Yatırım

	YSFC	Bosna ve Hersek	Kara-dağ	Hrvatistan	Make-donya	Sloven-ya	Sırbistan ÖB'siz	Kosova	Voyvodina
Temel Araçlara Yatırım, yıllık ortalama milyon dinar (1972 fiyatlarıyla)									
1952-1990	66050	9721	1967	15982	4206	9862	16027	2218	6067
1952-1960	23794	3678	971	5500	1555	3392	6601	507	1590
1961-1970	53912	7078	1526	13306	4518	6887	14475	1755	4367
1971-1980	97932	15160	2909	23895	6150	15089	21469	3510	9750
1981-1990	84338	12364	2362	20179	4337	13431	20621	2928	8116
Kişi Başına Temel Araçlara Yatırım, yıllık ortalama dinar (1972 fiyatlarıyla)									
1952-1990	3216	2593	3684	3645	2513	5694	3066	1701	3142
1952-1960	1348	1217	2202	1364	1153	2203	1425	587	899
1961-1970	2756	1978	2998	3168	2984	4156	2891	1598	2292
1971-1980	4563	3801	5176	5284	3473	8444	3960	1765	4909
1981-1990	3637	2851	3834	4340	2138	6970	3563	1636	3965

Kaynak: D. Velykoviç, a.g.e, s.349 ayrıca bkz DİK. Yugoslaviya 1918-1988.

“Görünür el” dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1952-65 döneminde, yatırımlarda sıkı devlet kontrolü vardır.¹⁷ 1952- 60 dönemi içerisinde her yılda, yatırımın

¹⁷ I. Jeffries. Socialist Economies..., s.318.

GSYİH içindeki payı %35'in üstünde gerçekleştiği görülmektedir.¹⁸ 1950'lerin sonuna gelindiğinde ülke genelinde yatırımların adil olarak dağıtılmadığı görüşü hakimdir ve daha gelişmiş cumhuriyetler, devletin olumsuz projelere yatırım yapmış olmasını da eleştirmişlerdir. Yatırım alanında ise ülkede 1963 yılı sonuna kadar, Sosyal yatırım sistemi işlemdeydi. Bundan sonra bu alanda bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunun sonucunda 1965 yılında Genel Yatırım Fonu kapandı ve aktifleri üç büyük bankaya aktarılmıştır. Bu yılda uygulanan Reform sonucunda da toplam sabit yatırım %9 oranında düşmüştür. 1960'ların sonuna gelindiğinde ise yatırımın ortalama %10'u bütçeden, %45'i banka kredisinden ve %45'i müteşebbislerden finanse ediliyordu.¹⁹

1965-74 döneminde, özyönetim piyasası hakimken yatırımlarda önemli liberalleşme olmuştur. 1970'lerin sonunda ve 80'lerin başında, yeni 1974 Anayasasının etkisiyle makro ekonomik dengesizlikler başgöstermiş ve bölgeler içindeki sermaye, işgücü, mallar ve hizmetlerin hareketlerinin engellenmesi yatırım projelerinin duplikasyonu ve verimsizliğini artırmıştır. 1960-1980 dönemi boyunca Yugoslavya'nın ortalama sabit yatırım verimliliği Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Türkiye'nin sadece %70-75'i idi.²⁰

1980 yılına kadar YSFC'nin gelişme politikasının temel özelliğini büyük miktardaki yatırımlar temsil etmektedir. Genel anlamda cumhuriyet ve özerk bölgelerdeki kişi başına temel araç gereçlerdeki yatırım düzeyi kişi başına toplumsal üretimden daha düşüktür. Ancak yine de 1952-1990 döneminde cumhuriyet ve özerk bölgelerde sabit yatırım miktarı çok yüksekti ve tüm dönem boyunca artmaktaydı. Ancak, 1983 yılında uygulanan İstikrar Programının sonucunda sabit yatırımlarda düşüş görülmüştür. 1983 yılı Uzun Dönem İstikrar Programı'nın, Federal Meclis tarafından uygulamaya konulduğu 1980'lerde reel faiz oranları söz konusu idi. Ayrıca, banka mevduatlarının %40-50 arasındaki payı da yabancı döviz olarak tutulmuştu.²¹

¹⁸ O. Memedoviç. a.g.e, s.114.

¹⁹ I. Jeffries. a.g.e, s.323.

²⁰ I. Jeffries. a.g.e, s.323.

²¹ D. Gros ve A. Steinherr. a.g.e, s.320.

1952-1990 döneminde kişi başına temel araçlardaki toplam yatırım gelişmiş federal birimlerde, gelişmemiş federal birimlere göre %44.8 daha fazladır (en gelişmiş Slovenya'da en az gelişmiş Kosova'ya göre %234.7daha fazladır). Aynı dönemde, temel araçlara yapılan yıllık ortalama yatırım (16027 milyon dinar olarak) en fazla Sırbistan (Ö.B'siz)'da gerçekleşirken, 1967 milyön dinar ile en az Karadağ'da gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, kişi başına gerçekleştirilen yatırım (5694 dinar olarak) en çok Slovenya'da ve en azı (1701 dinar ile) Kosova'da gerçekleşmiştir.

Yukarıda da gördüğümüz gibi temel araçlardaki yatırımların sosyal üretimdeki payı dünya ortalamasına göre en yüksekler arasındadır. 1980'e kadar bu pay daha çok, daha az gelişmiş federal birimlerdeydi. 1980'lerin başında 1974 Yeni Anayasası ile oluşturulan yeni idareler ile makro ekonomik sorunların çıkması, özellikle 1973/74 ve 1979 enerji krizlerinin olumsuz etkileri, dış borçların artması, bir çok devalüasyonun yapılması, enflasyonun yüksek olması gibi nedenlerden ortaya çıkan ekonomik kriz ile birlikte ülkede dıştan kredi de bulunamayınca temel araçlardaki yatırımların toplumsal üretimdeki payı azalmıştır. Böylece tüm 1981-1990 yılları döneminde ülke genelindeki toplam yatırımlar %21.5 azalırken bu oran daha az gelişmişlerin toplamında %25 ve gelişmişlerde %20.5 olmuştur.

Temel araçlardaki verimlilik 1982'deki 0.43 ortalamadan, 1990 yılında 0.27 ye düşmüştür. Ekonomik yönden daha az gelişmiş federal birimlerdeki temel araçların verimliliğindeki azalış daha da belirgindir (0.54 ten 0.22 ye) ayrıca gelişmiş bölgelerde bu azalış ise 0.40 iken 0.29 olmuştur. 1980-1990 döneminde yatırımların verimliliğinde yaşanan bu düşüşler ekonomik krizin de bir göstergesidir.

Dış Borçlanma ve Fon Uygulaması

Yugoslavya'nın kuruluşunun ilk yıllarında, dış yardımların yarısına yakını gıda, ilaç, giyim ve temel hammadde ve üretimin geliştirilmesi için teçhizat hibeleri

şeklindedir.²² Dış yardımların büyük bölümü, özellikle ABD hükümetinin, düşük faiz oranlı ucuz uzun vadeli krediler ve tarımsal ve diğer besin ürünlerinden oluşuyordu. Dış krediler öncelikle ülkenin hızlı ekonomik gelişimi için gerekli teçhizatın ithalatı için kullanılmıştır.

Hediye-hibe şeklinde dış ekonomik yardımların kesildiği 1961 yılından başlayarak ve özellikle ABD'den uygun ödeme koşuluyla tarımsal fazlalıkların tedariki kesilince hızlı ekonomik gelişme için gerekli ek likidite sağlanması için dışarıya daha fazla borçlanılmaya başlandığı bu dönemde yabancı ülkelerdeki işçi dövizleri yardımcı olmuştur.²³ Öyle ki, 1965-1979 döneminde toplam dış borçlanma 1.243 milyon dolardan 15.232 milyon dolara yükselmiştir. Bu dönemin sadece son 5 yılında toplam dış borç yaklaşık 3 kat artmıştır ve 1979 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 4 milyar dolar artmıştır.

1965 yılına kadar, dış borçlanma genelde azdır ve mal ithalatı kredileri ve özellikle teçhizat ithalatından kaynaklanmaktadır. Bu durum 1973 yılında birinci enerji krizine kadar devam etmiştir. Bu dönemden sonra giderek daha fazla yabancı krediler kullanılmaya başlanmıştır. 70'li yıllar döneminin özelliği, ülkenin dış likidite derecesinin memnun edici düzeyde tutulmasına yardımcı olan gerekli ek dış finansal araçların kolay elde edilebilir olmasıydı. 1974-1981 yılları döneminde kolaylıkla alınmış finansal kredilerle dış borçların düzeyinin yüksek olması, sosyal ve siyasi alanda da ağır sonuçlar yaratarak ülkenin ekonomik gelişimine en büyük darbeyi vurmuştur.

²² 1945-1952 yılları döneminde ülke hibe-hediye şeklinde o günün döviz kuruna göre 425 milyon dolar kabul etmiştir.

²³ D. Velykoviç. a.g.e, s.123.

Tablo 2.6. Eski YSFC'nin 1965-1990 Döneminde Dış Borçlanması,
milyon dolar

	Toplam Borçlanma	Vade Yapısı		Krediler	
		Orta ve Uzun vad.	Kısa vad.	Dışarıya verilmiş	Net Borçlanma
1965	1243	1104	139	198	1045
1974	5360	5253	107	708	4562
1979	15232	14303	929	1220	14012
1982	20265	18448	1817	1718	18547
1989	18569	17774	795	3355	15214
1990	17791	17267	524	3052	14739

Kaynak: DİK, Yugoslaviya 1918-1988, s.47 ve D. Velykoviç. a.g.e., s.342.

1977'de gerçekleşen döviz sistemi değişikliği ile ayarlanan katlı döviz kuru yerine tek döviz kuru yer almış, böylece dış finansal ilişkilerdeki sorunlar daha da derinleşmiştir. Böylece 1980 yılında ülkenin dış borcu 1970 yılına göre 8 kat, 1965'e göre 15 kat daha fazla olmuştur. Dışarıya olan toplam borçlanma da kişi başına 1965 yılında 63.5 dolardan 1979 yılında 687.1' dolara yükselmiştir.²⁴ Dış borçlardaki sorun miktarda değil, uygun olmayan vade ve tedarik yapısında aranmalıdır. 1981 yılına kadar, borcun en büyük bölümü öncelikli teçhizat olmak üzere kredili mal ithalatıdır. Bundan sonraki dönemde mal ithalatı borcu daha doğrusu ticari krediler bölümü sürekli azalmış 1980'lerin sonunda teçhizat ithalatından kaynaklanan borçlar da önemli ölçüde azalış göstermiştir (9.046 dan 3.976 milyon dolar'a). Aynı dönemde finansal krediler şeklindeki borçlanma çok artmıştır ve 1987 yılında 13.840 milyon dolarlık en yüksek düzeye ulaşarak mal kredilerinin çok üstünde gerçekleşmiştir.

1980 yılında uygun vadeli geri ödemeli dış kredi anlaşmaları yapılmıştır. Kredi aranjmanlarının en büyük bölümü IMF, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve bazı ülkelerle, Doğu Avrupa ülkeleri ve bazı petrol üreticisi gelişmekte olan ülkelerle yapılmıştır. Aynı zamanda borçlar yeni bir ödeme programına bağlanmıştır.

1980-1981 yıllarında çok fazla kısa vadeli krediler kullanıldığından bu düzey 2.322 milyon dolara ulaşmıştır, dış likidite sorunu gittikçe ağırlaşmıştır. Ayrıca, 1983-86 döneminde de dış borçlanmalar artmıştır. Dış borçların artmasında 1.ci ve 2.ci petrol

²⁴ D. Velykoviç. a.g.e, s.125-128.

krizi daha doğrusu ham petrol fiyatlarının yükselmesi, o dönemde uygun “petro-dolar” gibi dış krediler, öngörülen dinar kuru politikası, dış borçlanmada hiçbir kontrolün olmaması gibi faktörler etkili olmuştur. 1981 yılında, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ilerdeki dış borçlanmaya sınırlama getirerek dış likidite sorunlarının aşılmasını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda toplumsal üretimin reel artışında durağanlığa ve bazı yıllarda azalmaya gidilmiş ve bununla dış borcun azalması, buna karşılık ülkenin döviz rezervlerinin önemli ölçüde artışı sağlanmıştır. Buna bağlı olarak 1990 yılında dış borcun bir bölümünün vadesinden önce ödenmesi durumu yaratılmış oldu ve böylece Yugoslavya'nın toplam borcu kredi yeteneğinin üst sınırının önemli ölçüde altına düşmüştür. Böylece, 1990 yılında, orta ve uzun vadeli borçlar azaltılmış ve kısa vadeli borçlar uygun hale getirilmiştir. Yugoslavya'da, 1971 yılında net uluslararası borç sadece 2.7 milyar dolar iken, 1975'te 5.8 milyar dolar ve 1987 Temmuz'unda 18.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir²⁵, 1990 ve 1991 yılı sonu itibariyle 11.0 ve 11.2 milyar dolar net dış borç mevcuttur.²⁶

Tablo 2.7. Az gelişmiş Cumhuriyet ve Özerk Bölgelerin Gelişimini Kredileme Federasyon Fonu'ndan Dağıtılan Gelirler— milyon dinar

	Toplam	Bosna ve Hersek	Kara Dağ	Makedonya	Kosova ÖB
1966	871	273	114	224	259
1967	1163	350	155	308	350
1968	1899	583	249	498	570
1969	1921	601	251	499	569
1970	3072	932	400	810	930
1971	1954	596	254	510	595
1972	4552	1513	490	980	1568
1973	4723	1531	540	1081	1570
1974	5634	1827	645	1289	1873
1975	7715	2501	883	1766	2565
1976	10500	3244	1145	2290	3822
1977	11090	3397	1199	2398	4097
1978	13801	4215	1488	2975	5123
1979	17678	5400	1906	3812	6559
1980	23870	7269	2577	5154	8869
1981	28773	9439	2846	5999	10488
1982	41192	12871	3877	8212	16231
1983	62380	14974	5533	12506	29367
1984	80166	19607	7087	16281	37191
1985	143589	36152	14350	36292	56795
1986	270301	83929	22479	40287	123606
1987	541126	154347	51261	96605	238913

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988, s.150.

²⁵ Ljubomir Madzar. The Economy of Yugoslavia: Structure, Growth Record and Institutional Framework. Allcock, B.J. Allcock, J. J. Hortan ve M. Milivoyeviç, Yugoslavia in Transition- içinde. Berg, Oxford 1992.

²⁶ I. Jeffries. Socialist Economies..., s.472.

YSFC'yi oluşturan cumhuriyet ve özerk bölgeler arasında önemli sorunlardan biri de tasarrufların bu bölgelere dağılımı olmuştur. 1950'lerin sonunda gelişmiş cumhuriyetler kendi kaynaklarının, az gelişmiş cumhuriyetlere aktarımını açıkça eleştirmişlerdir. Eleştirilerin temeli, piyasa ekonomisinin devlet tarafından saptırıldığıdır. Böylece, kaynakların adilane dağıtımını sağlayacak politikalar arayışına gidilmiştir. Bunun sonucunda da, 1947-1951 yılları döneminde hızlı gelişmeyi teşvik için Birlik yatırım fonu tarafından geri ödemesiz araçlar, daha sonra 1952-1956 döneminde imtiyazlı yatırım kredileri (faizsiz krediler, düşük faizli krediler v.b) sağlanmıştır. 1957-1961 yılı döneminde garantili yatırımlar uygulanmış, 1965 ten sonraki dönemde ise federasyon Fonundan uygun krediler sağlanarak ekonomik gelişmeyi teşvik etme sistemi ve federasyon bütçesinden toplumsal faaliyetleri geliştirme araçları uygulanmaya başlanmıştır. 1947-1970 döneminde daha az gelişmiş federal birimlere federasyon tarafından, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan elde edilen krediler de yönlendirilmiştir. 1971-1975 döneminde Dünya bankasından elde edilen kredilerin %50'si az gelişmiş bölgelere yönelirken bu oran 1976-1980 yıllarında %64'e yükselmiştir.

1965 yılından başlayarak ekonomik bakımdan yetersiz gelişmiş federe birimlerin hızlı gelişimini teşvik etmek için sistematik tedbirler alınmıştır. 1963 yılında getirilen Kanun ile daha önceki daha az gelişmiş bölgeleri geliştirme federasyon fonunun yerini ekonomik yetersiz gelişmiş cumhuriyetler ve Kosova özerk bölgesinin daha hızlı gelişimini sağlayacağı öngörülen Kredileme Fonu almıştır.²⁷ Fon yardımlarıyla az gelişmiş cumhuriyetler ve özerk bölgelerin belli bir gelişme sağladıkları görülmüştür.

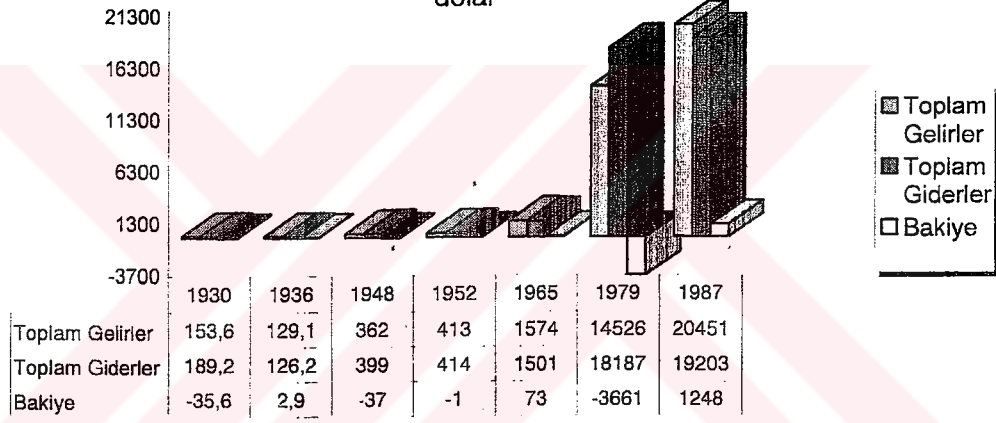
Ödemeler Bilançosu

Ödemeler bilançosundaki sorunlar 1973/74 dünya enerji kriziyle meydana çıkmış ondan sonra da artmaya başlamıştır. 1981 ve 1982 yılı döneminde cari ödemeler

²⁷ D. Velykoviç. a.g.e, s.113,115.

bilançosu açığı önemli ölçüde azalmıştır. 1983`den başlayarak ve özellikle 1985 yılından sonra sürekli cari ödemeler fazlası gerçekleşmiştir. Fakat bu trend 1990 yılında tamamen durmuştur. Ödemeler bilançosundaki dengesizlik ithalatın yüksekliğinden çok ulusal ekonominin ihracat yeteneğinin yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bunun nedenlerinden biri dış ülkelerle rekabet edecek uygun döviz kuru rejimlerinin uygulanmaması olurken, uzun dönem iç ve dış fiyatların kontrol altında tutulması, dış ticarete bürokratik engellerin olması diğer nedenler arasında sayılabilir.

Şekil 2.9. 1930-1987 YSFC Cari Ödemeler Bilançosu -milyon dolar

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988, s.145-6.

1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek gerçekleşerek ödemeler bilançosu dengesizliği azalmıştır. 1965 yılına kadarki dönemde açığın üçte birinden fazlası hizmetler değişiminde gerçekleşen fazladan ve net transferlerin üçte bir bölümünden fazlası ile kapatılmıştır.²⁸

²⁸ D. Velykoviç, a.g.e, s.118-124.

Tablo 2.8. 1926 -36 arası Yugoslavya Ödemeler Bilançosu, milyon dinar

Yıl	Sermaye bilançosu	Sermaye hareketleri		Cari bilanço	Mallar	Hizmetler	Faizler ve temettü	Altın	Hata ve Noksanlar
		Uzun-dönem	Kısa-dönem						
1926	8.9	5.2	3.7	-8	-13.1	21.1	-15.9	-0.1	0.9
1927	20.2	25.3	-5.1	-23.2	-31.6	28.5	-20	-0.1	-3
1928	26.3	19.2	7.1	-27.2	-38.3	31.6	-20.5	n.a.	-0.9
1929	-8.2	14.5	-22.7	12.7	-9.4	44.5	-22.3	-0.1	4.5
1930	17.2	-16.4	33.6	-17.2	-9.3	15.2	-23.3	0.2	n.a.
1931	18.1	33.8	-15.7	-18.1	-11.1	15.4	-22.6	0.2	n.a.
1932	7.5	-	7.5	-7.5	-1.2	4.2	-10.5	-	n.a.
1933	-1.2	-	-1.2	1.2	1.8	3.5	-4.1	-	n.a.
1934	3.4	-	3.4	-3.4	-2.7	3.6	-5.6	1.3	n.a.
1935	4.5	11.4	-6.9	-2.2	4	8.7	-13.6	-1.3	2.3
1936	-2.9	-1.2	-1.7	2.9	5	8.5	-10.5	-0.1	n.a.

Kaynak: Nötel 1986:188,221 ve 242. D. A. Dyker, içinde, s.9.

Tablo 2.9. Yugoslavya'nın 1948-1990 yılı Cari Ödemeler Bilançosu, milyon dolar olarak

	Gelirler					Giderler					BAKİYE
	Toplam	Mal İhracatı	Hizmetler	Transfer	Faizler	Toplam	Mal İthalatı	Hizmetler	Döviz Hes	Faizler	
1948-1952	1703	1113	162	427	1	1940	1826	97	...	17	-237
1953-1965	10443	7041	2061	1311	30	11408	10210	925	...	273	-965
1966-1973	25089	13976	6321	4838	134	25161	21084	2878	157	1042	-72
1974-1979	60918	30474	14119	15614	711	69382	56222	5717	4789	2654	-8464
1980-1982	59892	30148	14084	14790	870	63397	44155	4997	8808	5437	-3505
1983-1989	141739	79638	30522	30031	1548	132866	90400	9579	19780	13107	8873
1948-1990	331665	176518	74193	76871	4083	338389	242768	27075	42349	24197	-6724

Kaynak: D. Velykoviç ve A.Miloşeviç, a.g.e, s.340.

1966-1979 döneminde cari ödemeler bilançosu açığı çok fazla artmıştır. Bu dönemde, ticaret bilançosu açığı, hizmetler değişimindeki fazla ile birlikte net işçi dövizleri ve diğer transferlerle kapatılmıştır. Ancak 1965 öncesi ve 1979 yılına kadarki her iki dönemde bu açığı kapatmak için dışarıdan da borçlanılmıştır. 2. petrol krizinin ardından, 1980'lerde ödemeler bilançosunda sorunlar yaşanmıştır. 1983 öncesinde ticaret ve cari işlemler açığı önemli derecede artmıştır. Bu sorunları aşmak için yönetim tarafından, 1981 yılında İstikrar Komisyonu kurulmuş ve 1983'te İstikrar Programı kabul edilmiştir. Bu program sayesinde 1983-86 döneminde bütçe açıkları giderilmiş ve aynı dönemde de ödemeler bilançosu fazlası hesaplandığı görülmektedir.

YSFC'nin 1980 döneminde hizmetler değişimindeki pozitif bakiyede ortalama yıllık artış %37.4 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler böylece 1980-82 yılı döneminde açığın kapatılmasını ve 1983-1989 döneminde cari ödemeler bilançosu fazlasının artışı sağlamıştır. 1983 yılından başlayarak 1989 yılına kadar, cari ödemeler bilançosu sürekli yıllık ortalama 1.268 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dış Ticaret

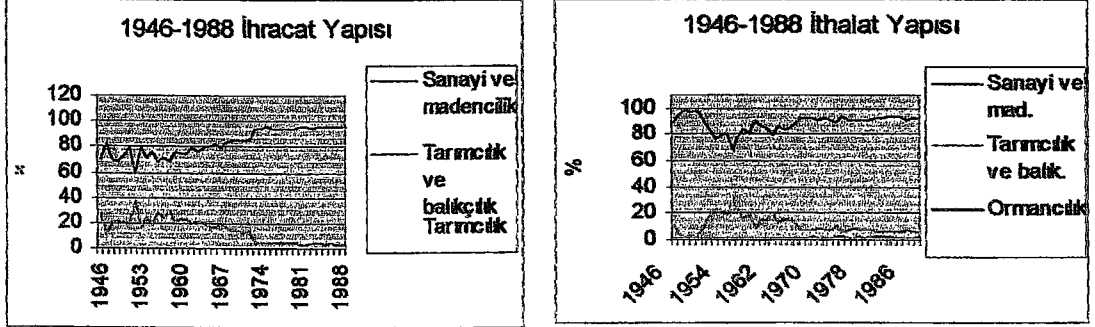
1946 -52 döneminde, dış ticaret tamamen devlet kontrolü altındaydı. Devlet tarafından belirlenen iç fiyatlardan dış ticaret birimlerinin ihracat ve ithalat yapabildiği ülkede, uluslararası işlemler dünya piyasa fiyatlarından gerçekleşiyordu ve iç ve dünya fiyatlarındaki farklar dış işlemler fonundan finanse ediliyordu.²⁹

1946 dan 1948 yılına kadar ticarete sosyalist cumhuriyetlerin katılma üstünlüğü varken, 1949 yılından başlayarak dış ticaretin yaklaşık tamamı batı ülkelerine yönelmiştir. 1949 ve 1950 yıllarında dış ticaret değişimi dinamiğinde özellikle ihracatta önemli bir düşüş yaşanırken, 1949-1952 döneminde sosyalist cumhuriyetler ile olan değişim tamamen kesilmiştir. Bu dönemde ticaret bilançosu açığı sürekli artmıştır ki 1951 yılında en yüksek düzeyi olan 204.9 milyon dolara ulaşmıştır.

1947 yılında ihracatın yarısından fazlasını (%57.8) tarımsal ürünler, renkli madenler ve ormancılık ürünleri oluşturmaktaydı. 1952 yılında bu üç sektörün toplam ihracattaki payı %77.1'e yükselmiştir. İthalatta ise metal ve tekstil endüstrisi ve tarımcılık ürünlerinde yoğunlaşma artarken bu ürünlerin toplam ithalatta payı 1947 yılında %53.1'den 1952 yılında %62.9'e yükselmiştir.

²⁹ O. Memedoviç, a.g.e, s.179.

Şekil 2.10. 1946-1988, İhracat ve İthalat Yapısı

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988, s.308.

Tablo 2.10. 1971- 1988 arasında İhracat ve İthalatın Cumhuriyet ve Özerk Bölgelere göre Yapısı

Yıl	YSFC	Bosna ve Hersek SC	Kara Dağ SC	Hrvatistan SC	Makedonya SC	Slovenya SC	Srbistan SC			
							Toplam	Srbistan SC-ÖB	Kosova ÖB	Voyvodina ÖB
İHRACAT										
1971	100	10.4	1.1	27.8	4.8	18.4	37.5	28.4	1	8.1
1975	100	11.6	2	26.7	5.4	18.7	35.6	24.8	2.9	7.9
1979	100	14.7	1.6	25	5.1	20.1	33.5	24	2.3	7.2
1980	100	13.9	1.6	23.1	4.7	20.5	35.8	25.2	2.3	8.3
1985	100	14.2	1.7	24.1	5.1	20	34.8	24.6	2	8.2
1988	100	13.5	2	21	5.2	26.3	31.9	22.5	1.7	7.7
İTHALAT										
1971	100	9.2	1.5	22.7	5.5	18.8	28.2	22.9	0.7	4.6
1975	100	10.9	1.6	25.3	5.5	19.4	29.8	20.5	1.6	7.7
1979	100	11.5	2.1	27.1	6	16.8	30.8	19.7	2.5	8.6
1980	100	12.5	1.9	26.4	5.2	16.4	32.6	19.1	2.5	11
1985	100	13.5	1.6	23.6	7.1	17.2	33.8	19.9	1.7	12.2
1988	100	10.6	1.5	23.2	6.6	22.4	32.6	20.4	1.3	10.9

Kaynak: DİK. Yugoslaviya 1918-1988, s.309.

1953-65 döneminde ihracatta (%12.7), ithalata (%9.9) kıyasla daha hızlı bir artış görülmüştür ki ihracatın ithalatı karşılama derecesi de artmıştır. 1961'e kadar dış ticareti yönetmek için ihracat ve ithalat katsayıları kullanılmıştır. 1961'de bu katsayılar kaldırılarak yerine tarifeler uygulanmaya başlanmıştır. 1965 Reform'uyla, dünya ekonomisiyle bütünleşme hedeflenmiş ve bu doğrultuda ticaret politikaları liberalize edilmiştir. Gümrük vergileri, ihracat sübvansiyonları azaltılmış ve ertesi yıl YSFC'nin GATT'a üyeliği söz konusu olmuştur. 1961 ve 1965 yılı ve de en büyük sonucun alındığı 1976 yılında en yüksek ihracatın ithalatı karşılama oranı gerçekleşmiştir.

1970'ler boyunca ise ithalatta yaşanan hızlı büyüme oranları (dinarın aşırı değerlenmesi), ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. 1973-74 ve 1979 petrol şokları, Yugoslavya'nın dış ticaret ve ödemelerinde zorluklar yaratmıştır. 1977 yılında dışarıyla ekonomik ilişkilerde yeni sistem uygulanarak³⁰ dövizlerin son ihracatçıya ait olması düzenlenmiş, ödemeler bilançosu ve döviz bilançosu pozisyonuyla bir defalığına cumhuriyet ve özerk bölge düzeyinde ticaret bilançosu yapılmıştır.³¹ 1977-78 yılında ticaret bilançosunda yüksek açıklar gerçekleşmiş ve 1979 yılında 7.225 milyon dolar olarak rekor düzeyde açık gerçekleşmiştir. Ayrıca 1953-1972 dönemine kıyasla bu 7 yıllık dönemde (1973-79) ithal fiyatlarındaki artış ihracat fiyatlarına göre daha yüksek gerçekleşmiş ve aslında dış ticaret değişimindeki imkanlar önemli derecede kötüleşmiştir. 1973-1979 döneminde dış ticaretteki sonuçlar ithalatın fazla oluşundan çok ihracatın yetersiz olmasındandır. Ancak bu dönemde gerçekleşen ithalatın gerektiğinden fazla olması ve rasyonel dağılımının yapılamaması da dış ticaretteki sorunların artmasına neden teşkil etmiştir. 1953-1972 yılı döneminde ihracatta (yıllık %9.6) ve ithalatta (yıllık %8.4) yüksek reel artış dinamiği gerçekleşmiştir. Bu dönemin sonunda, dış ticaret trendi negatif yönde değişir ve 1973-1979 yılı döneminde ihracatta ortalama yıllık reel artış oranı sadece %2.7'ye düşerken, ithalatta yıllık %7.7 gibi yüksek bir oranda kalmıştır.

1980-1989 döneminde 1979 yılına göre dışarıyla mal değişimindeki dengesizliğin giderilmiş olduğu gözükmemektedir, bu ise ihracatın artması ve ithalatın azalmasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde ortalama yıllık mal ihracatı değeri 10.718 milyon dolar olarak gerçekleşirken 1979 yılına göre %57.8 daha fazlaydı. Bu dönemde ortalama yıllık mal ithalatı değeri 13.114 milyon dolar gerçekleşirken 1979 yılına göre %6.4 daha azdı. Bu dönemde yıllık ortalama ticaret bilançosu açığı 2.398 milyon dolar gerçekleşirken 1979 yılı açığına göre %66.8 daha azdır. Ayrıca bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1979 yılındaki %48.5'ten yıllık ortalama %81.7'lik düzeye artmıştır.³² Bunun

³⁰ 1977 yılında döviz sistemi değişikliği gerçekleşmiştir.

³¹ 1977 yılındaki döviz sistemindeki değişiklik, dışarıyla olan ekonomik ilişkilerdeki krizi artırıyordu. 1966-1979 döneminde, ticaret açığı çok fazla artıyordu. Bu dönemde kontrolsüz mal ithalatından dolayı 33 milyar dolar açığa ulaşmıştır (sadece 1979 yılında mal değişimi açığı 7 milyar doların üzerindedir).

³² D. Velykoviç, a.g.e, s.120.

nedenleri arasında 1980 –1989 döneminde gümrük ve tarifelerin düşürülerek dış ticaretin, döviz kurunun daha fazla liberalleşmesi sayılabilir.

1985 yılına gelindiğinde ihracat, brüt sosyal üretimin %26'sı olarak gerçekleşmiştir.³⁴ 1989 yılında, ülke genelindeki tüm cumhuriyet ve özerk bölgelerde önemli ihracat artışı gerçekleşmiştir. 1990 yılındaki mal ithalatı artışı toplam mal ihracatından önemli derecede fazla olmuştur. Bu nedenle ticaret açığı 1988 yılındaki 550 milyon dolardan, 1989'da 1442 milyon dolara ve ardından 1990'da 4536 milyon dolara yükselmiştir. 1980'lerin başında Slovenya, Yugoslavya'nın toplam ihracatının %23'ünü gerçekleştirmiştir. İhracatta OECD ülkelerinin payı 1982 yılında %28'den 1989 da yaklaşık %55'e yükselirken, aynı dönemde COMECON ülkelerine olan ihracat %51'den %34 düzeyine inmiştir. 1989 yılında ihracat ve ithalatın %40'ı AB ile olan ticaretten gerçekleşmiştir.³⁵ Bu da AB'nin, Yugoslavya'nın en büyük ticari ortağı olduğunun kanıtını oluşturmaktadır.

B. BAĞIMSIZ ESKİ YUGOSLAVYA CUMHURİYETLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının devamı olarak kurulan ve 1990'larda dağılan Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC); Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi 6 cumhuriyetten ve Vojvodina ile Kosova gibi 2 özerk bölgeden oluşmuştur. 1990'larda eski Yugoslavya'dan ayrılan bu yeni cumhuriyetlerin genel ekonomik durumlarının incelenip, değerlendirilmesi aşağıdaki bölümün konusunu oluşturacaktır.

³⁴ I. Jeffries. a.g.e, s.326.

³⁵ D. Gros ve A. Steinherr. a.g.e, s.320.

1. BOSNA VE HERSEK

Bosna ve Hersek, 1990'ların başında eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmıştır.³⁶ Bu ülkede üç topluluğu temsil eden üç kişilik bir devlet başkanlığı sistemi mevcuttur. Bosna ve Hersek hakkında özellikle 1995'te Dayton anlaşmasıyla biten savaş sonrasındaki ekonomik verilere ulaşılabilmektedir.³⁷

1.1. Genel Ekonomik Durum

Tablo 2.1.1. Bosna ve Hersek'te Genel Ekonomik Durum

	1996	1997*	1998	1999**
GSYİH - 000 USD	2.018.912	2.728.797	3.072.382	3.187.425
Kişi Başına GSYİH -USD	729	979	1.097	1.126
Reel GSYİH büyüme (%)	86,0	36,6	9,9	9,9
Nüfus (m, yılortası)	3,65	3,74	3,65	3,73
Rezervler (-altın) mil \$	235	80	175	452

Not: *1997 yılı revize edilmiştir, **Önceki veriler.
Kaynak: EIU, Country Report, November 2001,s.6. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000, s.83

Savaşlardan olumsuz etkilenen bir ekonomiye sahip Bosna ve Hersek, 1999 yılında, 3.2 milyar dolar GSYİH'ya ve 1.126 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. Bunun yanında, çoğu Balkan ülkesinde olduğu gibi Bosna ve Hersek'te de başlangıç yıllarında görülen yüksek enflasyonu kontrol altına almada başarılı olunmuştur. Ancak aynı başarı işsizlikle mücadelede ve yabancı yatırımcıları çekmede sağlanamamıştır. %40'lar civarında işsizlik oranına sahip ülkede 1994- 1997 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım yapılmamıştır. Ödemeler bilançosundaki cari işlemler sorununun devam ettiği ülkede dış borç 3-4 milyar dolar düzeyindedir. Milli gelirin önemli bir kısmının

³⁶ Bosna ve Hersek 6 Nisan 1992'de AB üye ülkeleri ve ABD tarafından tanınmış, 22 Mayıs 1992'de ise BM üyeliğine kabul edilmiştir. Savaşın sonunda oluşturulan ülke anayasası gereğince, Bosna ve Hersek adında iki birimden oluşan bir devlet haline gelmiştir. Bunlardan biri on kantona bölünmüş ve Boşnaklar ile Hırvatların kontrolünde olan "Bosna ve Hersek Federasyonu", diğeri ise Sırların kontrolündeki "Sırp Cumhuriyeti"dir. Birimlerin kendi parlamentoları, kendi orduları, kendi polisleri, kendi yargı mekanizmaları, kendi eğitim sistemleri vb. varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde, ülke topraklarının yaklaşık %50'si Sırların, %30'u Boşnakların, %20'si de Hırvatların kontrolündedir. Ayrıca bknz. Erhan Türbedar, a.g.e., s.34-40.

³⁷ Bir Boşnak, bir Sırp ve bir Hırvat temsilciden oluşan başkanlığın üyeleri, dört yıllık süre içerisinde sekiz ayda bir dönüşümlü olarak Devlet Başkanlığı görevini yapmaktadırlar. Savaş, Dayton Barış Anlaşması'nın 21 Kasım 1995 tarihinde eski Bosna ve Hersek, Yugoslavya ve Hırvatistan devlet başkanları Aliya İzetbegović, Slobodan Milošević ve Franyo Tucman tarafından imzalanmasının ardından sona ermiştir.

kayıt dışı gerçekleşmesi ve ülkede Birimler arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi, ülke ekonomisinin geleceğinde bu sorunların belirleyici olacağını düşündürmektedir.

GSYİH

1996 yılında GSYİH 2 milyar dolar civarındayken, 1999 yılında 3 milyar 200 milyon düzeyine yükselmiştir. Çökmüş ülke ekonomisi yüzünden, 2000 yılında Bosna halkının %60'ının yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Nüfusu üç buçuk milyonu bulan ülkenin, kişi başına düşen GSYİH'sı 1996 yılında 729 dolar düzeyindedir ve her yıl artarak 1999 yılında 1.126 dolar olarak gerçekleşmiştir.

1990'ların başında komşu Hırvatistan'da, Nisan 1992'de Bosna'da baş gösteren ve 1995'e kadar devam eden savaş nedeniyle ülke ekonomisi ağır bir yara almıştır.³⁸ Kayıt dışı ekonominin GSYİH'nın %50-60'ına karşılık geldiği tahmin edilen ülkede, Dayton barış anlaşmasıyla yeniden kurulan ülke ekonomisi % 86 gibi yüksek bir düzeyde reel GSYİH büyüme oranı yakalamıştır.³⁹ Ardından 1997 yılında da bu büyüme oranı %36.6 gibi yüksek düzeyde gerçekleşmiş ancak bundan sonraki iki yılda diğer yıllara kıyasla % 10 gibi daha düşük bir düzeyde büyüme yaşanmıştır. Dünya Bankası verilerine göre, 1990 – 1999 yılı döneminde Bosna ve Hersek'te GSYİH'nın ortalama yıllık büyüme oranı %35.2 olarak gerçekleşmiştir. 1992 ve 1995 arasında savaşla yaşayan bir ülke ekonomisinin, barış döneminin ilk yıllarından sonra yüksek oranda büyüme oranı sağlaması doğal olarak karşılanmaktadır.

“Kurucu milletler”⁴⁰ arasındaki sorunlar aşıldığında ve uluslararası kontrol kalktığında ülkenin tekrar normal bir devlete dönüşeceği ve ekonomi çarklarının yeniden dönmeye başlayacağı ümit edilmektedir.⁴¹

³⁸Bosna krizi, 1 Mart 1992'de Bosna Hükümeti'nin ülke bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır.

³⁹E.Türbedar. Bosna-Hersek'te Anayasa Değişikliği: Normal Bir Devlete Dönüşme Umudu. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 25, Mayıs 2002, s.34-40.

⁴⁰Ülke anayasası Boşnakları, Sırları ve Hırvatları devlet çapında kurucu milletler olarak tanımaktadır.

⁴¹Ülke, Uluslararası topluluğun Bosna-Hersek Yüksek Temsilcilik Ofisi kontrolündedir. Ör: YTO başındaki Yüksek Temsilci elindeki yetkiler ile devlet başkanını bile görevden alabilmektedir. Diğer taraftan bir çok devlet kurumu uluslararası topluluğun kontrolündedir.

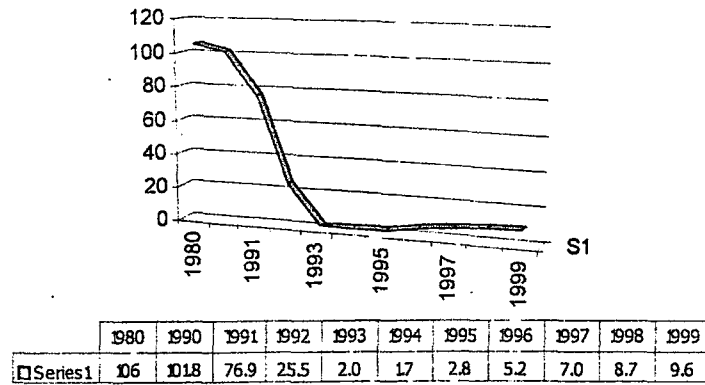
Tablo 2.1.2.BH, 1996-99 arasında Brüt Üretim ve Değer Katkısının Kantonlara Göre Dağılımı—bin \$

Kantonlar	Brüt Üretim				Katma Değer			
	1996	1997	1998	1999*	1996	1997	1998	1999*
B ve H. Federasyonu	4,051,766	5,592,479	6,313,510	6,393,786	2,018,911	2,728,797	3,072,382	3,187,425
Unsko-Sanski	260,513	397,172	464,685	455,110	144,803	210,935	243,156	226,650
Posavski	40,037	79,038	93,089	97,177	21,018	38,926	44,905	41,966
Tuzlanski	893,036	1,053,067	1,175,513	1,006,209	446,364	492,287	521,504	463,376
Zeničko-doboyski	610,190	759,621	845,458	738,883	267,343	342,479	367,061	316,877
Bosansko-podrinjski	26,094	52,604	58,153	52,852	15,292	27,914	29,905	28,005
Srednyobosanski	301,170	518,653	464,399	453,518	132,293	222,298	230,255	219,222
Hercegovačko-neretvanski	524,775	595,652	799,478	875,943	260,283	302,367	394,549	426,189
Zapadnohercegovački	236,286	319,454	364,570	335,638	91,579	105,363	145,242	129,507
Sarajevo	1,074,697	1,661,009	1,888,521	2,243,074	600,885	907,559	1,020,243	1,264,412
Hercegbosanski	84,968	156,209	159,644	145,383	39,053	78,667	75,560	71,220

Kaynak: Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000, s.392-393. *Önceki verilere göre

1996 – 1999 yılları arasında, Bosna ve Hersek'te kantonlara göre brüt üretim ve katma değerlerine baktığımızda Sarajevo, Tuzlanski ve Zeničko-Doboyski kantonları sırasıyla ilk üçte yer almaktadır. En düşük brüt üretim ve değer katkısı yaratan kanton ise Bosansko-Podrinyski'dir. Aşağıda reel brüt sanayi üretimi gösterilmiştir.

Şekil 2.1.1. Reel Brüt Sanayi Üretimi (Endeks 1989=100)

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu Sekreterliği. Economic Survey of Europe, 2000 No:1, s.227.

Enflasyon

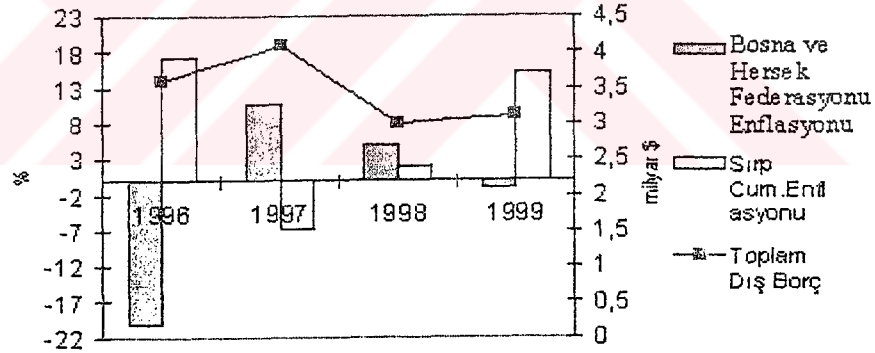
Tablo 2.1.3. Bosna ve Hersek'te Enflasyon (Yıllık ortalama, bir önceki yıla göre % değişim)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Tüketici Fiyatları	594,0	116,2	64218,3	38825,1	553,5	-12,1	-21,2	11,8	4,9	-0,6
Üretici fiyatları	---	129,5	70374,7	10967,6	1184,8	68,7	-4,8	3,2	3,6	4,3

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu Sekreterliği. Economic Survey of Europe, 2000 No:1, s.231.

Eski Yugoslavya'dan ayrılan yeni ülkelerin tümünde başlangıçta yüksek enflasyon görülmektedir. 1996 yılında Bosna-Hersek Federasyonu genelinde, enflasyonda % 20'ye yaklaşan bir oranda gerileme söz konusu iken, Sırp Cumhuriyetinde % 18 civarında enflasyon yaşanmıştır. İlerideki yıllarda Federasyon genelinde tek haneli enflasyon (1999 yılında deflasyon) oranlarına ulaşılmıştır.

Grafik 2.1.2. 1996-99 Dış Borç ve Enflasyon

Not: Cum. = Cumhuriyeti

Kaynak: The Economist-EİÜ, Country Report, November 2001, s.6

İstihdam ve Ücretler

Tablo 2.1.4. Toplam İstihdam (Endeks, 1989 = 100)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Doğu Avrupa	97,0	90,7	85,5	82,6	82,7	82,3	82,7	82,7	83,1	---
Bosna ve Hersek	94,6	58,1	22,1	9,9	9,1	10,1	22,5	34,4	36,4	37,6

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe, 2000 No:1, s.228.

1999 yılında Bosna ve Hersek Federasyonu'nda 407.754 kişi istihdam edilirken yıl sonundaki işsiz sayısı 261.793'tür. 1990 yılında Bosna ve Hersek'teki toplam istihdam endeksi Doğu Avrupa'dakine oldukça yakın bir orandadır (%94,6). Ancak bu oran 1999 yılına gelindiğinde %37,6 düzeyine inmiştir.

Tablo 2.1.5. Kayıtlı İşsizlik (İşgücünün %'si,dönem sonu)

1997	1998	1999
39	38,5	39,1

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe,2000 No:1, s.230.

Ülkede işgücünün %40'ı gibi yüksek bir düzeyde kayıtlı işsiz olması ve buna kayıtlı olmayan işsiz sayısını eklediğimizde karşımıza işgücünün yarısı kadar bir işsizler ordusu çıkmaktadır. Bu da, savaş öncesi üretken kapasitelere hala ulaşamayan ülkenin en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.1.6. Kantonlara göre, 1999 yıllık ortalama İstihdam, İşsiz Sayısı ve Ücret

	İstihdam sayısı	İşsiz Sayısı 31.12.	Net ücret KM
BH Federasyonu	407,754	261,793	374.54
Unsko-Sanski	32,095	27,721	399.9
Posavski	4,187	4,403	363.78
Tuzlanski	74,594	67,071	359.09
Zeničko-doboyski	69,209	52,164	319.28
Bosansko-podrinjski	4,353	2,766	339.23
Srednyobosanski	32,728	24,086	323.4
Hercegovačko-neretvanski	50,012	20,418	400.98
Zapadnohercegovački	11,188	5,834	362.25
Sarajevo	83,174	51,481	440.64
Hercegbosanski	11,114	5,852	349.23

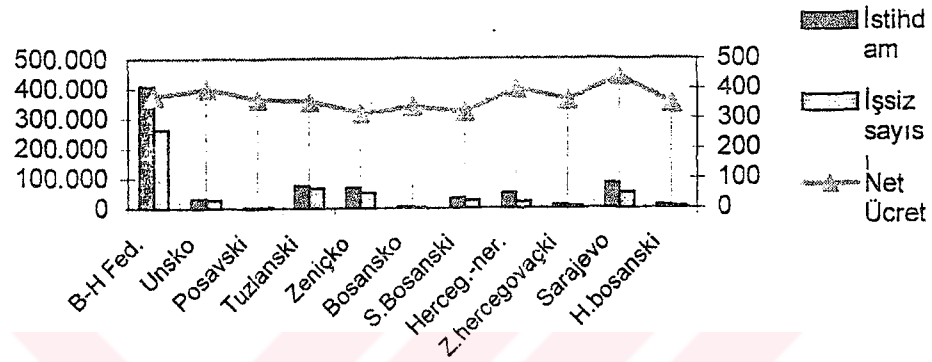
Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000,s.428.

Kantonlar geneline göre değerlendirdiğimizde, istihdamın en fazla gerçekleştiği kanton 83174 kişi ile Sarajevo olurken, ardından 74594 kişi ile Tuzlanski ve 69209 ve

50012 kişilik istihdam ile sırasıyla Zeniçko-doboyski ve Hercegovačko-neretvanski gelmektedir.

Şekil 2.1.3.

Kantonlara göre, 1999 yıllık ortalama İstihdam, İşsiz Sayısı ve Net Ücret

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000, s.428.

Aynı yıl net ücret düzeyine baktığımızda, Bosna ve Hersek Federasyonu genelinde 374.54 KM (Konvertibil Marka- BH ulusal parası) olarak gerçekleşirken, 440.64 KM ile en fazla Sarajevo ve 319.28 KM ile en az Zeniçko-doboyski kantonlarında gerçekleşmiştir.

Yatırım

1998 ve 1999 yıllarında, yatırım finansmanı sırasıyla 795 ve 699 milyon dolar gerçekleşirken aynı dönemde 823 ve 704 milyonluk yatırım gerçekleşmiştir. 1999 yılında, 1998'e göre hem yatırım finansmanında hem de gerçekleşen yatırımlarda bir azalma yaşandığı görülmektedir.⁴²

1996 – 1999 döneminde kantonlara göre gerçekleşmiş yatırımlara baktığımızda 151 ve 235 milyon dolarla Sarajevo ilk sırayı alırken, Hercegovačko-neretvanski, Tuzlanski ve Zeniçko-doboyski kantonları diğer en büyük yatırımların gerçekleştiği kantonlar olmuştur.

⁴²DİK. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000.

Tablo 2.1.7. Gerçekleşmiş Yatırım - 000 USD

Kantonlar	1996	1997	1998	1999*
BH Federasyonu	339,994	522,303	823,436	704,232
Unsko-Sanski	21,089	21,932	42,319	43,165
Posavski	2,125	4,460	10,709	8,221
Tuzlanski	62,116	67,516	118,547	92,234
Zeničko-doboyski	50,885	55,115	76,249	78,960
Bosansko-podrinjski	2,451	6,282	8,966	8,289
Srednyobosanski	15,380	23,431	54,685	50,516
Hercegovacko-neretvanski	33,747	62,666	129,178	97,117
Zapadnohercegovacki	221	14,972	42,816	46,572
Sarajevo	151,981	233,747	278,770	235,752
Hercegbosanski	...	7,207	14,027	15,232

Kaynak: DİK.Statistički Godišnjak Federacije Bosne-Hercegovine 2000, s.400-401.

Bosna ve Hersek'te siyasi sistemin kurulması, ülkenin yeniden inşası gibi sorunlar yaşanırken yabancı yatırımların önemi daha da artmaktadır. Ancak, ülkede yabancı yatırımlar yetersiz kalmaktadır. Ülkede istikrar ve güvenliğin sağlanmasıyla daha fazla dış yatırımın çekilmesi beklenmektedir.

Tablo 2.1.8. Çok Taraflı Kurumlardan Finansal Akış, 1999, milyon dolar

Uluslararası Finansal Kurumlar							Birleşmiş Milletler					Toplam
Dünya Bankası		IMF		Bölgesel Kalkınma Bankaları			UNDP	UNFPA	UNICEF	WFP	Diğer	
IDA	IBRD	Bağış	Bağış Olmayan	Bağış	Bağış Olmayan	Diğer						
68.0	0.0	0.0	19.0	0.0	16.5	209.9	5.3	0.3	1.6		0.6	98.6

Kaynak: Dünya Bankası, WDI 2001, s.356.

Dış yatırımlara baktığımızda 1994 ile 1997 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım hiç yapılmamışken, 1998 yılında ise 100 milyon dolar ve 1999'da da 60 milyon dolar gibi çok mütevazı bir düzeyde yabancı yatırım gerçekleşmiştir.⁴³

Tablo 2.1.9. 1998 – 2000 arasında Faiz Oranları

	1997	1998	1999	2000
Mevduat faizi	---	51,88	9,07	14,67
Kredi faizi	---	73,50	24,29	30,50

Kaynak: IMF. International Financial Statistics, January 2002, s.174.

⁴³ Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe, 2000 No:1, s.1-8.

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi yatırımların az olmasına bir neden olarak faizlerin yüksek oranda seyretmiş olması gösterilebilir.

Dış Borç ve Döviz Rezervleri

1996 – 1999 yılları arasında, ülkenin dış borcu 3-4 milyar dolar düzeyinde seyretmektedir. Dış borcu artan bir eğilim göstermekte olan, yabancı yatırımları ülke içine çekemeyen ve sürekli bütçe açığı veren bir ekonominin tökezlemesi kaçınılmaz olmaktadır.

Tablo 2.1.10. Toplam Rezervler

	1997	1998	1999	2000
Toplam rezervler (altın hariç)- milyon \$	80	175	452	497

Kaynak: İMF, International Financial Statistics, Ocak 2002, s.174.

Oysa 1999 yılında ülke rezervlerine baktığımızda çok fazla olmadığını ve bu yılda 452 milyon dolar olarak gerçekleştiğini görmekteyiz.

Tablo 2.1.11. 2002 yılı. Dış Borç Servisi (bin KM)

Kreditör	2002 yılı Sorumluluğu	2002'de Toplam Dağıtılmış	Dış Borç İçinde % Payı
Dünya Bankası- İDA	10.78807	9.274,8	3,95
Dünya Bankası- IBRD	113.666,9	92.418,9	39,32
İMF	57.790,3	58.245,9	24,78
EBRD	17.590,5	10.783,4	4,59
EUROFİMA	1.443,8	1.472,1	0,62
Paris Kulübü	53.811,9	40.234,7	17,12
Londra Kulübü	7.857,6	7.870,1	3,35
İFAD-UI.Tarımsal Kalk.Fonu	329,7	295,1	0,13
Avrupa Yatırım Bankası	3.226,4	544,1	0,23
Suudi Kalkınma Fonu	4.525,5	4.229,4	1,80
Diğer bilateral	1.046,9	3.661,7	1,56
CEB-Avr.Kalk.Bank.Konseyi	4.665,2	4.538,6	1,93
AB- Avrupa Komisyonu	1.720,7	1.436,0	0,61
Dış bankalara komisyon	-	29,7	0,01
Düzeltilen faktörler	13.923,2	-	-
TOPLAM	292.387,3	235.034,5	100

Kaynak: BH-Merkez Bankası, Hazine Bakanlığı.Ocak-Aralık 2002, Bülten 4, s.76.

2002 yılı Ocak- Aralık döneminde Bosna-Hersek yetkili bakanlıkları dış borç servisi için 236,9 milyon KM tedarik etmişlerdir. Bundan; 134,1 milyon KM'ı BH

Federasyonu tedarik ederken, Sırp Cumhuriyeti 86,9 KM tedarik etmiş ve 15,9 milyon KM son lehtar-kullanıcı ve İMF tarafından BH hesabına kaydedilen SDR olmuştur. Sağlanan tüm fonlar tahsis (bütçe) amaçlı dağıtılmıştır.⁴⁴

Ödemeler Bilançosu

Tablo 2.1.12 1998-2002 Yılları Arasında Bosna ve Hersek'in Ödemeler Bilançosu, 1000 KM olarak

	1998	1999	2000	2001	2002 /Q1	2002/Q2	2002/Q3
I. Cari İşlemler	-2,181.4	-2,821.6	-2,692.7	-2,916.2	-850.1	-1,015.9	-1,088.0
1. Mallar	-5,551.8	-6,123.1	-5,650.6	-6,017.3	-1,558.1	-1,741.4	-1,752.6
İhracat FOB	1,147.3	1,499.4	2,446.1	2,559.6	461.4	544.6	595.0
İthalat FOB	-6,699.1	-7,622.5	-8,096.7	-8,576.9	-2,019.5	-2,286.0	-2,347.6
2.Hizmetler	183.5	118.2	145.1	213.5	14.5	12.1	21.1
3.Gelir	755.0	722.7	687.0	735.1	160.8	156.1	154.7
4.Cari Transferler	2,431.9	2,460.6	2,125.8	2,152.5	532.7	567.3	488.8
II.Sermaye ve Finansal Hs	1,841.1	2,440.6	2,451.8	2,638.4	1,274.6	786.2	1,000.0
1.Sermaye hs	765.8	976.5	862.4	846.4	212.5	250.9	188.5
2.Finansal hs	1,075.3	1,464.1	1,589.4	1,792.0	1,062.1	535.3	811.5
BH'de doğrudan yatırım	117.4	324.5	310.1	274.2	140.8	129.7	76.0
Portfolyo yatırımı	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Aktifteki Rezervler	-148.0	-587.6	-164.9	-1,665.3	167.6	132.1	-15.2
III. Net Hata ve Noksanlar	340.3	381.0	240.9	277.8	-424.5	229.7	88.0

Kaynak: BH Merkez Bankası, Ocak-Aralık 2002 Bülteni, s.68.

Ödemeler bilançosunun cari işlemler açığı Temmuz- Eylül 2002 yılı için 1.088 milyon KM'dır ve bir önceki 3 aylık döneme göre 73 milyon KM veya %7.2 artış yaşanmıştır. Üçüncü dönemdeki cari işlemler açığının artmasının nedeni, mal bilançosundaki büyük açıklar ile cari transferler ve gelirdeki akışların azalmasıdır.

Cari İşlemler Bilançosuna baktığımızda açıkların sürekli arttığını görmekteyiz, öyle ki 1994 yılında 177 milyon dolar olarak gerçekleşen açık 1998 yılında 1,097 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Balkanların genelinde görüldüğü gibi Bosna-Hersek'te de cari işlemler açığı sorunu devam etmektedir.

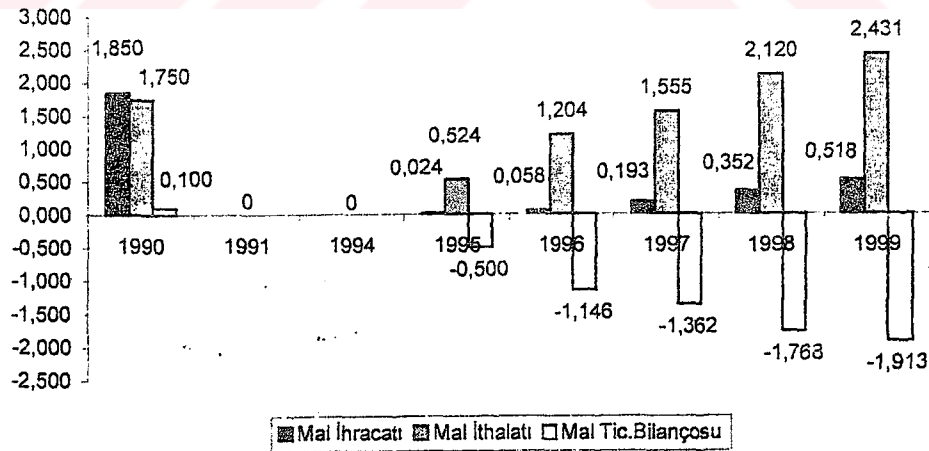
⁴⁴ BH-Merkez Bankası. Ocak-Aralık 2002 Bülten 4, s.76.

Dış Ticaret

Daha önce planlı ekonomi ile yönetilen ülke ticaretinde devlet kontrolleri önemli yer tutarken, 1990'larda bağımsızlığını kazanması ve piyasa ekonomisine yönelmesi ile dış ticarete önemli liberalizasyon yapılmıştır. Ancak, bu dönemde ülkede ve komşularında yaşanan savaşlar nedeniyle önemli bir ticaret hacmine ulaşamamıştır. 1990- 1999 dönemi ticaretine baktığımızda ülkenin ithalata bağımlılık oranının çok büyük olması göze çarpmaktadır. 1999 yılında ithalat iki buçuk milyar dolar civarında gerçekleşirken, aynı yılda ihracat 518 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Özetle, bu dönemde önem arzedecek derecede dış açıklar söz konusudur.

İhracatın İthalatı karşılama oranı düşük kalan ülkede, bölgedeki savaşların sona ermesiyle ekonomisini düzlüğe çıkarmak isteyen ülkenin uluslararası finans kuruluşlarına üyeliği ve AB'ne entegrasyonu yönünde hareket etmesiyle dış ticaret daha açık bir hale gelerek, yönünü daha çok Batı'ya çevirmiş olacaktır. Böylece AB'nin ülke dış ticaretinde payı daha da artmış olacaktır.

Şekil 2.1.4. 1990- 1999 arasında, Mal Ticareti Bilançosu (milyar dolar)

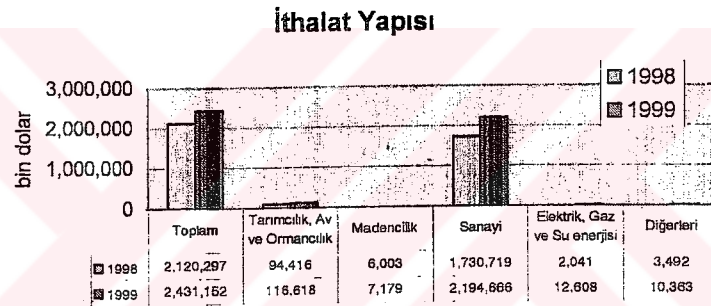
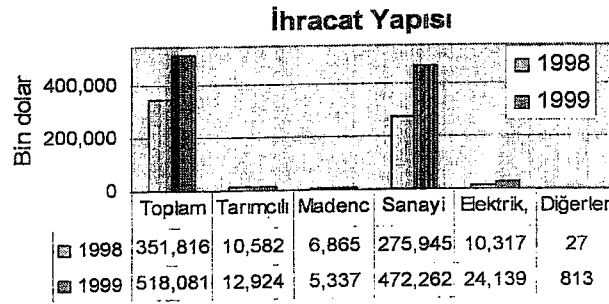

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe, 2000 No:1, s.234-236.

1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla 352 ve 518 milyon dolar civarında gerçekleşen toplam ihracatın yapısına baktığımızda en büyük payla sanayi ilk sırayı alırken, tarım,

avcılık ve elektrik, gaz ve su enerjisi de diğer önemli kalemler olarak yer almaktadırlar. 1998'e göre 1999 yılında tarım ürünlerindeki artış oranı sanayi, elektrik, gaz ve su enerjisi'nin artış oranına göre çok düşük kalmıştır.

Şekil 2.1.5. BH İhracat ve İthalat Yapısı

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000.

Aynı dönemde ithalat yapısına baktığımızda, ihracat yapısındaki gibi, ilk sırayı sanayi ürünleri almaktadır. 1998 ve 1999 yılında sırasıyla 2.120 milyon ve 2431 milyon dolar olarak gerçekleşen toplam ithalatta elektrik, gaz enerjisinin payı, tarım ve ormancılık payından daha az gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1.13 Ülkelere göre İhracat ve İthalat - bin dolar

	İhracat			İthalat		
	1997	1998	1999	1997	1998	1999
Toplam	192,571	351,816	518,081	1,154,970	2,120,297	2,431,152
AB	32,987	141,411	308,820	775,216	638,003	1,033,910
Slovenya	19,114	31,327	45,238	211,664	302,591	314,603
Hırvatistan	109,747	147,165	106,483	295,935	767,464	525,680
Yugoslavya	2,332	8,867	33,101	1,766	6,373	9,423
Makedonya	3,522	5,195	8,222	11,630	19,529	10,672

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000,s.210-214.

Eski Yugoslavya ülkelerine göre ihracata baktığımızda Hırvatistan en büyük partner olarak yer alırken ardından Slovenya, Yugoslavya ve Makedonya gelmektedir. 1999 yılında toplam ihracat 518 milyon dolar gerçekleşirken AB'nin payı % 50'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Oysa bu oran 1997'de sadece %30 civarındaydı.

Aynı dönemde, ülkelere göre ithalata baktığımızda AB ülkelerinin yaklaşık %50'lik bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. 1999 yılında eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'yle gerçekleşen ithalatta, 525 milyon dolarla komşu ülke Hırvatistan en büyük payı alırken, payların büyüklüklerine göre Slovenya ve çok düşük paylarla Makedonya ve Yugoslavya yer almıştır.

Ülke, yönünü AB'ne çevirdiğinden beri, üretim ve ithalatını bu pazarlarla gerçekleştirmek için coğrafi konumundan dolayı Hırvatistan ve Slovenya'ya olan bağımlılığı daha da artmaktadır. Gerçekten de, Sırbistan ve Karadağ'la yaşanan siyasi kriz, 1999 Kosova krizi ve 2001 Makedonya'da yaşanan etnik çatışmalardan dolayı bu ülkelerin dış ticaretteki payı çok azdır. Bu olumsuz koşullar Bosna ve Hersek ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Öyle ki, 2002 Ocak –Aralık döneminde, Bosna-Hersek'in dış ticaret açığı 6.069 milyon KM'dır ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %25.7 düzeyinde kalmıştır.

BH Federasyonu, 2002 yılında 1.524 milyon KM değerinde mal ihracatı gerçekleştirmişti ki, bu, aynı zamanda 2001 yılı ile karşılaştırıldığında % 7.3 oranında azalmıştır. Aynı zamanda mal ithalatının değeri bir önceki döneme göre %6.5 artarak, 5.730 milyon KM değerinde gerçekleşmiştir. 2002 yılının Ocak-Aralık döneminde BH Federasyonu'nun gerçekleştirdiği mal ticaretindeki açık 4.206 milyon KM'dır ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %26.6 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 2.14. 2001 ve 2002 yılı Ocak-Aralık döneminde Bosna-Hersek'in Dış Ticareti (Bin KM)

	B ve H Federasyonu *		Sırp Cumhuriyeti		BH Toplamı **	
	I-XII '01	I-XII '02	I-XII '01	I-XII '02	I-XII '01	I-XII '02
Mal İhracatı	1.644.576	1.524.005	598.829	565.647	2.255.526	2.099.204
Mal İthalatı	5.382.633	5.730.500	1.697.455	2.164.367	7.331.430	8.168.125
Mal Tic. Bilançosu	-3.738.057	-4.206.495	-1.098.626	-1.598.720	-5.075.904	-6.068.921
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	30,6	26,6	35,3	26,1	30,8	25,7

*BH'in, önceki ihracat ve ithalat verileridir. **Bırçko Bölgesine olan ihracat ve ithalat BH toplamında yer almıştır.

Kaynak: BH Merkez Bankası, Ocak-Aralık 2002, Bülten 4, s.70.

2002 yılı Ocak-Aralık döneminde, Sırp Cumhuriyeti'nden, 565 milyon KM değerinde mal ihraç edilmiştir ki, bu, aynı zamanda 2001 yılının aynı dönemine göre %5.5 daha azdır. Aynı dönemde 2.164 milyon KM değerinde mal ithal edilmiştir bu bir önceki yıla göre %27.5 kadar fazladır. Sırp Cumhuriyeti'nin dış ülkelerle olan mal ticaretinde 1.599 milyon KM değerinde bir negatif bilanço söz konusudur ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %26.1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1.15. Ülkelere göre BH Federasyonu'nun İhracat ve İthalatı (Bin KM)

Ülke	I-XII 2002 Mal İhracatı		I-XII 2002 Mal İthalatı	
	Değer	% payı	Değer	% payı
TOPLAM	1.524.005	100,0	5.730.500	100,0
Hırvatistan	261.073	17,1	1.028.053	17,9
Almanya	232.613	15,3	829.433	14,5
İsviçre	222.808	14,6	128.544	2,2
İtalya	183.575	12,0	622.201	10,9
Slovenya	140.307	9,2	649.310	11,3
Yugoslavya FC	139.403	9,1	91.807	1,6
Makedonya	11.679	0,8	20.945	0,4
Türkiye	10.477	0,7	102.467	1,8

Kaynak: BH Merkez Bankası. Ocak-Aralık 2002 Bülten 4, s.74.

Tablo 2.1.16. Ülkelere göre Sırp Cumhuriyeti'nin İhracat ve İthalatı (Bin KM)

Ülke	I-XII 2002 Mal İhracatı		I-XII 2002 Mal İthalatı	
	Değer	% payı	Değer	% payı
TOPLAM	565.647	100,0	2.164.367	100,0
Yugoslavya FC	277.868	49,1	553.087	25,6
İtalya	62.949	11,1	155.649	7,2
Hırvatistan	50.480	8,9	236.434	10,9
Slovenya	33.763	6,0	246.092	11,4
Almanya	29.747	5,3	157.192	7,3
Makedonya	7.821	1,4	20.031	0,9
Türkiye	2.443	0,4	12.179	0,6
ABD	987	0,2	34.968	1,6

Kaynak: BH Merkez Bankası. Ocak-Aralık 2002 Bülten 4, s.74.

Bosna ve Hersek Federasyonu'nun en büyük ticari partneri Hırvatistan olurken, Sırp Cumhuriyeti'nin Sırbistan ve Karadağ olması aslında siyasi tercihlerin de ne kadar önemli olduğunu göstergesidir.

Genel olarak, Bosna ve Hersek'in geçiş dönemini tamamlayamadığı görülmektedir. Günümüzde, ekonomik yapısal reformlarını sürdüren ülkenin coğrafi olarak stratejik bir yerde bulunması, bölgeye istikrarın gelmesi avantajının yanında ülke Birimleri arasında yaşanan siyasi ve ekonomik yönetim paylaşımı sorunlarının devam etmesi, ekonomik gelişmenin önünde bir engel olarak kaldığı görülmektedir.

2. HIRVATİSTAN

1990'lı yılların başında, Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında Hırvatistan da yer almaktadır. Ancak, bağımsızlığının ilk yıllarında, ülke topraklarında ve bölgede yaşanan savaşlar nedeniyle ekonomik geçiş dönemine olumsuz şartlar altında başlamıştır. Balkanlar'da, siyasi ve askeri çatışmaların sona ermesiyle sağlanan istikrar döneminde önemli bir ekonomik toparlanma sağladığı görülmektedir. Ayrıca, aşağıda daha ayrıntılı göreceğimiz mili gelir verilerine göre de bölge ülkelerine kıyasla daha gelişmiş bir ülke olduğu görülmektedir.

2.1. Genel Ekonomik Durum.

Bağımsızlığının ilk yıllarında ciddi ekonomik ve mali sorunlarla karşılaşan Hırvatistan'ın 1990 yılında yaklaşık 6.700 dolar olan kişi başına düşen milli geliri, 2000 yılında 4.150 düzeyine düşmüştür.

Tablo 2.2.1. 1990-2000 Arasında Hırvatistan GSYİH'sı

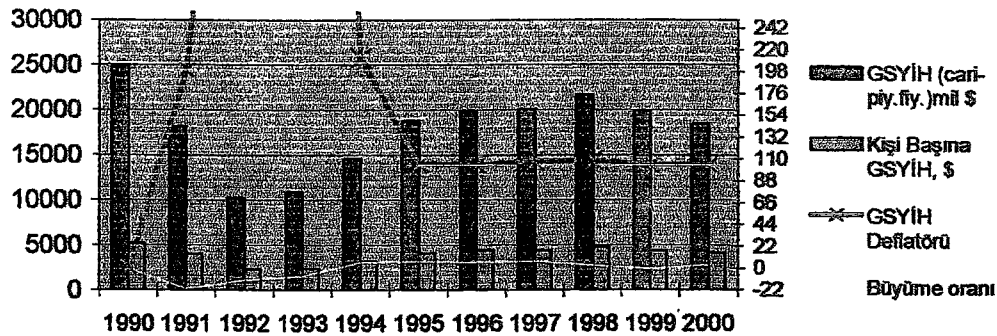
	GSYİH (cari- piy.fiy.)milyar \$	Kişi Başına GSYİH, \$	Büyüme oranı (%)	GSYİH Deflatörü
1990	24823	5195.3	-	-
1991	18156.4	4023.1	-21.1	199.8
1992	10240.6	2291	-11.7	694.7
1993	10902.7	2349.2	-8	1566.3
1994	14585	3137.2	5.9	211.7
1995	18811.1	4028.9	6.8	105.3
1996	19872	4421.9	5.9	103.6
1997	20108.6	4398.2	6.8	107.4
1998	21628	4805.1	2.5	108.4
1999	19906	4371.1	-0.9	103.8
2000	18427.3	4152.6	2.9	104.7

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.195.

Ekonomik dönüşümün maliyetiyle, enflasyonda yükselme görülmüş ancak istikrar programlarıyla enflasyon kontrol altına alınmasında başarılı olunmuştur. Hırvatistan'ın istihdam politikasına baktığımızda Avrupa ülkeleriyle uyum sürecinde olduğunu görmekteyiz. Günümüzde diğer Balkan ülkelerine kıyasen daha düşük düzeyde işsizlik oranına sahip olurken, gelişmiş ülkelere göre hala yüksek düzeydedir. Hırvatistan'ın, dış ticaretinde 1990'larda savaşın etkisiyle önemli oranda düşüş yaşanırken, aynı dönemde yatırımlarda sürekli artış görülmüştür.

GSYİH

Şekil 2.2.1.Hırvatistan'da 1990-2000 arasında GSYİH

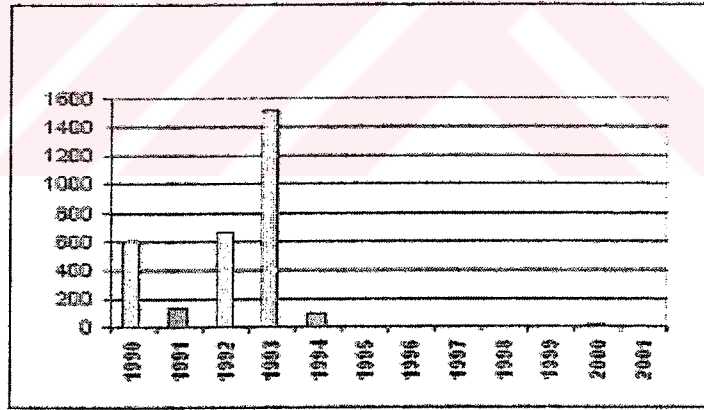
Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.195.

Hırvatistan'da, bağımsızlık dönemi boyunca, artarda 4 yıl üretim düşüşü (kümülatif üretim düşüşü %36) yaşanmıştır. Hırvatistan'da, 1998 Ağustos'undaki Rusya krizinden dolayı da 1 yıl resesyon yaşanmıştır. 2000 yılında Hırvatistan'ın GSYİH'sı 18427.3 milyon dolar olarak gerçekleşerek bağımsızlık öncesi dönemin altında kalmıştır. Özetle, 2000'li yıllara gelindiğinde ülkenin genel ekonomik durumunun 1990 düzeyinin altında kaldığı görülmektedir.

Bağımsızlık sonrasında ciddi ekonomik ve mali sorunlarla karşılaşan Hırvatistan'da, kişi başına düşen milli gelir, 1990'da Yugoslavya dağılmadan önce yaklaşık 6.700 dolar düzeyindedir. Ancak savaşın olumsuz etkileri sebebiyle kişi başına gelirden %60'lara varan bir oranda düşüş yaşanmıştır.

Enflasyon

Şekil 2.2.3. Yıllık Enflasyon

Kaynak: SEE, The South-East European Transition Economies, Country Report.

Ekonomik dönüşümün ve savaşın maliyeti, enflasyonun da yükselmesine yol açmıştır. Ancak, yeni hükümetin Ekim 1993 tarihinde uygulamaya koyduğu istikrar programı enflasyonun kontrol altına alınmasında ve döviz kurunun istikrara

kavuşmasında oldukça başarılı olmuştur. Enflasyon 1993 yılında %149.3, 1994'te -3.0, 1995'te 3.7, 1997'de de 3.8 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁵

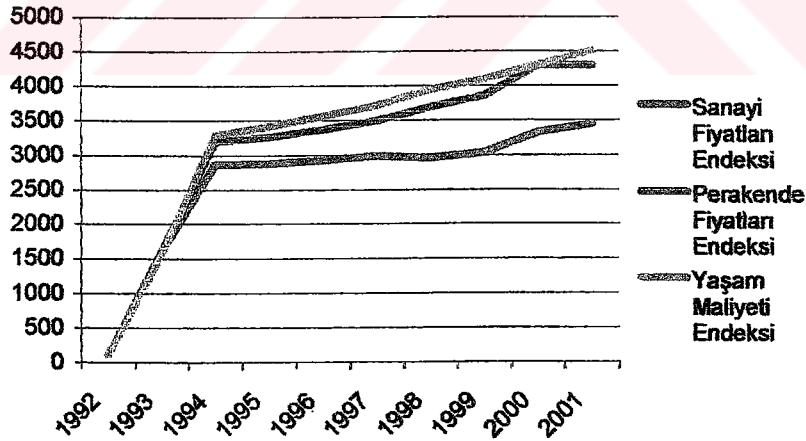
Tablo 2.2.2. Perakende Fiyatlar (Yıllık ortalama, bir önceki yılın % değişimi)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
609,5	123,0	663,6	1516,6	97,5	2,0	3,6	3,7	5,9	4,3

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe, 2000 No.1, s.231.

Ekim 1993'ten önce %1400'ler seviyesinde seyretmekte olan enflasyon bu tarihte uygulamaya konulan istikrar programı sayesinde gerilemeye başlamış ve 1994 yılında bu oran %3'e düşmüştür. 1995'ten bugüne kadar uygulanan sıkı para ve gelir politikaları ile fiyatların artışı engellenmiş ve bu sayede enflasyon %3.8'in üzerine çıkamamıştır. Günümüzde, Doğu Avrupa'daki diğer geçiş ekonomilerine nazaran daha düşük olan ülke enflasyonunun, AB standartlarına yaklaştırmış bir konumda olduğu dikkat çekmektedir. Ülke, işsizliği azaltmada başarısız olurken, enflasyonu kontrol altına almada başarılı olduğu söylenebilir. Aşağıdaki grafik ayrıca yaşam maliyeti endeksinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 2.2.4. Hırvatistan Fiyat Endeksleri

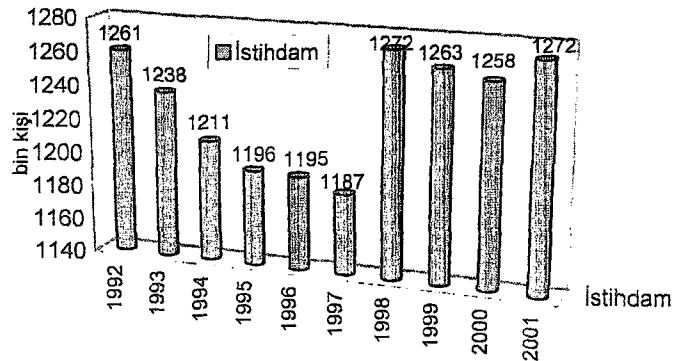

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.175.

⁴⁵ İTO. Hırvatistan Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37, s.19.

İstihdam ve Ücretler

Şekil 2.2.5. Hırvatistan'da İstihdam

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İstihdam	1261	1238	1211	1196	1195	1187	1272	1263	1258	1272

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.129

Günümüzde, Hırvatistan'ın istihdam politikasının Batı Avrupa ülkeleriyle uyumlaştırılması gündemdedir. 1996 yılı verilerine göre, ülkedeki aktif işgücü 1.33 milyon çalışan ve 261.000 işsiz (işsizlik oranı %16.4) ile birlikte toplam 1.59 milyon kişiden oluşmaktadır.⁴⁶ 2001 yılına gelindiğinde ise istihdam edilen kişi sayısı 1.272 bin civarındadır. Bu da bize 2001 yılı istihdam düzeyinin 1992 yılı düzeyine yakın gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 2.2.3. Hırvatistan'da 1992- 2001 arasında İşsizlik

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İşsiz Kişilerin Ort. Sayısı	266568	250779	243324	240601	261022	277691	287762	321866	357872	380195
İş Kurumuna Başvuran İşsiz Sayısı	261050	243096	247555	249070	269263	287120	302731	341730	378544	395141

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.167.

Günümüzde alınan önlemlere rağmen Hırvatistan'da işsizlik oranı hâlâ yüksektir. 1994 ve 1995 yıllarında %14.5 olarak gerçekleşen işsizlik, 1996 yılında % 16.4'e yükselmiştir.⁴⁷ İşsizlik oranında artışın nedeni, ekonomik rekabetin getirdiği sonuçlara, yapısal sorunlara, piyasanın zorluğuna ve yeni iş imkanlarının yeterli bir şekilde

⁴⁶ İTO. Hırvatistan Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37, s.20.⁴⁷ İTO. Hırvatistan Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37, s.16.

değerlendirilememesine bağlanmaktadır. Toplam işgücünün yüzdesi olarak baktığımızda, ülkede kayıtlı işsizlik 1997 yılında 17.6 olarak gerçekleşirken, 2001 yılında 23.1 gibi yüksek bir seviyeye (1998-2000 arasında sırasıyla %18.6; 20.8; 22.6 olarak gerçekleşmiştir) ulaşmıştır.⁴⁸

Tablo 2.2.4. Ortalama Maaş

	Aylık Ortalama Ödenmiş maaş, kuna		Yaşam maliyeti
	Net	Brüt	
1997	2377	3668	104.1
1998	2681	4131	106.4
1999	3055	4551	103.5
2000	3326	4869	105.3
2001	3541	5061	104.8

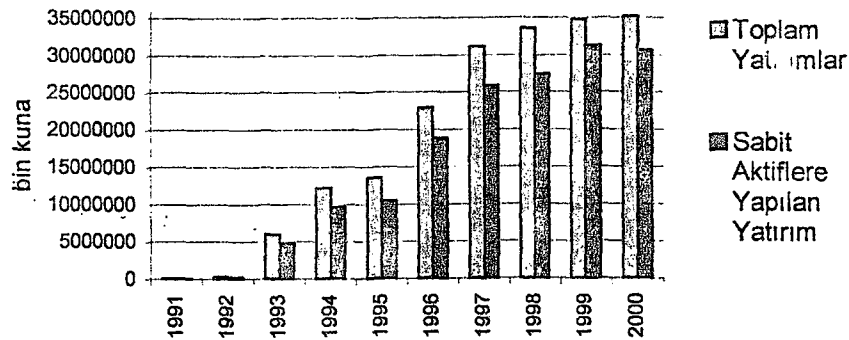
Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.167.

2001 yılında brüt maaş 5061 kuna iken, net maaş 3541 kuna olarak gerçekleşmiştir. Eylül 1997 yılı itibariyle net ücretlerde bir önceki yıla oranla %12.2'lik bir artış gerçekleştirilmiştir. Bu artıştan en çok yararlananlar, finansal hizmetler (%19.4), ulaşım (%18) ve ticaret (%12.4) sektörlerinde istihdam edilen çalışanlardır.

Yatırım

Şekil 2.2.6.

1991-2000 arasında Yatırımlar

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.205.

⁴⁸ SEE, The South-East European Transition Economies, Country Report.

Yukarıdaki grafikte sabit aktiflere yapılan yatırımın, toplam yatırımlar içindeki payının çok yüksek olduğu ve her ikisinin de hızla arttığı görülmektedir. 1992 yılından 2001 yılına kadar sürekli bir artış sağlanan yatırımlar, bu dönemin sonunda 35 milyar kuna civarına ulaşmıştır.

Bankacılık

Bağımsızlığın ilan edilmesiyle yürürlüğe konulan Hırvat Dinarı, 30 Mayıs 1994 yılı itibariyle ülkenin bugünkü resmi para birimi olan “Kuna”ya (kn veya HRK) çevrilmiştir. Hırvat Kunasının kuru piyasadaki arz ve talebe göre belirlenmektedir.

Ekim 1993 tarihinde yürürlüğe giren Bankacılık ve Tasarruf Kurumları Kanunu çerçevesinde düzenlenen 62 adet ticari banka bulunan⁴⁹ ülkede iki kademeli bir bankacılık sistemi mevcuttur. Aralık 1991’de Hırvat Dinarı’nın yürürlüğe girmesiyle merkezi para otoritesi haline gelen Hırvatistan Ulusal Bankası (Merkez Bankası) parlamentoya karşı sorumluluğu olan bağımsız bir kuruluştur. Merkez Bankası’nın izni olmaksızın gerçek ve tüzel kişilerin bankacılık faaliyetlerinde bulunması mümkün olmayıp, Banka aynı zamanda sistemin kontrolü ve gözetimi ile de yükümlüdür.

Turizm

Hırvatistan’da, toplam döviz gelirlerinin %30’unu oluşturan turizm sektörü, ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir. Ülke 1997 yılında 3.8 milyon yabancı turist tarafından ziyaret edilmiş olup kazanılan gelir GSYİH’nın %10-12’sini oluşturmaktadır.

⁴⁹ İTO. Hırvatistan Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37, s.22.

Ödemeler Bilançosu

Tablo 2.2.5. Hırvatistan Ödemeler Bilançosu - milyon dolar				
	1998	1999	2000	2001
A. Cari işlemler	-1452.8	-1390.4	-432.7	-642.0
Mal, hizmetler ve gelir	-2158.8	-2022.9	-1315.9	-1607.7
Cari transferler	706	632.5	883.2	965.7
B.Sermaye ve finansal işlemler	1469.0	2291.3	927	1033.2
Sermaye Hs.	19.1	24.9	20.9	133
Finansal Hs.	1601.5	2644.9	1488.3	2213.3
1.Direk yatırımlar	834.9	1444.6	1086.2	1325.4
2.Portfolyo yatırımlar	14.9	574	722.2	716
Döviz rezervler	-151.5	-378.5	-582.1	-1313.1
C.Net hata ve noksanlar	-16.2	-900.9	-494.3	-391.2

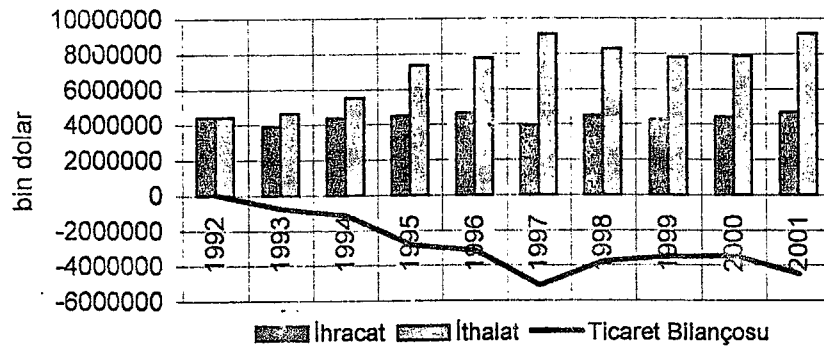
Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.351.

Diğer eski Yugoslavya cumhuriyetleri gibi Hırvatistan'da da cari işlemler açığı sorunu yaşanmaktadır. Ancak 2000'li yıllarda bu açıklar makul bir düzeye indirilirken aynı dönemde sermaye ve finansal işlemler fazlasının bu açıkları karşıladığı görülmektedir.

Dış Ticaret

Şekil 2.2.7.

1992-2001 arasında Dış Ticaret

*1992-1999 verileri Ocak 2000'de yapılan Gümrük Kanunu değişikliği ile yeni tür üzerinden hesaplanmıştır.

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.339.

Tablo 2.2.6. Hırvatistan'ın Dış Ticaret Dağılımı

	İhracat -bin \$		İthalat -bin \$	
	2000	2001	2000	2001
Toplam	4431597	4665908	7886512	9147130
AB	2415650	2526453	4367867	5224442
Bosna ve Hersek	494827	560562	81614	126780
Slovenya	480042	426356	626570	711689

Kaynak: DİK. Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002, s.349-350.

Hırvatistan'ın dış ticaretinde savaşın etkisiyle 1990'larda önemli oranda düşüş yaşanmıştır. 1992 yılından itibaren eski Yugoslavya ülkeleri ile yapılan ticaret, dış ticaret olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Hırvatistan, bağımsızlığını takiben ticarete Batı Avrupa ve geçiş döneminde olan Doğu Avrupa ülkelerine yönelmiş ve 1996 yılında ihracatının %51'ini, ithalatının ise %59'unu AB ülkelerinden yapmıştır. Aynı yıl eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı ihracat toplam ihracatın %8'ini, ithalat ise toplam ithalatın %11'ini oluşturmaktadır. 1997 yılında AB ülkelerine yaptığı ithalat ve ihracat oranları aynı kalmıştır.⁵⁰

GSYİH'nın yüzdesi olarak, cari işlemler açığına baktığımızda 1996 yılında -5.8 seviyesinde gerçekleşirken bu oran 2000 yılında -2.1 olmuştur. Önceki verilere göre hesaplanan 2001 yılı oranının ise 1996 yılı düzeyine yakın olarak, -5.3 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.⁵¹

3. MAKEDONYA

3.1. Genel Ekonomik Durum

Makedonya, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında olduğu gibi bugün de Balkanların ve Orta Avrupa'nın ilgi odaklarından biridir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ve günümüzde yaşanan iç sorunlar nedeniyle bu ülkeye yönelik dikkatler daha da artmıştır.

⁵⁰ İTO. Hırvatistan Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37, s.41.

⁵¹ SEE, The South-East European Transition Economies, Country Report.

Makedonya Cumhuriyeti, 1991 yılının eski Yugoslavya'sından bağımsızlığını kazanmasından sonra iktisadi sistemini kollektivist ekonomiden kapitalist ekonomiye doğru dönüştürmüştür.⁵² Piyasa ekonomisinin tüm iktisadi, hukuki ve toplumsal kurumlarıyla yerleşmesi amacıyla da AB, Dünya Bankası ve IMF ile ilişkilerini geliştirerek kapsamlı bir program uygulamaktadır.

Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından bu yana ekonomisini olumsuz yönde etkileyen koşullar mevcuttur.⁵³ Bu koşullar özetle aşağıdadır:

- Bağımsızlığının ilk yıllarında savaş ve silahlı çatışmaların yaşandığı “riskli” bir bölgede yer almış olması,
- Yugoslavya'dan ayrıldığında “demode” bir iktisadi yapıya sahip olması,
- Sırbistana uygulanan BM Ambargosunun etkisi,
- Yunanistan'ın ülkenin adı nedeniyle Makedonya sınırını kapatarak Selanik limanı ile bağlantısını kesmesi,
- Bölünme sonucu Makedonya ekonomisinin hitap ettiği pazarın yaklaşık %60 ının başka bağımsız devletler haline gelmesi,⁵⁴
- 1999 yılında Kosova krizi ve Arnavut mültecilerin ülkeye göçü,
- 2001 yılında ülkede etnik gruplar arasında yaşanan çatışmalar.

Yukarıda özetlediğimiz koşullara baktığımızda ülke ekonomisinin sorunları daha çok siyasi tarih boyunca savaş ve sorunların yaşandığı bir coğrafi bölgede yer almasından kaynaklanmaktadır. Ancak bağımsızlık ile birlikte, iktisadi sorunlar ve daha sonra karşılaşılan güçlük ve engeller, kendini, hala azalan GSYİH (1999 yılında GSYİH

⁵² T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Makedonya Cumhuriyeti. Ankara 1998, s.6. Ayrıca Bknz. Harp Akademileri Komutanlığı. Makedonya. 2.b. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi,1993.

⁵³ İTO.Makedonya Ülke Etüdü. Yayın no:1999-44, s.6.

⁵⁴ Harp Akademileri Komutanlığı. Makedonya. 2.b. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi,1993. Ayrıca Bknz.T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Makedonya Cumhuriyeti. Ankara 1998, s.6-9.

nın 1989 yılının yaklaşık % 60 ı olduğu görülmektedir), azalan istihdam hacmi, düşük ihracat ve yatırım hacmi olarak göstermektedir.⁵⁵

Başlıca ekonomik göstergelere baktığımızda 1990-1995 yılları arasında geçiş ekonomisinin ilk turu olumsuz koşullarda tamamlanmış, devamında bir kaç yıl toparlanma ve gelişme süreci yaşanmışsa da 1998 Ağustos'undaki Rusya Krizi, ardından 1999 Kosova Krizi ve 2001 yılı Şubat ayında patlak veren iç savaş nedeniyle ekonomi tökezlemeye başlamıştır. 2001 yılı Ağustos ayında imzalanan Ohri Anlaşması ve ardından 2002 genel seçimleriyle gelen yeni hükümetle birlikte uluslararası camiada yeniden güven sağlanmış ve bunun sonucunda Donörler (bağış) konferansı düzenlenmiş, IMF ile de anlaşmaya varılarak ekonomik gelişme için gerekli maddi destek sağlanabilmiştir. Bundan sonraki dönemde etnik Arnavut isyanları nedeniyle ülke hala riskli bir dönemde olmasına rağmen AB (Avrupa Birliği), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve NATO'ya üyeliğiyle, yapısal reformları gerçekleştirerek model ülke haline gelebilir.

GSYİH

Tablo 2.3.1. 1990 - 2001 arasında Makedonya GSYİH'sı						
	Cari fiyatlarla GSYİH (milyon denar)	Kişi başına GSYİH- dolar	GSYİH mil.dolar	1995 fiyatla GSYİH - mil.denar	GSYİH büyüme oranı	GSYİH Derlatörü
1990	506	2235	4252	215111	-	-
1991	920	2083	3990	201837	-6.2	193.7
1992	11794	1937	3728	188586	-6.6	1371.8
1993	59165	1785	3450	174500	-7.5	542.1
1994	146409	1742	3389	171432	-1.8	251.9
1995	169521	1705	3351	169521	-1.1	117.1
1996	176444	1709	3390	171530	1.2	102.9
1997	186018	1732	3458	174000	1.4	103.4
1998	194979	1781	3575	179879	3.4	101.4
1999	209010	1848	3730	187684	4.3	102.7
2000	236389	1924	3899	196222	4.5	108.2
2001**	233841	1830		187342	-4.5	

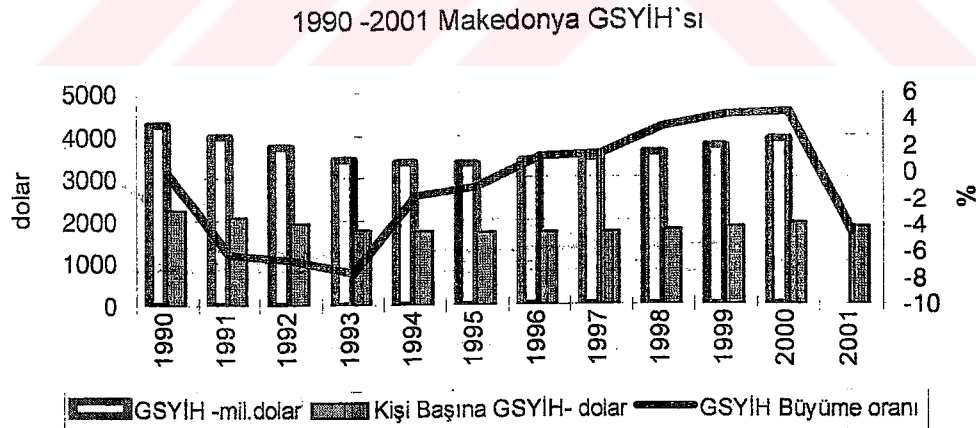
* 1997-2000 verileri NACE ye göredir. ** önceki verilerle

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedoniya 2002,s.325; DZS, Makedoniya vo brojki 2002, s.26.

⁵⁵ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Makedonya.. İGEME, Ekim 2002, s.7-8.

Komünist dönemde Makedonya ekonomisi imalat sanayi özellikle eski Yugoslavya içerisinde işlenmek ve satılmak üzere yapılan metal üretimine ve diğer yarı mamül ürünlere dayalıydı. İkinci Dünya Savaşından sonra Makedonya dinamik bir gelişme sürecine girmiştir.⁵⁶ 1948 yılından 1998 e kadar olan dönemde Gayri Safi Milli Hasılda ortalama %5,3 oranında yıllık artış gerçekleştirilmiştir. 1948-1988 yılları arasında sekiz kat artış gösteren kişi başına GSMH ise 1998 yılı itibariyle 1800 ABD doları olmuştur. Diğer Balkan ülkeleri gibi, 1990'ların başlarında Makedonya, Yugoslavya'dan devraldığı ekonomik dengesizliklerin düzeltilmesi ile ilgili ekonomik yapısal değişim sorunuyla karşılaşmıştır.⁵⁷ Makedonya, aynı zamanda eski Yugoslavya'da var olan ve karar alma süreçlerinde işgücüne büyük bir söz hakkı veren karma mülkiyet versiyonunun yerine bir serbest piyasa sisteminin kurulması gereğiyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkede, pazar ekonomisinin kendine özgü karakteristikleri olan dış ticaretin serbestleştirilmesi, fiyatların liberalizasyonu, ekonominin merkeziyetçilikten arındırılması, bağımsız şirketlerin kurulması gibi hususlar uygulamaya konmaktadır.

Şekil 2.3.1.

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedonija 2002, s.325; DZS, Makedonija vo brojki 2002, s.26.

⁵⁶ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi: Makedonya.. İGEME, Ekim 2002, s.2.

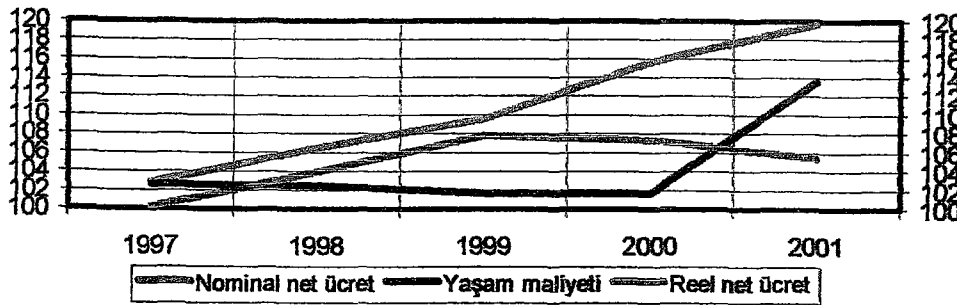
⁵⁷ İTO. Makedonya Ülke Etüdü. Yayın no: 1999-44, s.6-10. Ayrıca bkz. İTO. Makedonya İhracat Pazar Araştırması. Yayın No: 1994/20, s.29.

Ülkenin bağımsızlığından günümüze kadar geçen dönem içerisinde GSYİH büyüme oranlarına baktığımızda ilk beş yıl içinde azalma görülürken 1996 dan 2000 yılına kadar bu trend pozitif (yani artışa) dönmüş ancak 2001 yılındaki iç çatışmalardan dolayı % 4,5 lik bir gerileme yaşanmıştır. 1990 yılında GSYİH 4 milyar 252 milyon dolar düzeyinde iken 2000 yılına gelindiğinde 3 milyar 899 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen GSYİH'ya baktığımızda 1990 yılı itibarıyla 2235 dolar iken, 2001 yılında 1830 dolara gerilemiştir. 2000 yılında reel GSYİH % 5,1 artmıştır ve bu oran bağımsızlık sonrasındaki en büyük büyüme hızı olmuşsa da 2001 yılında ülkede belirttiğimiz olumsuz şartlardan dolayı gerileme yaşanmıştır.

Yaşam Standardı:

Nominal ücretler 1997 yılından bu yana artmasına rağmen, net reel ücretler 1997 den 1999 yılına kadar artmış ancak bu yıldan sonra azalmaya başlamıştır. Yaşam maliyeti endeksine baktığımızda 1997den 2000 yılına kadar durağan şekilde azalan bir seyir izlemesine rağmen 2000 yılından günümüze kadar keskin bir artış göstermiştir.

Şekil 2.3.2. Çalışan Başına Nominal ve Reel ücret ve Yaşam maliyet Endeksleri (1996=100)

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R. Makedonija 2002, s.275.

Enflasyon

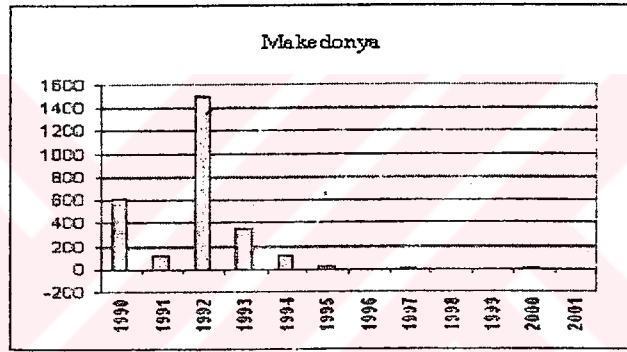
Tablo 2.3.2. Perakende Fiyatlar (yıllık ortalama, bir önceki yıla göre % değişimi)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
608,4	114,9	1505,5	353,1	121,0	16,9	4,1	3,6	1,0	-1,3

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey of Europe, 2000 No.1, s.231.

Hiperenfilyon Makedonya'ya Yugoslavya'dan miras kalmıştır. Tüketici fiyat enflasyonu 1991 yılında yıllık ortalama olarak %115 e ulaşmış ve 1992 yılında %1690 a kadar yükselmiştir. Ancak 1994 teki IMF anlaşmasıyla uygulanmaya başlanan sıkı maliye ve para politikası sonucunda enflasyon 1997'de % 4,4 ve 1998 de % 0,8 gibi tek haneli rakamlara düşürülmüştür. 2000 yılında tüketici enflasyon oranı % 10,6 ya yükselmiştir, bunun nedeni ise Nisan 2000 sonrasında KDV nin uygulamaya konulmuş olmasıdır.⁵⁸ Ülkede, 1996-2000 döneminde enflasyonun yıllık ortalama değişim oranı %3,5 olarak gerçekleşmiştir.

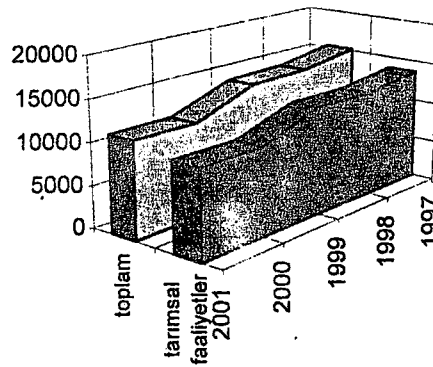
Şekil 2.3.3. Ortalama Enflasyon

Kaynak: SEE, Transition...Country Report.

İstihdam

Şekil 2.3.4. 1997-2001 arasında Çalışan sayısı

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedonija 2002, s.422.

⁵⁸ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Makedonya.. İGEME,Ekim 2002, s.8-9.

Makedonya da diğer Balkan ülkeleri gibi yüksek işsizlik oranlarına sahiptir. İşsizler ordusuna sahip ülkede 1999 yılında çalışan işgücü sayısında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2000 ve 2001 yılları arasında işçi alımlarında ve çıkarılmalarında fazla değişiklik olmamış ancak 2003 yılının başında IMF ile varılan anlaşmaya göre kamu işyerlerinde işçi alımı durdurulmuştur. Ayrıca, bunun yanında büyük zarar eden kamu ve özel işyerleri çalışanlarının işten çıkarılması gündemdedir. Ülke genelindeki toplam istihdam yapısında tarımsal faaliyetlerde istihdam edilenlerin sayısı çok fazladır.

Dış Borç ve Döviz Kuru:

Yıllar itibariyle baktığımızda Makedonya'nın çok fazla dış borcu olmadığını görmekteyiz. Örneğin, 1997 yılında toplam dış borç 1,2 milyar dolar düzeyindeyken, 1999 ve 2000 yılında 1,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 1995 te hükümet döviz kurunu para politikasının çapası haline getirmiştir. 1997'de %16 lık bir devalüasyon yapılmış ve 31 Denar = 1 Alman markı oranı korunmuştur. Diğer bir devalüasyon korkusuna karşı, döviz kuru 1998 yılından bu yana 31 Denar = 1 Alman markı oranında az çok sabit kalmıştır. Ancak 1999 Kosova Krizi ve 2001 başlarındaki etnik gruplar arasındaki çatışma sırasında döviz kurlarında bazı dalgalanmalar meydana gelmiştir.

Günümüzde ülkede “devalüasyon olmalı” diyenler olmasına rağmen Mart 2003 yılında IMF ile yapılan stand by anlaşmasıyla buna izin verilmemektedir, bunun da başlıca nedeni yeniden enflasyonun hortlamasını önleyebilmektir. Ayrıca enflasyonun kontrol altına alınmasında, ücretlerin dondurulması ve kamu giderlerinde büyük oranda kısıtlamalara gidilmesinin de etkisi büyüktür.

Yabancı Sermaye:

Makedonya 2000 yılında 170 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekmiştir. 2000 yılındaki en büyük yabancı yatırımlar Stopanska Bankanın %65 hissesinin Yunanistan Ulusal Bankası tarafından alınması ve telefon şirketi Makedonski Telekomunikacii (MT)'nin %51 hissesinin Macar telekomunikasyon şirketi Matav'a 343,3 milyon Euro olarak satılması olmuştur.⁵⁹ OKTA rafinerisini de satın alan Yunanistan yaklaşık olarak 300 milyon dolar yatırım ile ülkedeki en büyük yabancı yatırımcıdır.

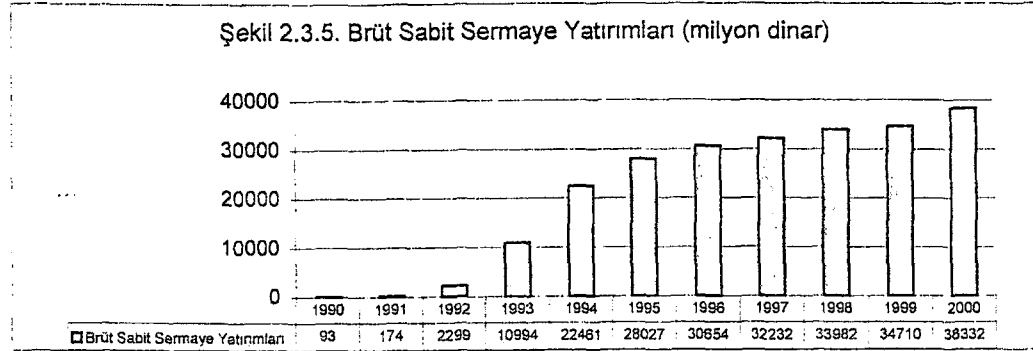
Tablo 2.3.3. 2001 yılında Makedonya'da
Yapılan Doğrudan Dış Yatırımlar

Ülkeler	Değer `000 dolar olarak	Toplam (%)
TOPLAM	449104	100.0
Gelişmiş Ülkeler	105572	23.5
AB ülkeleri	94342	21.0
EFTA ülkeleri	10098	2.2
Diğer gel. Ülk.	1132	0.3
Eski YSFC ülkeleri	6881	1.5
Slovenya	5276	1.2
Yugoslavya FC	1340	0.3
Hırvatistan	231	0.1
Bosna ve Hers.	34	0.0
Türkiye	78	0.0
Yunanistan	84742	18,9
Macaristan	322227	71,7
Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği	334292	74.4
Gelişmekte OÜ	2359	0.5

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedonija 2002,s.377'den derlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda da ülkede yapılan brüt sabit sermaye yatırımlarını görebiliriz:

⁵⁹ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Makedonya.. İGEME,Ekim 2002, s.9.

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedonija 2002, s.367.

Brüt sabit sermaye yatırımlarına baktığımızda 2001 yılında 1992'ye göre önemli ölçüde artış sağlandığı görülmektedir. 1996 –1999 döneminde mütevazı artışların yaşandığı yatırımlar, 2001 yılında 40 000 milyon denar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Ticari Bankacılık

Makedonya'da parasal otoriteyi elinde bulunduran en yüksek kurum Makedonya Cumhuriyeti Ulusal Bankasıdır. 2000 yılı Mayıs ayı itibariyle Makedonya'da 21 banka bulunmaktadır.⁶⁰ Bunların tümü özel bankalardır. 1998 yılında T.C. Ziraat Bankasının da Üsküp'te bir şube açmış bulunduğu ülkede en büyük banka Yunanistan Ulusal Bankası tarafından %65 hissesi alınmış olan Stopanska Banka'dır.

Turizm

Makedonya, Balkanlardaki en küçük ülkedir ve batısındaki Arnavutluktan bir miktar daha küçük, Bulgaristan ve Yunanistan'ın ise ¼ ünden daha küçüktür. Ülkenin büyük bölümü, özellikle de batı yarısı dağlıktır ve özellikle Şar ve Bistra dağı eteklerinde doğa sporlarına meraklı turistlere hizmet sunulmaktadır. Diğer yandan yaz turizmi için uygun çok sayıda göl bulunmaktadır. Bunların en tanınmışısı da Ohri gölüdür. Böylece dört mevsim turizmine uygun şartlar sunan ülkeyi 2000 yılında 224 bin yabancı turist ziyaret ederken yerli turist sayısı 409 bin olarak gerçekleşmiştir.

⁶⁰ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Makedonya.. İGEME,Ekim 2002, s.13.

Ödemeler Bilançosu

Tablo 2.3.4. Makedonya Cumhuriyeti'nin Ödemeler Bilançosu - milyon dolar

	1999	2000	2001
I. Cari İşlemler	-113.44	-115.44	-353.19
Mallar, net	-393.44	-565.29	-427.87
İhracat	1190.11	1317.29	1153.46
İthalat	-1583.55	-1882.58	-1581.33
Hizmetler, net	-70.98	-55.25	-98.62
Gelir, net	-42.45	-45.64	-40.53
Cari Transferler, net	393.43	550.74	213.83
II. Sermaye ve Finansal İşlemler	-69.15	42.42	378.94
Sermaye işlemleri, net	0.00	0.31	1.30
Finansal işlemler, net	-69.15	42.11	377.64
Doğrudan yatırımlar, net	31.80	176.23	442.32
Portfolyo yatırımlar, net	0.14	-0.09	0.36
Resmi rezervler	-136.60	-235.43	-37.68
III. Hata ve Noksanlar	182.59	73.02	-25.75

* Veriler başlangıç verileridir ve 1999-2000 döneminde zaman serileri revize edilmiştir.

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R. Makedonija 2002, s.384.

Sürekli cari işlemler açığı veren ülke, bu açığı ekonomik risk nedeniyle yabancı sermayenin girmemesinden dolayı kapatamamaktadır. Bu sebeple bazı yıllarda büyük ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Cari işlemler hesabında cari transferler önemli bir yer tutarken, mal ithalatı da diğer önemli bir kalem durumundadır. 2000 ve 2001 yıllarında Makedonya'nın sermaye ve finansal işlemler hesabı fazla verirken cari işlemler hesabı açık vermektedir. Bu dönemde sermaye ve finansal işlemler hesabı altındaki net doğrudan yatırımlar hesabının pozitif büyüklüğü dikkat çekicidir.

Dış Ticaret

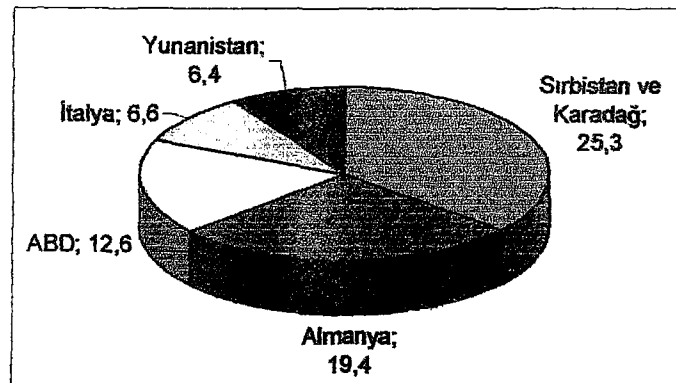
Makedonya'nın dış ticaret ilişkilerine baktığımızda ithalatın ve ihracatın aynı ülkelere yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu ülkelerin başlıcaları Sırbistan ve Karadağ, Almanya, Yunanistan, Slovenya, Bulgaristan, ABD ve Türkiye'dir.⁶¹ Makedonya'nın 2001 yılındaki ticaret hacmi, 2 milyar 728 milyon dolar olarak gerçekleşerek 1997 yılı düzeyine gerilemiştir. Ülke ihracatı 1997 yılında 1,201 milyon dolar gerçekleşirken,

⁶¹ İTO. Makedonya Ülke Etüdü. Yayın no: 1999-44, s.19-29.

2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla 1,319 ve 1,185 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalat ise 1,589 milyon dolar düzeyinden 1,875'e yükselmiş ve daha sonra 1,543'e gerilemiştir. Ülkenin ticaret dengesine baktığımızda diğer Balkan ülkeleri gibi sürekli dış açık verdiği görülmektedir.

Makedonya'nın ihracat gelirleri 1990-1994 yılları arasında yukarıda da belirttiğimiz gibi eski Yugoslavya'nın dağılmasının etkileriyle hasara uğramıştır.⁶² Bu olumsuz şartların 1995 yılında kalkmasına karşın ülkenin ihracat gelirleri yavaş bir şekilde artmıştır.⁶³ 1999'daki Kosova Krizi ve 2001'de ülkedeki etnik grupların çatışması ticarete olumsuz yönde etki yaratmıştır. Makedonya'da 1993-98 döneminde reel ihracat büyümesi % 7.3 olurken, sanayileşmiş ülkelere olan ihracatın payı 1992-93 yılında % 22.2 ve 1998-99 yılında da % 65.5'tir.⁶⁴ 2000 yılında ihracat 1999 yılına göre % 11 artış göstererek 1,32 milyar dolara yükselmiş ve ithalat, yüksek uluslararası petrol fiyatlarının etkisiyle % 15 artış gösterip 1,87 milyar dolara ulaşmıştır. Dikatinizi çekmek istediğimiz bir nokta da toplam 127,1 milyon dolar tutarındaki değerle en büyük ithalat kaleminin yakıt olmasıdır. 1999 yılındaki ihracat malı lideri ise 73 milyon dolar değer ile tütün olmuştur.

Şekil 2.3.6. 2000 yılında 5 En büyük Partner Ülkenin Toplam İhracattaki pay (%)

Kaynak: Makedonya Devlet İstatistik Kurumu (2002), MC'nin 2002 Yıllık Raporu.
EIU, Macedonia, Country Profile 2001.

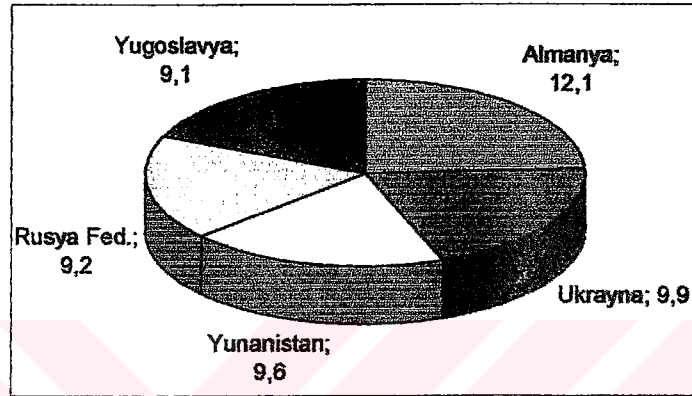
⁶² ITO. Makedonya İhracat Pazar Araştırması, yayın no:1994/20, 29-45.

⁶³ ITO. Makedonya İhracat Pazar Araştırması, yayın no:1994/20. Ayrıca bkz. ITO. Makedonya Ülke Etüdü. Yayın no:1999-44, s.19.

⁶⁴ Dünya Bankası. Transition: The First Ten Years. Washington, D.C.2002, s.1-9.

2000 yılı itibariyle toplam ihracattaki en büyük paya sahip ülkelere baktığımızda sırasıyla: Yugoslavya (%25.3), Almanya (%19.4), ABD (%12.6), İtalya (%6.6), Yunanistan (%6.4) gelmektedir. 2000 yılının ilk yarısından itibaren, Sırbistan ve Karadağ, Makedonya'nın en büyük ihracat pazarı olarak Almanya'nın yerini almıştır.

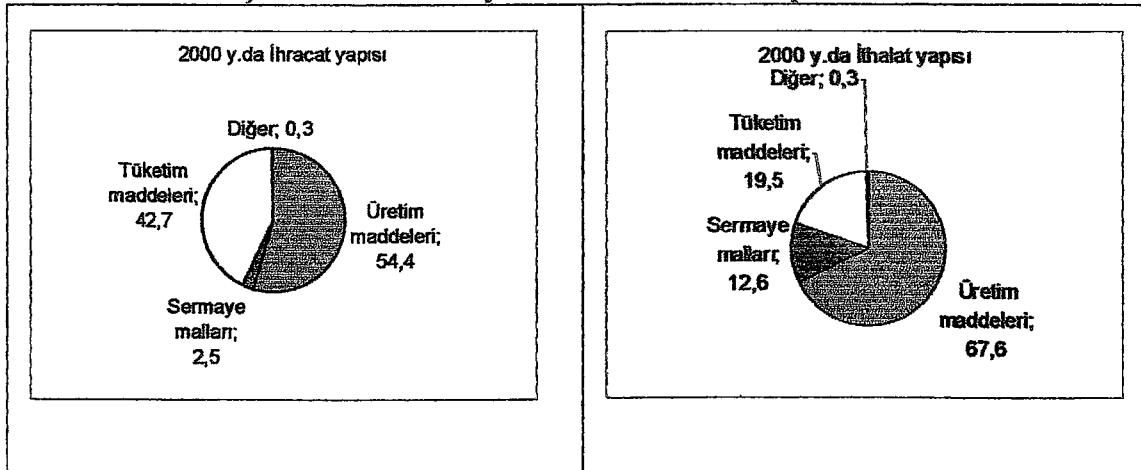
Şekil 2.3.7. 2000 yılında 5 En büyük Partner Ülkenin Toplam İthalattaki pay (%)

Kaynak: Makedonya Devlet İstatistik Kurumu (2002), MC'nin 2002 Yıllık Raporu. EIU, Macedonia, Country Profile 2001.

Aynı dönemde toplam ithalattaki en büyük paya sahip ülkelerin başında %12.1 ile Almanya gelirken bundan sonra %9.9 pay ile Ukrayna, % 9.6 ile Yunanistan, %9.2 ile Rusya Federasyonu ve %9.1'lik payla Sırbistan ve Karadağ yer almaktadır.

Şekil 2.3.8. Makedonya'nın İhracat ve İthalat Yapısı

Kaynak: DİK. Statistički godišnik na R.Makedonija 2002, s.530.

1999 yılında en büyük değere sahip başlıca ürünler itibariyle Makedonya'nın ihracatı şöyle sıralanmaktadır: tüketim malları, sanayi ürünleri, içecekler ve tütün, makine ve ulaşım ekipmanı, gıda ürünleri, kimyasallar vd.'dir.⁶⁵ Aynı dönemde ülkenin en büyük değere sahip başlıca ithal ürünleri şunlardır: makina ve ulaşım ekipmanı, sanayi ürünleri, gıda ürünleri, kimyasallar, yakıt ve yağlar ve tüketim mallarıdır.

Makedonya Devlet İstatistik Kurumu'nun yapmış olduğu son istatistik analizlerine göre, 2003 yılının Ocak/Mart ayları içerisinde yurtdışı ile yaptığı ticaret hacmi 823.8 milyon dolardır. Bu miktarın %35,7 si ihracata, %64.3 ü ithalata aittir. Ancak aynı dönemde 236 milyon dolarlık dış açık verilmesi ve bunun yıl sonuna kadar giderek artacağını beklenmesi oldukça endişe vericidir.

Özetle, Makedonya'nın geleneksel olarak en büyük ticaret ortağı Sırbistan ve Karadağ olmuştur. Diğer taraftan ülkenin AB ile ticareti 2000 yılında artmaya başlamıştır. Bu durum, AB'nin batı Balkanlar için ticari tercihlerinin genişlemesinin ve Kasım 2000'de Makedonya ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) imzalanmasının bir sonucu olarak görülebilir.

4. SLOVENYA

Eski Yugoslavya cumhuriyetleri içinde etnik açıdan en üniter yapıya sahip olan Slovenya için 1989 yılı bağımsızlık yolundaki gelişmelerin hızlandığı bir yıl olmuştur. Ülke, 26 Haziran 1991 tarihinde Hırvatistan ile birlikte bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶⁶

⁶⁵ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Makedonya.. İGEME,Ekim 2002, s.19.

⁶⁶ Ertesi gün Yugoslavya Ordusu (YNA)'nın saldırısına uğramıştır. 10 gün süren ve genelde kansız geçen çatışmaların ardından Slovenya saldırıyı püskürtmüştür.ekim 1991 de milli para "tolar" tedavüle çıkarılmış ve ekonomik açıdan da bağımsızlığını ilan eden ülke Ocak 1992'de başta AB olmak üzere uluslararası toplum tarafından tanınmış Mayıs 1992'de ise Birleşmiş Milletlere üye olarak kabul edilmiştir.

4.1. Genel Ekonomik Durum

Merkezi ve Doğu Avrupa'nın geçiş noktaları üzerinde yer alan ve eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinden biri olan Slovenya'nın sosyo-ekonomik gelişimini diğer cumhuriyetlerden ve geçiş dönemi sancılarını en ağır şekilde yaşayan Doğu Bloku üyesi ülkelerden ayırmak gereklidir. Bir bütün olarak bakıldığında eski Doğu Bloku ülkeleri içinde en liberal yapıya sahip olan ülke Slovenya'dır. Gelişmiş Avrupa ülkeleriyle sınır komşusu olma avantajını ve eğitim altyapısını çok iyi kullanan Slovenya, geçiş dönemini en az hasarla atlattır demek mümkündür.⁶⁷

Bağımsızlık öncesi tüm veriler, Slovenya'nın diğer Yugoslav cumhuriyetlerine olan bariz üstünlüğünü gözler önüne sermektedir. Federal Cumhuriyetin toplam nüfusunun %8'ine sahip olan ülke, 1990 verilerine göre gerçekleştirdiği ve toplam sınai üretimin %20'sine karşılık gelen üretimi ile en zengin ve batıya en açık cumhuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Slovenya'nın ülke istikrarını bağımsızlık döneminde koruyabilmesindeki esas etkeni, bu ülkenin dışa dönük ekonomik yapısında aramak gerekmektedir. Yugoslavya'nın toplam ihracatının %30, ithalatının ise %25'ini gerçekleştiren ülkenin daha o zamanlar dış ticaretinin 2/3 ünü AB ve EFTA ülkeleri ile gerçekleştirmesi, COMECON ülkeleri ile olan ticaretinin ancak %16 ile sınırlı kalması geçiş dönemi sancısını kısa bir zamanda atlattırmasını sağlamıştır.⁶⁸ Slovenya eski Yugoslavya'dan ayrılınca pazarının 1/3'ni kaybetti ve bu şoktan dolayı bazı sektörler başta iyileşemedi. Bunun yanında, 1992 ve 1993'ün başında ekonomik aktiviteler de azalmıştır. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülkede, 3 yıl ardarda üretim düşüşü yaşanmıştır (kümülatif üretim düşüşü %14'tür). 1993 yılında, Slovenya değişim depresyonundan kurtuldu ve 1995'te %5'lik büyüme oranının yakalanması reel ekonomik aktivitelerin artmaya

⁶⁷ ITO, Slovenya Ülke Etüdü, ITO, Yayın No:1998-22, s.19.

⁶⁸ ITO, Slovenya Ülke Etüdü, ITO, Yayın No:1998-22, s.20.

başladığını göstermektedir. Reel GSYİH'nin büyümesi, yerel harcamaların artması, ticaretin AB pazarlarına yönelmesi ve güçlü ihracat talebine bağlanabilir.⁶⁹

1990'lardaki istikrar Slovenya'nın iktisadi değişiminde önemli yol almasını sağlamıştır. Günümüzde AB'yle varılan üyelik anlaşmasıyla Birliğe Mayıs 2004 yılında dahil olacak olması Slovenya ekonomisinin ne kadar hızlı bir gelişme kaydettiğinin bir göstergesidir.

GSYİH

Tablo 2.4.1. 1990- 2001 Slovenya GSYİH'sı

	Üretim- temel fiyatlarla	GSYİH- mil \$	Kişi Başına GSYİH USD	İstihdam 1000
1990	417912	17382	8699	924
1991	803634	12673	6331	873,5
1992	2241281	12523	6275	834,5
1993	3034194	12673	6366	819,3
1994	3919981	14386	7233	816,2
1995	4616258	18745	9431	824,7
1996	5314104	18878	9481	816,7
1997	6005274	18206	9163	812,5
1998	6673484	19585	9878	812,6
1999	7339466	20071	10109	822,6
2000	8375094	18122	9105	831,8
2001	9337852	18810	9451	836,8

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.459.

1980'li yıllarda eski Yugoslavya'da var olan ekonomik sorunların ve daralmanın etkisi ve özellikle 1987 sonrası yaşanan hiperenflasyon ve yüksek işsizlik dönemi boyunca Slovenya, Federal Cumhuriyet'in en önemli tedarikçi ve ihracatçısı olarak 1990 öncesi 3 yıllık dönemi, GSMH'da meydana gelen küçük oranlı düşüşler ile atlatabilmiştir. Ancak Slovenya ekonomisi Federal yapının bir parçası iken 1990 yılında ihracat pazarlarının kaybı ve serbest piyasa mekanizmalarının eksikliğine bağlı olarak yaşadığı ve 1991-92 arası -%14.5 boyutlarına ulaşan büyük gerileme, bağımsızlık

⁶⁹ Majra Festič. The Conditions for Monetary Targeting in Slovenia. Eastern European Economics, vol.40, no.3, May-June 2002, s.69-89.

sonrası iki yıl boyunca da devam etmiştir.⁷⁰ Ancak bu durum fazla sürmemiş, 1993 yılı ortalarında uygulamaya konulan ücret artışları, sosyal güvenlik katkılarının artışı ve enflasyonun hız keşmesi ile ekonomi yeniden rayına oturtulmuş ve bu yıl içinde sağlanan %2.8'lik pozitif büyüme ile Slovenya, Polonya'nın ardından geçiş dönemini en çabuk atlatan ikinci Doğu Bloku ülkesi ünvanını almıştır. Bu gelişmenin arkasında yeni ihracat pazarlarının bulunması ile ortaya çıkan dış talep de büyük rol oynamıştır.

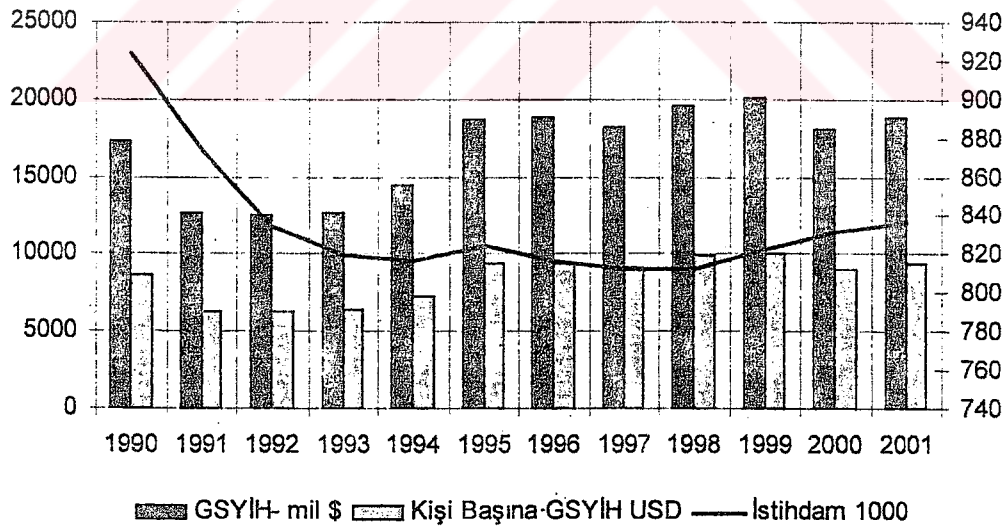
Tablo 2.4.2. Büyüme Oranları

	1991	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Büyüme oranı %	-8,9	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	3,8	5,2	4,6	3
Mal ve Hizmetler İhracatı	-20,1	0,6	12,3	1,1	3,6	11,6	6,7	1,7	12,7	6,2
Mal ve Hizmetler İthalatı	-22,4	17,6	13,1	11,3	2,1	11,9	10,4	8,2	6,1	2,1
GSYİH Deflatörü	194,9	137,1	122,6	115,2	111,1	108,8	107,8	106,6	105,7	109,9

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.459.

Şekil 2.4.1.

1990-2001 Slovenya GSYİH

Reformcu eski sosyalist ekonomilerin tümünde değişimin ilk yıllarında derin üretim düşüşleri (üretimde 1991'de %9.3 ve 1992'de %6.0 gibi hızlı bir düşüş

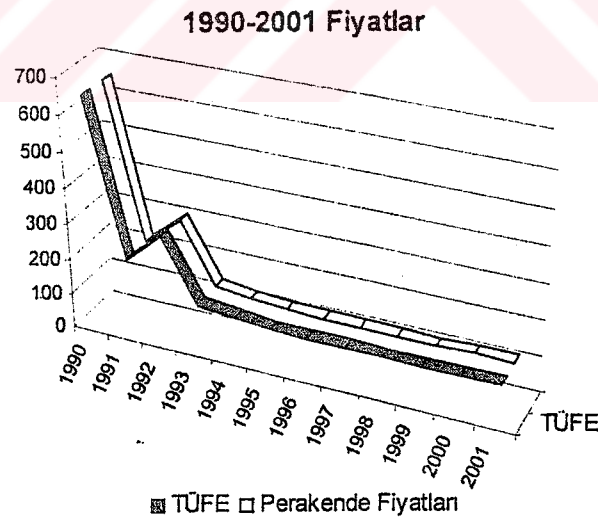
⁷⁰ İTO, Slovenya Ülke Etüdü, İTO, Yayın No:1998-22, s.20.

görülmekte) yaşanmıştır. 1989'dan 1992'ye kadarki 3 yıllık dönemde Slovenya'nın GSYİH'sında %19 düşüş yaşanmıştır. Pozitif reel büyüme ancak 1993 yılının ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir.⁷¹ Asya ve Rusya krizleri ile birlikte 1999'da Kosova krizinin de şok etkilerine rağmen Slovenya ekonomisi %5.2'lik bir düzeyde büyümeye devam etmiştir. Bu da iktisadi kurumların dış şokları kolay atlatabilme olgunluğuna sahip olduğunu göstermektedir.

Slovenya'da, kişi başına düşen gelirin Gini katsayısı 1987-90 döneminde 0,22; 1993-94 arasında 0,25 ve 1996-1998 döneminde de 0,30 olarak hesaplanmıştır.⁷² Bu veriler, bize ülkede gelirin alt ve üst gelir grupları arasında dağılımında çarpıklığın olmadığını göstermektedir. Ancak gelir dağılımının da giderek adaletsizleştiği gözden kaçmamalıdır.

Enflasyon

Şekil 2.4.2.

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.274.

⁷¹ Timotej Jagrič. Measuring Business Cycles: The Case of Slovenia. Eastern European Economics, vol.40, no.1, January-february 2002, s.63-87.

⁷² Dünya Bankası. Transition: The First Ten Years, Washington, D.C. 2002, s.9.

Slovenya diğer eski cumhuriyetlerle birlikte 1970 ve 80'li yıllar boyunca yüksek enflasyon ortamında yaşamış, 1980'lerin ortalarında fiyatların serbest bırakılması ise zaten bozuk olan dengeleri iyice bozarak 1989 yılında %13000 gibi korkunç bir rakama ulaşan hiperenflasyonu ülke gündemine sokmuştur. 1990-91 döneminde alınan şok önlemler ve 8 Ekim 1991'de yeni para birimi "tolar"a geçiş ile bir nebze kontrol altına alınabilen enflasyonun %100 sınırının altına çekilmesi 1993'ü bulmuştur. Bu tarihten itibaren enflasyonla mücadelede belirgin bir başarı sağlandığını söylemek mümkündür. Öyle ki, 1992-96 döneminde yıllık ortalama enflasyon 42.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu başarının ardından enflasyonla mücadelede etkin olarak kullanılmaya çalışılan fiyat kontrolleri de özellikle enerji, ulaşım, haberleşme, kamu hizmetleri gibi belirgin sektörler dışında serbest bırakılmıştır.⁷³ AB ile Ortaklık Anlaşması Stratejisi ve günümüzdeki Üyelik anlaşmasıyla son fiyat kontrollerinin de kaldırılması gerekmektedir.

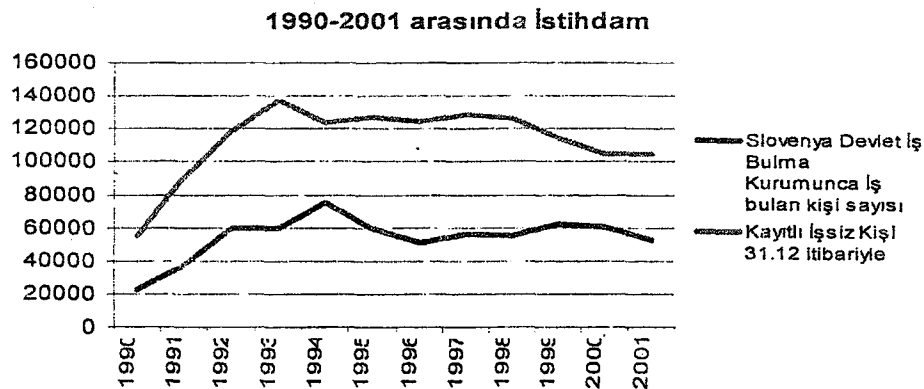
Tablo 2.4.3. Tüketici Fiyatları (Yıllık ortalama, bir önceki yılın % değişimi)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Tüketici Fiy. %	551,6	115,0	207,3	31,7	21,0	13,5	9,9	8,4	7,9	6,2

Kaynak: Avrupa Ekonomi Komisyonu. Economic Survey, No.1, s.231.

İstihdam ve Ücretler

Şekil 2.4.3.

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.243.

⁷³ İTO, Slovenya Ülke Ettüdü, İTO, Yayın No:1998-22, s.27.

1989-1996 arası dönemde istihdamın %29 (237.000 kişi) azalması dikkat çekicidir. Bu dönemde işsizlik oranı %2.9'dan ani artışla %14'ler seviyesine oturmuştur. Slovenya, işsizlik oranını daha önce aynı çatı altında bulunduğu cumhuriyetlerin yüksek işsizlik düzeylerinin çok altına düşürmeyi başarmıştır.

Tablo 2.4.4. İşsizlik

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kayıtlı İşsiz %	11,5	14,4	14,4	13,9	13,9	14,4

Kaynak: İTO, Slovenya Ülke Etüdü, İTO, Yayın No:1998-22.

Geçiş sürecinin başlangıcında diğer faktörler gibi ücretlerde de ani ve büyük düşüşler yaşanmış, 1992 yılına gelindiğinde 1990 yılındaki seviyesinin %30 altına kadar indiği gözlenmiştir. Ancak bu tarihten sonra hükümetin iç talebi artırarak ekonomiyi canlandırma politikasının da etkisi ile ücretler devamlı artmış 1992-96 yılları arası reel ücret artışı, yıllık bazda yüksek enflasyona rağmen %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Bloku ülkeleri arasında en yüksek işçi ücretlerine sahip olan Slovenya'da bu durum rekabet gücüne zarar verir boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 2.4.5. Ücretler

	Ortalama Aylık Ücretler -SİT		Reel Ücret Endeksi ø2000=100(brüt)
	Brüt	Net	
1990	10172	5657	94,9
1991	16823	10322	73,1
1992	51044	30813	72,1
1993	75432	46826	80,2
1994	94618	60089	83,1
1995	111996	71279	86,8
1996	129125	81830	91
1997	144251	91199	93,9
1998	158069	99919	95,3
1999	173245	109279	98,3
2000	191669	120689	100
2001	214561	134856	103,3

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.249.

Yatırım

Aşağıdaki tablodan da görebileceğimiz gibi yatırımlar, 1995 yılına göre 2000 yılında % 54 civarında artarak 1,121 milyar SİT dolayında gerçekleşmiştir. Oysa bu oran 1990 yılında 33 milyon SİT düzeyindedir. Ülkenin bağımsızlığın ilk yıllarındaki bu yatırım sorununu günümüzde aşmayı başardığını söyleyebiliriz.

Tablo 2.4.6. Yatırımlar

mil SİT	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Brüt Yatırım -cari fiy.	33803	518603	598353	699970	832740	1037311	1121650
Değer değişikliği 1995=100	71,7	100	103,9	114,7	128,9	153,4	154,1

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.467-468.

Turizm

Ülke, Alp'lerden Adriyatik'e uzanan doğal güzellikler, çok sayıda göl ve ülkenin yarısından fazlasını kaplayan ormanlık alanlara ve dünya ülkelerine turist gönderen Avrupa ülkelerine yakınlık gibi avantajlara sahiptir. Ayrıca ülke, yerin metrelerce altında kireç taşının yarattığı ilginç şekilleri taşıyan yeraltı mağaraları (Postojna, Skoryan), Adriyatik sahili şeridinde yer alan 4 adet Marina ve büyük sayıdaki kayak tesisleri ile de ünlüdür.

Ödemeler Bilançosu

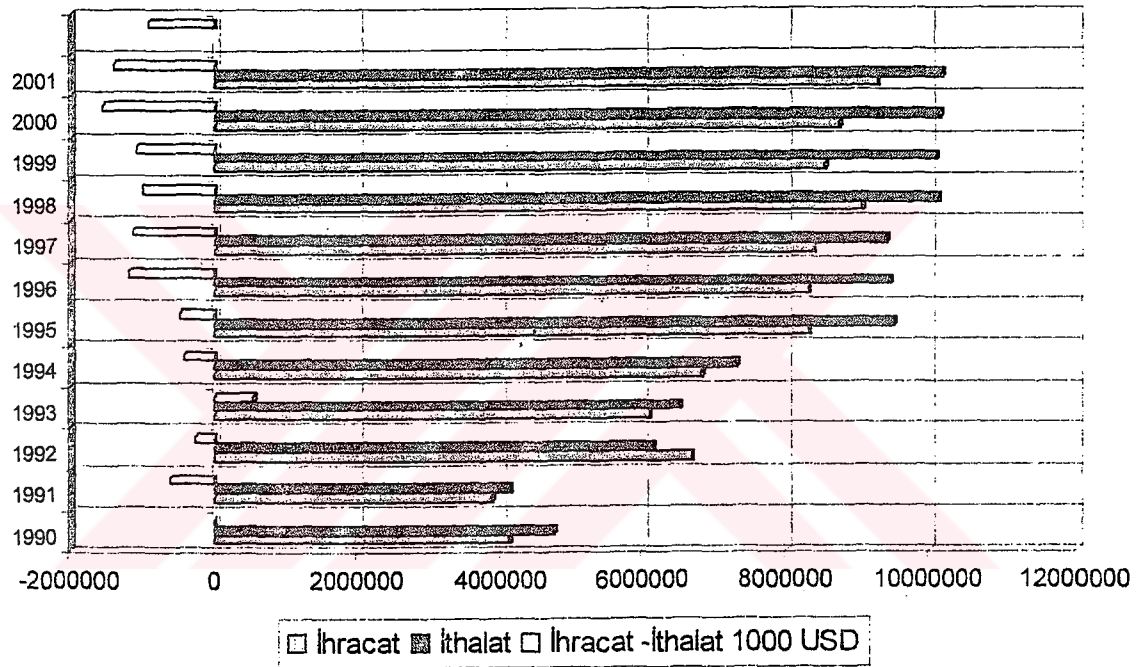
Tablo 2.4.7. Ödemeler Bilançosu -mil.USD								
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Cari Hes.	575	-75	55	51	-118	-698	-548	31
Mal	-336	-954	-826	-775	-792	-1235	-1139	-619
Hizmetler	643	583	640	636	501	353	450	502
Gelir	171	201	153	75	56	64	26	19
Cari Transferler	97	95	88	114	117	120	115	129
Sermaye ve Finansal Hs.	-511	269	-57	-124	57	657	505	-84
Sermaye Hs.	-3	-7	-2	1	-1	-1	4	-4
Finansal Hs.	-508	276	-56	-126	58	657	502	-80
Net Hata ve Noksanlar	-64	-195	2	74	61	42	42	53

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.514.

1994 yılından günümüze mal ticareti açığı ve hizmetler fazlası veren ülke, cari işlemler ticaretinde değişimler yaşamaktadır (bazı yıllar fazla, bazı yıllar açık vermektedir). Sermaye ve finansal hesap içindeki finans kaleminin büyüklüğü ise önemli derecededir.

Dış Ticaret

Şekil 2.4.4. 1990-2001 Dış Ticaret

Slovenya'nın ticaret hacmi diğer bölge ülkelerine göre çok yüksektir. Eski Yugoslavya döneminde 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşan Birliğin toplam ihracatının %30, ithalatının %25'i olmak üzere dış ticaretin ¼'ünden fazlasını tek başına gerçekleştiren Slovenya, bağımsızlık sonrası da, kalkınma stratejisini dış ticarete bağlı olarak belirleyerek ekonomisini rayına oturturken dış ticaret hacmini de belirgin biçimde artırmıştır.

Tablo 2.4.7 a. Ticaret Bilançosu

	Değer (1000 USD)		Ticaret Bilançosu Bakiyesi	
	İhracat	İthalat	İhracat - İthalat 1000 USD	İhracatın İthalatı karşılama Oranı %
1990	4117827	4726565	-608738	87
1991	3874308	4131346	-257038	94
1992	6681162	6141011	540151	109
1993	6082875	6500950	-418075	94
1994	6827851	7303935	-476085	93
1995	8315815	9491678	-1175863	88
1996	8309813	9421427	-1111613	88
1997	8368770	9366488	-997617	89
1998	9050552	10110901	-1060349	90
1999	8545933	10082614	-1536681	85
2000	8732159	10115817	-1383658	86
2001	9252443	10147595	-895152	91

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.389.

Bağımsızlık öncesi 1990 yılında toplam ticaret hacmi 8.9 milyar \$'a ancak ulaşabilen ülke yaşadığı geçiş dönemi sorunlarına ve eski Yugoslavya pazarını biranda kaybetmesine karşın kısa bir duraklama devresinin ardından, 1992-97 boyunca yıllık ortalama %9.45 ve özellikle 1994 ve 1995 döneminde 1993'e göre %41.5 artış gerçekleştirerek ticaret hacmini 18 milyar dolar düzeyine çıkarmıştır.

Tablo 2.4.8. Dış Ticaretin Ükelere Göre Dağılımı

1000 Euro	İhracat				İthalat			
	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001
Toplam	8052761	8030790	9491569	10346779	8999349	9477645	10984183	11344474
Avrupa	7434054	7411110	8730816	9599202	7834208	8264904	9594206	9899066
Bosna ve Hersek	282586	341825	408338	444785	41610	52385	63511	69646
Hırvatistan	727337	631301	749546	894410	384665	417916	486588	451154
Yugoslavya	91608	80496	156652	263605	60073	33809	44735	53078
Makedonya	142357	166847	171426	147077	41651	34537	53350	29638

Kaynak: Statistični Urad R.Slovenije, Statistični letopis R.Slovenije, s.395.

Dünya Bankası verilerine göre, Slovenya'nın 1992-98 yılları arasında reel ihracat büyümesi % 7.3 olurken, sanayileşmiş ülkelere olan ihracatının payı 1992-93'te 33.7, 1998-99'da 70.7 olarak gerçekleşmiştir.⁷⁴ Dış ticaretinin büyük bölümünü Avrupa

⁷⁴ Dünya Bankası. Transition: The First Ten Years. Washington, D.C. 2002, s.1-9.

lkeleri ve eski Yugoslavya lkelerinden Hırvatistan ve Bosna-Hersek'le gerçekleştiren ve aynı zamanda kısıtlı doğal kaynaklara sahip olan Slovenya'nın ihracatının %90-95 gibi çok yüksek bir bölümü sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

5. SİRBİSTAN VE KARADAğ –(Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti)

Batı Avrupa ile Balkanlar arasında yer alan Sırbistan ve Karadağ coğrafi konumu itibari ile önem arz etmektedir.1995 yılına kadar ve 1999 Kosova krizinde Birleşmiş Milletler yaptırımları uygulanmış ve krizden sonra bu uygulamalar kaldırılmıştır.

Sırbistan ve Karadağ özellikle 1999 yılı Mart-Haziran aylarındaki saldırılardan büyük zarar görmüştür. lke, 1990'ların sonunda reform ölçülerinde 3.c grup geçiş ekonomisi olarak yer almıştır. Piyasa ekonomisine adaptasyonda diğer geçiş ekonomilerine göre daha geride kalan Sırbistan ve Karadağ, krizden bir yıl sonra, Ekim ayındaki siyasi değişiklikle birlikte uluslararası camiaya ve uluslararası organizasyona çok çabuk dönebilmiştir. İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurumlara dönmesi ve Sırbistan ve Karadağ'a yönelik yaptırımların kaldırılması da çok önemli adımlar olarak değerlendirilebilir.⁷⁵

5.1. Genel Ekonomik Durum

Sırbistan ve Karadağ küçük, açık piyasa ekonomisidir. 1991'den beri süren savaşlar, eski Yugoslav pazarının kaybı ve NATO bombardımanlarının endüstri ve

⁷⁵ Miroljub Hadziç. Rethinking Privatization in Serbia. Eastern European Economics, vol.40,no.6, Ekim-Aralık 2002, s.6-23.

altyapıya verdiği hasar, ekonominin yapısal problemlerini derinleştirmiştir. Gerçekten de değişime karşı bürokrasinin direnci kadar, eski Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin dağılması, savaş, yaptırımlar ve uluslararası izolasyon ekonomide radikal bir reform yapılmasını önlemiştir.⁷⁶ Mayıs 1992'de yürürlüğe giren batı yaptırımları Yugoslavya'nın 1991'de dağılmasının sebep olduğu ekonomik bozuklukların etkilerini daha da derinleştirmiştir ve 1993 yılında hiperenflasyona yol açmıştır. 25 Ocak 1994'te Yugoslav Merkez Bankası'nca ilan edilen yeni istikrar programı çerçevesinde ekonomide önemli bir düzelme kaydedilmiştir. Eylül 1994'e kadar Dinar'ın Mark karşısında değerini koruması ve enflasyonun düşmesi büyük başarıdır. Ancak 1994'ün son aylarında kontrolsüz fiyatlar ve kolay krediye karşılık fiyat ve kur oranı değişikliği yeniden ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Ancak yine de hükümet 1996-98 yıllarında enflasyonu belli bir çizgide tutmayı başarmıştır. Bununla beraber sıkı bir para politikası uygulayarak kalıcı bir istikrar sağlama imkanı giderek azalmaktadır. Kısa dönemde ekonominin en acil sorunu olan dış finansman yokluğunda, maliye ve cari işlemler açıklarının finansmanı, 1997 yılı ortasında devlet iletişim şirketi Telekom Serbia'nın hisselerinin %49'unun Yunanlı ve İtalyan alıcılara satılmasıyla hafiflemiştir. Telekomun satışı Mart 1998'deki Kosova Krizi ile dış ilişkilerde normalleşme beklentileri suya düşen yetkililer için ancak kısa süreli bir rahatlama sağlamıştır. ABD ve AB tarafından uygulanan dış yatırım yasağı ve aktiflerin dondurulması finansman sorununa yolaçmıştır. Önceki hükümet ithalatçılar, ihracatçılar, şirketler, mağaza ve bankaların ellerindeki konvertibil dövizlerin çeşitli oranlarını devlete teminat olarak yatırmayı içeren döviz rezervlerini artırma amaçlı bir dizi olağanüstü tedbir almıştır.⁷⁸

24 Mart 1999'da NATO hava saldırılarının başlaması devlet kontrolünü artırmak için varolan yöntemlerin genişlemesi ve şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın yıkıcı etkilerinin yaşandığı ortamda sınırlı bir liberalizasyon programı uygulanmıştır. Bu program enflasyon oranında sıçramaya ve karaborsa döviz kurunda hızlı bir düşüşe yol

⁷⁶ T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti. İgeme, Ekim 2002, s.2.

⁷⁷ T. Somuncuoğlu. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, a.g.e., s.2-3.

⁷⁸ T. Somuncuoğlu. a.g.e, s.3.

açmıştır. Hükümetin tepkisi, savaş zamanı fiyat kontrol sistemine dönmek olmuştur. Sosyal tansiyonu düşürmek için temel malların fiyatlarını indirmek, yeterli enerji güvencesi sağlamak, emeklilik ve diğer sosyal ödemeler için para basmak öncelikli tedbirler olmuştur. Yoğun idari kontroller durgun ekonomiyi kemikleştirdiği kadar devlet mağazalarında satılan malların kıtlığına ve temel ihtiyaç maddeleri için uzun kuyrukların oluşmasına da sebep olmuştur.⁷⁹ Milošević Hükümeti 2000 yılında fiyat ve döviz kuru istikrarı sağlamak amacıyla sıkı para politikası izleneceğini ilan etmesine karşın sosyal refah artırıcı ödemeleri karşılayabilmek için üretimi teşvik edici parasal genişlemenin sinyallerini vermiştir. Genel olarak değerlendirdiğimizde, Sırbistan ve Karadağ ekonomisi 1990 öncesi düzeyinin altında kaldığı ve önemli bir ilerleme sağlayamadığı görülmektedir.

GSYİH

Sırbistan ve Karadağ'ın geleneksel milli gelir hesaplama yöntemi olan Sosyal Üretim -SÜ, ekonomik olmayan faaliyetleri kapsamı ile GSMH'den farklıdır. Aslında, bu faaliyetler fiziki malların üretimi, dağıtımı ve taşımacılığı ile ilgili de değildir.⁸⁰ 2000 yılında Sosyal Üretim-SÜ'nin yıllık ortalama reel değişimi % 7.0 düzeyindeyken, 1996-2000 döneminde bu oran -0,5 olarak gerçekleştirilmiştir. 1980'lere kadar devam eden hızlı büyümenin ardından Yugoslavya'nın dış fon kaynakları kesilmiş ve ülke petrol krizinin etkilerine adapte olmakta yavaş kalmıştır. Sosyalist sistemin giderek artan verimsizliğinin de bir sonucu olarak Sosyal Üretim (SÜ) büyüme oranı hızla düşmüştür.

⁷⁹ T. Somuncuoğlu, a.g.e., s.3.

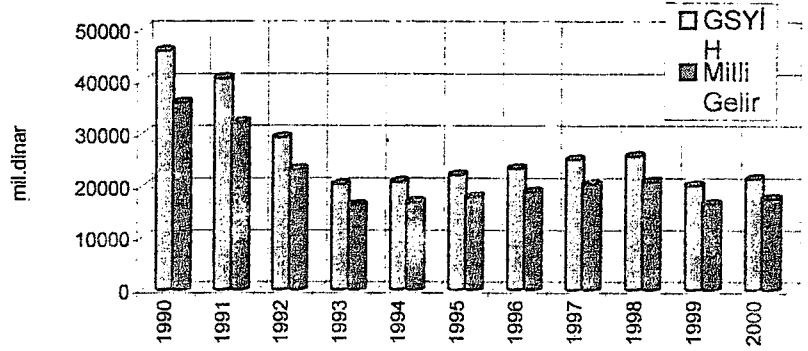
⁸⁰ Yugoslav istatistik yetkilileri bazı yıllar GSMH hesaplamaları yayınlasalar da resmi Sosyal Üretim tahminleri yapmaya devam etmektedirler.

Tablo- Şekil 2.5.1. Sırbistan- Karadağ GSYİH'sı

GSYİH -1994 sabit fiy. Mil.dinar		
	GSYİH	Milli Gelir
1990	45867	35876
1991	40537	32118
1992	29226	23190
1993	20236	16288
1994	20750	16876
1995	22017	17944
1996	23310	18889
1997	25028	20280
1998	25652	20814
1999	20045	16619
2000	21326	17586

* 1999 ve 2000 yılı Kosova ve
/a verilerini kapsamamaktadır.

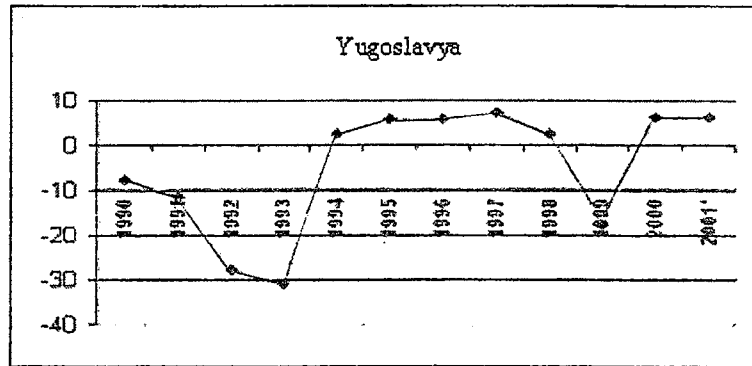
1990-2000 arasında GSYİH

Kaynak: Yugoslavya DİK, Statistical Yearbook Of Yugoslavia
FR 2002, Belgrad 2003.

Eski Yugoslavya Federasyonu içinde Sırbistan ve Karadağ ekonomik refah ve performans bakımından ortalama düzeydeydiler. Her iki ekonomi de 1991'de eski YSFC'lerle arasındaki bağların kopmasından ve Bosna Hersek ve Hırvatistan'dan gelen binlerce mülteciden olduğu kadar komşu ülkelerdeki Sırp'ların desteklenmesinin maliyetinden dolayı büyük hasar görmüştür.⁸¹

Şekil 2.5.2. 1990- 2001, GSYİH Büyüme Oranı

Kaynak: SEE Country Report. The South-east European Transition Economies 2002.

⁸¹ T. Somuncuoğlu, a.g.e., s.4.

Sosyal Üretim 1990'da % 7 civarında düşmüş ve 1991 ortalarında savaşın patlak vermesi %14'lük bir azalmaya sebep olmuştur. BM yaptırımlarını takiben Mayıs 1992'de SÜ önceki seviyesinin daha da altına düşmüştür. 1992'de hesaplanan düşüş %28 ve 1993'te %31'dir. 1994'te düzelme başlamış ve 1998'e kadar yıllık ortalama %4.9 luk bir büyüme hızı gerçekleşmiştir. Ekonomide 1994'te başlayan mütevazı iyileşme SÜ'deki büyüme %2.5 olarak devam etmesine rağmen 1998 yılı boyunca yavaşlamıştır.

Tablo 2.5.2. 1990-2000 arasında GSYİH - mil.dinar						
	Yugos-lavya FC	Kara-dağ	Sırbistan			
			Toplam	Merkez Sırbistan	Voyvo-dina	Kosova ve Metohiya
1990	45867	2323	43544	27767	13515	2262
1991	40537	2072	38465	24151	12300	2013
1992	29226	1585	27641	17443	8694	1504
1993	20236	1006	19230	12208	5889	1132
1994	20750	1021	19729	12608	5989	1132
1995	22017	1167	20851	13257	6371	1224
1996	23310	1489	21821	13746	6744	1331
1997	25028	1587	23442	14633	7376	1433
1998	25652	1660	23993	15067	7614	1311
1999	20045	1522	18523	12366	6157	...
2000	21326	1743	19582	13169	6413	...

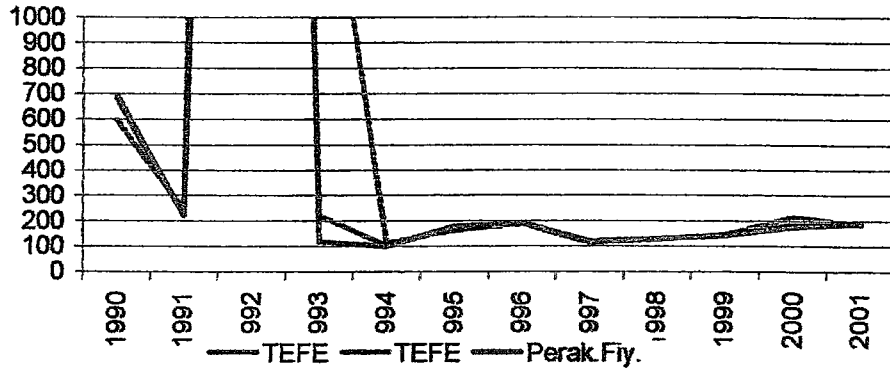
Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.138.

1999 NATO bombardımanının ticaret ve endüstri üzerinde yaptığı yıkım SÜ'nün 1999 yılında reel olarak %23.2 düşüşüne sebep olmuştur. 1999 rakamları çok düşük olduğu için 2000 yılında pozitif SÜ artışı kaydedilmiştir.⁸² Son yıllarda, pozitif büyüme oranı görülmeye başlanmışsa da önceki savaşların hasarlarının onarılması ile bunun yeterli düzeyde olmasa da devam edeceği tahmin edilmektedir.

⁸² T. Somuncuoğlu. a.g.e., s.4.

Enflasyon

Şekil 2.5.3. Fiyat Endeksleri

1992 ve 1993 hiperenflasyonundan sonra (dünya ekonomisi tarihinin ikinci en büyük enflasyonu), 1994 başında istikrar ve ekonomik iyileşme programı uygulamaya konuldu. Bu program enflasyonun durdurulmasında ve GSYİH, sanayi üretimi ve dış ticaretin birkaç yılda artmasında başarılı olmuştur. 1995 Kasım'ında, emisyon başarıyla kontrol altına alınmış ve enflasyon düşürülmüştür. Bununla birlikte piyasa yönlü reformlar devam etmediği için, istikrar ve büyüme devam edememiştir.⁸³

Tablo 2.5.3. 1990-2001 Fiyat Endeksleri

	TEFE	Perakende Fiy.	TÜFE
1990	596	693	680
1991	240	221	222
1992	13759	9337	9026
1993	1869	116	222
1994	111	100	103
1995	164	174	179
1996	188	193	192
1997	111	118	122
1998	127	130	130
1999	145	142	145
2000	214	176	186
2001	185	189	189

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.191.

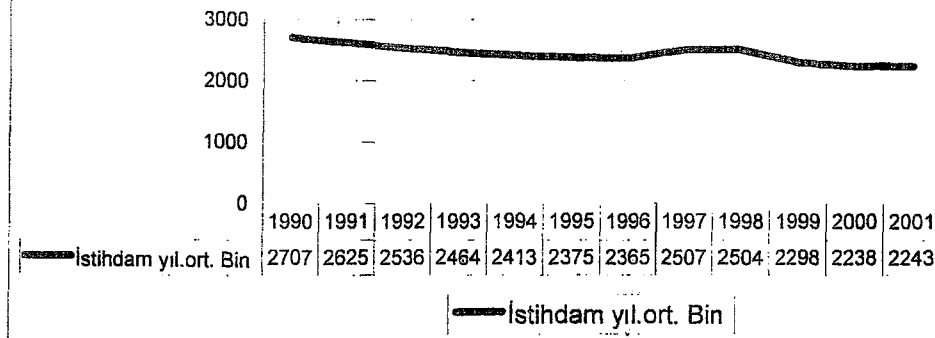
⁸³ Miroljub Hadžić. Rethinking Privatization in Serbia. Eastern European Economics, vol.40,no.6, Ekim-Aralık 2002, s.6-23.

1993 yılı enflasyon artış hızı 1920'ler Almanya'ninkinden bile yüksek olmuştur. Ülke, geçmişte de birçok istikrar programı ile enflasyonu kontrol altına almak istemişse de siyasi ve bölgedeki sorunlardan dolayı bunda başarılı olamamıştır. Günümüzde, Balkan ülkelerine göre en yüksek enflasyonun yaşandığı ülke olarak bu yönde İMF ve DB gibi uluslararası kurumlarla da ortak politikalar üretmek yoluna gidilmiştir.

İstihdam

2001 yılında 2.243 bin kişi istihdam edilirken, 1990 yılı düzeyinin altında kalmıştır. 1990 –2001 dönemi içinde sadece 1997 yılında artış sağlanmışsa da dönem boyunca istihdam edilen kişi sayısı sürekli azalmıştır. Bunun nedeni ülkenin 1999 Kosova krizi ve ardından sanayisine ağır yük bindiren NATO bombardımanının yaşanmasında aranmalıdır. Bölgeye istikrarın gelmesi ve AB üyelik sürecinde istihdamı artıracak yeni iş yerlerin açılacağı muhtemeldir.

Şekil 2.5.4.İstihdam yıl.ort. Bin

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.101.

Tablo 2.5.4. İşsizlik- Yıllık Ortalama						
	Yugoslav- ya FC	Kara- dağ	Sırbistan			
			Tüm	Merkez Sırbistan	Voyvodina	Kosova ve Met.
1990	663474	48684	614790	338833	127962	147995
1991	714224	58144	656080	363005	159927	133148
1992	747542	64633	682909	385816	188052	109041
1993	738650	62818	675832	387340	201894	86598
1994	726029	58187	667842	373809	212002	82031
1995	775462	59045	716417	397663	225429	93325
1996	819368	60225	759143	411275	243290	104578
1997	814149	63995	750154	425506	210945	133703
1998	837647	68373	769274	-	-	-
1999	811065	75303	735762	-	-	-
2000	805795	84000	721795	-	-	-
2001	850004	81409	768595	-	-	-

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.112.

Sırbistan ve Karadağ şu anda yüksek işsizlik ile karşı karşıyadır. Bağımsızlığından bu yana 10 yıl boyunca uluslararası kurumlar tarafından yaptırımlara maruz kalan ülkede, kalifiye işçilerin çoğu komşu ülkelere ve batı ülkelerine göçetmiş veya ülkede çok düşük ücret düzeyinde çalışmaktadır. Ücretlerin düşüklüğünü yüksek işsizlik mevcudiyeti yanında iş ortamlarının yaratılamamasında aramak gerekir. Ülke, 2000 yılındaki siyasi değişim rüzgarıyla yönünü batıya çevirmiş, AB ve uluslararası kurumlarla olan ilişkilerini geliştirerek ülke çalışanına yeni işyerleri yaratacak yatırımların yapılmasına uygun ortam hazırlamaya çalışmaktadır. Geçmiş yıllarda ülke genelinde yaşanan işsiz sayısını hatırladığımızda, işsizlik oranında düşüş yaşanacağına kesin gözüyle bakılabilmektedir.

Yatırım

Tablo 2.5.5. Temel Araçlara Gerçekleştirilen Yatırım - bin din. (1994 sab.fiy.)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Yugoslavya FC	2764353	2785905	2724613	1915829	2170634
Kara Dağ	158724	159720	156046	114190	130595
Sırbistan	2605629	2626185	2568567	1801639	2040039
Merkez Sırbistan	1976742	1993574	1949346	1437915	1629031
Voyvodina	501320	504279	494105	363724	411008
Kosova ve Metohiya	127567	128332	125116	...	...

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.167.

2000 yılında, sabit sermayeye yapılan yatırımlar 1996'ya göre daha az gerçekleşerek 2,170 milyon dinar düzeyine ulaşmıştır. Yatırımlardan en büyük payı Sırbistan alırken en az payı 1998 yılına kadar Kosova, ondan sonra da Karadağ almaktadır. Ülkede savaşların yarattığı hasarların onarımı açısından sabit yatırımların önemi düşünüldüğünde bu miktarda artış yaşanacağı ümit edilmektedir.

Dış Borç ve Döviz Rezervleri

Tablo 2.5.6. Dış Borç ve Döviz Rezervleri

	1997	1998	1999	2000	2001
Döviz rezervleri (milyon dolar)	524,0	409,0	297,0	524,0	1169
Toplam Dış Borç (milyar dolar)	15,1	13,7	12,9	11,5	12,1
Borç servis oranı, %	2,5	1,5	3,2	1,5	5,2
Döviz kuru (ort./Dinar:dolar)	5,72	9,37	11,00	37,73	66,42

Kaynak: T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi:Yugoslavya Federal Cumhuriyeti. İGEME, Ekim 2002, s.1.

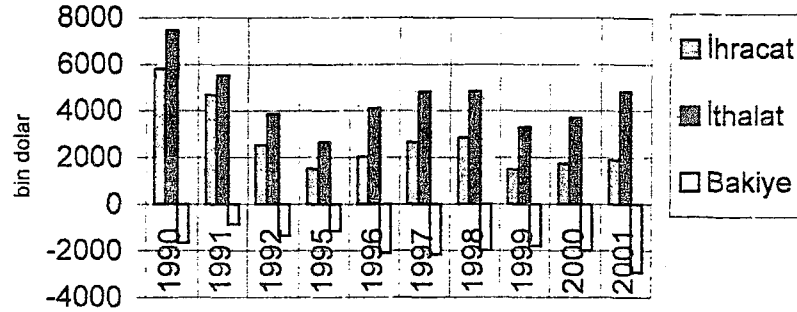
1997 – 2001 yılları arasındaki dönemde dış borç azaltılmışsa da, 12.1 milyar dolarla ülke kapasitesine göre hala çok fazla düzeydedir. 2001 yılında borç servis oranı %5.2 düzeyindeyken döviz rezervleri 1160 milyon dolara yükselmiştir. Ülkede kronikleşen dış borçların çoğu savaş krizleri ve savaş harcamalarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca ülkenin uluslararası camiaya tekrar dönmesi ile gelecek bağış ve kredilerle dış borçlarında bir hafifleme yaşanması beklenmektedir.

Dış Ticaret

Eski Yugoslavya'nın dağılımından önce, Sırbistan ve Karadağ ekonomisi dünya mal ihracatının %0.2'si olarak hesaplanırken, 1999 yılında bu pay reel olarak 10 ve nominal olarak ta 4 katı azalmıştır. Ticaret hacmi BM yaptırımları öncesi dönemin çok altındadır. 1990'da Merkezi Sırbistan ve Voyvodina ile birlikte büyük bir kısmı mamül mal olan 4,1 milyar dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında ihracat 1,9

milyar dolar, ithalat ise 3,3 milyar dolar olarak gerçekleşirken, hala arzulanan düzeye ulaşamamıştır.

Şekil 2.5.5. 1990-2001 arasında Ticaret Bilançosu

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002.

Dış ticaret hacmi 1999'da savaşın ve yaptırımların bir sonucu olarak zaten en düşük seviyede iken daha da daralmıştır. 1998 yılında ihracat değeri olarak 1997'ye göre %7,9 artmış (2.99 milyar dolar), ithalat ise %1 daha fazladır (4.36 milyar dolar). İhracat temel olarak çoğu AB ülkelerine olmak üzere yabancı ülkelerde işleme rejimine dayanmaktadır ve ihracattaki artışın kaynağı budur. Bu hacim ayrı tutulursa ihracat 1997'ye göre %0.6 daha azdır. Bunun yanında, 1999 yılında 1.28 milyar dolar seviyesindeki ticaret açığı hala SÜ'nün %15'i civarındadır.⁸⁴

	İhracat	İthalat	Ticaret Bil.Bakiyesi	
			İhracat-İthalat	İhracat İthalatın %
1990	5816	7460	-1644	78
1991	4704	5548	-844	85.2
1992	2539	3859	-1320	65.6
1995	1531	2666	-1135	54.4
1996	2018	4119	-2101	49
1997	2677	4826	-2149	55.6
1998	2858	4849	-1991	58.8
1999	1498	3296	-1798	45.2
2000	1723	3711	-1988	46.4
2001	1903	4837	-2934	39.3

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.274.

⁸⁴ Yugoslavya DİK, Statistical Yearbook Of Yugoslavia FR 2002, Belgrad 2003.

1990 yılında 1.644 milyon dolar dış ticaret açığı veren ülkede ihracatın ithalatı karşılama oranı %78 düzeyindeyken, 2001 yılında bu oran %39.5 düzeyine düşerek dış ticaret açığı 2.934 milyon dolara yükselmiştir. Sırbistan ve Karadağ'ın ülke genelindeki ihracat ve ithalat dağılımına baktığımızda ise Karadağ çok küçük bir payı oluştururken, pastadan en büyük payı alan Sırbistan içinde Merkez Sırbistan en fazla ticaret yapan bölge konumundadır, Kosova ise en az payla sonuncudur.

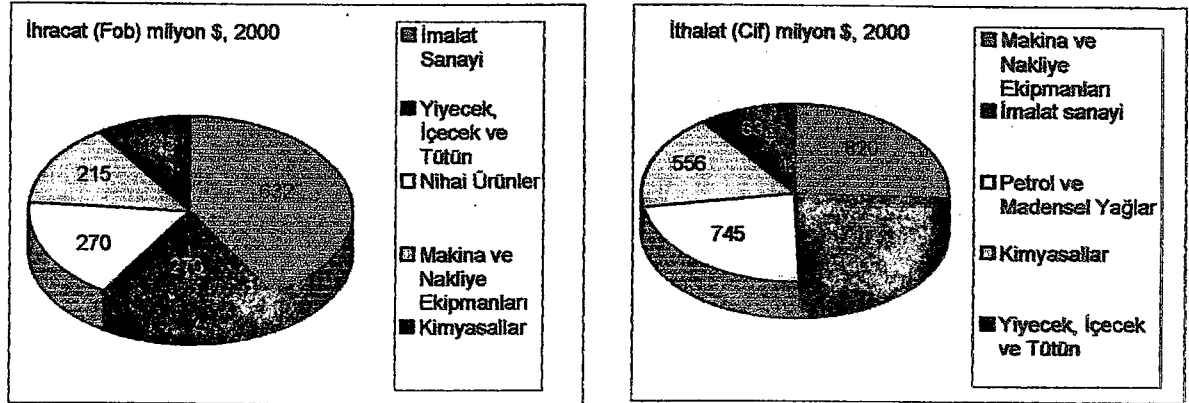
Tablo 2.5.8. 1990-2001 arasında İhracat ve İthalat - mil.dolar						
	Yugoslav- ya FC	Kara Dağ	Sırbistan			
			Toplam	Merkez Sırbistan	Voyvo- dina	Kosova ve Metohiya
İhracat						
1990	5815	259	5453	3829	1412	212
1991	4704	158	4506	3300	1090	116
1992	2479	94	2354	1767	548	39
1996	2018	97	1918	1393	448	77
1997	2677	140	2531	1774	693	64
1998	2858	129	2723	1850	835	38
1999	1498	123	1369	996	372	-
2000	1723	161	1558	1128	430	-
2001	1903	178	1721	1140	581	-
İthalat						
1990	7460	221	7044	4500	2308	236
1991	5548	190	5212	3558	1577	77
1992	3638	154	3412	2404	958	50
1996	4118	259	3826	2626	1074	126
1997	4826	301	4503	2832	1497	174
1998	4849	335	4475	2877	1481	117
1999	3296	358	2881	2163	718	-
2000	3711	355	3330	2382	948	-
2001	4837	529	4261	2803	1458	-

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.285.

Kasım 2000 de hükümetin değişmesinden bu yana ekonomide düzelme işaretleri görülen Sırbistan ve Karadağ'ın ana ihraç ürünleri meyve ve sebze, şişe mantarı, ağaç, demir benzeri metaller, demir- çelik, tıp ve eczacılık malzemeleri, iplik, tekstil ürünleri ve giysilerdir. İthal edilen ürünler ise petrol ve türevleri, benzin, meyva ve sebze, iplik, tekstil ürünleri, sanayi makinaları ve taşıt araçlarıdır.⁸⁵

⁸⁵ T. Somuncuoğlu. a.g.e, s.16.

Şekil 2.5.6. Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret, 2000.

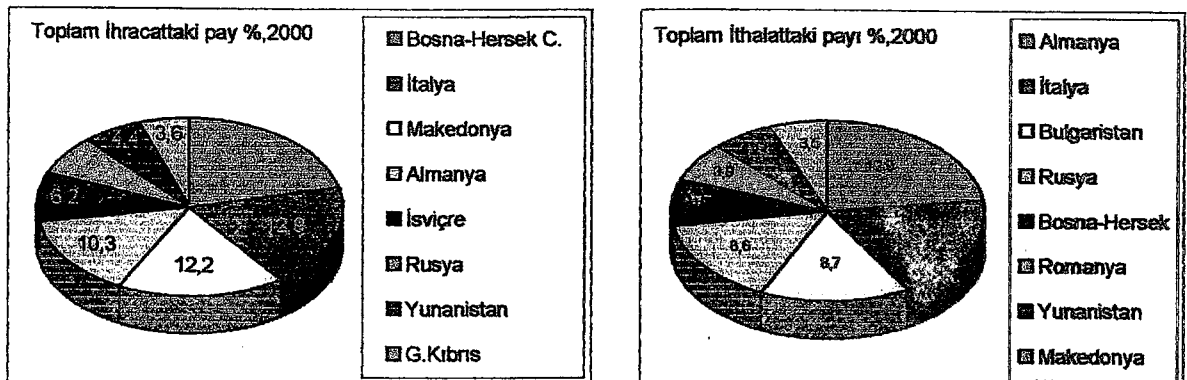
Kaynak: T. Somuncuoğlu. Balkan Ülkeleri Raporları Serisi: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti. İgeme, Ekim 2002, s.16.

Ticari Partnerler

Tablo 2.5.9. İhracat ve İthalatın Ülkelere Dağılımı -mil.dolar						
	İhracat			İthalat		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Toplam	1498	1723	1903	3296	3711	4837
AB	545	658	821	1368	1510	1985
EFTA	116	113	162	79	89	103
Geçiş ekonomileri	738	761	786	1331	1620	2157

Kaynak: DİK. Statistički Godišnjak Yugoslaviye 2002, s.275.

Şekil 2.5.7. Ülkelere göre Dış Ticaret

Kaynak: T. Somuncuoğlu. a.g.e., s.17'den derlenmiştir.

Sırbistan ve Karadağ'ın ABD ile olan ekonomik ilişkileri 8 yıl dondurulmuştur. Japonya ile –nedeni tamamen farklı olmasına rağmen- aynı durum söz konusudur. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti (Çin HC) ile olan ilişkiler önemli derecededir. Rusya Federasyonu ile en önemli anlaşma gaz anlaşmasıdır. Rusya gazı takasla ve mal fazlası ödemeleri ve mütahitlik hizmetleriyle, inşaatçılıkla gerçekleştirilmektedir. Çin HC ile ekonomik ilişkilerin temel dayanağı NIŞ Jugopetrol ve SİNOHEM ile gerçekleştirilen ham petrol anlaşmasıdır. Ülke bazı Ortadoğu ve Afrika ülkelerine inşaat işlerinde hizmet vermektedir.⁸⁶ Çoğu eski Doğu Bloku ülkesinin aksine ülkenin temel pazarları batı yerine doğudadır. Sırbistan ve Karadağ'ın toplam dış ticaretinde AB ülkelerinin payı diğer Orta Avrupa geçiş ekonomilerinde olduğu gibi yüksek değildir. Sırbistan ve Karadağ'a Kosova Krizi'nin zirvede olduğu 1999 yılında uygulanan uluslararası izolasyon ülkenin doğu pazarlarına ve üreticilerine güvenini pekiştirmiştir.

⁸⁶ Vuković, Borislav. Position of the FRY in International Economic Relation. Review International Affairs, s.14-19.

Üçüncü Bölüm

EKONOMİK YAPISAL DÖNÜŞÜM: ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİ ARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Önce Rus İmparatorluğu ve Moğolistan'da, daha sonra da II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta ve Doğu Avrupa ile Baltik devletlerinde, bunları takiben Çin, Kuzey Kore ve Vietnam'da bütün kaynakların devlet planlaması ile dağıtılması ve üretim kontrolünün merkezileşmesi için büyük çaba sarfedilmiştir. Şimdi ise aynı devletler dünya ekonomisi ile bütünleşme ve yeni piyasalar inşa etmeye çalışarak yön değiştirmişlerdir.

Piyasa ekonomisinin planlı ekonominin yerini aldığı dönemde bir geçiş (transition) dönemi yaşanmaktadır. Geçiş döneminin uzun vadeli hedefleri başka alanlardaki ekonomik reformlarla aynıdır; yaşam standartlarında uzun vadeli büyümeyi sağlayacak gelişmiş ekonomi piyasasını kurmaktır. Piyasa ekonomisine geçiş derecesinin ölçülmesi bakımından ise; iç fiyatlar ve piyasalar, dış ticaret ve ulusal paranın konvertibilitesi ile piyasanın yeni işletmelerin girişine açıklığı önemlidir. Ayrıca, geçişin diğer bir türü de mülkiyet reformudur. Burada önemli bir değişim yaşanmıştır, örneğin: ülkelerin çoğunda, özel sektör, ekonomik faaliyetlerin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Bunun yanında, geçiş döneminin sosyal etkisi de değişiklik göstermektedir.

Daha önce planlı ekonomiyle yönetilen Yugoslavya'nın 1990'ların başında dağılmasıyla oluşan yeni ülkelerin piyasa ekonomilerini inşa etme ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yöneldikleri görülmektedir. Bu doğrultuda konunun devamında, ekonomik yapısal dönüşüm gösteren eski Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinin, ilk önce, dönüşüm kriterleri arasında yer alan; kişi başına düşen gelir düzeyi, ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınmanın motoru sayılan sanayileşme derecesi, işsizlik ve

enflasyon oranları, dış ödemeler dengesi ve gelir dağılımı incelenecek, daha sonra da, sosyal veriler ortaya konularak ülkelerin dönüşümün neresinde olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A. GENEL EKONOMİK DURUM

Günümüzde, Güneydoğu Avrupa ya da Batı Balkanlar olarak adlandırılan Balkanlar'daki ekonomik durum son 10 yılda birçok engele takılmış ve bu nedenle bölgedeki ülkelerin ekonomik gelişimi Orta Avrupa geçiş ülkelerinin önemli derecede gerisinde kalmıştır. Zayıf ekonomik performans 4 faktöre bağlanabilir. Birincisi, ekonomilerin dengesiz sanayi yapıları, zayıf kurumlar ve bölünmüş sivil topluluklardan oluşmasıdır. İkincisi, savaş, etnik çatışmaların bölgede olumsuz etkilerinin var olmasıdır. Üçüncüsü, makroekonomik istikrar politikaların mevcut olmamasıdır. Sonuçta, yapısal reform politikalarının zayıf olması neticesinde ticari liberalizasyonu, özelleştirme, müteşebbis reformu, rekabet politikaları ve finansal sektörün gelişmesi Orta Avrupa'nın gerisinde kalmıştır.¹ Daha ileri ve daha geri kalmış geçiş ülkeleri arasındaki bu farklar geçiş stratejisi detaylarında ve ekonomik politikaların seçimini belirleyen siyasi faktörlerde yatmaktadır.² Günümüzde Balkanlarda, ekonomik geçiş henüz tamamlanmış değil, sanayi üretimi, hizmetler ve istihdam 1990 öncesi düzeyinde kalmıştır.

¹ DB. The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper. Washington, D.C., 2000, s.1,25.

² Stanley Fischer ve Ratna Sahay. *The Transition Economies After Ten Years*. NBER Working Paper 7664. <http://www.nber.org/papers/w7664>, April 2000, s.3.

Tablo 3.1. Ekonomi Büyüklüğü, 2002

	Nüfus, milyon	Yüz- ölçümü bin km2	GSYİH Milyar \$	Kişi başına düşen GSYİH,\$	Reel GSYİH büyüme oranı %	SAGP'ne göre Kişi başına düşen GSMH,\$ (2001)	Dünya Sıralaması (2001)
Bosna-Hersek	4	51	5.1	1,240*	3.5	6,250	92
Hırvatistan	4	57	22.4	5,056	5.2	8,930	75
Makedonya	2	26	3.743	1,835	0.7	6,040	97
Slovenya	2	20	19.4*	9,760*	...	17,060	49
Yugoslavya FC	11	102	15.6	1,831	4.0	..	..
Arnavutluk	3	29	4.695	1,521	4.7	3,810	130
Bulgaristan	8	111	15.6	1,984	4.8	6,740	89
Romanya	22	238	38.6*	1,720*	4.9	5,780	101

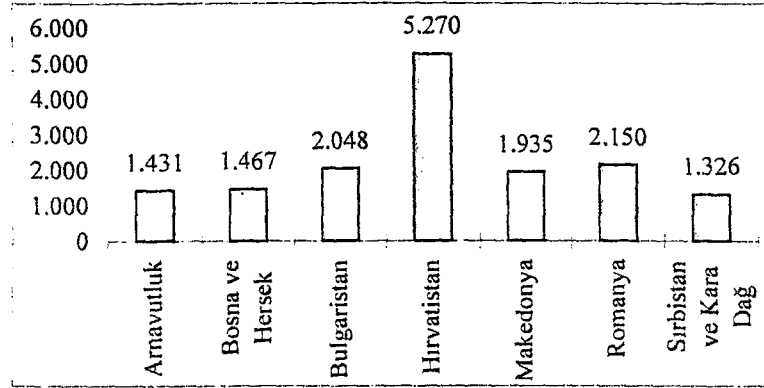
*2001 yılı GSMH verisidir.

Kaynak: Southeast Europe. Investment Guide for Southeast Europe 2004, a.g. internet sayfasından derlenmiştir. Ayrıca bkz., DB.WDI 2003, s.186-188.

Eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla oluşan yeni ülkeler genellikle az nüfuslu yapıya sahiptirler. Dünya Bankası'nın, 2001 yılı kişi başına düşen GSMH kriterine göre yaptığı sıralamada; Bosna ve Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya orta düşük gelirli, Hırvatistan orta yüksek gelirli ve Slovenya yüksek gelirli ülke grubuna düşmektedir.³ 2002 yılında, eski Yugoslavya ülkelerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'larına baktığımızda Hırvatistan ve Slovenya'nın yaklaşık 20 milyar dolar ile diğer ülkelere göre önemli derecede daha ileri olduğu göze çarpmaktadır. En az GSYİH'ya sahip ülkeler ise yaklaşık 5 ve 3.5 milyar dolarla sırasıyla Bosna-Hersek ve Makedonya'dır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSMH açısından baktığımızda Slovenya dünya sıralamasında 49. sırada yer alırken diğer ülkelerin çok üstünde olduğu görülmektedir. Hırvatistan 75. sırada, diğer ülkeler ise 89. sıranın ötesinde yer almaktadırlar.

³ DB'na göre; 745 \$ veya daha az kişi başına düşen GSMH'ya sahip ülkeler düşük gelirli, 746- 2975 \$ arasında orta düşük gelirli, 2976- 9205 \$ arasında orta yüksek, 9206 \$ ve üzerinde ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflanmaktadır.

Şekil 3.1. Kişi Başına Düşen GSYİH (€, 2002)

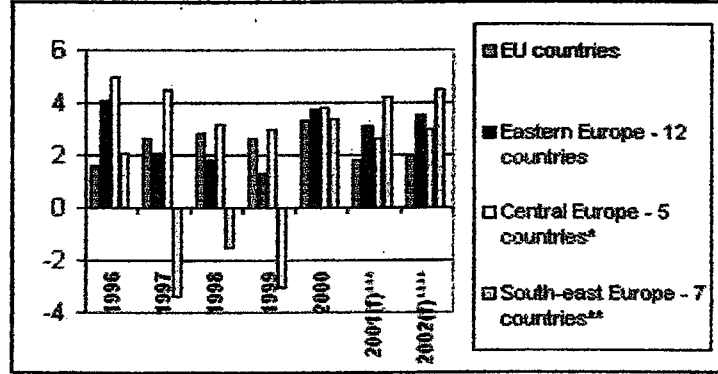

Kaynak: Bank Austria Creditanstalt. GDA Raporu. Kapital, 05 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.

Genel olarak baktığımızda, 7 Güney Doğu Avrupa -GDA ülkesi; Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Romanya ve Sırbistan-Karadağ'ın ekonomik gücü bugün AB'ne üye olacak 8 Orta ve Doğu Avrupa -ODA ülkesinin (Çek C., Estonya, Macaristan, Latviya, Litvanya, Polonya, Slovak C. ve Slovenya) önemli derecede gerisinde kalmaktadır. 2002 yılında GDA da ortalama kişi başına düşen GSYİH 2100 € olarak gerçekleşmiştir ki bu aynı zamanda 2004 yılında AB üyeliğine aday (8-ODA)'ların sadece %35 düzeyindedir. Kişi başına düşen GSYİH'sı 5270 € olan ve Romanya'dan iki katı fazla olan Hırvatistan dışında GDA da kişi başına düşen GSYİH 1300 € (Sırbistan -Karadağ) ile 2100 € (Romanya) arasında değişmektedir.⁴ ODA'da yer alan Slovenya'da kişi başına düşen GSYİH, AB ortalamasının %70'ine denk gelen, 16.990 € (2002 yılı, Satın Alma Gücü Paritesi) düzeyine yükselmiştir.

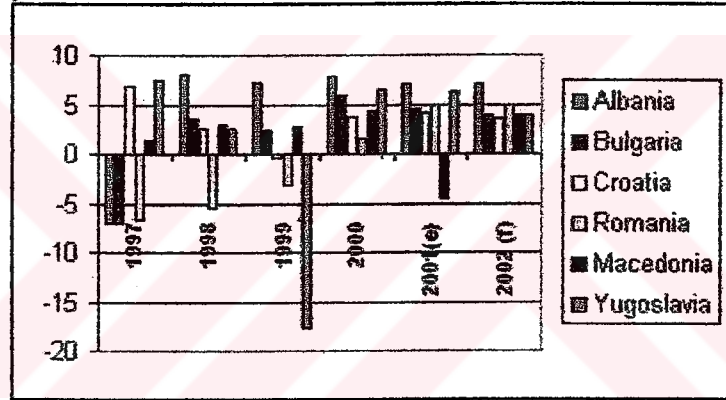
⁴ Bank Austria Creditanstalt. Güneydoğu Avrupa Raporu. Kapital, 5 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.

Şekil 3.2.a. 1996-2002 Arasında, Bölgesel Toplam GSYİH Büyüme

Not: EU countries =AB ülkeleri, Eastern Europe -12 countries = 12 Doğu Avrupa ülkesi, Central Europe -5 countries =5Orta Avrupa Ülkesi, South-East Europe -7 countries = 7 Güney-doğu Avrupa ülkesi.

Şekil 3.2.b 1997- 2002 Arasında GSYİH Büyüme Oranları

Not: Albania =Arnavutluk, Bulgaria =Bulgaristan, Croatia =Hrvatistan, Romania =Romanya, Macedonia =Makedonya, Yugoslavia =Yugoslavya.

Kaynak: Grafik a ve b: Güneydoğu Avrupa -SEE Country Report. The South-East European Transition Economies: An Overview Of Macroeconomic Developments In 2001 And Outlook For 2002 Country Profiles: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania, Yugoslavia.

Yeni kurulan tüm cumhuriyetler'in ilk yıllarında ve özellikle 1997 yılındaki finansal kriz ve 1998'deki Rusya kriziyle birlikte, çok derin ve çok uzun üretim düşüşü yaşanmıştır. Maksimum yıllık üretim düşüşü geçişin başladığı yılda, üretimde önemli düşüşler ise istikrarın başlamasından önce gerçekleşmiştir.⁵ Ancak, bu ülkelerde şimdi büyüme görülmektedir. Tüm ülkeler geçişe, kişi başına daha yüksek gelirli ekonomilere kıyasla, çok büyük sanayi sektörü ve çok küçük hizmetler sektörüyle başlamışlardır.

⁵ Fisher ve Sahay. a.g.e, s.3-7.

Günümüzde, sanayi sektörünün GSYİH'daki payı azalırken, hizmetler sektörünün GSYİH'daki payında önemli artış sağlandığı görülmektedir.

Balkanlar ya da Güneydoğu Avrupa, yukarıdaki şekillerden de görebileceğimiz gibi, son yıllardaki siyasi değişikliklerle birlikte Doğu Avrupa pazarlarının en dinamik gelişen bölgesi olma yolundadır.⁶ 1999 yılında Kosova krizi nedeniyle düşüş yaşayan 7 GDA ekonomisi dinamik bir gelişmeye geçmiş durumdadır. 2000 yılından başlayarak, bölgenin reel ekonomik performansı yıllık ortalama %4'ün üzerinde büyümüştür ancak o da yetersiz kalmıştır. 2002 yılında, 7 GDA ülkesinin ortalama GSYİH büyüme oranı %4.5 düzeyine ulaşmıştır. Bu aynı zamanda, GDA'nın, AB'ne aday diğer 8 ODA (%2.4) ülkesine göre iki katı daha yüksek bir büyüme oranına ulaştığını göstermektedir. Ancak görülen bu yüksek büyüme oranları, önceki yıllarda çok düşük büyüme oranlarının yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 2000 yılında Hırvatistan ve Makedonya'nın GSYİH düzeyi 1987 yılı GSYİH düzeyine göre sırası ile sadece %80 ve %77 artmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın ise 2000 yılı GSYİH'sı 1989 yılının sadece %50 düzeyinde kalmıştır. Görüldüğü gibi GDA ülkelerinde ancak istikrarsız bir büyüme trendinden söz edilebilmektedir. Oysa, geçen 8 yıllık dönemde ortalama %4.3 büyüme sağlayan Slovenya ekonomisi istikrarlı bir gelişme gösterirken bölgedeki diğer geçiş ekonomileri arasındaki farkı açmış olduğu görülmektedir.

Dönemler itibariyle incelediğimizde, 1990-2001 yılları arasındaki dönemde, eski Yugoslavya ülkeleri arasında en yüksek GSYİH yıllık ortalama büyüme oranı Slovenya'da (%2.9) yaşanırken, Makedonya'da (-%0.2) ise azalma görülmektedir. Hırvatistan'da ise 1.1 düzeyinde bir artış kaydedilmiştir. Yugoslavya'dan ayrılan ve topraklarında savaş görmeyen Slovenya, çatışmaların yaşandığı diğer ülkelere göre daha iyi bir ekonomik performans göstermiştir. Aynı dönemde, tüm Balkan ülkelerine baktığımızda ise Arnavutluk (%3.7) en yüksek GSYİH büyüme oranını yakalamıştır, ama o da yetersiz kalmıştır.

⁶ Fischer'e göre istikrar politikaları ve yapısal reformlar özellikle de özelleştirme büyümenin iyileşmesine katkıda bulunmaktadır, bkz, Stanley Fischer ve Rahna Sahay. a.g.e., s.3-6.

8 Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkesi, 1990'ların başındaki resesyonu hızlı bir şekilde atlattır. Geçen dönemde bu bölgede, sanayi üretimi sürekli artarak günümüzde 1991 yılına göre iki katından daha fazla gerçekleşirken, 7 Güneydoğu Avrupa (GDA) ülkesindeki reel sanayi üretimi hâlâ 1991 yılı referans rakamının altındadır. 1990-2001 yılları arasındaki dönemde, sektörler itibariyle karşılaştırma yaptığımızda, tarım sektörü üretiminde yaşanan yıllık büyüme oranlarında Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'da gerileme söz konusu iken diğer Balkan ülkesi Arnavutluk ve Bulgaristan'da artış kaydedilmiştir. Tarım sektörüne kıyasla, hizmetler sektöründeki üretimde Bulgaristan dışındaki ülkelerin tümünde artış yaşanmıştır. Bu sektörde, en yüksek yıllık ortalama büyüme oranı %3.9 ile Slovenya'da ve %1.1 ile en az Makedonya'da görülmektedir.

Tablo 3.2. 1990-2001 Arasında Üretim Büyümesi - yıllık ortalama büyüme %

	GSYİH	Tarım	Sanayi	İmalat	Hizmetler
Bosna-Hersek	..	..	..	..	..
Hırvatistan	1.1	-1.6	-1.7	-2.2	2.5
Makedonya	-0.2	-0.3	-2.3	-4.5	1.1
Slovenya	2.9	-0.1	2.9	4.0	3.9
Yugoslavya FC	..	..	..	..	..
Arnavutluk	3.7	5.7	1.0	-5.0	4.5
Bulgaristan	-1.2	3.0	-4.0	..	-3.9
Romanya	-0.4	..	..	..	..

Kaynak: Dünya Bankası. WDI-2003, s.186-188.

Tüm eski Yugoslavya ülkeleri, geçiş dönemine çok yüksek sanayi sektörü ve çok küçük hizmetler sektörüyle başlamıştır. Ancak, günümüzde Balkanlar'daki gelişmeye baktığımızda, diğer sektörlerle kıyasla daha hızlı bir büyüme trendi yakalayan hizmetler sektörünün payı bölge ülkelerin (Arnavutluk dışında) GSYİH'lerinin yarısına eşit düzeye ulaşmıştır. 2001 ve 1990 yıllarını karşılaştırdığımızda sanayi sektöründen, hizmetler sektörüne doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Balkan ülkelerinin tümünde sanayi ve özellikle imalat sektörünün GSYİH'daki paylarında önemli düşüşler yaşanırken, hizmetler sektörünün GSYİH'daki payının arttığını görmekteyiz

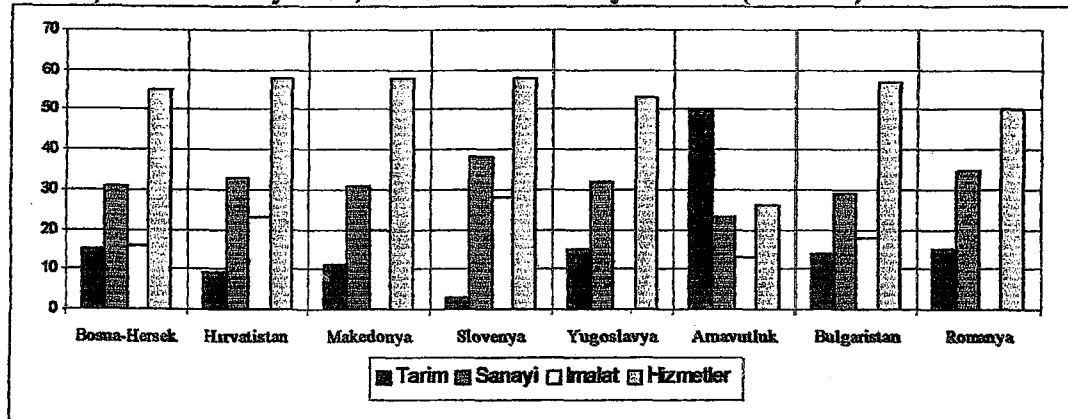
Tablo 3.3. 1990- 2001 Arasında Üretim Yapısı

	GSYİH milyon \$		Tarımsal değerin katkısı GSYİH %'si		Sanayi- GSYİH %		İmalat GSYİH %		Hizmetler GSYİH %	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001
Bosna-Hersek	..	4,769	..	15	..	31	..	16	..	55
Hırvatistan	18,156	20,260	10	9	34	33	28	23	56	58
Makedonya	4,472	3,426	9	11	46	31	36	20	46	58
Slovenya	12,673	18,810	6	3	46	38	35	28	49	58
Yugoslavya FC	..	10,861	..	15	..	32	..	..	..	53
Arnavutluk	2,102	4,114	36	50	48	23	42	13	16	26
Bulgaristan	20,726	13,553	17	14	49	29	..	18	34	57
Romanya	38,299	38,718	24	15	50	35	..	..	26	50

Kaynak: DB.WDI 2003, s.190-192.

Ülkeler bazında incelediğimizde de sektörel bazda bir yapısal dönüşümün yaşandığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Makedonya'da, 2001 yılında 1990'a göre tarımsal değerin GSYİH'ya katkısı az da olsa bir artış gösterirken, sanayinin GSYİH'daki payında azalma, hizmetler sektörünün payında da artış görülmektedir. Görüldüğü üzere, ülkede sanayiden, hizmetler sektörüne doğru bir yapısal dönüşüm söz konusudur. Slovenya ve Hırvatistan'da da, sektörel bazdaki yapısal dönüşümün aynı gelişimi gösterdiği görülmektedir. Günümüzde, bu ülkelerde 1990'a göre, tarım ve sanayi sektörünün GSYİH'ya katkılarının payı azalırken, bu pay hizmetler sektöründe artış yönünde değişiklik göstermektedir.

Şekil 3.3. 2001 yılında, Sektörlerin GSYİH'ya Katkısı (% olarak)

Kaynak: Dünya Bankası.WDI 2003, s.190-192.

Özetle, günümüzde 1990 yılına göre, Balkan ülkelerinin tümünde tarım ve sanayiden, hizmetler sektörüne doğru yapısal bir dönüşümün yaşandığı gözlemlenmektedir.

Enflasyon

Eski Yugoslavya ülkeleri, 1970 ve 80'li yıllar boyunca yüksek enflasyon ortamında yaşamıştır. 1980'lerin ortalarında fiyatların serbest bırakılması ile zaten bozuk olan dengeler iyice bozularak hiperenflasyon (1989 yılında, %13000) ülke gündemine girmiştir. Eski Yugoslavya'dan kalan yüksek enflasyon mirası, 1990'ların başında bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin ilk yıllarında en önemli sorun olmaya devam etmiştir. Aslında, bu dönemde diğer Balkan ve Orta Doğu Avrupa ülkelerinin tümünde de yüksek enflasyonlar (çoğunda hiperenflasyon) görülmektedir.⁷ Ancak, eski Yugoslavya ülkelerinin daha önce özyönetim ile yönetilmiş olmaları, yaşanan siyasî ve askeri sorunlar ile piyasa ekonomisine geçişteki yetersizlikler gibi nedenlerle başta görülen yüksek enflasyonu düşürmede son yıllarda bölgeye istikrarın gelmesi, uygulanan para ve maliye politikaları ile birlikte kullanılması yardımcı olmuştur. Fiyat istikrarının sağlanmasında dış çıpalara bağlı döviz kuru politikaları da katkıda bulunmuştur.⁸

Günümüzde, Balkan ülkelerinde, enflasyonun çok yüksek düzeylerden düşürülmesinde önemli bir gelişme sağlanmıştır. Geçen 4 yıl içerisinde, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Makedonya'da katı enflasyon oranları sözkonusudur. Sırbistan ve Karadağ ise 2001 yılı sonundaki %39'lük yüksek enflasyon oranıyla bölge ülkelerinden ayrılmaktadır. Slovenya ise, AB ülkeleri ve bazı Balkan ülkelerine göre yüksek enflasyon oranına (2002 yılı oranı %7.5'tir) sahiptir.

Fiyatların serbestleştiği günümüzde enflasyona hakim olmak en önemli ilgi alanıdır. Fiyat sıçrayışları kolayca enflasyon spiriline yol açmakta herhangi ücret

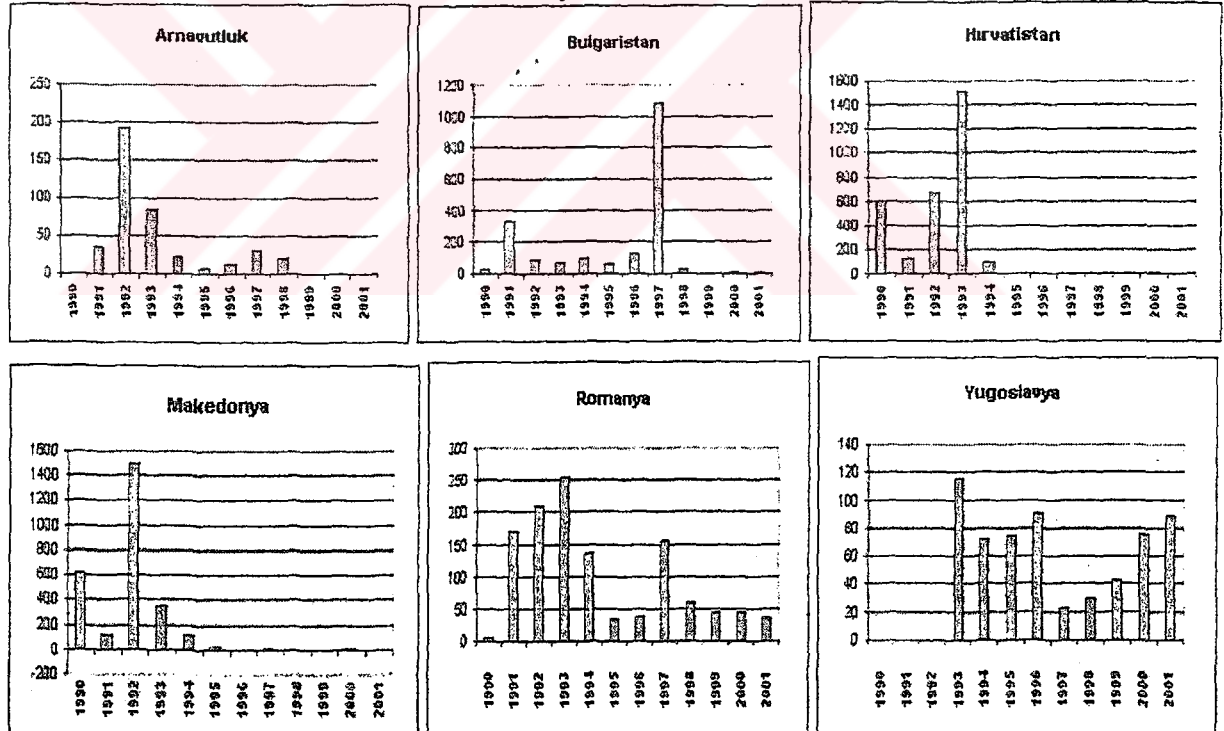
⁷ Levent Sanin. İstikrar ve Reform Programları: Doğu Avrupa'da Geçiş Ekonomisi Deneyimi:1989-1991. Ekonomik Yaklaşım, Cilt:5, Sayı: 13, 1994, s.1-18.

⁸ ODA ve Rusya'da Enflasyonun düşürülmesine neden olan İstikrar Programları için bkz. Nejat Coşkun. Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya'da Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları: 1990-1995. Ekonomik Yaklaşım, Cilt:7, Sayı: 22-Sonbahar, 1996, s.49-60.

talebindeki artışı tetiklemesiyle de ekonomilerin dolarizasyonu sonucunu yaratmaktadır. Bunu gözönünde bulunduran birçok istikrar programında: sıkı para ve kredi politikası, ücret kontrolü politikaları, parasal reformlar ve bütçe açıkları finansmanı için enflasyonist olmayan kaynaklara yer verilmiştir.⁹

IMF ile anlaşmaları bulunan birçok eski Yugoslavya ülkesinde enflasyonunun düşürülmesini bir başarı olarak göstermesi yanıltıcı olabilmektedir çünkü enflasyonda görülen düşüşler durgunluk ve alım gücünün düşmesi anlamına da gelmektedir. Ayrıca, düşük ve istikrarlı fiyatların ekonomik büyüme sağlayacağı anlamına da gelmemelidir. Örneğin, Slovenya (%7.4), Macaristan (%7.7) ve Polonya (%8.2) gibi tek haneli ancak daha yüksek ortalama enflasyona sahip ülkeler, Makedonya'daki %3.5 orana kıyasla daha yüksek GSYİH büyüme oranlarına ulaştıkları görülmektedir.

Şekil 3.4. Ülkelere Göre Ortalama Enflasyon

Kaynak: Güneydoğu Avrupa -SEE Country Report. The South-East European Transition Economies..

⁹ S. Fischer ve R. Sahay. *The Transition Economies After Ten Years*. NBER Working Paper 7664. <http://www.nber.org/papers/w7664>, April 2000, s.7.

Özetle, yukarıdaki grafiklerde de görebileceğimiz gibi günümüzde, Sırbistan ve Karadağ dışında tüm ülkelerde yüksek rakamlı enflasyon oranlarına rastlanmamaktadır. Sırbistan ve Karadağ'ın, 2001 ve 2002 yılı ekonomik politikaları, sıkı para politikası ve enflasyonun düşürülme sürecinin desteği doğrultusunda makroekonomik istikrarın sağlanmasına odaklanmıştır.¹⁰ Slovenya ise, AB ülkeleri ve bazı Balkan ülkelerine göre yüksek enflasyon oranına (2002 yılı oranı, %7.5'tir) sahip olmaya devam etmektedir.¹¹

Tablo 3.4. Fiyatlar

Fiyatlar	TÜFE ort.yıl. Artışı % 1990-2001
Bosna-Hersek	..
Hırvatistan	72.1
Makedonya	8.0
Slovenya	22.0
Yugoslavya FC	..
Arnavutluk	24.2
Bulgaristan	105.3
Romanya	92.8
Kaynak: DB. WDI2003, s.238-240.	

Akaryakıt Fiyatları, 2002 (\$)		
	Süper 1lt.	Dizel 1lt.
Bosna-Hersek	0.74	0.74
Hırvatistan	0.89	0.74
Makedonya	0.85	0.63
Slovenya	0.76	0.67
Yugoslavya FC	0.74	0.66
Arnavutluk	0.8	0.51
Bulgaristan	0.68	0.59
Romanya	0.64	0.57
Türkmenistan	0.02	0.01
Dünya Ort.	0.56	0.43
Kaynak: DB. WDI 2003.		

Balkan ülkeleri geneline baktığımızda, 1990 -2001 döneminde tüketici fiyat endeksinde en fazla artış %93.4 ile Bulgaristan'da gerçekleşirken, %2.7 gibi en az artış Bosna-Hersek'te kaydedilmiştir. Aynı dönemde, tüketici fiyat endeksinin ortalama yıllık büyüme yüzdesi Makedonya'da % 8 olurken, Slovenya ve Hırvatistan'da sırasıyla % 22 ve %72.1 olarak kaydedilmiştir.

Yukarıdaki tablodan da görebileceğimiz gibi, 2002 yılı akaryakıt fiyatları Balkanlar'ın genelinde dünya ortalamasının üstünde seyretmektedir. Bu aynı zamanda işletme maliyetlerinin yükselmesine ve dolaylı olarak enflasyona yansımaktadır. Bu durum, Balkan ülkelerinin bu pahalı kaynaklara alternatif olarak gaz projelerine yönelmesini sağlamıştır.

¹⁰ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.2-3.

¹¹ Bkz. AB-Slovenya İlişkileri. <http://europa.eu.int/comm/enlargement>.

İşsizlik

Genel görüşe göre, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş genellikle yüksek işsizliği de beraberinde getirir. Bu görüşün kanıtı olarak, 1989 yılındaki siyasi ve ekonomik çözümler ile birlikte dönüşüm sürecine giren (Çek Cumhuriyeti dışında) ülkelerin tümünde yüksek işsizlik oranları görülmüştür. Bunun nedenlerinden biri, kamunun ekonomiden çekilmesi ile birlikte bu sektörde işsiz kalanların, büyüyen özel sektöre geçiş yapacak olmalarıdır. Ancak bu süreç aşamalıdır ve özel sektörün başlangıçta son derece küçük bir paya sahip olduğu düşünülürse, bunun kamudan boşalan üşgücünü emebilecek büyüklüğe ulaşması zaman alacaktır. Sonuç işsizliğin kaçınılmaz olarak artmasıdır.¹²

Balkan ülkelerinin son 10 yılda karşılaştıkları en ciddi sorunlardan biri yüksek oranlı işsizliktir. Özellikle, eski Yugoslavya ülkelerinde yüksek işsizlik oranlarının görülmesinde bölgede yaşanan savaşlar ve siyasi anlaşmazlıklar, büyük şirketlerin çoğunun kamu sektöründe olması, özelleştirilmenin çok yavaş yapılmakta olması ve ülkeler arasında emek dolaşımının serbest olmaması gibi konular neden olmaktadır.

Tablo 3.5. Balkanlar'da 1991-2001 Arası, Kayıtlı İşsizlik (işgücü %'si, e.o.p)

	1991	1997	1998	1999	2000	2001
Arnavutluk	9,2	14,9	17,8	18	16,9	15.1*
Bosna ve Hersek**	..	39	38,5	39,1	39,4	39.3*
Bulgaristan	11,1	13,7	12,2	16	17,9	17,3
Hırvatistan	14,1	17,6	18,6	20,8	22,6	23,1
Makedonya***	24,5	36	34,5	32,4	32,2	31,8
Romanya	3,0	8,8	10,3	11,5	10,5	8,6
Yugoslavya	21,0	25,6	27,2	27,4	28,8	27.1*
Slovenya^	10,1	14,8	14,6	13,0		6,4

*Haziran2001.

**Veriler, Müslüman-Hırvat Federasyonu'nu içermekte, Sırp C. hariçtir.

*** ILO tanımı; dönem ortalaması, 2001 için önceki veriler.

^ Ülke verileri AB resmi sitesinden alınmıştır.

Kaynak: Ulusal istatistikler-National statistics, UN/ECE; Economic Survey of Europe, 2000 No.1 ve DB,WDI2003'ten derlenmiştir

¹² Kemal M. Biçerli. Ekonomik Dönüşümü Düşük İşsizlikle Sağlamada Çek Cumhuriyeti Tecrübesinin Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 56(2) -Nisan-Haziran 2001, Yayın;AÜSBF 2001, s.1-20.

Yüksek işsizlik oranlarına sahip olan eski Yugoslavya ülkelerinin, 2001 yılında 1991'e göre kayıtlı işsizlik oranlarını karşılaştırdığımızda Slovenya dışında tüm bölgede bir artış kaydedildiği görülmektedir. 2001 yılında dünyadaki işsizlik oranlarına baktığımızda AB'nde %8 civarında, ABD'de %5 seviyesinde olduğu görülmektedir.¹³ Oysa, tek haneli işsizlik oranına sahip Slovenya dışında kalan eski Yugoslavya ülkelerinde %20'in üstünde yüksek işsizlik oranları görülmektedir. Bu durumda AB tam üyeliğini hedefleyen Balkan ülkelerinin işsizliği indirmede gerekli yapısal ve kurumsal politikaların uygulanmasına geçilmelidir. Hantal büyük kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi veya rehabilitasyonu sonucu daha verimli çalışır hale gelerek iş imkanlarının açılması, yeni iş imkanları yaratacak doğrudan yabancı yatırımların çekilebilmesi için uygun şartların yaratılmasının yanında bölgede emeğin serbest dolaşımını öngören politikalara da yer verilmesi gereklidir.

Tablo 3.7. İşgücünün Yapısı

	Toplam (milyon)		Ortalama Yıllık	Kadınlar –	
	1980	2001	büyüme oranı %	İşgücünün %'si	2001
Bosna-Hersek	1.6	1.9	0.8	32.8	38.1
Hırvatistan	2.2	2.1	-0.2	40.2	44.3
Makedonya	0.8	1.0	0.8	36.1	41.8
Slovenya	1.0	1.0	0.3	45.8	46.5
Yugoslavya FC	4.5	5.1	0.6	38.7	43
Arnavutluk	1.2	1.6	1.3	38.8	41.4
Bulgaristan	4.6	4.1	-0.6	45.3	48.1
Romanya	10.9	10.8	-0.1	45.8	44.5

Kaynak: DB.WDİ 2003, s.42-44.

Balkan ülkelerinin temel özelliklerinden biri de kadın işgücünün büyüklüğüdür. 2001 yılında 1980'e göre, Romanya dışında kalan Balkan ülkelerinin genelinde, kadınların işgücüne katılım oranında bir artış yaşandığı görülmektedir. Balkan ülkelerinin geneline baktığımızda toplam işgücünün yarısına yakını kadar kadın işgücüne sahip Bulgaristan dikkat çekicidir. 2001 yılı itibarıyla, tüm eski Yugoslavya

¹³ Zeynep Arkan. Avrupa Birliği'nde Reform Hareketleri: Lizbon Stratejisi ve Barselona Zirvesi. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 25, Mayıs 2002, s.29-33.

lkelerinde kadın işgücünün toplam işgücünde payı %40 üstünde gibi yüksek bir oranla yer aldığı görülmektedir.

Dış Ticaret

Yugoslavya`da, 1946 – 52 yılları arasında, tamamen devlet kontrolü altında olan dış ticarete, 1980`lerde liberalleşme yönünde önemli bir dönüşüm sağlanmıştır. Ancak, 1990`ların başında eski Yugoslavya`nın dağılması, ortak pazarın kaybı, eski ticari ortakların da kaybedilmesi yeni kurulan ülkelerde ve hatta coğrafı nedenle tüm Balkanlar`da önemli ticari aksaklıklara neden olmuştur. Balkanlarda, son yıllarda gerek bölge içi gerekse bölgeler itibariyle ilerleyen konumuzda da görebileceğimiz birçok serbest ticaret anlaşması imzalanarak dış ticaret hacimlerinin arttırılması amaçlanmıştır. 1990 ve 2001 yılı karşılaştırıldığında, eski Yugoslavya lkeleri arasında en fazla ticaret hacmine Slovenya, en az ticaret hacmine ise Bosna ve Hersek`in sahip olduğu görülmektedir. Balkanlar`ın genelinde ise Romanya en büyük ticaret hacmine sahiptir. Ayrıca, Eski Yugoslavya –toplam mal ve hizmet ticaretinin GSYİH`ya oranı olarak ölçülen- ekonomilerinin açıklığı oldukça değişkendir. 2001 yılında, en yüksek oran yaklaşık 1.0 ile Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Makedonya`da ve en az yaklaşık 0.4 ile Sırbistan ve Karadağ`da kaydedilmiştir.

1990 yılında eski Yugoslavya lkeleri arasında sadece Sırbistan ve Karadağ ile mütevazi de olsa Makedonya`da dış ticaret fazlası görülürken, diğer ülkelerde Balkan lkeleri genelindeki gibi dış ticaret açıkları mevcuttur. 2001 yılına gelindiğinde ise aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi büyüme sürecinde olan ülkeler gibi Balkan lkelerinin de tümü olağan olarak dış ticaret açığı vermektedirler. Günümüzde, bu ülkelerde ticaret açığının GSYİH`daki oranı hâlâ çok yüksektir, fakat önemli özel havaleler, hizmetler ve resmi transferlerin pozitif bilançoları cari işlemler açığının sınırlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ülkelerin, ithalat kompozisyonuna baktığımızda (aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi) toplam ithalatın yarısından fazlası imlata yöneliktir. Ayrıca enerji ihtiyaının da genelde dışarıdan sağlandığı görülmektedir. Gıda, tarımsal hammaddeler ve madenlerin ithalattaki payları ise önem arzedecek bir büyüklükte

değildir. İthalat yapısında, yatırım mallarının tüketim mallarına kıyasla payının daha büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda, büyüme sürecinde olan ülkeler gibi Balkan ülkelerinin de gerekli yatırım mallarının önemli bir bölümünü dışarıdan sağladığı görülmektedir. Bu durumda dış ticaret açıklarının milli gelir içindeki payının büyüklüğü de önem arz etmektedir. Dış ticaret bilançosunun GSYİH içindeki payına baktığımızda (Bosna-Hersek'te -%36.9, Hırvatistan -%21.0, Sırbistan ve Karadağ -%26.0 ile Makedonya'da -%11.7'dir) önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ancak, dış ticaret bilançosundaki bir açık, eğer bunu dengeleyecek ölçüde bir sermaye girişi olmamışsa, resmi döviz rezervlerindeki bir azalma veya dış borçlardaki bir artma ile finanse edilir. Bir önceki bölümde ayrı ayrı incelediğimiz ülkelerin genel ekonomik durumlarına baktığımızda sermaye çekmede pek de başarılı olamamışlarsa da önemli bir potansiyele sahip olmalarının yanında resmi döviz rezervleri ve dış borçlarda da bir sorun yaşanmaması bu dış ticaret açıklarını tolere edebilecek durumda olduklarını göstermektedir.

Tablo 3.7 1990 ve 2001 yılında Mal İthalatının Yapısı

	Mal İthalatı milyon \$		Gıda Tİİ %'si		Tarımsal hammaddeler Tİİ %'si		Yakıt -Enerji (Fuels) Tİİ %'si		Maden filizleri ve metaller Tİİ %'s		İmalat Tİİ %'si	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001
Hırvatistan	4,500	8,044	12	9	4	2	10	13	4	2	64	74
Makedonya	1,206	1,630	..	14	..	2	..	14	..	2	..	44
Slovenya	6,142	10,144	9	6	4	3	11	8	4	5	67	77
Yugoslavya FC	4,634	4,837	9	9	3	3	23	20	3	4	62	58
Arnavutluk	380	1,315	..	19	..	1	..	10	..	2	..	68
Bulgaristan	5,100	7,240	8	5	3	1	36	26	4	6	49	59
Romanya	7,600	15,550	12	8	4	1	38	13	6	3	39	75

Not: Tİİ- Toplam İthalat İçinde

Kaynak: DB, WDI 2003. s.206-208.

Dış ticaretin gelişmesinde seçilen döviz kurunun da önemi büyüktür. Birçok koruyucu politika yanında Balkan ülkelerinin, döviz kuru rejimlerinin de tamamen serbest olmadığı ve mutlaka müdahalelere yer verildiği görülmektedir. Ülke bazında baktığımızda, Romanya ve Makedonya sabit döviz kurunu uygularken, Hırvatistan, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ (Yugoslavya FC) yönetimli dalgalanma döviz kurunu,

Bosna- Hersek ve Bulgaristan para kurulunu, Arnavutluk'un ise döviz kurunu bağımsız dalgalanmaya bırakmayı tercih ettiği görülmektedir.

Balkan ekonomilerinin ticarete açılmasından sonra, döviz kuru rejimlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak bir dış çığaya bağlı oldukları görülmektedir. Bu durum, ülkeler arasında yapılan dış ticaret işlemlerinde, ulusal paraların yerini daha sağlam ve daha az riskli olan gelişmiş ülke ve ya bölge paralarının almasını sağlamıştır. Bunun diğer bir nedeni, bölgedeki siyasi ve ekonomik riskin ulusal paraların değerlerine etkisini arındırmak ve dış ticaret gelirlerinde oluşabilecek kayıpları mümkün olan en aza indirmektir. Bu bölge analizcilerinin bazıları kendi yaklaşımlarında sorunu parasal açıdan vurgulamaktadır. Uygun döviz kuru politikası istikrar, kalkınma, bölgesel işbirliği ve Balkan ülkelerinin AB'ne entegrasyonunu önemli bir araç olarak görmektedir. Ayrıca, ulusal paranın, euro ile değiştirilmesiyle, mevcut olan döviz riskini ortadan kaldıracağı düşünülmektedir. Ancak şu hatırlatmayı da yapmalıyız: Euro'yu kabul eden yeni üye ülkeler EMU'ya, kamu finansmanı, enflasyon ve faiz oranları kriterlerini yerine getirdikten sonra kabul edilebilir. Özetle, Balkanlar ve AB arasında ticari bütünleşmenin önemli ölçüde sağlanmasının yanında, Balkan ülkelerinin çoğunda döviz kuru politikalarının bir şekilde AB parası euro'ya bağlı olduğu görülmektedir.

Bir sabit kur rejiminde, kısa dönem sermaye akışları faiz oranları karşısında büyük bir esneklik gösterir. Aşağıdaki tabloda Balkan ülkelerinin tümündeki faiz oranları, göreceli fiyat ve döviz kurları gösterilmiştir.

Tablo 3.8. 2001 yılı Göreceli fiyatlar ve döviz kurları

	Resmi döviz kuru yerel para: \$	Reel efektif döviz kuru 1995=100	Reel faiz oranları %
Bosna-Hersek	1.8864*	..	..
Hırvatistan	8.34	103.2	6.3
Makedonya	68.04	73.2	16.1
Slovenya	242.75	..	4.7
Yugoslavya FC	59.9428*	..	..
Arnavutluk	143.48	..	16.4
Bulgaristan	2.18	130.3	4.4
Romanya	29,060.79	108.8	..

Not: * 31 Aralık 2002 yılı verileridir ve DB 28 Mart 2003 Bölgesel raporundan alınmıştır.

Kaynak: DB.WD12003, s.282-284.

AB ve ODA ülkeleri arasındaki artan ticaret, parasal entegrasyon, piyasa reformlarının sürmesi ve dış ticaret liberalizasyonu özellikle üyelik sürecindeki geçiş ülkelerinde uygun döviz kuru politikaları ve AB'nin yeni para düzenine kendi para entegrasyonu yolu hakkında görüşmeler yoğunlaşmıştır.¹⁴

5 ülkenin ticari performansı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Dış ticaret hadlerinde gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir bozulma olacağı görüşü hemen tüm kalkınma iktisatçılarında rastlanan yaygın bir görüştür.¹⁵ 1992-1995 yılları boyunca ihracatta azalma görülmektedir. Sırbistan ve Karadağ ve Bosna-Hersek ihracatındaki büyük düşüşler Hırvatistan ve Makedonya'daki çok mütevazı artışlarla dengelenememiştir. 1995'den beri, Bosna-Hersek ve Sırbistan-Karadağ'da¹⁶ durum iyileşirken, Hırvatistan ve Makedonya ihracatında durgunluk devam etmektedir. Aynı dönemde, ithalat, ihracata kıyasen daha hızlı gelişme sağlanmıştır. Bu tüm ticari performanslar ODA geçiş ekonomilerinden daha kötüdür. Ancak şu da belirtilmelidir ki, ticari verilerin çoğu gerçek dışıdır ve bazı yanlış anlamalara yol açmaktadır. Çatışmalar ve Sırbistan-Karadağ'a uygulanan yaptırımlar, Makedonya'ya Yunanistan ambargosu, bölge içinde zayıf gümrük idaresi, geniş yeraltı ekonomisi, ticaretin normal kanallardan yapılmasını engellemektedir.¹⁷

Tablo 3.9. Mal Ticareti - milyon \$

	Mal İhracatı		Mal İthalatı		Dış Ticaret Açığı	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001
Bosna-Hersek	276	1.100	360	2.790	-824	-2.430
Hırvatistan	4.597	4.659	4.500	8.044	-62	-3.544
Makedonya	1.199	1.170	1.206	1.630	20	-424
Slovenya	6.681	9.251	6.142	10.144	-2.570	-4.002
Yugoslavya FC	2.929	1.903	4.634	4.837	1.026	-203
Arnavutluk	230	305	380	1.315	-75	-935
Bulgaristan	5.030	5.105	5.100	7.240	-75	-2.140
Romanya	4.960	11.385	7.600	15.550	-6.425	-7.950

Kaynak: DB.WDI2003. s.202-204,206-208.

¹⁴ A. Kotios. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

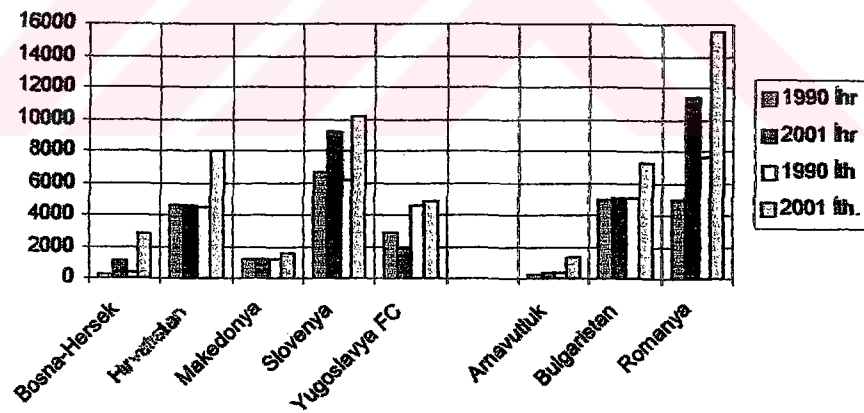
¹⁵ Şiir Yılmaz. Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Gazi Üniversitesi, Yayın No: 178, s.184.

¹⁶ Karadağ ve Kosova'nın bağımsız ticaret politikalarıyla birlikte özerk gümrük alanları, sınır kontrolleri ve gümrük idaresine sahiptir.

¹⁷ Constantine Michalopoulos. *The Western Balkans in World Trade*. Dünya Bankası, 28 Mart 2003 Bölgesel Raporu, Rapor No.24460,2003 içinde, s.1-21.

Sırbistan - Karadağ ve Makedonya'da 2001 yılı ihracat değeri 1990 yılına altıda kalırken, Hırvatistan'da aynı düzeyde kalmış, Bosna ve Hersek'te aynı dönemde ihracatta 5 katı, Slovenya'da da %50 kadar artış sağlanmıştır. Balkan ülkelerinin geneline bakıldığında Arnavutluk ve Bulgaristan'da 2001 yılı ihracat değerinde 1990 yılına kıyasla çok mütevazı bir artış sağlanırken, bu değer Romanya'da % 100'lük bir artışa ulaşmıştır. İhracat yapıları geçen on yılda önemli derecede değişmemiştir. Aynı zamanda, onların ticaret politikaları ihracat büyümesini sağlayamamıştır.¹⁸ Şunu da belirtmeliyiz ki, 5 eski Yugoslavya ülkesinin ihracatı imâlata yöneliktir. Gerçekte, ağır imâlât sanayisi (SITC5-7), taşımacılık ekipmanı (Hırvatistan'da gemi inşaatçılığı gibi), makine ve metal işleme sanayisi önemli sektörlerdir ve ihracatın %50'nden fazlasını kapsamaktadır. İthalat yapılarına baktığımızda, Bosna ve Hersek'te ilk sırayı sanayi ürünleri alırken, Makedonya'da hammaddeleri, Sırbistan ve Karadağ'da da imalat sanayi ürünleri ile makine ve nakliye ekipmanları ithalatta en büyük payla yer almaktadırlar.

Şekil 3.5. 1990 ve 2001 yılı İhracat ve İthalat Değeri (milyon \$)

Mal ithalatı birçok ülkede, özellikle Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Slovenya ve Kosova'da liberalleşmiştir. Ticaret rejimi Sırbistan ve Karadağ'da liberalleşmeye devam ederken, Makedonya'da ise durum daha zordur çünkü Ekonomi Bakanlığı'nın koruma amaçlı lisansı altında DTÖ anlaşması öncesi azaltmaya başladığı çok uzun bir liste

¹⁸ C. Michalopoulos. a.g.e., s.12.

mevcuttur.¹⁹ Balkan ülkeleri geneline baktığımızda, 2001 yılı ithalat değerleri 1990 yılı düzeyinin çok üstünde gerçekleşmiştir. Sadece Makedonya ve Sırbistan ve Karadağ'da mütevazı ithalat artışı görülürken, Bosna Hersek'te yaklaşık 8 katı, Arnavutluk'ta 4 katı, Romanya, Slovenya ve Hırvatistan'da 2 katı gibi -aynı dönemdeki ihracat artışına göre- çok fazla artış gerçekleşmiştir.

İhrac ettiğinden fazlasını ithal eden Balkan ülkelerinin, piyasa ekonomisine geçişteki sorunlar, yüksek gümrük oranları nedeniyle aralarındaki ticaret sığ kalmıştır, ancak önemli bir ticari dinamiğe sahip olduklarını belirtmeliyiz. Bölgeler itibarıyla incelediğimizde, 5 ülke arasındaki ticari ilişkilerin çok az değişken olduğu, bazıları için ise çok önemli olduğu görülmektedir. Örneğin; Bosna ve Hersek'te, BH Federasyonu'nun Hırvatistan, Sırp Cumhuriyeti'nde Sırbistan ve Karadağ arasında güçlü ticari ilişkiler mevcutken, Hırvatistan ve Sırbistan-Karadağ arasındaki ticaret ise çok azdır. Makedonya ve Sırbistan Karadağ arasında ise güçlü ticari ilişkiler mevcuttur.²⁰

Avrupa ve dünya ile bütünleşmenin ilk somut adımı ticari bütünleşmeden geçmektedir. Güneydoğu Avrupa ülkeleri küçüktür ve bu yüzden kalkınmaları uluslararası ticarete ve Avrupa piyasalarında yer almalarına bağlıdır.²¹ Eski Yugoslavya ülkeleri ve tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri geçiş ekonomileri ihracatları ve ithalatları için gerekli kaynaklar için AB en geniş pazardır. Kısacası, Balkanlar'ın en büyük ticari partneri -ticaretinin yarısına yakın gerçekleştirdiği- Avrupa Birliği'dir. 5 eski Yugoslavya ülkesinin mal ticaretinin yönü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti ihracatı içinde AB'nin payı 1987 yılında %35'ten, 1990 yılı %47 düzeyine yükselmiştir ki bu aynı zamanda Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ'ın 2000 yılı toplam payına benzemektedir.

Orta Avrupa Serbest Ticaret Alanı (CEFTA), eski Yugoslavya ülkelerinin ikinci önemli ticari partneridir; ancak onların payı geçen dönem içinde önemli derecede

¹⁹ Ayrıca, Avrupa Toplulukları ve Makedonya arasında imzalanan ticaret ve ticari yönlü Geçici Anlaşma için bkz. Balkan Trade Bulletin. *EU Trade Liberalization*. BCTP, No5, Yıl: 2001, s.34-36.

²⁰ C. Michalopoulos. a.g.e., s.12.

²¹ DB. The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper. Washington, D.C., 2000.

değişmemiştir. Aynı zamanda, bu ülkeler özellikle Makedonya'da, paylarının bir kısmını kaybetmiştir.

Tablo 3.10. Mal Ticaretinin Yönü (%)

Piyasalar	Bosna ve Hersek		Hırvatistan		Makedonya		Sırbistan-Karadağ		Slovenya	
	1994	2000	1994	2000	1992	2000	1992	2000	1992	2001
İHRACAT										
AB	39	65	59	55	40	44	32	38		62.2
Diğer Gelişmiş	14	3	3	6	15	17	n.a	n.a.		
CEFTA	14	10	17	14	19*	4	4	9		8
Batı Balkanlar	11	11	10	15	17	33	n.a	29		
Rusya	17	3	3	1	n.a.	1	n.a.	8		
Kalkınmakta ve Diğerleri	5	7	6	10	9	2	27**	n.a.		
İTHALAT										
AB	18	44	59	56	36	38	44	42		67.6
Diğer Gelişmiş	6	3	8	9	11	10	n.a	n.a.		
CEFTA	10	25	16	15	34	19	8	9		9.5
Batı Balkanlar	48	20	1	2	5	12	n.a	11		
Rusya	16	2	3	9	n.a.	9	n.a	9		
Kalkınmakta ve Diğerleri	1	5	11	9	14	14	n.a	19**		

Yuvarlamadan dolayı toplam 100'ü aşabilir. *Diğer Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliğini içermektedir. **Diğer Gelişmişleri içerir.

Kaynak: DB. 28 Mart 2003, Bölgesel Rapor No.24460, s.5.

2000 yılının başlarında, AB tarafından İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS)'nin lanse edilmesiyle Güney Doğu Avrupa (GDA)'da ticari liberalizasyon yeni bir momentum kazanmıştır. 5 GDA ülkesinin İstikrar ve Ortaklık Süreci ile AB ithalatına konan tarifeler büyük ölçüde elenecek ve böylece iç piyasalardaki ticarete rekabeti ve yerel ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabetini artıracaktır. Ticari liberalizasyonun, tek başına, tamamlayıcı reformlar dışında bölge ekonomilerini yüksek büyüme yoluna koyacak gerekli yatırım ve verimlilik artışını sağlayamayacağını da belirtmeliyiz. Gerekli reform politikalarının eşgüdümlü olarak yürütülmesi gereklidir. Bölgenin geleceğiyle ilgili olan ticari oluşumlarda da yer alması çok önemlidir. Dünya Bankası'na göre bu oluşumlar arasında, Ticari Bütünleşmenin, global, Avrupalı ve bölgesel olmak üzere 3 şekilde olması beklenmektedir. Aynı zamanda ticari politikaların da 3 süreçte devam edeceği düşünülmektedir. Bunlar sırasıyla, 1- AB ile İOS, 2- Ticari Anlaşma Memorandumu

(Memorandum of Understanding on Trade)'nin uygulanması ve 3-DTÖ üyeliğidir.^{22, 23} Ülkelerin, bu ticari oluşum ve anlaşmalar çerçevesinde hareket etmesi durumunda serbest piyasa yönünde önemli bir gelişme göstereceği düşünülmektedir.

1990'ların başındaki siyasi bunalım ve ardından gelen savaşlar, yaptırımlar, bölgenin ticari kaderini belirlemekteydi. Oysa, 1999 Kosova krizi ve son 2001 Makedonya sorununun aşılmasından sonra bölgede istikrar oluşturulmaya ve bölge ülkeleri arasında ikili ilişkilerin düzeltilmesine çalışılmaktadır. Bu nedenle, AB ve uluslararası organizasyonların destek ve gözlemciliğinde bir çok ticari ve işbirliği organizasyonları kurulmaktadır. 2003 yılı itibarıyla, bölge ülkeleri arasında ikili Serbest Ticaret Anlaşmaları ya uygulanmakta ya imzalanmış ve yürürlüğe girmesi beklenmektedir.²⁴ Sonuç olarak, Balkan ülkelerinde devlet müdahalesinden serbest dış ticarete doğru bir dönüşümün başladığı görülmektedir.

Ödemeler Bilançosu

Eski Yugoslavya ödemeler bilançosundaki sorunlar 1973/74 dünya enerji kriziyle çıkmış ondan sonra da artmaya başlamıştır. Ülkede, 1983'den başlayarak ve özellikle 1985 yılından sonra sürekli cari ödemeler fazlası görülmüştür. Fakat bu trend 1990 yılında tamamen durmuştur. Ödemeler bilançosundaki dengesizlik ithalatın yüksekliğinden çok ulusal ekonominin ihracat yeteneğinin yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Günümüzde, bölgede, önemli yapısal reformların uygulanmasından özellikle de çok sayıda büyük zararlı çalışan şirketlere finansal disiplinin uygulanması, ödemeler bilançosu ve bütçe desteğine devam edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.²⁵ Bu da ödemeler bilançosunda önemli sorunlara yol açmaktadır.

²² Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan üyedir.

²³ Daniela Gressani ve Constantine Michalopoulos. Conclusion and Recommendations for the Future. DB, 28 Mart 2003 Bölgesel Raporu içinde, s.73-87.

²⁴ Balkan ülkeleri arasında yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları için İstikrar Paketi resmi internet sitesi www.see.org'a bkz.

²⁵ DB. *The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper*. Washington, D.C., 2000.

Tablo 3.11. Ödemeler Bilançosu –cari hes (milyon \$, 2001)

	Mal ve hizmetler		Görünmeyen Kalemler (net)	Diğer Cari Transferler (net)	Cari İşl. Bilançosu	Brüt Ulaştırma Rezervler
	İhracat	İthalat				
Bosna-Hersek	1,274	2,617	223	168	-952	..
Hırvatistan	9,631	10,677	-537	966	-617	4,703
Makedonya	1,387	1,912	-41	241	-324	799
Slovenya	11,302	11,420	19	129	31	4,397
Yugoslavya FC	2,762	5,160	-26	1,828	-596	..
Arnavutluk	839	1,776	146	571	-220	393
Bulgaristan	7,526	8,562	-342	488	-889	3,646
Romanya	13,379	16,557	-282	1,143	-2,317	6,377

Kaynak: DB.WDI2003, s.242-244.

Eski Yugoslavya ülkeleri ve diğer üç Balkan ülkesinin 2001 yılı ödemeler bilançosuna baktığımızda Slovenya dışındaki tüm ülkelerde cari işlemler açığı söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bu yılda, Bosna-Hersek GSYİH'nın %22.3 düzeyinde rekor büyüklükte cari işlemler açığı verirken, Kosova'da GSYİH'nın %9'u kadar önemli bir artış görülmüştür. Diğer ülkelerde, 2001 cari işlemler açığı Makedonya'daki %10.6 ile Hırvatistan'ın %3.1 düzeyi arasında değişmektedir. İktisatta, cari işlemlerdeki bir açık sermaye hesabındaki bir fazla ile denkleştirilebilir. Ancak o hesapta bunu karşılayacak bir fazlalık yoksa o zaman bu açığın kapanması için ülkenin resmi rezervlerini kullanarak örneğin dışarıya döviz ödemesi gerekir. Bir önceki bölümde ayrı ayrı incelediğimiz ülkelerin genel ekonomik durumlarına baktığımızda sermaye çekmede pek de başarılı olamamışlarsa da önemli bir potansiyele sahip olmalarının yanında yeterli resmi döviz rezervlerine sahip olunması ve dış borçlarda da bir sorun yaşanmaması bu dış ticaret açıklarını tolere edebilecek durumda olduklarını göstermektedir.

Tablo 3.12. Cari İşlemler Bilançosu (GSYİH %'si olarak)

	1996	1997	1998	1999	2000
Arnavutluk**	-11,5	-14,4	-8,2	-7,2	-7
Bosna ve Hersek	-26,9	-31,7	-18,6	-21,4	-21,6
Bulgaristan	1,7	10,3	-0,5	-5,3	-5,9
Hırvatistan	-5,8	-11,6	-7	-6,9	-2,1
Makedonya	-6,5	-7,4	-8,7	-4,1	-3,4
Romanya	-7,3	-6,2	-7,2	-3,8	-3,9
Yugoslavya	-8,2	-9,3	-7,4	-7,5	-4,2

* Önceki tahminler, Ocak- Haziran 2001.
 ** Hizmet ve resmi transferlerden gelen net gelir hariç.
Kaynak: Merkez Bankaları verileri, UN/ECE; Europe Economic Survey 2000, Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel, 2002.

	Cari İşlemler Dengesi GSYİH %'si olarak	
	2001	2002
Bosna-Hersek	-20,0	-20,5
Hırvatistan	-3,0	-5,0
Makedonya	-9,5	-6,5
Yugoslavya FC	-5,5	-8,9
Türkiye	2,3	-0,8
Bulgaristan	-4,6	-4,0
Romanya	-6,0	-5,4

Kaynak: DB. WDI 2003, s.182-184.

Sadece uluslararası rezerv düzeylerine baktığımızda Balkan ülkelerinin cari işlemler açıklarını tolere edebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Hatırlayacağımız üzere, 2001 yılında, en fazla uluslararası rezerve sahip Balkan ülkesi 6,377 milyon dolarla Romanya'dır, ardından 4,703 ve 4,397 milyon dolarla sırasıyla Hırvatistan ve Slovenya gelmektedir. En az uluslararası rezerve sahip ülke ise 393 milyon dolarla Arnavutluk olmaktadır.

Dış Yardımlar

Eski Yugoslavya ve diğer üç Balkan ülkesinin 1996 yılında aldıkları net resmi kalkınma yardımlarının toplamı 1879 milyon dolar düzeyindeyken, 2001 yılında bu miktar 3695 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. 1996 yılında, bu yardımlardan en fazla yararlanan ülke Bosna ve Hersek olurken en az miktarı ise Sırbistan ve Karadağ almıştır. 2001 yılında ise 1996 yılında kalkınma yardımlarından en az yararlanan ülke olan Sırbistan ve Karadağ en fazla yardımı almış, Hırvatistan ise en az yardım alan ülke durumuna düşmüştür. 2001 yılında, Bosna ve Hersek'te kişi başına düşen yardım 157 dolar olurken, ülke bu miktarla aynı zamanda Balkan ülkeleri arasında da ilk yeri almaktadır. Ardından, 123 ve 121 dolar kişi başına düşen yardım ile sırasıyla Sırbistan

ve Karadağ ile Makedonya yer almaktadır. Kişi başına yapılan en az yardım alan ülke ise Hırvatistan'dır.

Tablo 3.13. 1996- 2001 yılında Yardımlar

	Net Resmi Kalkınma Yardımı mil.\$		Kişi Başına Yardım		Yardımanın GSMH'ya oranı %	
	1996	2001	1996	2001	1996	2001
Bosna-Hersek	845	639	239	157	33.5	12.8
Hırvatistan	133	113	29	26	0.7	0.6
Makedonya	106	248	53	121	2.4	7.3
Slovenya	82	126	41	63	0.4	0.7
Yugoslavya FC	70	1.306	7	123	..	12.1
Arnavutluk	228	269	72	85	8.3	6.3
Bulgaristan	182	346	22	43	1.9	2.6
Romanya	233	648	10	29	0.7	1.7

Kaynak: DB.WDI2003, s.338-340.

Dış yardımlar başta reformları gerçekleştirmede yardımcı olmuştur ancak bu yabancı yardımlar kendi içinde yetersiz kalmıştır.²⁶ Kalkınma Yardım Komitesinin 2001 yılında yapmış olduğu yardımlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.14. Kalkınma Yardım Komitesi(DAC)*Üyelerinin Net Yardımlarının Dağılımı-milyon \$, 2001

	Toplam	On önemli DAC bağışçı										Diğer DAC bağışçı
		ABD	Japon-ya	Fran-sa	Alman-ya	Büyük Britanya	Hol-landa	Kana-da	İsveç	Dani-marka	Nor-veç	
Bosna-Hersek	376.7	135.1	9.6	2.1	27.0	6.1	52.9	10.6	29.0	7.9	16.9	79.5
Hırvatistan	74.4	28.5	3.2	1.4	1.6	2.5	3.0	2.8	6.2	..	18.1	7.2
Makedonya	164.2	37.3	20.2	1.0	12.2	7.4	43.9	10.8	6.2	0.4	6.3	18.6
Slovenya	0.0	0.7	0.4	0.7	-6.7	0.2	0.8	1.0	0.5	..	0.0	2.5
Yugoslavya FC	631.1	210.2	0.1	21.4	78.3	17	51.6	0.3	35.0	0.9	35.8	180.5
Arnavutluk	149.8	42.3	6.7	2.0	24.6	5.3	11.5	2.5	3.8	3.9	3.0	44.2
Bulgaristan	173.4	39.8	48.4	11.0	37.1	5.3	4.3	0.4	0.2	4.6	0.1	22.4
Romanya	142.1	41.8	9.7	24.5	24.8	6.8	8.1	3.3	0.5	5.2	0.1	17.3

* Development Assistance Committee

Kaynak: WB.WDI 2003, s.342-344.

²⁶ Yardımlar için bkz. Batı Balkanlara Uluslararası yardım-assistance Ortak Ofisi <http://www.seerecon.org>

2001 yılında, Balkan ülkelerinde en fazla finansal akışın gerçekleştiği ülkeler 196.8 ve 187.5 milyon dolar ile sırasıyla Romanya ve Sırbistan ve Karadağ'dır. Özellikle Sırbistan ve Karadağ'a 1999 Nato bombardımanı sonrasında Milošević yönetiminin iktidardan çekilmesi ve yeni yönetimin Batı'yla işbirliğine gitmesiyle uluslararası kuruluşlardan önemli miktarda finansal akış sağlanabilmektedir. Oysa aynı yılda, Slovenya'ya sadece 1.0 milyon dolar ve Makedonya'ya 4.7 milyon dolar finansal akış gerçekleşmiştir.

Tablo 3.15. Çoktarafli Kuruluşlardan Net Finansal Akış, milyon \$ - 2001

	Uluslararası Finansal Kuruluşlar								Birleşmiş Milletler					Toplam
	Dünya Bankası		IMF		Bölgesel Kalkınma Bankaları		Diğer-leri	UNDP	UNFPA	UNICEF	WFP	Diğer-leri		
	IDA	IBRD	İmti-yazlı	İmt. Olmayan	İmti-yazlı	İmt. Olmayan								
Bosna-Hersek	61.7	-5.3	0.0	10.1	0.0	15.5	-177.4	0.2	0.1	0.4	..	23.4	-71.3	
Hırvatistan	0.0	56.9	0.0	-30.8	0.0	5.6	1.4	0.2	..	..	..	10.1	43.4	
Makedonya	14.9	4.5	0.0	-7.6	0.0	-13.8	-0.7	0.6	..	0.8	..	6.1	4.7	
Slovenya	..	..	..	..	..	..	..	0.1	..	..	..	1.0	1.0	
Yugoslavya FC	0.0	0.0	0.0	127.3	0.0	0.0	5.9	1.8	1.6	0.1	0.2	50.8	187.5	
Arnavutluk	34.3	0.0	4.1	-5.6	0.0	1.4	16.4	1.6	0.5	0.5	..	3.4	56.5	
Bulgaristan	0.0	55.8	0.0	-167.6	0.0	-9.5	-15.4	0.7	0.1	..	..	1.7	-134.2	
Romanya	0.0	31.4	0.0	-50.6	0.0	4.5	207.6	0.6	0.5	0.7	..	2.1	196.8	

Kaynak: DB.WDI2003, s346-348.

Yukarıdaki tablo ayrı ayrı finansal akış kaynağını göstermektedir. Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Romanya ve Makedonya'nın IMF ve Dünya Bankası destekli reform programları mevcuttur. Böylece makroekonomik istikrarı ve yapısal reformları geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir. Kosova, uluslararası topluluktan ekonomisini yeniden inşa etme ve son krizin etkisinden kurtulmak için teknik ve finansal destek almıştır. Hırvatistan'da bir program yoktur ancak son seçimlerden sonra uluslararası topluluk tarafından ekonomik reform desteği sağlanmıştır.²⁷ Ancak şunu da belirtelim ki Dünya Bankası ve IMF'nin bölgeye yönelik ilgisi gerek Balkan ülkelerinin bu

²⁷ DB. The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper. Washington, D.C., 2000.

kuruluşlarla yaptığı ikili anlaşmalar, gerekse bölge potansiyeli açısından gün geçtikçe öneminin arttığı görülmektedir.

Tablo 3.16. Finansal Akışlar - milyon \$, 2001

	Net Özel Sermaye Akışları	Doğrudan Dış Yatırım	Portfolyo Yatırımı Akışı		Doğrudan Dış Yatırım Brüt sermaye yapısının %'si
			Bono	Hisse senedi	
Bosna-Hersek	226	222	0	0	18.9
Hırvatistan	2.236	1.512	709	6	31.4
Makedonya	466	443	0	0	77.5
Slovenya	..	503	..	..	2.7
Yugoslavya FC	10	0	0	0	0.0
Arnavutluk	203	207	0	0	25.9
Bulgaristan	1.043	692	202	-9	25.1
Romanya	2.633	1.157	375	8	13.7

Kaynak: DB. WDI'2003,s.330-332,264-266.

Genel istikrarsızlık ve milliyetçilik hareketlerinden dolayı bölgede yatırım ortamı yeterince gelişmiş değildir. Ülkelerin çoğunda yabancı yatırımcılar için uzun bürokratik işlemler, yüksek vergi oranları, zayıf hukuk sistemleri, rüşvet v.d. uygun olmayan düzenlemeler mevcuttur. Böylece, bu elverişsiz şartlar ve siyasi istikrarsızlıklarla birlikte daha az doğrudan yatırım çekilebilmiştir. 2001 yılında, eski Yugoslavya ülkeleri arasında en fazla doğrudan dış yatırımı Hırvatistan (1.512 milyon \$) çekebilmiştir. Oysa aynı yılda Sırbistan ve Karadağ'da hiç doğrudan dış yatırım yapılmamış, Slovenya (503 milyon\$), Makedonya (443milyon \$) ve Bosna-Hersek (222 milyon \$) ise Hırvatistan'ın çok gerisinde kalmıştır. Balkan ülkelerinin geneline bakıldığında Hırvatistan ilk yeri korurken, Romanya çektiği 1.157 milyon \$ ile bölgede diğer en fazla gerçekleştirilen doğrudan dış yatırım değerine sahip olmuştur.

2001 yılında, portfolyo yatırımlarına baktığımızda hisse senedi yatırımlarında ülke menkul kıymet borsalarının gelişmemişliği ve sığılığı nedeniyle de Bosna –Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ile Arnavutluk'ta hiçbir işlem yapılmamış, işlem yapılan diğer ülkelerde de bu miktar çok az olmuştur. Bu durum, bono yatırımları için geçerliyse de Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan bu konumdan gerçekleşen

yatırımlarla kurtulabilmiştir. Aslında bu ülkelerde yabancı yatırımın çekilememesinin bir nedeni de bürokratik engellerin ve rüşvetin yüksek olmasındandır.

Menkul Kıymetler Borsaları

Eski Yugoslavya ülkelerinin geneline baktığımızda, gerek stratejik coğrafi konumu itibarıyla, gerekse sahip olduğu ekonomik gelişme potansiyeli ile gelecekte dış yatırımların yoğunlaşacağı bölge konumunda olacaktır.

Tablo 3.17. Menkul Kıymetler Borsaları

	Piyasa kapitalizasyonu		İşlem değeri
	milyon \$ 2002	GSYİH %'si 2001	GSYİH %'si 2001
Bosna-Hersek	..	..	..
Hırvatistan	3,976	15.2	0.6
Makedonya	46	1.3	0.1
Slovenya	4,606	14.8	..
Yugoslavya FC	0	0.0	0.0
Arnavutluk	..	..	..
Bulgaristan	733	3.7	0.5
Romanya	4,561	2.9	0.7

Kaynak: DB. WDI2003, s.270-272.

Balkan ülkelerinin geneline bakıldığında, bölge ülkelerinden Türkiye ve Yunanistan ile dünyadaki diğer gelişmiş ülke borsalarına göre bu pazarın çok sığ kaldığı görülmektedir. 2002 yılında, en fazla piyasa kapitalizasyonuna sahip eski Yugoslavya ülkesi 4.606 milyon \$ ve GSYİH'daki %14.8 payı ile Slovenya'dır ve ardından 3.976 milyon \$ ve GSYİH'da %15.2 pay ile Hırvatistan gelmektedir. Makedonya borsası 46 milyon \$'lık piyasa kapitalizasyonuna sahiptir ve bu miktarın GSYİH'daki payı sadece %1.3'tür. Balkan ülkeleri genelinde ise piyasa kapitalizasyonu değeriyle Slovenya borsasına en yakın ülke 4.561 milyon \$ (GSYİH'daki payı %2.9) ile Romanya'dır.

Özetle, bölgenin Slovenya, Hırvatistan ve Romanya gibi en gelişmiş menkul kıymet borsaları dışında kalan diğer ülke borsaları, özelleştirme süreçlerinin borsa kotasyonuna geçilmesi ile dış yatırımcılara daha cazip hale gelecektir.

B. SOSYAL VERİLER

Birçok geçiş ekonomisi gibi, Balkan veya Güney Doğu Avrupa (GDA) ülkelerinin sosyal verileri aynı gelir düzeyindeki diğer dünya ülkelere göre daha iyi durumda görülmektedir. Balkan ülkelerinin kendi aralarında ise sosyal yapı ve kalkınma düzeyleri hayli farklıdır. Slovenya dışında eski Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinin genelinde kişi başına düşen gelir çok düşüktür. Bu da sosyal harcamaları kısıtlayan etkenlerin başında gelmektedir. Aşağıda, bölge ve aynı gelir düzeyine sahip diğer dünya ülkeleri bazında sağlık harcamaları ve hizmetleri, eğitim düzeyleri ile iletişim ve bilgi konuları incelenecektir

Sağlık Harcamaları ve Hizmetleri

Eski Yugoslavya ülkelerinde 1990'larda başlayan ekonomik yapısal dönüşüm, ayrıca bölgede sürekli savaşların yaşanması ülke ekonomilerinin büyümesini yavaşlatmıştır. Dolayısıyla, ülkelerin milli gelirinde yaşanan olumsuz nedenlerden dolayı kamunun sağlık harcamalarına ayırdığı pay yetersiz kalmaktadır. Eski Yugoslavya ülkelere baktığımızda, 2000 yılında yapılan kamu sağlık harcamalarının GSYİH içinde en fazla payı olan Hırvatistan'dır. Buna karşılık daha fazla nüfusa sahip olan Sırbistan ve Karadağ'da bu oran çok daha düşüktür.

1997-2000 yılları arasında sağlık harcamalarının GSYİH içinde en yüksek payı olan ülke Hırvatistan olmakla beraber en düşük paya sahip ülke Bosna-Hersek'tir. Aynı gelir düzeyindeki diğer ülkelere kıyasla Hırvatistan yine en büyük pay sahibi ülke olarak görülmektedir, Romanya ise en düşük pay sahibidir. Nüfus sayısına bakıldığında Hırvatistan'dan daha fazla nüfusu olan Romanya'nın sağlık harcamalarının GSYİH içinde payı daha düşüktür; buna göre Hırvatistan aynı gelir düzeyindeki ülkelere göre bu bakımdan üstün bir ülkedir.

Tablo 3.18. 2001, Sosyal Veriler -Sağlık Harcamaları ve Hizmetleri

	Nüfus	GSMH	Kamu Sağlık Harcamaları GSYİH'nın %'si	Sağlık Harcamalarının GSYİH'daki payı	Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması \$	Bin Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı	Hastanelerde Bin Kişi Başına Düşen Yatak Sayısı
	2001 milyon	2001 Milyar \$	2000	1997-2000	1997-2000	1995-2000	1995-2000
Bosna ve Hersek	4	5,0	3,1	4,5	50	1,4	1,8
Hırvatistan	4	19,9	8,0	10,0	434	2,3	-
Makedonya	2	3,5	5,1	6,0	106	2,2	4,9 (2001)
Slovenya	2	19,4	6,8	8,6	788	2,3	5,7
Yugoslavya FC	11	9,9	2,9	5,6	50	2,0	5,3
Arnavutluk	3	4,2	2,1	3,4	41	1,3	3,2
Bulgaristan	8	13,2	3,0	3,9	59	3,4	7,4
Romanya	22	38,6	1,9	2,9	48	1,8	7,6
Türkiye	66	167,3	3,6	5,0	150	1,3	2,6
Yunanistan	11	121,0	4,6	8,3	884	4,4	4,9
Beyaz Rusya	10	12,9	4,7	5,7	57	4,4	12,2
Honduras	7	5,9	4,3	6,8	62	0,8	1,1
Namibya	2	3,5	4,2	7,1	136	0,3	-
Paraguay	6	7,6	3,0	7,9	112	1,1	1,3

Kaynak: DB, WDI 2003, s.72-74, 92-94.

1997 – 2000 yıllarında, eski Yugoslavya ülkeleri arasında, en yüksek kişi başına düşen sağlık harcamaları ve bin kişi başına düşen doktor sayısına sahip ülkeler Slovenya ve Hırvatistan'dır. Kişi başına düşen en az sağlık harcamaları ve doktor sayısı olan ülkeler ise Bosna-Hersek ve Sırbistan-Karadağ'dır. Diğer bölgelere baktığımızda nüfusu Slovenya'nın yaklaşık 6 katı olan Yunanistan'daki kişi başına düşen sağlık harcamaları Slovenya'dakinden daha düşüktür, diğer ülkelere göre ise en yüksek kişi başına düşen sağlık harcamaları listesinin başında bulunmaktadır.

Yukarıdaki verilere göre, 1995 – 2000 döneminde, hastanelerdeki bin kişi başına düşen en fazla yatak sayısına sahip olan ülke yine Slovenya'dır. Bunun ardından, sırasıyla Sırbistan-Karadağ, Makedonya ve son olarak Bosna-Hersek gelmektedir. Yine aynı verilere göre, aynı gelir düzeyine sahip ülkelerde hastanelerde bin kişi başına düşen en fazla yatak sayısı Slovenya'nın yaklaşık iki katı olan ülke Beyaz Rusya'dır.

Eğitim Düzeyi

Ekonomik gelişim için temel ihtiyaç iyi eğitilmiş beşeri sermayedir. Balkanlarda, 1990'larda yaşanan savaşlar, göçlerin yaşanmasına ve eğitim standardının düşmesine

neden olmuştur. Ayrıca, bölgedeki siyasi ve askeri çatışmaların yaşanması ülke ekonomilerinin gelişimini de durdurmuştur. Geçen dönemde, yaşanan bu olumsuz şartlar sonucunda ülkelerin sağlık, eğitim gibi alanlara yatırım harcamalarını kısmasına neden olmuştur. Bunun yanında, sosyal değişim aracı olarak eğitimin önemi gözardı edilmemelidir. Ancak, beşeri sermaye yapısı ve eğitim sisteminin güçlendirilmesi ile yenilenmesi maddi destek gerektiren uzun vadeli bir süreçtir.

Tablo 3.18.1. Sosyal Veriler -Eğitim

	Kamu Eğitim Harcamaları GSYİH'nın %'si 2000	2000 yılı Brüt Kayıt Oranı ilgili yaş grubun %'si				Okumayazma Bilmeyenlerin Oranı 2001				İlk öğretim öğrenci-öğretmen oranı öğretmen başı öğrenci 2000	Eğitim yılı
		Okul öncesi	İlk öğretim	Orta Öğretim	Yüksek Öğretim	Yetişkin 15 yaş ve üstü %'si		Genç 15-24 yaş %'si			
						Erkek	Kız	Erkek	Kız		
Bosna ve Hersek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hırvatistan	4,2	-	-	77	19	1	3	0 b	0 b	18	12
Makedonya	4,1	29	99	84	24	-	-	-	-	22	12
Slovenya	12,8	75	100	-	61	0 b	0b	0 b	0 b	14	14
Yugoslavya FC	5,1	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-
Arnavutluk	-	43	107	78	15	8	22	1	3	22	11
Bulgaristan	3,4	68	103	94	41	1	2	0 b	0 b	18	13
Romanya	3,5	73	99	82	27	1	3	0 b	0 b	20	12
Türkiye	3,5	-	101	58	15	6	23	1	6	-	-
Yunanistan	3,8	72	99	98	-	1	4	0 b	0 b	13	15
Beyaz Rusya	6,0	86	109	84	56	0 b	0 b	0 b	0 b	17	12
Honduras	4,0	21	106	-	15	25	24	16	13	34	-
Namibya	8,1	21	112	62	6	17	18	10	6	32	12
Paraguay	5,0	83	111	60	-	5	8	3	3	20	10

Not: 0 b= 0.5'den az.

Kaynak: DB. WDI'2003, s.72-74,88-90.

Bütün ülkeler geçiş dönemi sırasında GSYİH düşüşüne şahit olmuşlardır. Her öğrenci için eğitim kaynaklarında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2000 yılında, kamu eğitim harcamalarının GSYİH içinde en fazla paya sahip ülke Slovenya'dır. Buna karşın eski Yugoslavya ülkeleri arasında Makedonya en düşük kamu eğitim harcamasına sahiptir. Bu ülkelerin okul öncesi, ilköğretim, orta ve yüksek öğretim brüt kayıt oranlarına baktığımızda yine eski Yugoslavya ülkeleri arasında Slovenya'nın en yüksek yüzdeye sahip olduğunu görmekteyiz. Diğer ülkelerde bu oran öğretim derecesine göre farklılık göstermektedir. İlkokul kayıt oranı en fazla olan ülke Namibya görülürken, yüksek öğretimde en fazla yüzdeye sahip ülke Beyaz Rusya'dır.

Bölgedeki halkın eğitime talebi yüksektir. Eski Yugoslavya ülkelerinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı genelde aynıdır ve %0.5'ten az olduğu görülmektedir; Arnavutluk, Namibya, Honduras gibi ülkelerde ise bu oran daha fazladır. Yine 2000 yılı verilerine göre ilköğretimde öğretmenlere düşen en fazla öğrenci sayısı olan ülke Makedonya olurken, ardından Slovenya gelmektedir. Eski Yugoslavya ülkelerinde durum böyleyken aynı gelir düzeyine sahip diğer ülkelerden Honduras ve Namibya en yüksek orana sahip olan ülkelerdir. Eğitim yılına bakılacak olursa en uzun eğitim süresine sahip ülke Slovenya iken, en kısa eğitim süresinin ise Arnavutluk'ta olduğu görülmektedir.

İletişim ve Bilgi

Tablo 3.18.2. 2001, Sosyal Veriler – İletişim ve Bilgi

	İletişim 2001		Bilgi 2001				
	Telefon anahattı 1000 kişi başına	Cep telefonu 1000 kişi başına	Günlük gazete 1000 kişi başına 2000	Radyo 1000 kişi başına	TV seti 1000 kişi başına	Kişisel Bilgisayar 1000 kişi Başına	İnternet Bin kullanıcı
Bosna-Hersek	111	57	152	243	111	..	45
Hırvatistan	365	377	114	340	293	85.9	250
Makedonya	263	109	21	205	282	..	70
Slovenya	401	760	169	405	367	275.7	600
Yugoslavya FC	229	187	107	297	282	23.4	600
Arnavutluk	50	88	35	260	123	7.6	10
Bulgaristan	359	191	116	543	453	44.3	605
Romanya	184	172	300	358	379	35.7	1,000
Türkiye	285	302	111	487	319	40.7	2,500
Yunanistan	529	751	23	478	519	81.2	1,400
Beyaz Rusya	279	13	152	199	342	-	422
Honduras	47	36	55	413	96	12.2	40
Namibya	66	56	19	141	38	36.4	45
Paraguay	51	204	43	182	218	14.2	60

Kaynak: DB.WDI 2003, s.294-296, 298-300.

2001 yılında, Slovenya'nın, iletişim ve bilgi içerikli sosyal veriler bakımından diğer eski Yugoslavya ve Balkan ülkelerine kıyasla üstünlüğü açıkça görülmektedir. 2001 yılında, eski Yugoslavya ülkelerinde bin kişi başına düşen en fazla telefon hattı

Slovenya'da (401) iken, en az hat Bosna-Hersek'te (111) kurulmuştur. Balkan ülkeleri geneline baktığımızda, bin kişi başına düşen en az hat Arnavutluk'ta (50), en çok hat ise yine Slovenya'da mevcuttur. Slovenya'nın diğer ülkelere üstünlüğü cep telefonunda da sürmektedir. 2001 yılında, bin kişi başına düşen cep telefonu sayısı Slovenya'da 760 iken, Bosna-Hersek bölgenin en az cep telefonu sayısına sahiptir. İlginçtir ki bölgede Slovenya'nın ardından bin kişi başına düşen en fazla cep telefonuna sahip ülke tam da bu ülkenin yarısına denk gelen Hırvatistan'dır (377).

2000 yılında, kişi başına en fazla günlük gazete düşen ülke Romanya'dır, bu ülkede bin kişi başına düşen gazete sayısı 300'dür. Bunu takiben, bin kişi başına düşen 169 ve 152 gazete sayısı ile Slovenya ve Bosna-Hersek gelmektedir. 2001 yılında 1 milyon internet kullanıcı sayısına ulaşan Romanya'da kişisel bilgisayara sahip kişilerin oranı diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Romanya'nın ardından, 600 bin civarında internet kullanıcısına sahip ülkeler; Bulgaristan, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ gelmektedir. Oysa, bin kişi başına düşen en fazla kişisel bilgisayara sahip ülke Slovenya'dır. Slovenya'da bu rakam 275.5 iken ardından gelen Hırvatistanda sadece 85.9'dur.

Bölgedeki sosyal göstergelerin özetini kapsayan bu bölüm sonucunda, Balkan ülkelerinin, aynı gelir düzeyine sahip diğer ülkelere göre daha iyi sosyal göstergelere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3.19. Tarımsal ve Şehir Nüfus

	Tarımsal Nüfus			Tarımsal Nüfusun	Toprak alanı bin km ²	Şehir Nüfusu	
			Yoğunluğu	Toplam nüfusun %'si			
	Toplamın %'si	Ort. Yıl.% büyüme	Km ² , Ekilebilir alana düşen kişi				
	1980	2001	1980-2001	2000	2000	1980	2001
Bosna-Hersek	64	57	-0.7	454	51	36	43
Hırvatistan	50	42	-1.1	127	56	50	58
Makedonya	47	41	-0.3	149	25	53	59
Slovenya	52	51	0.1	584	20	48	49
Yugoslavya FC	54	48	-0.1	...	..	46	52
Arnavutluk	66	57	0.1	313	27	34	43
Bulgaristan	39	33	-1.3	60	111	61	67
Romanya	51	45	-0.6	108	230	49	55

Kaynak: DB. WDİ 2003, s.120-122, 156-158.

1980-2001 yılı döneminde, Balkan ülkelerinde tarımsal nüfusun ortalama yıllık büyüme oranı, Slovenya ve Arnavutluk'taki %0.1 gibi mütevazı büyüme oranı dışında, genelde negatiftir. Tarımsal nüfusun en fazla gerilediği ülke Bulgaristan (%-1.3) olurken, ardından Hırvatistan (%-1.1) gelmektedir.

1980 yılında, eski Yugoslavya ülkeleri içinde Makedonya (%47) dışında tüm ülkelerde tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %50'nin üstünde olmakla beraber Bosna-Hersek'te %64 oranına ulaşmaktadır. Bu durum Arnavutluk (%39) dışındaki Balkan ülkeleri için de geçerlidir. 1980 yılına kıyasen, 2001 yılında toplam nüfus içindeki tarımsal nüfusun payı tüm Balkan ülkelerinde azalmıştır. Oysa aynı dönemde, toplam nüfus içindeki şehir nüfusun yüzdesi tüm ülkelerde artış göstermiştir. 2001 yılında en fazla tarımsal nüfusa sahip ülke %57 payla Bosna-Hersek ve Arnavutluk iken, en az paya Bulgaristan (%33) sahiptir. Toplam nüfusun şehirde yaşayan en fazla yüzdesi Bulgaristan'da (%67) görülürken, en az pay Bosna-Hersek ve Arnavutluk'a düşmektedir.

Özetle, Balkan ülkelerinin genelinde, nüfusun tarımsal alana kıyasla kentsel yaşama geçme yönünde bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir.

C. KAMU VE ÖZEL SEKTÖR AYIRIMINDA NİCEL BİR DEĞERLENDİRME

Piyasa ekonomisine geçiş kolay bir süreç değildir. Zor sosyal, siyasi ve ekonomik düzenlemeler gerektirmektedir. Bunlar, özelleştirme ve dış yatırımlar için uygun şartların yaratılması; fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların elenmesi; bütçe disiplininin uygulanması; ticaret ve piyasa liberalizasyonun artışıdır.²⁸

²⁸ DB. Economic Reform and Environmental Performance in Transition Economies. Washington, D.C. 1999, s.2.

1. Özelleştirme

Tablo 3.20. Özel Sektörün GSYİH İçinde Payı (% olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Bosna-Hersek							30,0		35,0	
Hırvatistan	10,0	25,2	34,9	41,2	44,9	45,0	50,0	55,0	60,0	60,0
Makedonya	14,0				27,2	34,4	38,2		55,0	55,0
Slovenya	11,0	15,7	19,5		30,0	45,0	45,0	50,0		55,0
Arnavutluk	5,0				50,0	60,0	75,0	85,0	75,0	
Bulgaristan	9,0		25,5	37,9	42,3	50,6	51,9	66,0	57,0	60,0
Romanya	16,4	23,6	26,4	34,8	38,9	45,0	52,0	58,0	60,0	60,0

Kaynak: DB. ECA Privatization and Restructuring Database. Eylül 1998, s. 6, 18, 20, 24, 46, 56, 66.;
DB. The Road to Stability, a.g.e, s.38.; DB. Ten Years Transition, s.39'dan derlenmiştir.

Özelleştirme, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte anahtar role sahiptir.²⁹ Bu doğrultuda da, geçiş ekonomilerinin tümünde görülen en önemli dönüşüm, kaynakların özel ellere geçmesi olmuştur. 1999 yılında, 1990 yılındaki çok düşük paylara kıyasla, birçok ülkede GSYİH'nın yarısından fazlası özel sektör tarafından üretilmiştir.³⁰ Yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi, Eski Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinde, özel sektörün GSYİH içinde payının yıllar itibariyle arttığı ve kamudan, özel sektöre doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşümde, bölge ülkelerinde, özelleştirme yoluyla çekilen doğrudan dış yatırımlar üretimin iyileşmesinde en önemli etken olmuştur. Bu aynı zamanda piyasa ekonomisine geçişin de işareti olmuştur.

Tablo 3.21. Özelleştirme

		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Bosna-Hersek	ÖTİS	0			0	0	0	0
Hırvatistan	ÖSY	10,5	12,1	12,8	10,1	9,9	8,8	
	ÖTİS (%50-100)'her yıl	0	0	0	2.066	221	137	2.424
Makedonya	ÖSY	7,9	12,8	10,7	6,6	7,5	8,2	
	ÖTİS kumulatif	0	0	0	163	604	914	1132
Slovenya	ÖSY		16,0	5,3	5,4	5,7	5,9	
	ÖTİS				112	324	416	
Arnavutluk	ÖSY	0	1,2	3,7	9,3	12,8	16,0	8,1
	ÖTİS			9,166	2,775	2,316		
Bulgaristan	ÖSY kumulatif		13,8	10,5	11,7	13,0		
	ÖTİS			120	483	1,558	2,822	4,115
Romanya	ÖSY	9,1	16,5	26,8	37,1	39,6	40,1	40,2
	ÖTİS her yıl			264	594	620	1,247	1,304

Not: ÖTİS- Özelleştirilen Toplam İşletme Sayısı, ÖSY- Özel Sektör Yatırımları (GSYİH'nın %'si olarak)

Kaynak: DB. ECA.. a.g.e, s. 6, 18, 20, 24, 46, 56, 66'dan derlenmiştir.

²⁹ Dünya Bankası. Transition The First Ten Years. Washington, D.C. 2002, 71-87.

³⁰ DB. Transition The First Ten Years. Washington, D.C. 2002, s.71-87.

1990'ların ilk döneminde, Balkan ülkelerinin geneline baktığımızda, özelleştirmede önemli bir yol alındıysa da halen yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca bölgede, 1997 yılında, 1990'a kıyasla özelleştirilen işletme sayısında önemli bir artış sağlanırken, özel sektör yatırımlarının GSYİH içindeki paylarında önemli bir değişiklik görülmemektedir.

Özelleştirme metodu

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde özelleştirmede başlıca üç yol izlenmiştir. Bunlar, kamu kuruluşlarının varsa eski sahiplerine ve ya mirasçılara devri; doğrudan satış ve kamu kuruluşlarının hisselerinin vatandaşlara bedelsiz taksimine dayanan voucher (çek) yöntemidir. Geçiş ekonomilerinde genel özelleştirme yapısına baktığımızda, kamu varlıklarını satın almayla ilgilenen çok az yerel sahiplerin olduğu ve yabancılara satılmasının da siyasi olarak çok zor olduğu görülmektedir. Diğer faktörler ise, ülke büyüklüğü, coğrafya, siyasi tereddüt, eşit olmayan yasal çerçeve ve zayıf kurumsal kapasiteyi içermesidir.³¹ Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya –büyük ticari işletmelerini özelleştirmeye devam etmektedir- stratejik yatırımcıları çekebilmek için açık ve rekabetçi case-by-case modelini uygulamışlardır. Sırbistan ve Karadağ, günümüzde orta büyüklükteki işletmeleri rekabetçi-açık artırma ile özelleştirirken, büyük işletmelerin özelleştirmesine case-by-case yöntemi ile başlanacaktır.

Bosna-Hersek'te özelleştirme sorumluluğu Birim (BH Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti)'lerin hükümetlerinde olmaktadır. Bosna ve Hersek Federasyonu'nda, öncelik özel ya da tüzel kişilerce sahiplenilmeyen büyük sermayeli işletmelere, bankalara ve sosyal mülkiyet altında kalacak yerlere (otel, oda vd.) verilmiştir. Büyük ölçekteki özelleştirme, hisselerin satışı ya da ihale ile gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise özelleştirme, müzayede (açıkartırma) ya da ihale ile gerçekleştirilmeye devam etmektedir.³² Bosna-Hersek'in iki Birim'inden biri olan Sırp Cumhuriyeti'nde ise özelleştirme metodu, hükümet programı kurallarınca belirlenmiştir. Buna göre, 150.000

³¹ DB. Transition The First Ten Years, s.72.

³² Southeast Europe, 2003.a.g, interne sayfası.

€ veya daha fazla kamu sermayesi değerine sahip büyük işletmelerin hisseleri şu formüle göre dağıtılmaktadır: %55'i SC vatandaşlarına senet dağıtımı, %5'i Tazminat fonuna, %10'u emeklilik fonuna ve %30'u nakit olarak.³³

1990'ların ilk yarısında Hırvatistan'da özelleştirme metodu, genellikle işletmelerin işçilerine iç satışını öngörmektedir. Ancak, ülkede, 1997 yılında Orta Avrupa ülkelerinin modeli olan kupon ile özelleştirme programına başlama kararı alınmıştır. Makedonya hükümetinin uygulaması ise işletmelerin genellikle doğrudan satışını öngörmekteydi.³⁴ Bunun yanında, günümüzde işletmelerin menkul kıymetler borsasında kotasyonuna da başvurulmaktadır. Slovenya'da ise, işletmelerin doğrudan satışını, hisselerin işçiler tarafından satın alınması ya da hisse transferlerini kabul eden, karışık özelleştirme yaklaşımları uygulanmıştır.³⁵ Ayrıca, Sloven programı birçok sübvansiyonlarla birlikte çoğunluk hisselerini, kamu mülkiyetindeki kurumsal yatırımcılara (emeklilik fonu ve kalkınma fonu) ve işçilere dağıtmıştır. Bunun yanında, eski sosyal mülkiyet altındaki stratejik işletmelerin çok azı yatırımcıların eline geçmiştir.³⁶ 1990'ların ilk döneminde, Sırbistan ve Karadağ'da özelleştirme Ante Markoviç'in 1989 yılında başlatmış olduğu özelleştirme programı çerçevesinde yürütülmüştür. Ülkede, yabancı yatırım kısıtlamalarını getiren 1998 yaptırımları sonrasında, 2002 yılının başında iktidar değişikliğinin gerçekleşmesiyle, özelleştirme sürecine yerli-yabancı ayrımı yapılmadan ihale ve açık artırma metodu ile devam edilmiştir.

Aşağıda, eski Yugoslavya ülkelerinin ayrı ayrı özelleştirme süreçlerini incelemenden önce, Orta ve Büyük Ölçekteki İşletmelerin öncelik sırasına göre özelleştirme yöntemlerini görebiliriz:³⁷

³³ Southeast Europe, 2003.a.g. internet sayfası..

³⁴ Bartlett, Will. a.g.e., s.151-171.

³⁵ Bartlett, Will. a.g.e., s. 151- 171.

³⁶ DB. Transition The First Ten Years, s.71-87.

³⁷ DB. Transition The First Ten Years, s.75.

<u>Ülke</u>	<u>Doğrudan Satış</u>	<u>Senet-makbuz</u>	<u>İşçi-vönetimi Satın Alımı</u>
Bosna ve Hersek	İkincil	Birincil	n.a.
Hırvatistan	n.a.	İkincil	Birincil
Makedonya	İkincil	n.a.	Birincil
Slovenya	n.a.	İkincil	Birincil
Yugoslavya FC	-	-	-
Arnavutluk	n.a.	İkincil	Birincil
Bulgaristan	Birincil	İkincil	n.a.
Romanya	İkincil	n.a.	Birincil

Özelleştirme Süreci

Bosna-Hersek'te özelleştirme sorumluluğu Birim (BH Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti)'lerin hükümetlerinde olmaktadır. Bununla beraber rekabet düzeyi birimlerin ortak bir özelleştirme kanunu geliştirmelerini de mecbur kılmaktadır. Bosna-Hersek Federasyonu'nda, büyük ölçekteki özelleştirme, hisselerin satışı ya da ihale ile gerçekleştirilmiştir. Küçük ölçekteki özelleştirme ise, 1999 yılı Mayıs ayında başlamıştır ve 50'den az işçi çalıştıran ve 250,000 €'dan az aktif değere sahip işletmeleri kapsamaktadır. Özelleştirme müzayede (açıkartırma) ya da ihale ile gerçekleştirilmeye devam etmektedir.³⁸ Özelleştirme Kanunu'nun, 1998 Haziran ayında geçtiği Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska)'nde, işletmeler ve bankaların özelleştirme süreci, yerli ve yabancı bireyler ve ya tüzel kişiler farkı gözetilmeksizin potansiyel yatırımcılara eşit koşullar içermesi öngörülmüştür.

Hırvatistan'da, Nisan 1991'de ve daha sonra Kasım 1992'de Hırvat Özelleştirme Fonu'nda birleştirilecek Özelleştirme Fonu ve Özelleştirme Ajansı gibi iki birimin kurulmasıyla birlikte özelleştirme süreci başlamıştır. Ayrıca Hırvatistan, Yugoslavya cumhuriyetleri arasında, kendi özelleştirme kanununu uygulayan ilk cumhuriyettir. Makedonya'da, özelleştirme 1989 yılında başlatılmış olup, Haziran 1993 yılında kabul edilen bir kanun doğrultusunda çeşitli yöntemler ile kamu kuruluşlarının özelleştirilmesine devam edilmiştir. Günümüzde zararlı şirketlerin satılmasını ve özelleştirmeye menkul kıymetler borsası aracılığıyla gidilmesini öngören birçok kanun

³⁸ Southeast Europe, 2003.a.g, interne sayfası.

değişikliğini de gidilmiştir. Slovenya'da, Özelleştirme Kanunu Kasım 1992'de geçmiş fakat ilk kararname Mart 1993'e kadar çıkarılamamıştır. Mayıs 2004'te, AB'ne tam üye olacak olan Slovenya, AB standartları çerçevesinde özelleştirme yöntemlerinin daha açık ve şeffaf yapılmasını, ayrıca Birlik kanunları ile uyumunu içeren kanunları uygulamaya koymaktadır.

Eski Yugoslavya'da özelleştirme süreci 1989 yılında çıkarılan Federal Özelleştirme yasasıyla başlamıştır. 1991 yılında Sırbistan daha sınırlayıcı bir yasayı kabul etmesine rağmen çoğu firma özelleştirmeye dahil olmamıştır.³⁹ Kanun'daki düzeltmeler çeşitli nedenlerle 1994 yılında iptal edilmiştir. Sırbistan, 31 Ekim 1997'de yeni bir özelleştirme yasası çıkararak 5000'e yakın kamu işletmesinin satılmasını planlamıştır.⁴⁰ 2002 yılındaki iktidar değişikliği ile de daha şeffaf bir özelleştirme süreci yaşanmaya başlanmıştır. 2002 yılının ilk 10 ayında özelleştirmeden toplam 270 milyon € gerçekleştirilirken bu aynı zamanda program hedefinin 130 milyon € üzerindedir. Özelleştirme Bakanlığı, ilerideki 3 yıl içerisinde ihalesini açmayı planladığı 150 civarındaki şirketin dışında çoğu kamu sahipliğindeki 74 şirketin, yatırımları çekebilmek için 2003 yılının sonuna kadar ihaleye açılmasını planlamaktadır. Karadağ'da ise, toplu özelleştirme için Şubat 1999'da Menkul Kıymetler Borsası İkincil işlemler masa üstü piyasası kurulmuştur. Ancak, hemen akabinde patlak veren savaş, çalışmaları durdurmuştur. Buna rağmen Karadağ Nisan 2000'de kamu sanayi işletmelerinin çoğunu satmayı hedefleyen bir özelleştirme planını onaylamıştır. 300 işletmeyi kapsayan Plan'ın uygulanmasıyla, 19'u uluslararası ihalelerde, 242'si toplu özelleştirme kapsamında özelleştirilmiştir. Bunun yanında, diğer 31'i özelleştirmeye hazırlanırken, iflas halindeki 33 firmanın ise halka açık artırma yolu ile satılması öngörülmektedir. 2002 yılında, en önemli başarı Ekim ayında -daha önce devletin özelleştirilmesine izin vermediği- Yugopetrol'un, Yunan şirketine 65 milyon € nakit ve 35 milyon € yatırım anlaşması karşılığında satışdır.⁴¹

³⁹ Kostadin Pušara. Foreign Investment as a Means of Privatization. Review of International Affairs, s.30-32.

⁴⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Miroljub Hadžić. Rethinking Privatization in Serbia, a.g.e, s.6-23.

⁴¹ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.43.

Makedonya'da büyük firmaları devralabilecek ve geliştirebilecek yeterli sayıda yerli yatırımcı olmadığından, özelleştirmede yabancı alıcıların yer almasını gerektirmiştir. Özelleştirme kapsamına yaklaşık 1600 firma dahil edilmiş olup, 30 Ekim 1998 tarihi itibarıyla 1311 şirket özelleştirilmiştir. Ancak özelleştirme esas olarak Makedonya vatandaşlarına ve genellikle çalışanlara yapılmış ve bu nedenle de nakit girişinin oldukça düşük kaldığı ifade edilmiştir.⁴² Makedonya'da, 31 Mart 2001 tarihinde, 226311 çalışana sahip 1628 firma tamamen özel mülkiyete dönüştürülmüş ve 12586 çalışana sahip 118 tanesi de çeşitli oranlarda özelleştirilmiştir. Yunan yatırımcıların stratejik önemdeki özelleştirmeleri kazanması dikkat çekicidir.⁴³ Çok uluslu kuruluşlar, bir önceki iktidarın son yılında yaptığı özelleştirme sürecinin şeffaflığını eleştirmişlerdir.⁴⁴ Son yıllardaki en büyük özelleştirme geliri, Aralık 2001 tarihinde en çok kar eden devlet telekomünikasyon şirketi Makedonski Telekomunikacii'nin %51'inin 343 milyon Euro karşılığında Macar telekom firması Matav'a satılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ülkede, 2001 güvenlik krizinden sonra, Özelleştirme Programına giren küçük ve orta işletmelerin %95'i özelleştirilmiştir. Buna karşın, zarar eden işletmeler sorun olmaya devam etmektedir. 2000 yılında, hükümet 40 şirketin iyileştirilmesi, özelleştirilmesi veya tasviyesini öngören Hareket Planı'nı uygulamaya koymuştur.

Slovenya'da, 1997 Haziran ayı itibarıyla özelleştirilmesi belirlenen toplam kamu kuruluşu sayısı 1569'dur. Bunlardan 1051 adedi nihai onayı alarak resmen yeni sahiplerine devredilmiştir. Özelleştirilen firmaların 2/3 gibi sayıca büyük, ancak değer açısından özel sektör içindeki payı %16 ile sınırlı olan bir bölümü firma çalışanları tarafından satın alınmıştır. Büyük ölçekli firmaların ise büyük bölümü firma harici yatırımcılar tarafından alınmıştır. "İç Özelleşmiş" işletmelerin, büyümeye çok az katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Özelleştirilen kuruluşların özelleştirme sonrası performanslarının beklenen düzeyde olmaması şaşırtıcı bir gelişme olarak

⁴² Balkan Trade Bulletin. *Privatization Process*. BCTP, No:4, Yıl: 2000, s.47.

⁴³ Yunan yatırımları; Okta-Skopje (Hellenic Petroleum), Pivara-Skopje (Balkanbrew Holding Ltd), Stopanska Banka (Yunanistan Ulusal Bankası %65 payla), Zito Luks (Elbisko SA), vd.

⁴⁴ T. Somuncuoğlu. *Makedonya*, a.g.e, s.5, 9.

değerlendirilmektedir.⁴⁵ Ülkede, kamu mülkiyetindeki şirketlerin özelleştirilmesi Kasım 1998 yılında tamamlanmıştır. Bununla beraber, kamu şirketleri ve özelleştirilmemiş firmalar toplam aktiflerin %40'ını tutmaya devam etmektedir.

Hırvatistan'da, Haziran 1997'ye kadar 2549 devlet işletmesi tamamen veya kısmen özelleştirilmiştir. Bu işletmelerden 1126'sının tamamen özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. 1997 yılı itibariyle özelleştirmede yabancı yatırımların değeri 460.37 milyon Marka ulaşmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise, yabancı doğrudan yatırımlar 1 milyar dolara yükselmiştir. EBRD, 2001 yılında, Hırvatistan'da özel sektörün GSYİH'daki payının, daha önceki iki yıl gibi %60 olduğu tahminini yürütmektedir. Hırvatistan Özelleştirme Fonu (HFP)'nce yönetilen küçük ölçekteki özelleştirme ilk plan hedeflerinin gerisinde ise de tedricen ilerlemektedir.

Özetle, özelleştirme, önemli kamu kaynaklarını donatmakta ve aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların ve güçlü paraların akışını sağlamaktadır. EBRD, 2001 yılında özel sektörün GSYİH'daki payının, daha önceki iki yıl gibi %60 olduğu tahminini yürüttüğü Hırvatistan'da, 1999 yılındaki özelleştirmeden GSYİH'nın %5'i kadar gelir sağlamıştır ve kamu borçlarının büyük payları finanse edilmiştir ancak bu 2002 yılında düşmeye başlamış ve 2003 yılında GSYİH'nın %2'si altına düşmesi beklenilmektedir. Makedonya'da, 2001 yılı Ocak ayındaki telekom operatörünün yabancı yatırımcılara satılması önemli bir yer tutmakta çünkü sadece bu satıştan GSYİH'nın %9.5'i kadar bir gelir sağlanmıştır.⁴⁶ Ülkede, 2001 yılındaki etnik çatışmaların yaşanması özelleştirmeyi olumsuz yönde etkilemişse de, 2002 yılındaki yeni hükümetin işbaşına gelmesi ve 2003 yılının sonuna kadar büyük ölçekli özelleştirmelerin tamamlanması gerekliliğinin açıklanması ile özelleştirmeye yeni bir ivme kazandırma düşünülmektedir. Sırbistan'da, 2002 yılında özelleştirme, planlanan düzeyin önemli derecede üstünde gerçekleşmiştir. Bosna ve Hersek'te, reformların hızındaki eksiklik ve yabancı yatırımcıların satış prosedürleri hızı büyük işletmelerin özelleştirmesini yavaşlatmıştır.

⁴⁵ İTO. Slovenya Ülke Etüdü. Yayın No:1998-22, s.27.

⁴⁶ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.13.

Günümüzde, yaklaşık tüm sektörlerin özelleştirmeye açık olduğu Balkan ülkelerinde, özelleştirilen sektörlerin başında imalat ve hizmetler sektörü gelmektedir. Bölgede, özel yatırımların çoğu bölgenin yetersiz olduğu altyapı yatırımlarına yönelmiş ve bunda da en büyük payı iletişim ve bilgi ağını sunan telekomünikasyon yatırımları almıştır. Ayrıca bankacılık sektörü, petrol rafinerileri, maden ocakları, tekstil ve diğer alanlar özelleştirmeden en büyük payı almaktadırlar. Özetle, eski Yugoslavya ülkelerinde, tasarlanan özelleştirme programlarının öngördüğü hedeflere tamamıyla ulaşamadıysa da kamu sahipliğindeki mülkiyetin önemli bir bölümünün piyasa ekonomisinin gerekliliği olan özel mülkiyete dönüştüğü görülmektedir.

Bankacılık Sektörü

İşçi özyönetimine dayanan eski sosyalist Yugoslavya sisteminde, bankaların sahipliği sosyal mülkiyetli işletmelerde bulunmuştur. Bunların öncelikli görevi, finansal kaynakların ucuz finans sahibi firma yatırım projelerine akışını sağlamaktır. Eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC)'nde, 1960'ların başından sonra iki-kademeli bankacılık sistemi mevcuttu. Önceki detaylı sosyalist Yugoslavya bankacılık yasal fonu, 1977 yılında kabul edilen Kredi ve Bankacılık Sisteminin Esasları Kanunu ile yıkılmıştır. Görüldüğü gibi, eski işçi özyönetim sistemi altında, bankalar sadece sosyal mülkiyetli işletmelerin mülkiyetinde bulunabilmekteydi. 1985 yılına gelindiğinde, YSFC genelinde 170 civarında banka mevcuttur. 1989 yılında ise daha fazla piyasa-yönlü olan yeni Bankalar ve Diğer Finansal Organizasyonlar Kanunu'nun kabul edilmesi, Yugoslavya'da banka birleşmelerine ihtiyaç göstermiştir. Böylece, "Eski" bankalar, anonim şirketler olarak kurulan "Yeni" bankalara dönüşmüştür. Ayrıca, bu dönüşüm ile yeni bankalara özel mülkiyet imkanı da açılmıştır.

Yugoslavya'nın, 1990'ların başında dağılmasıyla oluşan yeni ülkeler bağımsızlıklarının ilk yıllarında özelleştirmeyi öngören ve daha fazla yabancı yatırıma imkân veren kendi Bankacılık kanunlarını kabul etmişlerdir. Günümüzde, Ulusal Banka'ların denetimi ve gözetimi altında bulunan bankacılık sistemlerine baktığımızda

kamu mülkiyetinden, özel mülkiyetli bankalara doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Aynı zamanda, bu ülkelerde bankacılık sisteminin en büyük bölümü yabancı bankaların elinde bulunmaktadır. Örneğin, Makedonya bankacılığindeki yabancı sermaye, toplam bankacılık sermayesinin %40.3'ünü oluşturmaktadır. Yabancı sermaye, %0.2 ila %100 arasında katılım ile 17 bankada bulunmaktadır. 17 bankadan 8'i ise yabancı hissedarların üstün sahipliğinde bulunmaktadır. 2002 yılının ilk yarısına göre, 8 bankanın %100 özelleştirildiği Makedonya bankacılık sisteminin özelleştirme derecesi %86.1 bunun yanısıra gelişmeyi desteklemek için tamamen devlet mülkiyetinde olan Makedonya Bankası'nı da ele alınca %90.3'tür.

Tablo 3.22 Makedonya Bankacılık Sektörünün Yapısı

Sahiplik türü	Banka sayısı	Toplam Sermaye içinde payı (%)	Toplam Aktif içinde payı (%)
Yerel özel hissedarlar sahipliğindeki bankalar	12	52,2	50,7
Devlet sahibi bankalar	1	4,7	1,7
Yabancı hissedarlar sahipliğindeki bankalar	8	43,5	47,6

Kaynak: Banki. *Stranskiot Kapital ya Nametna Konkurenciyata*. Kapital. 28 Kasım 2002, s.17.

Bankacılık sektöründe yabancı yatırımlar 2000 yılında Yunanistan Ulusal Bankası'nın (NBG) en büyük Makedonya bankası Stopanska Banka'yı 46.2 milyon dolara satın almasıyla gelmeye başlamıştır. 2000 yılı içerisinde Makedonya'daki bankalara yatırılan yabancı sermaye 100 milyon euro civarındadır. Bu yatırımlar sonucunda yabancı sermayenin Makedonya bankacılık sistemindeki payı 1999'daki %19.3'ten 2000 yılında %40.8'e yükselmiştir.

Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Hırvatistan'daki bankacılık sisteminin de en büyük bölümü yabancı bankaların elinde bulunmaktadır. Örneğin, Hırvat bankalarının %90'ından fazlası yabancı bankaların elinde bulunmaktadır.

Tablo 3.23 Sırbistan ve Karadağ Bankacılık Sisteminin Yapısı

	Banka Sayısı (thereof yabancı sahipli, yıl sonu)	Kamu sahipli aktiflerin hissesi/ sosyal mülkiyetli bankalar %
1994	..	94
1995	..	95
1996	107	92
1997	..	90
1998	..	90
1999	..	89
2000	81 (1)	91
2001	53 (8)	66
2002	..	..

Kaynak: Avusturya Ulusal Bankası. Focus on Transition, I-2003. Viyana 2003, s.196.

Sırbistan ve Karadağ bankacılık sisteminde, Hırvatistan'daki kadar olmasa da kamu sahipliğinden özel sahipliğe doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. 2000'li yılların başında iktidar değişikliği ile birlikte Sırbistan ve Karadağ'da, banka sayılarında önemli bir azalma yaşanırken, özel mülkiyetli bankaların sayısında ise bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3.24 2001 yıl sonu, Sırbistan ve Karadağ Bankalarının Mülki Yapısı

	Toplam Bilanço % olarak payı	Sermaye % olarak payı
Kamu sahibi bankalar	3,8	5,8
Sosyal mülkiyetli bankalar	61,7	26,1
Özel sahipli bankalar	34,5	68,1
Thereof yabancı sahipli	13,2	15,7
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Avusturya Ulusal Bankası. Focus on Transition, I-2003. Viyana 2003, s.200.

2001 yılı itibariyle, Sırbistan ve Karadağ'da, yabancı yatırımlı bankaların sermaye payı çok fazla olmamakla beraber özel sahipli bankaların %68 gibi yüksek bir sermaye payına sahip olduğu görülmektedir. Eski Yugoslavya ülkelerinde, bankacılık sektörü reformları daima öncelikli bir durumda olmuştur. Bankaların özelleştirme süreci, yerli ve yabancı bireyler veya tüzel kişiler farkı gözetilmeksizin potansiyel yatırımcılara eşit koşullar içermektedir. Hırvatistan ve Makedonya bankacılık sektöründeki özelleştirmeyi pratikte tamamlamıştır. BH Federasyonu'nda büyük bankaların özelleştirilmesi tamamlanırken, Sırbistan ve Karadağ'da bankacılık sektörünün düzenlenmesi, temizlenmesi ve sıkılaştırılmış bankacılık denetiminde önemli gelişme sağlandığı

görülmektedir.⁴⁷ Slovenya'da 1992'de başlayan özelleştirme çalışmaları çerçevesinde ilk dalga olarak adlandırılan bölüm ve bankaların da dahil edildiği ikinci dalga ile özelleştirme büyük ölçüde tamamlanmıştır. Slovenya hükümetinin, bankacılık ve sigorta sektörlerini özelleştirmede yavaş kaldığı görülmektedir. Bu durumda, yoğun bürokrasi ve Sloven piyasasının küçüklüğünden dolayı doğrudan yabancı yatırımların da mütevazı düzeyde kaldığı görülmektedir.

Özetle, Yugoslavya ülkeleri bankacılık sisteminlerinin en büyük bölümü yabancı bankaların elinde bulunmaktadır. Böylece, günümüzde kamu mülkiyetli bankaların, anonim şirketler olarak kurulan özel mülkiyetli yeni bankalara dönüştüğü görülmektedir.

Doğrudan Yabancı Yatırım

Eski Yugoslavya ülkeleri ve Balkanlarda geçiş dönemi boyunca çekilebilen doğrudan dış yatırımlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.25. Toplam Doğrudan Yabancı Yatırım, milyon \$

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bosna-Hersek*			0	39,563	55,750	154,067	147,214
Hırvatistan	238	352	864	1,406	2,349	3,839	4,764
Makedonya	24	33	45	60	178	210	386
Slovenya	1,326	1,763	1,998	2,207	2,766	2,657	2,809
Bulgaristan	247	337	446	951	1,488	2,307	3,309
Romanya	552	971	1,234	2,449	4,480	5,521	6,519

* Veriler '000 dolar'dır ve BH, Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Kaynak: Kapital.Stranski Investicii vo Makedonija.24 Temmuz 2003,s.8.

Balkanlarda, zayıf büyüme ve verimlilik performansının nedeni yatırım eşitsizliği ve azlığıdır. Yatırım düzeyi son yıllarda artmışsa da hala yeterli düzeyde değildir. Ciddi dış yatırımcılar için en büyük engel bu bölgelerdeki siyasi istikrarsızlık, güvensizlik gibi unsurların mevcudiyeti, hukuk ve adliye sisteminin yavaşlığı, yönetimin yolsuzluklara sürüklenmesi ve bürokrasileştirilmesi, işletme kurulmasına ilişkin uzun prosedürlerin gerekliliği, bölgenin global ticaret ve dünya tanıtımındaki yetersizliğidir. Slovenya

⁴⁷ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.4.

dışında diğer ülkelerde çok yaygın olan rüşvetin, yatırım ve büyümeyi azalttığı görüşü mevcuttur. Rüşvet aynı zamanda piyasaların gelişmesini de önlemektedir. İşlem maliyetleri, risk ve kredibilite sorunu ve genelde rüşvet sistemi bölgede yatırımcıların ilgisini azaltmaktadır.

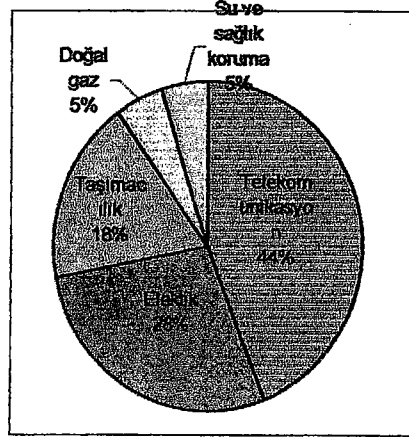
Geçiş döneminin başlarında yabancı yatırımları çekmede, Balkan ülkelerine kıyasen daha ilerde görünen Slovenya, Çek ve Slovakya ile birlikte doğrudan dış yatırımlara başlangıçta ayrı bir imkan vermiyordu. 1990'ların sonlarına doğru gerekli kanunları yürürlüğe koydular. Bildiğimiz gibi Polonya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti hükümetleri, dış yatırımcılara 10 yıl süre ile vergi muafiyeti, ücretsiz emlak verme ve her yeni işyerinin açılışı için ödeme gibi kanunlar yürürlüğe koyarak dış yatırımcılara ülkelere gelme imkânını sağlamışlardır. Bölgede, dış yatırımcılar için vergi özgürlüğü en çok kullanılan yöntemler arasındadır fakat onların ilgisini en çok yavaşlatan tedbir olmuştur. Ayrıca, Makedonya'daki %15'lik gelir vergisi bölge genelinde en düşük vergi olarak gösterilirken bu ülkenin önemli dış yatırımları elde etmede pek başarılı olduğu söylenemez.⁴⁸

Bölgede, döviz kurunun büyük istikrarı ve enflasyonun önemli düşüşü, yatırımcıların güvenini artırmıştır. Son dönemde, genel ekonomik şartların iyileşmesi ile birlikte bölgede uluslararası yatırımcıların yatırımları da artmıştır. 2001 yılında, batı Balkan ülkelerinde yapılan doğrudan dış yatırımların GSYİH'daki yüzde payları ülkeler itibariyle şöyledir; Bosna-Hersek (2.9), Hırvatistan (6.5), Makedonya (13.2), Sırbistan-Karadağ (1.5) olurken Batı Balkanlar ortalaması (%5.3), ODAÜ ortalaması (%4.4) olarak gerçekleşmiştir.

1990- 2001 döneminde, kalkınmakta olan ülkelerde özel iştirakli altyapı yatırımlarına baktığımızda %44 gibi en fazla payla telekomünikasyon yatırımları ilk sırayı almakta, ardından da %28 payla elektrik yatırımları gelmektedir.

⁴⁸ Kapital. Stranski Investicii vo Makedonija. 24 Temmuz 2003, s.9-11. Ayrıca bkz. www.kapital.com.mk

Şekil 3.6. 1990- 2001 yılı, Kalkınmakta Olan Ülkeler’de Özel İştirakli Altyapı Yatırımları,(%)

Kaynak: DB. WDI –2003, s.261.

Dünyada devam eden bu trende Balkan ülkeleri de katılmıştır. Bölgede, özel yatırımların çoğu bölgenin yetersiz olduğu altyapı yatırımlarına yönelmiş ve bunda da en büyük payı iletişim ve bilgi ağı sunan telekomünikasyon yatırımları almıştır. Bölge telekomünikasyon şirketlerine, yabancı ünlü firmaların da yer aldığı veya ilgi gösterdiğini belirtmeliyiz. 1996-2001 döneminde, telekomünikasyon sektöründe en fazla özel yatırım çeken ülke 2,326.30 milyon \$ ile Romanya olmuştur. Ardından, 1,929.50 milyon \$ ile Sırbistan ve Karadağ ve 1,425.50 milyon \$ ile Hırvatistan gelmektedir. Makedonya’da ise bu sektörde sadece 607.3 milyon \$’lık yatırım gerçekleşmiştir.

Gelecek birkaç yıl içinde, yabancı sermayenin giriş miktarının hayli artacağı düşünülmektedir. Geçici güçlüklerle rağmen -Makedonya’daki olaylar ve Sırbistan’da Zoran Cinciç’in suikasti gibi sorunlara rağmen- iyileşmiş ortamı ve özelleştirmenin hızlandırılması ile bölgenin dış yatırımcıların ilgisini çekeceği beklentisi yaygındır.

Günümüzde Balkan ülkeleri, 1990’ların başına kadar sosyalizmin etkisi altında kalan ekonomilerini kurtarma ve piyasa ve dünya ekonomisine uyumlaştırma nedeniyle devletin piyasadan “görünen el”ini çekip, yerini serbest piyasa ekonomisinin gerekliliği olan özel teşebbüse bırakma yolunu benimsemişlerdir. Bu nedenle özel sektörün teşvik edilmesi tercih edilmiştir. 2001 yılında, özel sektöre açılan yurtiçi kredilerin GSYİH’ya

oranı Hırvatistan ve Slovenya'da %40'lar düzeyine ulaşmıştır. Makedonya'da bu oran % 17.7 olarak gerçekleşirken, Arnavutluk'ta sadece %5.9 seviyesinde kalmıştır.

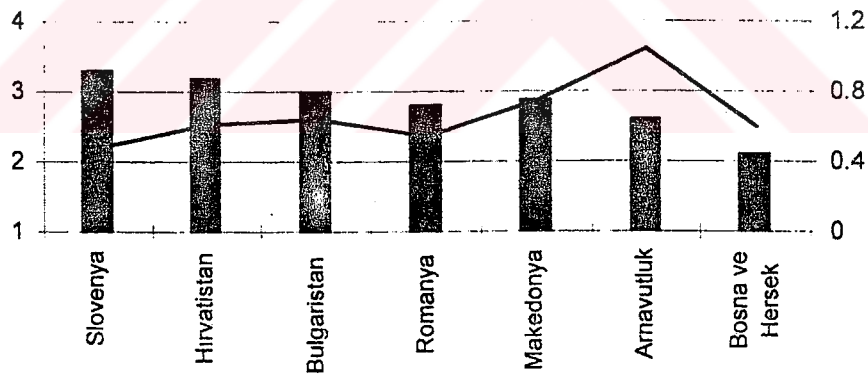
Tablo 3.26. Özel Sektör Kredileri

	Özel Sektöre açılan yurtiçi krediler GSYİH'nın %'si olarak 2001	Özel İştirakli Yatırım telekomünikasyon 1996-2001 (milyon \$)
Bosna-Hersek	..	..
Hırvatistan	41.5	1,425.50
Makedonya	17.7	607.3
Slovenya	40.0	..
Yugoslavya FC	..	1,929.50
Arnavutluk	5.9	165.2
Bulgaristan	14.3	396.4
Romanya	7.8	2,326.30

Kaynak: DB.WDI 2003, s.258-260.

b. Siyasi Sistemler ve Ekonomik Reformlar

Grafik 3.7. 2002 yılı, Siyasi Sistemler ve Ekonomik Reformların Sonuçları

Grafik Notu: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, her yıl, 1 (az veya hiç reform yok) ile 4.3 (tipik ileri sanayileşmiş ekonomilerin standardı) arasında değişen 8 farklı kategorideki piyasa yönlü reformların geçişteki yıllık kümülatif gelişmelerini ölçmektedir. Her çubuk, ülkenin, tüm sekiz kategorideki ortalamasını göstermektedir. Çizgi ise değişimi göstermektedir, herbiri her ülke için, geçiş göstergelerinin tüm sekiz reform kategorisinin dağılımını ölçmektedir.

Kaynak: DB.Transition The First Ten Years, s.104.

Komünizmden derin ayrılış ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte geçiş ekonomilerinde, siyasi sistem tercihleri, genel olarak reformlardan önce gelmiştir. Tüm

ekonomilerde, uzun dönemde ekonomik reform, ekonomik performans ve siyasi gelişme arasında güçlü bir etkileşim beklenilmektedir. Yine de, geçiş döneminin ilk aşamalarında siyasi tercihlerin ekonomik reformlardaki değişimin öncü gücü olduğu gözükmemektedir.⁴⁹ Rekabetçi demokrasi ile yönetilen Slovenya, merkezi siyasi rejimlere sahip Hırvatistan, Bulgaristan ve Romanya ile birlikte savaş-parçalanmış rejimlere sahip ülkelere Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'ın piyasa yönlü reformlarda aldıkları yol yukarıdaki grafikte gösterilmiştir. Dünya Bankası kriterlerine göre hazırlanan grafikte piyasa yönlü reformlarda Slovenya'nın diğer ülkelere göre en başta gittiği ve Bosna-Hersek'in tüm Balkan ülkeleri genelinde çok geride kaldığı açıkça görülmektedir.

Özetle, siyasi sistemler ekonomik reformların seçimini etkilemektedir. Ayrıca, geçiş dönemindeki reformların bazı olumsuz yanları da görülmüştür. Reform süreçlerindeki aksamalar rant kollama ve yolsuzluk fırsatı yaratmaktadır.

Devletin Etkisi

Batı Balkan ülkeleri, merkezi yönetim ekonomilerinin ve askeri çatışmaların mirasıyla yüzleşmiştir. Bu miras, çeşitli derecelerdeki, verimsiz kamu sektörü yönetimi, net olmayan bütçe hesap ve prosedürleri, önemli fiyat sübvansiyonları, kamu açıklarının monetizasyonudur. Göreli mali baskı ve genel kamu harcamalarının GSYİH'daki payları bölge içinde hayli değişmektedir. Geçen on yılda, birçok ülkede makroekonomik istikrarın kurulması için mali harcamalar artırılmıştır. Sosyal transfer harcamaları bir nevi bu mali ayarlamalardan doğmuştur. Bu da, düşük sağlık ve eğitim verilerinin ve emeklilerin düşük yaşam standardının bir nedenidir.⁵⁰ BH'te, kamu harcamaları GSYİH'nın %58.6'sına denk gelmeye devam etmektedir. Makedonya'da %36.8 gibi düşük düzeyde, GSYİH'daki kamu harcamaları payı mevcuttur. Sırbistan ve Karadağ ile

⁴⁹ DB. Transition The First Ten Years, s.105.

⁵⁰ DB. The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper. Washington, D.C., 2000.

Hırvatistan da aynı durumda olup GSYİH'daki kamu gelir ve harcamalarının payı ağırlıklıdır.⁵¹

2000 yılında, eski Yugoslavya ülkeleri arasında en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülke Sırbistan ve Karadağ (%49) olurken, en az özel sağlık harcaması ise Makedonya'da(%15.5) gerçekleşmiştir. Aynı yılda, Balkan ülkeleri genelinde kamu sağlık harcamalarının GSYİH'daki en fazla paya Hırvatistan (%8) sahip olurken, en az harcama payı Romanya (%1.9)'da gerçekleşmiştir. Elde edilen verilere göre Sırbistan ve Karadağ'da yapılan kamu eğitim harcamalarının GSYİH'daki payı %10.4'tür. Oysa bu rakam, Makedonya'da %4.1 ve Hırvatistan'da %4.2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.27. Özel-Kamu Harcamaları

	Özel Sağlık Harcamaları Toplam %, 2000	Kamu Sağlık Harcamaları GSYİH'nın %'si, 2000	Kamu Eğitim Harcamaları GSYİH'nın %'si, 2001
Bosna-Hersek	31.0	3.1	..
Hırvatistan	20.0	8.0	4.2
Makedonya	15.5	5.1	4.1
Slovenya	21.2	6.8	..
Yugoslavya FC	49.0	2.9	10.4
Arnavutluk	37.9	2.1	..
Bulgaristan	22.4	3.0	3.4
Romanya	36.2	1.9	3.5

Kaynak: DB.WDİ 2003, s.72-74.

Ayrıca, doğrudan fiyat sübvansiyonları genel olarak fiyatların liberalizasyonun büyük ölçüde tamamlanmasıyla ortadan kalkmıştır. Buna rağmen, bazı Batı Balkan ülkelerinde kamu işletmelerinin sübvansiyonu kamu harcamalarının önemli bileşimi olmaya devam etmektedir. 2002 yılında, Sırbistan ve Karadağ'daki sübvansiyonlar GSYİH'nın %4.3'ne eşit düzeydedir.⁵²

⁵¹ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.6.

⁵² Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.9.

Dış Ticarete Liberalizasyon

Ortalama tarife oranları Arnavutluk ve Bosna-Hersek'te en düşüktür. Kosova Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi (UNMİK -UN Mission in Kosovo) altındaki Kosova'da ithalata %10, Karadağ'da %15 gibi yüksek tarife oranları geçerlidir. Hırvatistan, DTÖ'ye girmekle Arnavutluk ve Bosna-Hersek tarife yapısından farklı olarak düşük ortalama tarifeye (%7) sahip yeni tarife programı uygulamaktadır. İlginçtir ki, Makedonya, bu üç ekonominin en küçüğü olarak %14.2 ile sanayi ve tarımda en yüksek ortalama koruma oranına sahiptir.⁵³ 2001 yılı verilerine göre, tüm ürünlerdeki basit tarife oranlarının Bosna Hersek (%7.6) dışında tüm Balkan ülkelerinde % 11'in üzerinde olduğu görülmektedir %18.1 ile en yüksek tarife oranı Romanya'da görülmektedir. Ağırlıklı tarife oranlarına baktığımızda Bosna-Hersek yine bölgede en düşük tarife oranına sahip olurken, en yüksek tarife duvarına Makedonya (%13.8) ve Romanya'da(%13.7) rastlanmaktadır.

Tüm bölge ülkelerini karşılaştırdığımızda, Bulgaristan dışında imalat ürünlerindeki tarife duvarları, birincil ürünlerdeki korumadan daha yüksektir. Aynı zamanda imalat ve birincil ürünlerdeki basit tarife oranları daha yüksek durumdadır. Tüm dünyada olduğu gibi bölgede de koruma duvarlarının azaltılması veya tamamen kaldırılmasına çalışılmaktadır. Öyle ki, 2000 yılının başlarında, AB, 5 ülkenin tüm ihracatının AB pazarlarında gümrüksüz ve kotasız ticarete imkan veren, tek ve genel Özerk Ticaret Tercihleri (ATP- Autonomous Trade Preference) programını geliştirmiştir.⁵⁴ Ayrıca, DTÖ anlaşmalarını kabul eden ülkelere de koruma engellerinin kaldırılması koşulu konulmuştur. Örneğin, Makedonya'nın 2003 yılında DTÖ'ne üyeliği sonrası ortalama gümrük vergilerinin %7.5- %8 olması beklenmektedir (şu anda %14'tür).⁵⁵ Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, birçok ekonomide tarifeler önemli gerçek veya potansiyel gelir kaynağıdır. Ayrıca, birçok ülke (Sırbistan ve Karadağ) başta tarımsal ürünler olmak

⁵³ C. Michalopoulos. a.g.e., s.12.

⁵⁴ Aynı zamanda, tüm ülkelere yine de üç temel tarımsal üründe; çocuk sığır, bazı sardalya ve şarap türleri ve tekstilde kota limiti mevcuttur.

⁵⁵ Makedonyada'ki çeşitli ürünlerin ortalama vergi oranları için bkz. Balkan Trade Bulletin. Accession of Macedonia to the WTO. B.C.T.P- Balkan Regional Center for Trade Promotion – İGEME, Ankara, No:8, Yıl: 2002, s.25.

üzere belirli sayıda ihracat kontrolleri uygulamaktadır. Bazı açılardan (Makedonya) yerel hammadde üreten yerel işlemcileri korumak için bazı ihracat kontrolleri düzenlenmiştir. Anlaşmalarla koruma oranlarının azaltılması veya kaldırılması öngörülmüşse de gerçekte bu oranların hala yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Tablo 3.28. 2001 yılı Tarife Engelleri -%

	Tüm Ürünler			Birincil Ürünler		İmalat Ürünleri	
	Basit tarife	Tarife oranlarının St.Sapması	Ağırlık tarife	Basit tarife	Ağırlık tarife	Basit tarife	Ağırlık tarife
Bosna-Hersek	7.6	4.4	6.6	6.6	5.7	7.5	6.9
Hırvatistan	12	7.4	9.8	9.8	6.1	11.7	11.1
Makedonya	15.9	11.6	13.8	13.8	16.4	14.9	12.4
Slovenya	11.4	7	9.9	9.9	7.4	11.1	10.4
Yugoslavya FC	..	..	..	..	..	..	..
Arnavutluk	11.8	6.9	11.8	11.8	10.8	11.3	12
Bulgaristan	13.8	11.3	10.9	10.9	11.8	12	10.8
Romanya	18.1	15.9	13.7	13.7	11.4	15.7	14.1

Kaynak: DB.WDI'2003.s.326-328. *simple mean tariff, weighted mean tariff

Tablo 3.29. Global Ekonomiyle Bütünleşme, GSYİH'nın %'si olarak

	Mal Ticareti		Brüt Özel Sermaye Akışı	Brüt Doğrudan Dış Yatırım
	1990	2001	2001	2001
Bosna-Hersek	..	81.6	..	..
Hırvatistan	89.3	62.7	32.1	8.2
Makedonya	103.8	81.7	42.0	13.0
Slovenya	102.4	103.1	15.6	3.8
Yugoslavya FC	..	62.1	..	..
Arnavutluk	29	39.4	11.5	5.0
Bulgaristan	48.9	91.1	16.6	5.2
Romanya	32.8	69.6	9.1	3

Kaynak: DB.WDI'2003, s.310-312.

Küreselleşme, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkması olarak ele alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası ticaret ve yatırımın önemi ortaya çıkmaktadır. 1990 ve 2001 yıllarındaki mal ticaretini değerlendirdiğimizde bunun GSYİH'daki payının önemli derecede olduğu görülmektedir. 2001 yılında, 1990 yılı düzeyinden daha az ticari açığa sahip ülkeler olarak Hırvatistan ve Makedonya öne çıkmaktadır. Slovenya'da ise pek önemli bir değişiklik görülmemiştir. 2001 yılında, en fazla ticari açık veren Balkan

ülkesi GSYİH'daki ticaret payı %103.1 olan Slovenya olurken, ardından %91.1 pay ile Bulgaristan gelmektedir. Ekonomisini uluslararası ticarete fazla aç-a-mayan ülke olarak 1990 yılında %29 ve 2001 yılında da %39.4 paya ancak çıkartabilen Arnavutluk'tur.

2001 yılında, Balkan ülkeleri genelinde, brüt doğrudan dış yatırımın GSYİH'daki payı gelişmiş ülkelere kıyasla çok önemli bir yer tutmamaktadır. Bölgede, GSYİH içinde en fazla doğrudan dış yatırım ve brüt özel sermaye akışı payına sahip ülke Makedonya'dır.

İnceleme konumuz olan ülke ekonomilerinde yapılan reformlar şunları içermelidir:

- Makroekonomik istikrar
- Fiyat ve ticaret liberalizasyonu
- Banka ve girişimcilerin katı bütçe uygulaması
- Özel sektör gelişimi için çevrenin uygun hale getirilmesi
- Vergi sisteminde reform ve kamu harcamaların düzenlenmesi
- Yasal ve hukuki reformlar
- Kamu sektörü kurumlarının reformu⁵⁶

Ekonomi dışında bölgede, genel olarak iyi yönetim, organize suç, rüşvet, sınır kontrolleri ve gümrükler sorunlu alanlar olmaya devam etmektedir. Demokratikleşme ve siyasi kurumların kurulmasına devam edilen bölgede, azınlık sorunları da istikrar sorunu olmaya devam etmektedir.

c. Ekonomik Özgürlük

Komünizmin çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan yeni ülkelerin geçiş ekonomilerinde devlet müdahalesinin yeri ve ekonomik özgürlük alanının genişliği hakkında resmi verilerin tümüne ulaşılamasa da uluslararası camiada saygın kişi ve kurumların araştırmalarına itibar edilmektedir. Bu nedenle geçiş ekonomilerinin ilk yıllarındaki liberalleşme göstergeleri -günümüzde yaşayan en büyük ekonomistlerden olan Fisher'in araştırmadaki verilere dayanılarak- aşağıda verilmektedir. Ekonomik

⁵⁶ DB. Transition The First Ten Years. Washington, D.C. 2002, s.14.

özgürlük endeksinin kriterleri arasında özel sektörün GSYİH içindeki payı, dış ve iç liberalizasyon ile bunların toplamından oluşan genel liberalizasyon kriteri yer almaktadır. Buna göre tüm ülkelerde, 1995-97 döneminde, 1989-94 dönemine kıyasla liberalleşme sürecinde göstergelerde önemli iyileşme sağlanırken, aynı dönemler karşılaştırıldığında özel sektörün GSYİH'daki paylarında artış sağlandığı da görülmektedir.

Tablo 3.30. Geçiş Ekonomilerin Yapısal Göstergeleri

	Yıl	KLE	LE	ÖSDE	DLE	İLE	ÖSp/GSYİH
Hırvatistan	1989-94	2.5	0.7	0.5	0.7	0.8	27.6
	1995-97	6.1	0.9	0.7	1.0	0.9	49.5
Makedonya	1989-94	2.4	0.7	0.5	0.8	0.8	22.9
	1995-97	5.9	0.8	0.7	0.9	0.9	45.0
Slovenya	1989-94	2.6	0.7	0.5	0.8	0.8	20.2
	1995-97	6.2	0.9	0.7	1.0	0.9	42.5
Arnavutluk	1989-94	0.8	0.4	0.2	0.5	0.5	26.0
	1995-97	3.8	0.8	0.5	0.9	0.9	67.5
Bulgaristan	1989-94	1.4	0.5	0.2	0.7	0.6	22.5
	1995-97	4.1	0.6	0.5	0.8	0.6	37.5
Romanya	1989-94	0.9	0.4	0.3	0.4	0.4	26.6
	1995-97	3.6	0.7	0.6	0.8	0.8	47.5

Not: KLE-Kümülatif Liberalizasyon Endeksi, LE-Lib Endeksi=ÖSDE+DLE+İLE, ÖSDE- Özel Sektör Durumu Endeksi, DLE-Dış Lib. Endeksi, İLE-İç Lib. End., ÖSp/GSYİH-Özel Sektörün GSYİH'daki Payı.

Kaynak: S. Fischer ve R. Sahay. The Transition Economies After Ten Years. NBER Working Paper 7664. <http://www.nber.org/papers/w7664>, April 2000, s.37.

Heritage ve Wall Street Journal'ın gerçekleştirdiği ve 1995- 2003 yılları arasındaki dönemi içeren ekonomik özgürlük endeksleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.31. 1995-2003 Yılı, Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ülke	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995
Bosna ve Hersek	3.80	3.90	4.00	4.40	4.70	4.70	N/A	N/A	N/A
Hırvatistan	3.15	3.40	3.45	3.50	3.60	3.65	3.60	3.60	N/A
Makedonya	3.25	3.25							
Slovenya	2.85	3.10	2.90	3.00	2.90	3.00	3.30	3.50	N/A
Sırbistan ve Karadağ	4.25	4.05							
Arnavutluk	3.35	3.30	3.50	3.70	3.60	3.70	3.60	3.70	3.60
Bulgaristan	3.35	3.40	3.30	3.40	3.50	3.65	3.60	3.50	3.50
Romanya	3.75	3.70	3.65	3.30	3.30	3.30	3.40	3.65	3.60
Yunanistan	2.80	2.80	2.70	2.75	2.85	2.85	2.80	2.90	3.00
Türkiye	3.50	3.35	2.90	2.75	2.80	2.60	2.70	2.90	2.80

Kaynak: Heritage- 2003 Ekonomik Özgürlük Endeksi <http://cf.heritage.org/index/pastScores.cfm>

Slovenya dışındaki tüm eski Yugoslavya ülkeleri genellikle “serbest olmayan” gruba düşmektedirler. Heritage fonunun hazırlamış olduğu rapora göre, diğer ülkelerdeki 2003 yılı ekonomik özgürlük endeksleri, Slovenya’daki 2.85 ve bölgenin en yüksek düzeyine sahip “kontrol altında” olarak da nitelendirilen Sırbistan ve Karadağ’ın 4.25 puanı arasında değişmektedir. Ayrıca, 2003 yılında, 2002 yılına göre Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya’da bir iyileşme-daha fazla özgürleşme görülürken, Makedonya’da durum değişmemiş, Sırbistan-Karadağ ise daha kontrollü hale gelmiştir. Balkan ülkeleri geneline baktığımızda ise, 2.80 puan ile Yunanistan tüm bölgenin en özgür ülkesi haline gelirken, Sırbistan-Karadağ ve Bosna-Hersek’ten sonra 3.75 puan ile Romanya diğer serbest olmayan balkan ülkesi durumuna gelmiştir.

161 ülkenin ele alındığı “Ekonomi Serbestliği –2003 Endeksinde”, aşamalı iktisadi kalkınmayı sürdüren Slovenya 62-nci yeri almış ve bölgede en üstte bulunurken, Hırvatistan 89-uncu, Yunanistan da 56-ncı sırada sıralanmıştır. Makedonya 3.25 toplam puan ile 94-üncü yeri almakta ve “Serbestliği Olmayan” ekonomi grubu ülkelerine düşmektedir. Bölgedeki ülkelere kıyasen Makedonya; Sırbistan ve Karadağ, Romanya, Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk’tan daha üst sıralarda yer almıştır.⁵⁷

⁵⁷ Heritage ve Wall Street Journal Araştırması. %50 od Makedonskata Ekonomiya e Siva i Raste Şvercot so Orujje, Droga, Cigari i Luge. Kapital, 12 Haziran 2003.

Tablo 3.32. 2003 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi

	Bosna- Hersek	Hırva- tistan	Make- donya	Slo- venya	Sırbistan- Karadağ	Arna- vutluk	Bulga- ristan	Ro- manya
Ticaret Politikası	2	3	5	4	4	5	4	4
Mali Yükümlülük	4	4	2.5	4	3.5	3.5	4	4.5
Hükümet Müdahalesi	5	2	3	2	4	3	2	3
Para Politikası	2	2	2	3	5	2	5	5
Yabancı Yatırım	4	3	3	3	5	2	3	3
Bankacılık ve Finans	3	3	2	3	4	3	3	3
Ücret ve Fiyatlar	3	3	2	2	3	2	2	3
Mülkiyet Hakları	5	4	4	3	4	4	3	4
Uygulama	5	4	4	2	5	4	4	4
Kara Piyasa	5	3.5	5	2.5	5	5	3.5	4
Sıra	139	89	94	62	149	104	104	138
Sonuç	3.80	3.15	3.25	2.85	4.25	3.35	3.35	3.75
Kategori	Ç.S. Değil	Ç.S. Değil	Ç.S. Değil	Ç.Serbest	K.A.	Ç.S. Değil	Ç.S. Değil	Ç.S. Değil

Not: Ç.S.Değil- Çoğunlukla Serbest Değil, Ç.Serb.-Çoğunlukla Serbest, K.A- Kontrol Altında

Kaynak: dipnottaki kaynaktan derlenmiştir.⁵⁸

“2003 -Ekonomi Serbestliği Endeksi” 50 bağımsız değişkeni ele almış ve 10 genel faktör grubu üzerinde göreceli ekonomi özgürlüğü araştırmalarını yapmıştır.⁵⁹ Bu kriterlere göre ayrılan büyük değerler devletin ekonomiye daha büyük ölçüde karışmasının sinyallerini veriyor (1-en iyi, 5 ise ekonomik özgürlüğün en düşük seviyesidir).⁶⁰

Makedonya, bankacılık sektöründe, ücret ve fiyatlar sektöründe ve para politikasında en iyi, ticari politikada ve kayıt dışı ekonominin büyük iştirakinde en kötü değerlendirilmiştir. Bosna Hersek'in para politikası durumu bu yıl 1 puan daha kötüdür, bununla beraber ticaret politikası ve bankacılık ve finans sonucu 1 puan daha iyidir. Hırvatistan'da ise kamunun ekonomiye müdahalesi ve para politikası bu yıl daha iyi olarak değerlendirilirken, Sırbistan ve Karadağ'da devletin ekonomiye müdahalesi, devletin mali yükümlülüğü daha kötü gerçekleşmiştir. Slovenya bu yıl 0,25 puan daha

⁵⁸Heritage “2003 -Ekonomi Serbestliği Endeksi” 2003 yılı Araştırması, Arnavutluk için <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=1.0>; Bosna-Hersek için <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=18.0>; Bulgaristan ID=21.0; Hırvatistan ID=35.0; Makedonya ID=163.0; Romanya ID=121.0; Slovenya ID=130.0; Sırbistan-Karadağ ID=164.0

⁵⁹ Onlar da: Ticari Politika, mali yükümlülük, devletin ekonomiye müdahalesi, para politikası, sermaye akışı ve dış yatırımlar, bankacılık ve finans, ücret ve fiyatlar, mülkiyet hakkı, düzenleme ve kayıt dışı ekonomi.

⁶⁰ Heritage ve Wall Street Journal Araştırması. a.g.e

iyi durumdadır. Slovenya'nın bu yılki kamu mali yükümlülüğü, devlet müdahalesi ve ücret ve fiyatlar puanı daha iyidir.

Makedonya'nın ticari politikası en kötü not-5 ve Bosna-Hersek en iyi not-2 ile değerlendirilirken diğer eski Yugoslavya ülkeleri bunların arasında yer almaktadırlar. Ticaret politikasında, gümrüklerin yüksek seviyesi ve gümrüklerdeki yolsuzluklar ticaretin gelişmemesinde en önemli unsurlardır. Düşük seviyede korumacılığın devam ettiği Bosna-Hersek'te 2000'de, ortalama tarife oranı daha önceki %6,2 düzeyinden daha düşük düzeydeki %3,4 oranındadır. Hırvatistan'ın 2000 yılındaki ortalama oranı %6,11 dir. Tarifersiz bariyerlerin dışında kalan bazı yiyecek, eczacılık ve elektronik eşyalar sadece test ve sertifika koşullarına tabi tutulmaktadır. Slovenya'nın, 1999 yılındaki ağırlıklı ortalama tarife oranı %11,4'tür. Sırbistan ve Karadağ hükümetine göre, tarifeler ürün türüne göre %1-30 arasında değişmektedir ve ortalama gümrük yükümlülüğü %9,37'dir.⁶¹

Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya'da kamunun mali yükümlülüğü yüksek, 4 ile değerlendirilirken, Sırbistan ve Karadağ ile Makedonya sırasıyla 3.5 ve orta 2.5 olarak değerlendirilmişlerdir. Ülkelerin hepsi çok yüksek kamu harcama düzeyine sahip iken, Hırvatistan dışındaki ülkelerde ılımlı vergi oranları görülmektedir.⁶²

Devletin ekonomiye müdahalesi kriterinde, Hırvatistan ve Slovenya'da 2 gibi düşük düzey gerçekleşirken, Makedonya orta 3, Sırbistan-Karadağ ve Bosna-Hersek sırası ile çok yüksek düzeydeki 4 ve 5 ile değerlendirilmişlerdir. 2000 yılında, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, Makedonya'da %18, Slovenya'da %21.3 (2001 yılında), Hırvatistan'da %24, Sırbistan-Karadağ'da %25.3 Bosna'da %65.9 olarak gerçekleşmiştir.⁶³ Görüldüğü gibi, eski Yugoslavya ülkeleri arasında, kamu

⁶¹ 2003 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi tablosunun kaynak dipnotuna bkz.

⁶² Bosna ve Makedonya'nın en büyük gelir vergisi oranı sırasıyla %25 ve %35 iken, her iki ülkede de ortalama vergi mülkiyetinin marjinal oranı %0'dır. Bosna'da en büyük Kurumlar vergisi oranı %30 iken Makedonya'da %15'tir. Hırvatistan'ın en yüksek gelir vergi oranı %35'tir ve ortalama vergi mükellefleri marjinal oranı %20'dir. En yüksek kurumlar vergisi oranı %20'dir. Slovenya en yüksek gelir vergisi oranı %50'dir; ortalama vergi mükellefi marjinal oranı %35'tir. Yugoslavya en yüksek gelir vergi oranı %20'dir ve ortalama vergi mükellefi marjinal oranı %10'dur. En yüksek kurumlar vergi oranı ise %20'dir.

⁶³ 2003 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi tablosunun kaynak dipnotuna bkz.

harcamalarının GSYİH'dan aldığı pay en az Makedonya'da⁶⁴ iken en fazla pay Bosna ve Hersek'te görülmektedir.⁶⁵

Fiyatlar ve Ücretler kriterine göre, Slovenya ve Makedonya düşük müdahaleyi ifade eden 2 ile, diğer eski Yugoslavya ülkeleri ise ılımlı müdahale düzeyi 3 ile değerlendirilmiştir. Geçen on yıllık dönemde, eski Yugoslavya ülkelerinde, fiyatlar üzerinde önemli özgürlük sağlanmıştır ancak devletin elindeki sektörde bazı ürünlerin fiyatlarının devletin denetimi altında olduğu ifade edilmektedir. Bosna ve Hersek'te elektrik, gaz, telekom hizmetleri; Hırvatistan'da doğal gaz, likid gaz, benzin, elektrik enerjisi, odun, radyo ve tv hizmetleri, yolcu taşımacılığı, (tren ve feribot) ve standart mektup ve post kartları; Slovenya'da, sıvı yakıtlar, elektrik, belediye hizmetleri, taşımacılık, TV ve radyo üyeliği, posta ve telefon hizmetleri ve okul kitapları, kamu kontrolünün konusu olmaya devam etmektedir. Hükümet, doğrudan ve dolaylı kontrollerle şirketlerin fiyatlama politikasına da etki etme gücüne sahiptir. Sırbistan ve Karadağ'da Hükümet, finans kanalı olan kamu hizmetleri ve kamu kuruluşları fiyatlarını ayarlamaktadır.⁶⁶ Hırvatistan'da devlet, geniş alandaki mallar ve hizmetlerin fiyatlarını belirleme otoritesine de sahiptir.⁶⁷

Fiyatlar üzerinde önemli özgürlük sağlanan Makedonya'da asgâri ücretler kanunla belirlenmiştir ve ortalama ücretlerin 2/3'ni teşkil etmektedir. Slovenya'da ise fiyatlar gibi ücretlerin çoğunu da piyasa belirlemektedir. Bosna-Hersek ve Sırbistan-Karadağ minimum ücreti sürdürmekte ve Hırvatistan'da, 1998 yılında, hükümet minimum aylık ücretin korunmasını öngören kollektif bir anlaşma imzalamıştır. Görüldüğü üzere bağımsızlıklarını kazandıktan günümüze dek eski Yugoslavya cumhuriyetlerindeki

⁶⁴ Reform süreci kamu harcamaları yönetimi alanında biraz ilerleme kaydetmiştir. Hazine sistemi reformu 1999 yılında uygulamaya konulmuştur. Mali reformlar alanındaki en önemli değişim devletin merkezîyetçilikten uzaklaşmasının gelişmesidir ki bu aynı zamanda 2001 Ohri Anlaşması kapsamında en önemli noktalarından da biridir.

⁶⁵ Bosna'da devlet 2001 yılının Ocak-Kasım ayları arasında toplam gelirin %3 ünü kamu kuruluşları ve kamu sahipliğindeki mülkiyetten almıştır. Diğer ülkelerde bu oran sırasıyla; Makedonya'da %4, Hırvatistan'da %1.25, Slovenya'da %3.3 düzeyindedir.

⁶⁶ Sırbistan ve Karadağ'da, 2002 yılında garanti fiyatları kabul etmeyen Devlet sabit fiyat ve dağıtım anlaşmasına dayanarak, yakıt ve gübre satın alım kredisi gibi önerilerle çiftlik sahipleri ve işletmelerini desteklemeyi kararlaştırmıştır.

⁶⁷ 2003 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi tablosunun kaynak dipnotuna bakınız.

fiyatların yapısında önemli liberalleşme gerçekleşirken devlet müdahalelerinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Endeks, para politikası alanında, Sırbistan ve Kradağ'da enflasyonun hala çok yüksek düzeyde seyrettiği görülürken, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da düşük enflasyon, Slovenya ve Makedonya'da da orta düzeyde enflasyon olduğunu göstermektedir.⁶⁸

Tüm eski Yugoslavya ülkelerinde mülkiyet hakkının korunmasının yetersiz kaldığı görülmektedir. Dış yatırımlar bölümünde, araştırma ılımlı bariyerlerin olduğunu göstermektedir. İstikrarsız siyaset dış yatırımcıları olumsuz etkilemektedir ve ayrıca, vergi oranları düşük, aleni vergilerin ılımlı olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Makedonya'da, kayıt dışı ekonominin toplam iktisadi faaliyetinin %50'nin bile üzerinde olduğu tahmin ediliyor ve insanların büyük kısmının hayati geçinimini "kayıt dışı" herhangi bir işte çalışarak sağladıkları ileri sürülüyor.⁷⁰ Makedonya, Sırbistan-Kradağ ve ticaretin önemli bölümünün kayıt dışı devam ettiğine inanılan Bosna-Hersek'te çok geniş bir kara piyasa mevcut ve çok yüksek aktivite düzeyi 5 ile değerlendirilirken aynı kritere göre 2001 Uluslararası Açıklık puanı 5.2 olan Slovenya 2.5 ile, 2001 Uluslararası Açıklık puanı 3.9 olan Hırvatistan ise 3.5 puan ile değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, günümüzde Slovenya dışında kalan diğer eski Yugoslavya ve Balkan ülkeleri ekonomilerinde devlet müdahalelerinin azaldığı görülmekteyse de serbest piyasa anlamında halen yetersiz kaldıkları görülmektedir.

⁶⁸ Eski Yugoslavya ülkeleri arasında yıllık ağırlıklı ortalama enflasyon oranları şöyledir: Bosna-Hersek (1994-2001 yılları arasında) %3.19, Hırvatistan'da (1992-2000 arasında) %5.21, Makedonya'da (1992-2001 arasında) %7.15, Slovenya'da (1992-2001 arasında) %8.87'dir.

⁶⁹ Heritage ve Wall Street Journal Araştırması. %50'ü Makedonskata Ekonomiye e Siva i Raste Švercot so Orujje, Droga, Cigari i Luge. Kapital, 12 Haziran 2003.

⁷⁰ Heritage ve Wall Street Journal Araştırması.a.g.e. Kapital, 12 Haziran 2003.

Dördüncü Bölüm

YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN AVRUPA BİRLİĞİ İLE ENTEGRASYONU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Birliği (AB), ilk başta Kömür ve Çelik Topluluğu'nu oluşturan 6 kurucu üyeyle yola çıkmış, 1995 yılında 15 üyeye ve 1 Mayıs 2004 ve 2007 yılında 10-12 yeni üyeyle iki katına çıkarak¹ Adriyatikten Baltık'a, Karadenizden Atlantik'e uzanan bir alana yayılacaktır. 45 yıl bölünmüş yaşayan (1989 Berlin duvarının yıkılışına kadar) Avrupa'da, günümüzde, tüm kıtayı kapsayacak bir genişleme hedeflenmiştir. Böyle büyük bir oluşumda, Balkan ülkelerinin tüm kurumlarıyla yer alması zorunludur.

Ciddi siyasi gerginlik ve bölgesel çatışmalar, çok fazla parçalanmış piyasalar, uyum güçlükleri, geçiş sürecinin verimsizliği, düşük büyüme, güç ve kalkınmamışlığın kısır döngüsü ile karşı karşıya kalan Balkan veya Güneydoğu Avrupa (GDA) ülkeleri, geçiş döneminin başlangıcında dinamik gelişmeye katılamamış ve ekonomik açıdan, 2004 yılında AB'ne katılacak 8 Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkesinin gerisinde kalmışlardır. Bunun birkaç nedeni vardır: Güneydoğu Avrupa ekonomilerinin sadece piyasa ekonomisine geçişteki sorunlardan değil aynı zamanda siyasi çatışmalar ve savaşın yükünden de olumsuz etkilenmesi, eski Yugoslavya'nın dağılması, ortak ekonomik pazarın parçalanması ve mevcut ticari ilişkilerdeki engellerdir. Bu olumsuz şartların tamamının bu ülkelerin ekonomik durumlarını daha da kötüleştirmiş olduğu da görülmektedir.²

Ekonomik gelişme bakımından Balkan ülkelerinin önünde yer alan Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkelerinin en önemli ulusal amaçlarından biri AB'ne entegrasyondur.

¹ Halil Seyidoğlu. Ekonomik Terimler Sözlüğü. 2.b.İstanbul 1999. ve www.eu2002.dk'da AB Dönem Başkanı Rasmussen'in basın brifingi, 12 Aralık 2002.

² Bank Austria Creditanstalt. Güneydoğu Avrupa Raporu. Kapital, 5 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.

Geçiş döneminin başlangıcından bu yana entegrasyon açısından siyasi diyalog, ticaret, yatırım, *acquis communautaire*'nin kabulü ile Avrupa finansal ve teknik yardımları üzerinde odaklanmıştır. Son zamanlarda ise euro'yu da içeren döviz kuru rejiminin seçimi ve ODA ülkelerinin parasal entegrasyonuna eklenmiş yeni politika konularını da kapsamaktadır.³

Tablo 4.1. Güneydoğu Avrupa'da Ticari ve Bölgesel Enetegrasyonu Teşvik Girişimi

Ülke	EA (1992)	CEİ (1989)	CEFTA (1992)	BSEC (1992)	TECA (1992)	CSEE (1996)	RP (1995)	EU-RA (1996)	SECİ (1996)	ATP (1996)	SP (1999)	Toplam
Bosna-Hersek		✓				G	✓	✓	✓	✓	✓	6+G
Hırvatistan		✓				G	✓	✓	G	✓	✓	5+2G
Makedonya		✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓	7
Slovenya	✓	✓	✓		✓		✓		✓			6
Yugoslavya						✓	✓	✓		✓		4
Arnavutluk		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	8
Bulgaristan	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓		✓	8
Romanya	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓		✓	8

Not: ✓ - İştirak, G - Gözlemci. EA-Avrupa Anlaşması, CEİ-Orta Avrupa Girişimi, CEFTA-Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması, BSEC-Kara Deniz Ekonomik İşbirliği, TECA-Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, CSEE-İyi Komşuluk, İstikrar.Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, RP-Royaumont Süreci, EU/RA-AB/Bölgesel Yaklaşım, SECİ-Güney Doğu Avrupa İşbirliği, SP-İstikrar Paketi.

Kaynak: Dionysios Chionis ve Panagiotis Liargovas. An Empirical Investigation of Greek- Balkan Bilateral Trade. Eastern European Economics, vol.40, no.5, Eylül-Ekim 2002, s.6-32.

Balkanlar, Avrupa'nın, Orta Doğu, Kara ve Hazar Denizi havzası ve Orta Asya ile olan ekonomik ve ticari ulaşımı açısından çok önemli bir bölgedir. Bundan dolayı AB öncülüğünde yukarıdaki tabloda da görebileceğimiz birçok işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların, Bosna savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki dalga şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu girişimler ülkelerin ekonomik işbirliğini artıracak özel önemdedir.⁴ Son zamanlardaki Kosova krizi, pan-Avrupa'nın istikrar ve geleceği için Balkanların ne kadar önemli bir bölge olduğunu bir daha ortaya çıkarmıştır. AB liderliğindeki uluslararası topluluk, Balkan bölgesinin imar ve istikrarı (İstikrar Paketi) ile onun Avrupa'ya entegrasyonunu kabul etmiştir. İstikrar Paktinin amacına

³ Angelos Kotios. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

⁴ Balkan Trade Bulletin, Foreign Economic and Trade Cooperation. BCTP, No:7, Yıl: 2002.

ulaşması için ulusal, bölgesel ve uluslararası politikalar seti ile girişimleri uygulanmaktadır.⁵

A. AB İLE İSTİKRAR VE ORTAKLIK SÜRECİ

“İstikrar Pakı” ve “İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stability and Accession Process)”

17 Mayıs 1999 yılında AB yetkili organı olan Avrupa Konseyi Güney Doğu Avrupa İstikrar Pakı önerisini onaylamıştır. 10 Haziran 1999 yılında Köln’de, Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakı’nın kurulması kararına varılmış ve pakt, 30 Temmuz 1999 yılında Sarayevo Zirvesinde devlet başkanlarının katılımıyla imzalanmıştır. Pakt, 1999 yılı Haziran ayında Sırbistan ve Karadağ sınır ülkeleri (28 Haziran 2001 de İstikrar Pakı üyesi olan Moldavya da ilave olarak), AB, ABD ile diğer hükümet ve uluslararası organizasyonlar tarafından resmi olarak kabul edilmiştir. Paktın, demokrasinin yükseltilmesi, rüşvetin azaltılması, çoklu etnikliğin korunması ve iktisadi işbirliğinin teşvik edilmesi gibi bölgedeki tüm yurttaşların refahlarının arttırılmasına öncülük edecek çoklu hedefleri mevcuttur.

Balkanların’ın Avrupa kıtasının en sorunlu bölgesi olduğu ortadadır. Günümüzde bölgenin sorunlarını çözebilecek en iyi kurum, Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakı olarak görülmektedir. Pakt ile birlikte Avrupa’nın, Balkanlar’ı kendisinin bir parçası olarak kabul ettiği görülmektedir.⁶ Pakt bu doğrultuda, demokratikleşme ve insan hakları, iktisadi yapılanma, kalkınma ve işbirliği ile güvenlik konularına bağlı 3 çalışma gurubu kurmuştur. Bu gruplar arasında yer alan “Ekonomi masası” ile Balkan ülkelerinin kendi aralarında, ayrıca Avrupa ve ABD ile olan serbest ticaret alanları ve ekonomik işbirliğinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.⁷

⁵ Angelos Kotios. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50

⁶ Jadranko Prlić ve Tufik Burnazović. Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakı ve Doğrudan Yabancı Yatırımın Çekilmesi, Çev: Emir Türkoğlu, Jeo ekonomi- ASAM Yayını, Cilt:2-3, Yaz-Sonbahar 2000, s.91-99.

⁷ Uluslararası Kriz Örgütü’ne göre; İstikrar Pakı ülkeleri, 21 ikili serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

AB, Kosova savaşıdan sonra, Batı Balkan ülkelerine yönelik yeni bölgesel görüşü olan “İstikrar ve Ortaklık Süreci”⁸’ni kabul etmiştir. Bu yaklaşım, barış ve istikrarı koruma ile bölgedeki iktisadi kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa yapısına entegrasyonu ve üyelik koşullarını geliştirmeyi hedeflemektedir. İstikrar ve Ortaklık Süreci’nin en önemli içeriği olan Ortaklık Anlaşma’ları, Bulgaristan ve Romanya’nın imzaladığı Avrupa Anlaşmalarına kapsamlı bir biçimde benzemektedir. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları 10-12 yıl arasında serbest ticaret alanları, iktisadi ve kurumsal reformlar, siyasi ve hukuki işlerde işbirliği ve AB kanunları ile uyumlaştırmayı planlamaktadır.⁹ AB ile ülke arasındaki anlaşmanın imzalanması için iyi belirlenmiş siyasi ve ekonomik şartların tamamını ön koşul olarak yerine getirmesi gerekmektedir.¹⁰

28 Şubat 2002 tarihinde çalışmalarına başlayan Avrupa Geleceği Konvansiyonu’nun Balkan ülkeleri ile ilgili çalışmalara girişmesi, ardından 12-13 Aralık 2002’de yapılan Kopenhag zirvesiyle başlayan AB’nin kapsamlı genişleme politikası, İstikrar ve Ortaklık Süreci’nde olan Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ gibi Balkan ülkelerini kapsayacak şekilde genişletilmiş olması, Batı Balkanlar’a yönelik artan önemi göstermektedir. AB, üyelik yolunda bir ileri adım sayılan, ilk İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’nı Makedonya ile Nisan 2001 yılında yapmıştır. Ardından Ekim 2001’de aynı anlaşma Hırvatistan’la imzalanmış, Arnavutluk’la ise 2002 yılı sonunda görüşmelere başlanmıştır.¹¹ Bosna – Hersek ve Sırbistan – Karadağ ile herhangi bir “Fizibilite Araştırması” yapılmamış ancak müzakerelere yakında girişilmesi beklenmektedir.¹² Makedonya ve diğer İstikrar ve Ortaklık Süreci ülkeleri şu anda, tam adaylık müzakerelerini yürüten ülkelerin

⁸ İOS; Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan- Karadağ’ı kapsamaktadır.

⁹ Dünya Bankası (2003). Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilization and Association Process: 28 Mart 2003 Bölgesel Rapor, Washington D.C, Rapor No : 24460, s.1-21.

¹⁰ Angelos Kotios. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics; vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

¹¹ The Stability Pact Reports, www.stabilitypact.org

¹² Dünya Bankası (2003). Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilization and Association Process: 28 Mart 2003 Bölgesel Rapor, Washington D.C, Rapor No : 24460, s.1-21.

yararlandığı mali kaynak kapsamında değildir. Bu ülkeler, Süreç'le belirlenen CARDS programı çerçevesinde öngörülen AB yardımından yararlanmaktadırlar. Aynı zamanda, AB'nin yürütme organı sayılan AB'nin Genişleme Müdürlüğü'nün değil de, Dış İlişkiler Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındadırlar.¹³

Bulgaristan, Romanya ve Slovenya'nın AB ile ilişkileri diğer bölge ülkelerine kıyasla daha farklıdır. Bulgaristan ve Romanya AB ile siyasi diyalogu ilerletmek, serbest ticaret bölgesinin kurulması, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, AB kanun ve politikalarının tedricen kabulü ve uygulamasını güçlendirecek ortaklık anlaşmasını (Accession Agreement) 1993 yılında imzalamışlardır. 2000 yılından bu yana Bulgaristan ve Romanya, AB'ye üyelik görüşmelerini gerçekleştirmekte ve AB üyelik öncesi politikaların desteklenmesi mekanizmasından yararlanmaktadırlar. 12-13 Aralık 2002, AB Kopenhag Toplantısında Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği 2007 yılına bırakılmıştır. Aynı toplantıda, 1996 yılında Ortaklık Anlaşması imzalayan Slovenya'nın ise 1 Mayıs 2004 yılında üyeliği resmen karara bağlanmış ve bu nedenle diğer dokuz aday ile birlikte 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da resmi adaylığı öngören Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.

1. Avrupa -Balkanlar Anlaşmaları

Tablo 4.2. Balkanlar -Avrupa Sözleşmeleri

	Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ve tarife öncelikleri	İstikrar ve Ortaklık Süreci		Avrupa Anlaşması	Üyelik Ortaklığı (üyelik görüşmeleri)	AB Potansiyel Üyeliği
		İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA)	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Adaylığı			
Bosna-Hersek	+		+			+
Hırvatistan*	+	+				+
Makedonya	+	+				+
Slovenya*				+	+	+
Yugoslavya FC	+		+			+
Arnavutluk	+		+			+
Bulgaristan				+	+	+
Romanya				+	+	+

*Ülke hakkında veriler Avrupa Birliği'nin resmi internet sitesinden alınmıştır <http://europa.eu.int>.

Kaynak: Angelos Kotios, Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40,no.6,Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

¹³ Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi <http://europa.eu.int> ve ayrıca bkz. Danimarka AB Dönem Başkanlığı Sitesi www.eu2002.dk ve İslam Yusuf, a.g.e, s.79-85.

AB, Slovenya'yı bağımsız bir ülke olarak Ocak 1992 yılında resmen tanıdı ve Eylül 1993 te İşbirliği Anlaşması yürürlüğe konulmuştur. Kurulduğundan bu yana, Slovenya siyaseti AB üyeliğine odaklanmıştır. 1996 yılında AB ile ticari konular, siyasi diyalog ve birçok alanda işbirliğini içeren Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. 1997 yılı Ocak ayında Geçici Anlaşma ve 1999 yılı Şubat ayında Avrupa Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 1998 Mart'ında Slovenya AB üyeliği görüşmelerine başlamıştır.¹⁴ Slovenya ile görüşmeler, Ekim 2002 yılı Kopenhag Toplantısında sonuçlandırılmış ve 17 Nisan 2003 yılında Atina Anlaşması imzalanmıştır. Ülkede, 1 Mayıs 2004 yılı AB üyeliği için, 23 Mart 2003 yılında yapılan referanduma katılanların % 90'ı üyelik onayını vermiştir.

1993 yılında, Bulgaristan ve Romanya AB ile siyasi diyalog, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi ve birçok alanda işbirliğini içeren Ortaklık Anlaşmasını (Accession Agreement) imzalamıştır. 2000 yılından bu yana Bulgaristan ve Romanya, AB üyelik görüşmelerini gerçekleştirmekte ve AB üyelik öncesi politikaların destek mekanizmasından yararlanmaktadır. 12-13 Aralık 2002, AB Kopenhag Toplantısında Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğini 2007 yılına kadar erteleme kararı alındığı açıklanmıştır.

Aşağıda ise diğer Balkan ülkelerinden Makedonya, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk ile Sırbistan ve Karadağ'ın AB ile gelişen ilişkilerinin kronolojisi açıklanmıştır.

AB – Makedonya:

- 1996 : Makedonya'nın AB Phare programı altındaki geçici fondan yararlanması uygun bulundu.
- 1997 : Bölgesel yakınlaşma. AB, Bakanlar Konseyi ikili ilişkilerin geliştirilmesi için siyasi ve iktisadi şartla bağlılık saptamıştır.
- Ocak 1998 :
 - İşbirliği anlaşması (bu anlaşma ile Makedonya AB ile asimetrik ticaret tercihlerinden yararlanmaktadır.)
 - Üsküp'te, AB Büyükelçiliğinin açılması

¹⁴ AB resmi internet sitesi <http://europa.eu.int>

- 1999: AB, 5 Güneydoğu Avrupa ülkesine yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci önerdi. 16 Haziran 1999 yılında, Makedonya ile görüşmelerin açılması için yapılan fizibilite çalışmasının sonucu pozitifti.
- 24 Ocak 2000: Konsey İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (İOA) için görüşme direktiflerini kabul etti.
- Mart 2000
 - Üsküp'teki Avrupa Konseyi Temsilciliği, daimi Avrupa Komisyonu Delegasyonu oluşturuldu,
 - AB ve Makedonya arasındaki İOA'nın sonuçlanması için görüşmelerin başlaması.
- Haziran 2000: Avrupa Konseyinin Santa Maria de Feira (Portekiz) buluşmasında tüm ülkelerin AB üyeliğine potansiyel adaylar olduğu kararlaştırıldı.
- 9 Nisan 2001: 24 Kasım 2000 yılı Zagreb Toplantısı görüşmelerindeki başarılı sonuçların devamında Luksemburg'ta İOA imzalanmıştır. Aynı günde Geçici Anlaşma da imzalanmıştır;¹⁵ Geçici Anlaşma ile Taraflar, Ortaklık Anlaşmasının ticaret ve ticari – yönlü konuların 1 Haziran 2001 yılında yürürlüğe girmesini kabul ettiler.¹⁶

AB- Bosna ve Hersek:

- 1995: Dayton/ Paris Barış Anlaşması savaşı sona erdirdi ve Bosna-Hersek'te pürüzlü eşit büyüklükte iki hukuki varlık ortaya çıktı (BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti).
- 1997: Bölgesel yaklaşım: AB Bakanlar Konseyi ikili ilişkilerin geliştirilmesi için siyasi ve iktisadi şartta bağlılık saptamıştır. BH özel ticaret tercihlerinden yararlandı ve 1996'dan beri Phare ve Obnova programlarının altındadır.
- 1998: AB Bildirisi. AB /Bosna ve Hersek Görev Kuvveti (Consultative Taske Force), yönetim alanında teknik ve uzman öğütleri için ortak araç, düzenleyici yapı ve politikaların kurulması.
- 1999: İOS. İOS, AB yapısına entegrasyon için BH ve 4 diğer ülkeye ilk defa açık bir ümit vermiştir.
- 2000: AB Yol Haritası yayımlandı. Bu dosya BH'in İOA görüşmelerinin başlaması için Fizibilite Araştırması'ndan kısa zaman öncesi yerine getirmesi gereken 18 önemli adımı belirtmiştir.

¹⁵ M.C. Resmi Gazetesi. Uluslararası Anlaşmalar, Makedonya Cumhuriyeti ve AB ve Üye Ülkeleri Arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın Onaylanması. 13 Nisan 2001, No.28, Yıl: LVII.

¹⁶ http://europa.eu.int/comm/external_relations/sec/macedonia/index.htm

- 2000: Feira Avrupa Konseyi (Haziran 2000'de) tüm İOS'i içindeki ülkelerin AB üyeliği için "potansiyel aday" olduğunu belirtti. Bosna Hersek ürünlerinin AB piyasasında serbest gümrük alanının genişlemesi.
- 2001: İOS ülkelerine özgü hazırlanan yeni CARDS programının ilk yılı. Bu İOS ülkeleri için Phare ve Obnova programlarının yerini almıştır. 2002-2006 Ülke Strateji Belgesinin kabulü.

AB- Hırvatistan:

- 1997: Bölgesel yaklaşım: AB, Bakanlar Konseyi ikili ilişkilerin geliştirilmesi için siyasi ve iktisadi şartla bağlılık saptamıştır.
- 1999: AB, Hırvatistanı da içeren 5 Güney-Doğu Avrupa ülkesine yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci'ni önermiştir.
- 2000: Parlamento ve başkanlık seçimleri (Ocak 2000): Hırvat siyasetinde hükümetin değişimiyle yeni bir siyasi havaya girilmiştir. Bu değişimler Hırvatistan ve AB arasındaki ilişkilerinde hızlı bir süreç oluşturmaktadır. AB karşılığı:
 - Şubat: AB Hırvatistan'ı Danışma Görev Kuvveti'nin kurulması ki bu Hırvatistan'a İOS'ne hazırlık için uzman ve teknik yardım sağlamıştır.
 - Mart: AB'nin Zagreb'teki Özel Elçilik Ofisi, daimi Avrupa Komisyonu delegasyonluğuna yükseltilmiştir.
 - 24 Mayıs: Komisyon tarafından, İOA görüşmelerinin başlatılması için olumlu fizibilite raporunun kabulü.
 - Haziran: Feira Avrupa Konseyi (Haziran 2000'de) İOS içindeki ülkelerin tümünün AB üyeliği için "potansiyel aday" olduğunu belirtti.
 - Eylül: Hırvatistan ürünlerinin AB piyasasında serbest gümrük alanının genişlemesi
 - 20 Kasım: Zagreb Toplantısı dahilinde İOA görüşmelerinin başlatılması
- 2001: İOS ülkelerine özgü hazırlanan yeni CARDS programının ilk yılı.
- 29 Ekim 2001: İOA imzalandı.

AB – Arnavutluk:

- 1992: Ticaret ve İşbirliği Anlaşması AB ve Arnavutluk arasında imzalanmıştır. AB Phare programı altında fonlamaya uygun hale geldi.
- 1997: Bölgesel yaklaşım: AB, Bakanlar Konseyi ikili ilişkilerin geliştirilmesi için siyasi ve iktisadi şartla bağlılık saptamıştır.

- 1999: AB, Arnavutluğu da içeren 5 Güney-doğu Avrupa ülkesine yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci'ni önermiştir.
- 1999: Arnavutluk AB ile olan Özerk Ticaret Tercihlerinden (Autonomous Trade Preferences) yararlanmıştır.
- 2000: Arnavutluk ürünlerinin AB piyasasında serbest gümrük alanının genişlemesi
- 2000: Feira Avrupa Konseyi (Haziran 2000'de): İOS içerisindeki ülkelerin tümünün AB üyeliği için "potansiyel aday" olduğunu belirtti.
- 2001: İOS ülkelerine özgü hazırlanan yeni CARDS programının ilk yılı.
- 2001: Komisyon şimdi Arnavutlukla İOA'na gidilmesinin uygun olduğunu kararlaştırmıştır.
- 2001: Göteborg Avrupa Konseyi (Haziran 2001), Komisyondan Arnavutlukla olan İOA görüşmeleri için yönlendirici görüşme taslağını sunmasını istedi.

AB- Sırbistan ve Karadağ:

Sırbistan ve Karadağ Devleti Sırbistan Cumhuriyeti, Özerk statüdeki Kosova'dan ve Karadağ Cumhuriyetinden oluşmaktadır. Milošević rejiminin 5-6 Ekim 2000 yılında yıkılmasıyla AB yardımları başlamış ve İOS'ne yardımcı olunmaya başlanmıştır. Milošević rejiminin yıkılmasının ardından yaptırımlar kaldırılmış ve ülkenin AB tercihli ticaret rejimine girişi ve uluslararası toplulukla bütünleşmesi AB tarafından desteklenmiştir.¹⁷ 26 Ekim 2000 yılında İstikrar Paketi'ne katılan Sırbistan ve Karadağ, Avrupa Komisyonu ile Belgrad'ta Komisyon tarafından yapılacak tüm yardımları kapsayan Çerçeve anlaşması imzalamıştır. Diğer balkan ülkeleri ile olduğu gibi Sırbistan ve Karadağ'ın AB ile ilişkisi İOS'ne bağlıdır. AB'nin yardımcılığında Yugoslavya'ya 29 Haziran 2001 yılında Bağış Konferansı düzenlenmiştir.¹⁸

AB- Kosova:

10 Haziran 1999 yılında, Kosova, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 no.lu Kararı ile BM yönetimi ve Kosovadaki BM Misyonu -UNMIK (UN Mission in Kosova) olarak

¹⁷ Borislav Vuković, Yugoslavia and the European Union. Review of International Affairs, s.4-7.

¹⁸ Avrupa Komisyonu ve DB desteğinde Brüksel'de düzenlenen Bağış Konferansı için bkz. www.seerecon.org/Calendar/2001/Events/0629frydc.htm

bilinen gözetimi altına girmiştir. AB –Üye Ülkeler ve Avrupa Komisyonu ile birlikte Kosova'nın imarında önemli rol oynamaktadır. AB uluslarından 36.000 asker (ki bu, toplam gücün %80'idir) Kosova Gücü (Kosova Force -KFOR) üyesi gibi hizmet etmektedir, 100'ün üstünde AB üye ülke sivil kuruluşu (NGOs) Priştine ve Kosova'nın her yerinde çalışmaktadır.

AB'nin Kosova'daki varlığının 3 önemli formu vardır: ECHO-İnsani Yardım Ofisi; Avrupa İmar Ajansı; AB Kosova BM Geçici Yönetimi (UNMIK)'ne destek.

B. AVRUPA VE BALKANLAR'IN EKONOMİK ENTEGRASYONU

1. Ticari Paylar

1990'larda, AB ve Güney Doğu Avrupa (GDA) bölgesi ülkelerinin ikili ilişkiler ağı, tüm geçiş ülkelerinin farklı entegrasyon gelişimine neden olan düzenlenmiş farklı anlaşmalar teşkil etmektedir.¹⁹

Tablo 4.3. Güneydoğu Avrupa Dış Ticareti (1999)

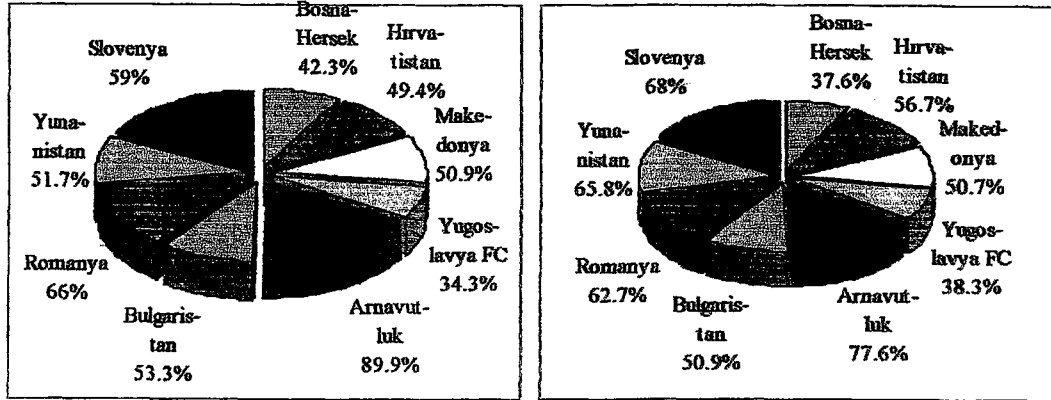
	Avrupa Birliği ile Ticaret (toplamın %'si olarak)		Bölge içi ticaret (sekiz ülke; toplamın %'si)	
	ihracat	ithalat	ihracat	ithalat
Bosna-Hersek	42.3	37.6	42.9	33.7
Hırvatistan	49.4	56.7	14.7	2.5
Makedonya	50.9	50.7	20.4	20.7
Yugoslavya FC	34.3	38.3	15.8	14.6
Arnavutluk	89.9	77.6	2.1	7
Bulgaristan	53.3	50.9	8.6	2.2
Romanya	66.0	62.7	2.9	0.9
Yunanistan	51.7	65.8	12.5	2.6
Slovenya*	59.0	68.0	..	..

*2002 yılı verisidir.SİO(2003).Slovenya C. 2002 İstatistik Yıllığı'ndan ve <http://europa.eu.int/comm/enlargement> 'ten düzenlenmiştir.

Kaynak: Angelos Kotios (2002).Southeastern Europe ...s:24-53.

¹⁹ Angelos Kotios. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

Şekil 4.1. AB'nin Balkan Ülkelerindeki Ticari Payı (İhracat- İthalat,%)

1999 yılı ticaret entegrasyonuna baktığımızda AB'nin, GDA ülkelerinin en önemli ticari partneri olduğunu görmekteyiz. Bosna-Hersek ile Sırbistan-Karadağ dışında tüm ülkelerin AB ile olan ticareti toplam ticaretin % 50'sinden fazladır. Ayrıca, Slovenya'nın AB ile olan ticari bütünleşme derecesi de çok yüksektir. Slovenya ihracatının % 59'u ithalatının %68'i AB ile gerçekleştirilmektedir.²⁰ 1989 yılında başlayan geçiş sürecinden bu yana bu oran sürekli artmaktadır ve yakın gelecekte de artacağı muhtemeldir. Bunun bir nedeni de AB'nin, Balkan ihracatına % 90 özerk ticaret liberalizasyonu uygulamakta olmasıdır. Balkan ülkeleri, AB üyeliği yönünde uygun iktisadi ve siyasi programlar yürürlüğe koyarak bölgeler arasında önemli ticari bütünleşme de sağlamıştır. Aynı durum doğrudan dış yatırımlar için de geçerlidir. Bu yatırımların büyük bölümü de euro bölgesi ülkelerinden gelmektedir.

²⁰ AB resmi internet sitesi; <http://europa.eu.int/comm/enlargement>.

Yunanistan –Balkanlar Ticari İlişkileri

Tablo 4.4. Yunanistan- Balkan Ticareti (milyon drahme)

	İhracat				İhracatın Büyüme oranı %	İthalat				İthalatın Büyüme oranı %
	1990	1995	1999	1991-1999		1990	1995	1999	1991-1999	
Romanya	9,395.7	41,781.5	65,251.4	27		11,411.6	31,098.0	63,700.4	24	
Bulgaristan	8,395.8	103,618.3	125,207.6	43		17,299.5	112,084.3	106,444.2	26	
Arnavutluk	2,824.8	60,502.6	67,504.7	68		1,947.0	8,687.3	11,545.2	27	
Türkiye	18,195.0	51,223.5	102,221.1	24		22,893.4	48,581.9	111,395.6	20	
Makedonya		9,970.0	129,555.1	233			3,397.9	18,115.4	120	
Yugoslavya	28,538.0			-51		43,827.0			-59	
Slovenya		10,325.0	6,686.8	138			6,921.8	6,783.6	105	
Hırvatistan		3,195.5	7,857.8	133			3,287.0	9,341.3	67	
Bosna-Hersek		56.3	4,078.2	158			282.5	1,087.6	193	
Sırbistan-Karadağ		5,051.2	34,608.3	176			251.6	18,325.7	1,838	
Toplam Balkan	67,349.3	285,723.9	542,971.0	28		97,378.6	214,592.3	346,739.0	17	
Toplam Yunan İhracatı	1,267,506.0	2,540,891.0	3,212,362.9	11		3,137,542.0	5,908,368.0	8,687,058.7	12	

Kaynak: D. Chionis ve P. Liargovas. An Empirical Investigation of Greek- Balkan Bilateral Trade. Eastern European Economics, vol.40, no.5, Eylül-Ekim 2002, s.6-32.

Tablo 4.5. Yunanistan ve AB'nin Ülkelere Göre Toplam Ticareti (% olarak)

	Yunanistan				AB			
	İhracat		İthalat		İhracat		İthalat	
	1993	1999	1993	1999	1993	1998	1993	1998
Bosna –Hersek	1.8	0.8	6.1	0.3	0.4	1.8	0.2	1.6
Hırvatistan	1.0	1.4	3.4	2.7	9.8	10.1	11.6	6.5
Makedonya	16.6	23.9	5.7	5.2	1.9	1.9	1.7	2.0
Slovenya	1.2	1.2	2.7	2.0	15.6	14.4	21.1	17.2
Sırbistan-Karadağ	-	6.4	-	5.3	0.2	3.6	0.0	0.8
Arnavutluk	15.0	12.4	3.0	3.3	1.8	1.2	0.5	0.7
Bulgaristan	36.1	23.1	39.0	30.7	6.4	5.3	6.8	7.9
Romanya	10.6	12.0	12.9	18.4	10.8	13.1	11.9	16.9
Türkiye	17.7	18.8	27.2	32.1	53.0	48.6	46.2	46.4
Balkanlar	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: C. Dionysios ve Panagiotis. a.g.e., s.18-21'den derlenmiştir.

Yukarıdaki tablolarda da görebileceğimiz gibi, Balkanlardaki gerek ticari büyüme oranları gerekse ticaret miktarı AB'ne kıyasla Yunanistan'ın lehinedir.²¹ Komşu Batı

²¹ Yunanistan'ın daha geniş ekonomik performansı ve yapısı için bkz. Stoyan Totev. Economic Performance and Structure of Southeastern European Countries- Albania, Bulgaria, FYR of Macedonia, and Greece. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.51-83.

Balkan ülkelerindeki silahlı çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıktan dolayı Yunanistan ekonomisi olumsuz yönde etkilenmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz 2003 yılı AB-Balkanlar Selanik Zirvesi'nin kendi dönem başkanlığı süresince Yunanistan'ın organize etme nedenini bu bölgeye verdiği öneme ve bu bölgeden elde ettiği ve elde etmeyi umduğu beklentilerinde aramalıyız.²²

2. Döviz Kuru Sistemleri

İki iktisadi alanın iktisadi entegrasyon derecesi, uygun ikili (bilateral) döviz kuru rejimi seçimi için önemlidir. Bu yüzden aşağıda Balkan ülkelerinin uyguladıkları döviz kuru sistemlerine yer verilmiştir.

Tablo 4.6.

	Döviz kuru düzenlemeleri *	
	Sınıflandırma	Yapısı
Bosna-Hersek	PK	U
Hırvatistan	YD	U
Makedonya	S	U
Slovenya	YD	U
Yugoslavya FC	YD	U
Arnavutluk	BD	U
Bulgaristan	PK	U
Romanya	S	U

*2001 yıl sonu. PK: para kurulu- currency board, BD: bağımsız dalgalanma -independent floating,

YD: yönetimli dalgalanma- managed floating, S:sabit kur –pegged. U: Unitary rate-tek kur.

Kaynak: DB, WDI2003,s.282-284.

Balkan ülkelerinin, döviz kuru rejimlerinin tamamen serbest olmadığı ve mutlaka müdahalelere yer verildiği yukarıdaki tabloda açıkça görülmektedir. Ülke bazında baktığımızda, Romanya ve Makedonya sabit döviz kurunu uygularken, Hırvatistan, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ (Yugoslavya FC) yönetimli dalgalanma döviz kurunu,

²²AB Dönem Başkanlığı'nı yürüten Yunanistan'ın Batı Balkan ülkelerine yönelik çalışma dosyası için bkz. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı. Working Document: Greek Presidency Priorities for the Western Balkans, 13 Ocak 2003, http://www.mfa.gr/english/foreign_policy/europe_southeastern/balkans/priorities.html.

Bosna- Hersek ve Bulgaristan para kurulunu, Arnavutluk ise döviz kurunu bağımsız dalgalanmaya bırakmayı benimsemiştir.

AB ve ODA ülkeleri arasındaki artan ticaret, parasal entegrasyon, piyasa reformlarının sürmesi ve dış ticaret liberalizasyonu özellikle üyelik sürecindeki geçiş ülkelerinde uygun döviz kuru politikaları ve AB'nin yeni para düzenine kendi para entegrasyonu yolu hakkında görüşmeler yoğunlaşmıştır.²³

Bu bölge analizcilerinin bazıları kendi yaklaşımlarında sorunu parasal açıdan vurgulamaktadır. Uygun döviz kuru politikası istikrar, kalkınma, bölgesel işbirliği ve Balkan ülkelerinin AB'ne entegrasyonunu önemli bir araç olarak görmektedir. Şimdi, Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te para kurulu başarıyla uygulanmaktadır. Kosova ve Bosna-Hersek'te alman markı (DM)/euro veya Karadağ'daki gibi paralel para kullanılmaktadır.²⁴ Ayrıca, ulusal paranın, euro ile değiştirilmesiyle, mevcut olan döviz riskini ortadan kaldıracak düşünülmemektedir. Ancak şu hatırlatmayı da yapmalıyız: Euro'yu kabul eden yeni üye ülkeler EMU'ya, kamu finansmanı, enflasyon ve faiz oranları kriterlerini yerine getirdikten sonra kabul edilebilir. Özetle, Balkanlar ve AB arasında ticari bütünleşmenin önemli ölçüde sağlanmasının yanında, Balkan ülkelerinin çoğunda döviz kuru politikalarının bir şekilde AB parası euro'ya bağlı olduğu görülmektedir.

3. Parasal Derinlik

Güney Doğu Avrupa-GDA ülkelerinin AB ile olan ticaret odağının artması parasal entegrasyonda da aynı sonucu verecektir.²⁵ Bir görüşe göre, GDA ülkelerinde para ve aktif ikame oranları diğer geçiş ülkelerine göre karşılaştırdığımızda çok yüksektir. En fazla para ikamesi olan ülkeler Bosna-Hersek (%423.6) ile Hırvatistan (%264.9) ve en düşük para ikamesi oranları Arnavutluk (%45) ve Makedonya'da (%45.8) gerçekleşmiştir. Yabancı döviz mevduatlarının M2'ye göre oranı olarak tanımlanan aktif

²³ A. Kotios, *Southeastern Europe and the Euro Area*. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

²⁴ A. Kotios, a.g.e., s.24-50.

²⁵ A. Kotios, a.g.e. s.24-50.

ikame oranları %20.9 (Arnavutluk) ve %80.3 (Hırvatistan) arasında değişmektedir. GDA bölgesinde yerel parayı ikame eden temel yabancı döviz, alman markı ve uygulamaya girdikten sonra da euro'dur. Bu yüksek oranların bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ile kredibilite yokluğundan oluştuğu düşünülmektedir.²⁶

Tablo 4.7. AB ile Parasal Entegrasyon (1998)

	M1'e göre Yabancı Döviz Mevduatı (12 aylık, aylık orta- lama yüzdesi olarak)	M2'ye göre Yabancı Döviz Mevduatı (12 aylık, aylık orta- lama yüzdesi olarak)	Euro'nun Para Politikası için Döviz Çıpası olarak Kullanılması
Bosna-Hersek	423.6	80.3	+
Hırvatistan	264.9	64.2	
Makedonya	45.8	27.3	+
Yugoslavya FC	463.7*	347.8*	+
Arnavutluk	45.0	20.9	
Bulgaristan	107.9	42.1	+
Romanya	127.9	29.7	

*1998 yılında savaş sürdüğü için YFC'de yabancı döviz mevduatı dondurulmuştur. Bu yıl verisi onları da içermektedir.

Kaynak: A. Kotios (2002). Southeastern Europe..., s.24-50.

4. AB Yardımları

AB yardımlarının amaçlarını belli başlı noktalarda toplayabiliriz:

- GDA ülkelerini AB standart ve prensiplerine ve ülkeyi AB ile entegrasyona uygun hale getirmek.
- Demokrasinin ve hukuk kurallarının uygulanması idari ve kurumsal reformların desteklenmesi
- Ekonomik ve sosyal değişim sürecinin verimli piyasa ekonomisine dönüşümü.²⁷

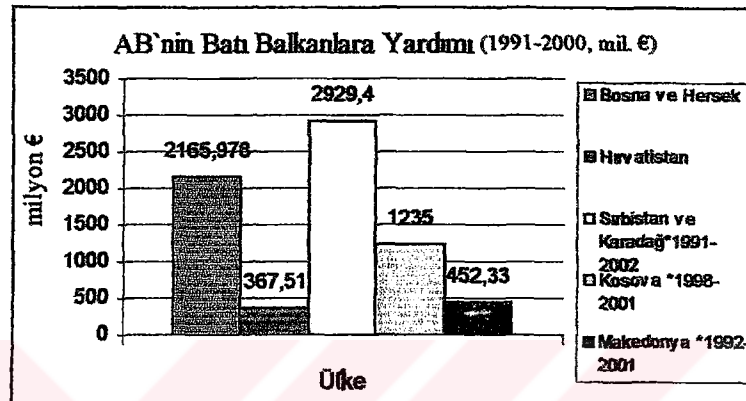
AB ve Balkanlar arasında değişik yardım programları uygulanmıştır. Son zamanlarda uygulanmaya başlayan CARDS -Batı Balkan'ın kalkınma, demokrasi ve istikrarı- programı AB'nin GDA ülkeleri ile köprü vazifesi gördüğü ve finansal ile

²⁶ A. Kotios, Angelos. a.g.e., s.24-50.

²⁷ http://europa.eu.int/comm/external_relations/sec/index.htm

teknik işbirliğinin temel aracı olduğu söylenebilir.²⁸ AB'nin bölgeye CARDS programları dışında farklı alanlardaki yardımları da sürmektedir. Aşağıda Balkan ülkeleri açısından bu yardımların önemi ortaya konulacaktır.

Şekil 4.2.

Kaynak: AB resmi sitesindeki ülke verilerinden düzenlenmiştir.

Tablo 4.8. AB'nin Balkan Ülkelerine Yardımı (tahsis edilen, milyon €)

	Bosna ve Hersek		Hrvatistan		Sırbistan ve Karadağ		Makedonya		Kosova	
	1991-1994	2000	1991-1995	2000	1991-2001	2002	1992/93	2001	1998	2001
Phare Yardımı		104.8								
Obnova (imar + teknik yardım)				16.84	1572**	189.7***	60.00		7.5	320.0
İnsani Yardım (ECHO)	495.26		243.2	-	255.2^	39.5	36.52	3.15		12.5
Demokrasi ve İnsan Hakları		n/a		0.970		29.6		0.04		
Makro Finansal Yardım										30.0
CARDS		105.23*						42.50		
Toplam	495.26	104.8	243.6	19.62	2929.4 ^^		96.52	58.55	7.5	362.5

Not:* 2001 yılı verisidir ve toplama dahil değildir. **Obnova+CARDS.*** Sadece Sırbistan Cumhuriyeti. ^1991-98 yılları verisidir.^1991-2002 verisidir.

Kaynak: AB resmi sitesindeki ülke verilerinden düzenlenmiştir. www.eoropa.eu.int 'e bkz.

1991'den bu yana Avrupa Topluluğu Bosna –Hersek'e 2 milyon €'nin üstünde fon sağlamıştır. 1991 den 2000'e kadar ECHO-İnsani Yardım Ofisi, toplam 1,032 milyar euro insani yardım sağlamıştır. Ayrıca, 1996-2000 döneminde Bosna –Hersek, Obnova

²⁸ CARDS yardımları için bkz. Avrupa Komisyonu web sayfası; http://europa.eu.international/comm/europaid/projects/cards/financial_en.htm.

ve Phare programı altında 890,7 milyon € yardım almıştır. AB, BH'e genellikle bağış ve kredilerle ödemeler bilançosuna destek için makrofinansal yardım da sağlamıştır.²⁹

AB, 1991-2000 yılı arasında Hırvatistan'a ise 367 milyon euro yardım sağlamıştır. Savaş ve geçiş gibi 1991-1995 zor döneminde, AB Hırvatistan'a 243 milyon € insani bağış ve yardım sağlarken, 1996-1999 dönemindeki yardımlar ise imar ve göçmenlerin dönüşüne odaklanmıştır. 2000 yılı boyunca fonlama 19,754 milyon € olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında, yeni CARDS programı altında 60 milyon € da yardım alınmıştır. Diğer önemli yardımlarla Avrupa entegrasyonu desteklenmiştir. Hukuk ve işleri (3,6 milyon €), kamu yönetimi (4,8 milyon €), istatistik (1,5 milyon €) gibi kurumlar da desteklenmiştir.³⁰

AB, 1992-2001 döneminde Makedonya'ya toplam 452 milyon € sağlamıştır. Burada en büyük payı Phare ve Obnova programı kapsamaktadır. Ardından en büyük payı, 95 ve 70 milyon € ile sırasıyla ECHO-insani yardım ve ödemeler bilançosu desteği almaktadır.

1991-2002 döneminde, AB'nin, Sırbistan ve Karadağ'a yaptığı toplam yardım miktarı 2929.4 milyon €'yu bulmaktadır. Tahsis edilen miktarda, Obnova/CARDS yardımları en büyük paya sahiptir (1572 mil.€). 2000 yılından sonra makro-finansal yardım ve insani yardımların miktarı artmıştır (özellikle Kosova'da). Dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir konu da Karadağ'ın bu yardım pastasından en az payı almasıdır. Bunun bir nedeni, diğer bölgelere göre savaşlardan daha az etkilenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

1999 yılında, Avrupa Komisyonu, Kosova krizi mağdurlarına acil insanî yardım ve savaş sonrası başlayacak imar programı çerçevesinde 378 milyon € 'luk yardım sağlamıştır. 2000 yılında AB Kosovaya yardım etmeye devam etmiştir ve bu yılda 360 milyon € ve 2001 yılında 350 milyon € 'nun üstünde yardım etmeye devam etmiştir.

²⁹ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/bosnie_herze/index.htm

³⁰ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/croatia/index.htm

1999 yılında, ECHO, AB İnsani Yardım Ofisi Kosova krizinden etkilenen bölgede toplam 378 milyon € yardımda bulunmuştur.³¹

AB üyelik statüsünü kazanan Slovenya, diğer Balkan ülkelerine kıyasla daha farklı Topluluk yardımlarından yararlanmaktadır. 2000 yılından sonra, Topluluk Slovenya'ya, topluluk aracı temelinde verdiği üyelik öncesi bir yıllık yardımın toplamı 65 milyon € civarındadır.

- PHARE programı çerçevesinde, Slovenya'ya 1992-1999 yılı döneminde 191 milyon Euro sağlanırken, bu miktar 2000 yılında 33,3 milyon Euro, 2001 yılında 28,5 milyon Euro ve 2002 yılında 41,9 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir.

- Slovenya İSPA (üyelik öncesi yapısal politik araçlar)'dan, 2000 yılında 19,6 milyon Euro ve 2001 yılında 16 milyon Euro almıştır. 2002 yılında dağıtılan miktar 17 milyon Euro düzeyindedir. Desteğin % 60 kadarı, çevre projelerine ve % 40' ı taşımacılık projelerine dağıtılmıştır.

- Slovenya SAPARD programı (Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Özel Ortaklık Programı) komisyon tarafından Ekim 2000 yılında kabul edilmiştir. Yıllık ortalama destek 6,6 milyon Euro olacaktır.³²

AB, 1991-2000 döneminde Arnavutluğa toplam 1021 milyon € sağlamıştır. Bundan en büyük pay ödemeler bilançosu desteği ya da sektörel reform (tarım, kamu idaresi)'lara bağlı spesifik bütçe yardımları ya da 1999 Kosova krizindeki mültecilere bağlı maliyetlerdir. İnsani yardımlarda, AB İnsani Yardım Ofisi yaklaşık 140 milyon € destek sağlamıştır. Sektörel programlar çerçevesindeki yardımlar 404 milyon € olarak hesaplanmıştır.³³

³¹ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/frv/kosova/index.htm

³² AB resmi internet sitesi; <http://europa.eu.int/comm/enlargement>.

³³ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/albania/index.htm

5. AB Üyelik Şartları, Eski Yugoslavya ve Diğer Balkan Ülkelerinin AB'de Yeri

Kopenhag Kriterleri

Haziran 1993'teki Kopenhag Avrupa Konseyi'nin Sonuç Kararlarında, Birliğe tam üye olmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin, aşağıdaki şartları yerine getirdikleri takdirde üye olabilecekleri belirtilmiştir:

1. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarı;
2. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı yanı sıra Birlik içindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme yeteneği;
3. Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyeti.³⁴

Maastricht Antlaşması

Avrupa Topluluğunun adı Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilen, 7 Şubat 1992'de imzalanan ve resmi adı "Avrupa Birliği Antlaşması" olan Maastricht Antlaşması, aday ülkelere gözönünde bulundurmaları gereken önemli ekonomik kıstasları sunmaktadır. Bu Antlaşmaya göre, Üyelerin ekonomi politikalarının yakınlaştırılması için ekonomik ve parasal birliğin sağlanması ile Tek para sistemine geçiş gereklidir. Ancak tek para sistemine katılabilmek için enflasyon oranları ve kamu borçları konusunda ülkelerin karşılaması gereken bazı ekonomik ve mali kıstaslar konmuştur. Örneğin bir üye ülkedeki enflasyon oranı, Birlik içinde fiyat artışları en düşük üç üye ülke ortalamasından yüzde 1.5'tan daha yüksek olmamalı, ülke GSYİH'sına oranla bütçe açığı yüzde 3'ten, kamu borçları da yüzde 60'tan daha yüksek olmamalıdır.³⁵

Yukarıda gördüğümüz gibi bu Ülkelerin AB ile olan ticari payları çok yüksektir. Aynı zamanda bu ülkelerin çoğu ulusal paralarını AB tek para birimi olan euro'ya sabitlemiş ya da çıpa olarak (Özellikle Kosova'da euro resmi olarak işlemde

³⁴ Uluslararası Kriz Örgütü. Thessaloniki and After (I): The EU's Balkan Agenda. 20 Haziran 2003, ICG Balkans Briefing, Brüksel, s.3. Bkn. www.crisisweb.org

³⁵ H. Seyidoğlu. Ekonomik Terimler. 2.b. İstanbul, 1999.

bulunmaktadır) kullanmaktadır. Ayrıca bu bölgeye yapılan dış yardımların çoğu da AB menşelidir. Gördüğümüz gibi, bölgede geniş bir mal ile sermaye dolaşım serbestisi ve genişliği olmasına rağmen emeğin hareket özgürlüğü hâlâ büyük ölçüde sınırlıdır.

1 Mayıs 2004 yılında resmi olarak AB ailesine katılacak olan Slovenya, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ve bunların korunmasını garanti eden istikrarlı kurumları ile bir demokratik ülke özelliklerini sergilemektedir. Slovenya, işleyen bir Pazar ekonomisi olarak görülebilir, bunlarla birlikte ülkenin Birlik içindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabileceği düşünülmektedir. Kişi başına geliri AB ortalamasının %72'si, enflasyon %8.6 ve yaklaşık %1'lik finans açığı mevcut olan ülkede 2001 yılında resmi işsizlik oranı %12 düzeyindedir.

12 ve 13 Aralık 2002 Kopenhag Avrupa Konseyi Sonuç Metni'nde açıklandığı gibi Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliği için gerekli Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesinde ilerleme sağlanmış olduğu belirtilmişse de yeterli bulunmamış, üyeliği 2007 yılına bırakılmış ve bu tarihe kadar üyelik için Komisyon tarafından destek sağlanacağı açıklanmıştır.³⁶ Ayrıca, Konsey bu ülkelerin yerine getirmesi gereken Hukuki ve İdari reformların altını da çizmiştir. Kopenhag'da Bulgaristan'da ilk defa piyasa ekonomisinin işlediği, Romanya'nın ise bu yönde ilerlediği sonucuna varılmıştır. Mevcut reform programına devam ettikleri takdirde Bulgaristan ve Romanya'nın kısa dönemde Birlik içindeki rekabetçi baskılarla başa çıkabileceği de düşünülmektedir.³⁷ 2007 yılında AB üyesi olacağı kanısı yaygın olan Bulgaristan ve Romanya'nın dış politikasının öncelikli hedefi AB ve NATO'ya kabulüdür.

Ülkelere ekonomik açıdan bakarsak, Bulgaristan'da, 1997 yılında seçilen liberal hükümet ile birlikte ciddi bir ekonomik reform süreci başlamıştır. Özelleştirme, kamu üretimi ve altyapı işyerleri dışında geniş bir şekilde tamamlanmıştır. Bulgar levi euro'ya bağlanmış, ve 2000 yılına kadar çok düşük olan enflasyon (%2'nin altında) kıtlık ile dış faktörler sonucunda %11-12 düzeyine yükselmiştir. 2000 yılında ekonomik büyüme,

³⁶ Avrupa Konseyi Başkanlığı, *12-13 Aralık 2002 Kopenhag Sonuç Bildirgesi* www.eu2002.dk; General Affairs and External Relations, Conclusions'a bkz.

³⁷ 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Avrupa Konseyi Başkanlığı Basın Brifingi www.eu2002.dk; Presidency press briefing prior to the European Council in Copenhagen on Thursday 12 December 2002 at 17.30.

son 10 yılın en yüksek düzeyi olan, %5.8 olarak gerçekleşmiştir.³⁸ Ücretler düşüktür ve ortalama aylık ücretler 100 \$'ın altındadır. Son yıllarda, özel yatırımcıların Bulgaristan'a ilgisi artmaktadır.

AB tam üyeliği sürecinde Bulgaristan ile aynı durumda olan Romanya,³⁹ 1705 dolarlık kişi başına düşen GSYİH'sı ile Avrupa'nın fakir ülkelerinden biridir. Ülkede ortalama aylık ücret yaklaşık 800 DKK'dır. Romanya, 1990'ların sonunda negatif ekonomik büyüme oranıyla karşılaşmış ancak 2000 yılından sonra pozitif büyüme oranları kaydedilmiş öyle ki bu oran 2001 yılında %4.8 düzeyine yükselmiştir. Ayrıca, hükümet kamu işyerlerini özelleştirmeye devam etmektedir. Uygulanan yapısal reformların yetersizliği sonucunda ekonomik kalkınma engellenmekte ve muhtemelen yüksek enflasyon ile sınırlı dış yatırımlara neden olmaktadır. Son yıllarda, Romanya'da kronik ticaret bilançosu açıkları da görülmektedir. Bazı olumsuz ekonomik göstergelere rağmen Bulgaristan ve Romanya'nın, komünizmle yönetilen döneme kıyasla iktisadi gelişmişliği önemli derecede artmıştır.

Tablo 4.14. Ülkeler Genelinde- Makroekonomik Göstergeler, 2001-2002

	Nüfus- mil.	Reel GSYİH büyüme %		Enflasyon (dönem sonu)%		Ticaret Bilançosu GSYİH'nın %'si		Cari İşlemler GSYİH'nın %'si		DDY GSYİH'nın %'si	
	2001	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Bosna-Hersek	4.3	2.3	2.5	3.3	2.3	-36.9	-33.5	-22.3	-20.7	2.9	5.0
Hırvatistan	4.4	3.8	4.0	2.6	3.0	-21.0	-21.5	-3.1	-3.6	6.5	4.9
Yugoslavya FC	8.6	5.5	4.0	39.0	15.0	-26.0	-25.8	-5.5	-8.2	1.5	4.4
Kosova (YFC)	2.0	11.0	7.0	11.3	6.5	-47.3	-50.2	9.1	-2.0	0.3	0.5
Makedonya	2.0	-4.1	0.5	3.7	3.0	-11.7	-11.4	-10.6	-9.7	13.2	2.0

Not: 2002 yılı projeksiyon verileridir. Cari İşlemler resmi transferleri içerir. DDY- Doğrudan Dış Yatırım

Kaynak: Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel, 2002.

³⁸ 17 Haziran 2001 genel seçimlerini kazanan ve yeni Hükümeti kuran Simeon II Ulusal Hareketi; vergi azalışları, işsizliğin azaltılması ve nüfusun yüksek yaşam standardını meydana getirecek iktisadi kalkınma politikasını uygulamaya koymuştur.

³⁹ Romanya'da, Aralık 1989 yılında Komünist lider Nicolae Ceausescu'nun devrilmesi sonucunda 1990 yılında yapılan serbest seçimle gelen Ulusal Kurtuluş Cephesi -Reformcu komünist Ion Iliescu Başkanlığı- döneminde reformlar demokrasi ve piyasa ekonomisini amaçlamıştır. Ancak özellikle ekonomik alandaki reformlar diğer çoğu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kıyasen daha yavaş gerçekleşmektedir. İnsan haklarına bakıldığında, yaklaşık sayısı 1.8 milyonu bulan Rom-Çingene nüfusun bu haklardan eşit şekilde yararlanmadığı duruma odaklanılmaktadır.

Batı Balkanlardaki temel ekonomik trendler:

-2001 ve 2002'de, Batı Balkan bölgesi dünya ekonomisine kıyasen daha hızlı adımlarla büyümeye devam etmiştir.

-GSYİH ya göre ticaret açığının büyüklüğü devam ediyor, fakat önemli özel transferler, pozitif hizmetler ve resmi transfer bilançoları cari işlemler açıklarının sınırlanmasına katkıda bulunmaktadır.

-Bölgedeki, istikrar ve reform sürecinin devamı iktisadi iklimi değiştirmiştir. Bununla beraber, rüşvete karşı savaşta, özelleştirme sürecinin tamamlanması ve kamu sektörü gibi bazı değişiklikler öncelikli olmaya devam etmektedir.⁴⁰

İstikrar ve Ortaklık Süreci'nde olan ve yukarıdaki tabloda kısaca makroekonomik durumunun özetlendiği Makedonya, Hırvatistan, Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ⁴¹ ve Bosna-Hersek ülkeleri; 19-21 Haziran 2003 AB-Batı Balkan Ülkeleri Selanik Zirvesi'nde AB'nden 10'lu üye ülke grubundan sonra 5'li grup olmayı sağlayan yol haritasını beklemekteydiler.⁴² Ancak, 19-21 Haziran 2003 AB-Batı Balkan Ülkeleri Selanik Zirvesi'nde; Batı Balkan ülkelerine bir vaat, bin ödev ortaya çıkmıştır. Ülkelerin gerekli kriterleri yerine getirdikleri takdirde günün birinde birliğe üye olabilecekleri vaati verilirken bunun yanında demokrasiden başlayarak, hukukun üstünlüğü, etnik uzlaşma ve azınlıkların haklarının korunması şartları, organize suç ve yolsuzluğun ortadan kaldırılması, ekonomik gelişme gibi bir dizi ev ödevleri verilmiştir.⁴³ AB üyeliği için bu ülkelerin daha çok yol almaları gerektiği ortadadır.

"Balkanların geleceği AB'dedir" mesajı ve bu ülkelerin kalkınması için 210 milyon euroluk yardım vaadi AB- Batı Balkan ülkeleri (Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Sırbistan-Karadağ) Selanik Zirvesi'nin özetini oluşturmaktadır. Ancak net bir yol haritasının konulmaması veya somut bir adımın atılmaması 5 Balkan

⁴⁰ Avrupa Komisyonu. European Economy: The Western Balkans in Transition. Brüksel 2002, s.1.

⁴¹ Sırbistan ve Karadağ – İstikrar Paketi ilişkileri için bkz. Radovan D. Vukadinović. Yugoslavia and the Stability Pact for South Eastern Europe. Review of International Affairs, s.34-40.

⁴² European Stability Initiative. The Road to Thessaloniki: Cohesion and the Western Balkans. 12 Mart 2003.Bknz. www.esiweb.org. Ayrıca bkz; AB Yunan Dönem Başkanlığı Resmi internet sitesi www.eu2003.gr.

⁴³ Birlik-Makedonya Türkçe Gazetesi. Yıl LIX, Sayı 5959, 24 Haziran 2003, s.5.

ülkesini pek memnun etmese de AB kapısının aralanmış olduğu izlenimiyle zirveden ayrılmalarından hareketle, Batı Balkan ülkeleri açısından zirvenin yeni bir umut ışığında geçtiği yadsınamaz.⁴⁴

Önemle vurgulamak gerekir ki, Selanik Zirvesi, AB'nin beş İOS'ndeki ülkeyle istikrar ve işbirliği anlaşmalarının güçlendirilmesi ve mali imkânların açılması sürecini başlatmıştır.⁴⁵ Hatırlanacağı üzere Hırvatistan ve Makedonya AB ile İOA'sı imzalamış, diğerleri ile müzakereler yeni başlamıştır. Beş Batı Balkan ülkesi içerisinde AB ile olan ilişkilerde Hırvatistan'ın durumu farklıdır. 2003 yılının başlarında AB üyeliğine resmen başvuran ülkenin diğer Balkan ülkelerine göre ekonomik ve siyasi kriterleri yerine getirmede açık ara ile önde olduğu görülmektedir. Açıkçası, zirvede Hırvatistan'a tam üyelik yolu gözüktü diyebiliriz.

Makedonya, ülkede yaşanan etnik çatışmalar sonucunda 13 Ağustos 2001 yılında imzaladığı Ohri barış anlaşmasıyla bu kriterlerin çoğunu öngörmekte ancak bunların uygulamada görülmesinin zaman alacağı anlaşılmaktadır. Öyle ki, ülkede yaşayan halkların hakça seçme ve seçilme özgürlüğü ile din, dil ve kültür özgürlüğünün olmasına rağmen, hala kamu alanlarında çalışanların ülkede yaşayan tüm halklar arasında eşitçe paylaşımının yapılamaması ve yargı kurumlarının siyasi partiler arasındaki işbirliğinin devamı sonucunda bağımsızlık işlevini yerine getirememesi gibi olumsuz faktörler bu listede sayılabilir.⁴⁶

Özetle, Balkan ülkeleri için “Sonun başlangıcı mı yoksa başlangıcın sonu mu” bilinmez ama bu ülkelerin AB üyeliği için daha çok yol almaları gerektiği ortadadır.

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz; Birlik. 24 Haziran 2003, s.5.

⁴⁵ Avrupa Konseyi, Thessaloniki Başkanlık Kararları. 19-20 June 2003: Presidency Conclusions. [http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/20/3121/\(index.asp?\)](http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/20/3121/(index.asp?))

⁴⁶ İslam Yusuf. Makedonya'ya AB Yolu Gözüktü. Hikmet Dergisi. 2003/1, Yıl 1, Mayıs Sayı:1, s.79-85.

C. GENEL DEĞERLENDİRME

Balkan ülkelerini, AB adaylığına götüren 3 motif vardır. Bunlar:

1. AB üyeliği, Batı zenginliğine ve güvenli topluluğa girişi temsil etmektedir, ve bu aynı zamanda Rusya'nın muhtemel baskısının tekrarını önlemektedir.
2. AB üyeliği, AB iç piyasasında yer almayı temin eden en iyi yoldur.
3. Yönetici elitler, AB üyeliğini, siyasi garanti ve demokrasi ile piyasa ekonomisinin arkasındaki reformların halledilmesi için gerekli görmektedir.

Düşük GSYİH, verimsiz vergi sistemi ve sınırlı vergi tabanı geçiş ekonomileri ve özellikle GDA bölgesinin özelliğidir. Bu ülkelerin, devlet finansmanının senyoraj gelirleri, ithalat tarifeleri, kamu kredileri, özelleştirme gelirleri ve dolaylı vergiler gibi diğer kaynaklara bağımlılığı devam etmektedir.

Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Romanya ve Sırbistan-Karadağ'ın ekonomik gücü bugün AB'ne üye olacak 8 ODA ülkesinin önemli derecede gerisinde kalmaktadır. 2002 yılında GDA da ortalama kişi başına düşen GSYİH 2100 € olarak gerçekleşmiştir ki bu aynı zamanda 2004 yılında AB üyeliğine aday 8 ODA ülkelerinin GSYİH'larının sadece %35'i düzeyindedir. Kişi başına düşen GSYİH'sı 5270 € olan ve bölgedeki GSYİH büyüklüğüne göre ikinci ülke olan Romanya'dan iki katı fazla olan Hırvatistan dışında, GDA da ortalama GSYİH'lar genelde benzerdir ve 1300 € ile (Sırbistan -Karadağ) 2100 € (Romanya) arasında değişmektedir.⁴⁷

Siyasi durumun iyileşmesiyle makroekonomik istikrar için tedbirler alınmıştır ve bu tedbirler ekonomik olarak geri kalan GDA bölgesini Doğu Avrupa'nın en hızlı büyümeyi sağlayan bölgesi haline getirmiştir. 2001 yılında, ülkeler bazında baktığımızda, reel GSYİH büyüme oranları Bosna ve Hersek'te %2.3, Hırvatistan'da %3.8, Sırbistan ve Karadağ'da %5.5, Makedonya'da (ülkede yaşanan savaş nedeniyle, 2000 yılında %4.5) -%4.1 ve Slovenya'da %3 olduğu görülmektedir. 2002 yılında

⁴⁷ Bank Austria Creditanstalt. Güneydoğu Avrupa Raporu. Kapital, 5 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.

GDA'daki ortalama ekonomik büyüme %4.5 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, döviz kurundaki büyük istikrar ve enflasyondaki önemli düşüş yatırımcıların güvenini arttırmıştır. İyileşen genel ekonomik şartların sonucu olarak -hala yeterli düzeyde olmamasına rağmen- uluslararası yatırımcıların yatırımları da artmıştır. Bu, bölgede hala sorunlu alanlar olmaya devam eden hukuk alanında yapılan reformlar ve özelleştirmenin hızlanmasının sonucudur.⁴⁸

Balkan ülkelerinin genel ekonomik şartlarında görülen iyileşmenin yanında bölgenin uzun vadeli siyasi ve ekonomik istikrarını etkileyebilecek birçok konu da mevcuttur. Günümüzde, Balkanlar'daki çatışmalar durmuş durumdadır.⁴⁹ Ancak ünlü Borsa spekülâtörü Soros'un da ifade ettiği gibi, gelecekteki barış için hiçbir garanti yoktur. Kosova sorunu çözülmeden kalmıştır. Sırbistan ve Karadağ Birliği güvenilir değildir. Makedonya'daki Slav çoğunluğu ve Arnavut azınlığı arasında imzalanan Ohri anlaşmasına, son seçimlerde yenilen ve şimdi ülkeyi bölmeye çalışan siyasiler karşı çıkmaktadır. Dayton barış anlaşmasıyla savaşa son verilen Bosna'da durum karışıklığını korumaktadır. CARDS –Batı Balkan'ın kalkınma, demokrasi ve istikrarı- programı. AB'nin 2006 yılı bütçesi ile sona erecektir. İlerideki finansman sorunu güvenilir değildir ve Bosna ile Kosova'da ciddi ekonomik krizlerle sonuçlanabilir. Onun için AB 2006 yılı sonrası için bir plan uygulamasını düşünmelidir. Ayrıca, bölgede uzun vadeli istikrar ve demokrasi için ekonomik ilerleme temel teşkil etmektedir. Ekonomik ilerleme için ise, bölgesel işbirliği içinde el ele vererek AB yolunda yürümelidirler.⁵⁰

Balkan ülkelerinin AB yolunda ortak hareket etmeleri de kaçınılmazdır. Bu çerçevede Selanik Zirvesi öncesinde, 2 Haziran 2003 yılında "İstikrar ve Ortaklık Süreci Ülkeleri"nin devlet başkanları Makedonya'nın Ohri şehrinde bir araya gelmiştir. Toplantıya AB Dönem Başkanı Yunan Dışişleri Bakanı Yorgos Papandreu da katılmış; Makedonya, Bosna Hersek, Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan ile Karadağ devlet

⁴⁸ Bank Austria-Creditanstalt. Güneydoğu Avrupa Raporu. Kapital, 5 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.

⁴⁹ 1995 Dayton ve Erdut barış anlaşmaları Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da çatışmaları sonlandırdı. 2001 Ohri Anlaşması Makedonya'da aynı yıldaki çatışmaları durdurdu. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 nolu Kararı ile 1999 y.daki Kosova'daki çatışmalar durduruldu.

⁵⁰ AB- Batı Balkanlar Selanik Toplantısı Deklarasyonu. Thessaloniki, 21 June 2003: Declaration. Bknz. <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/23/3135/index.asp?>

başkanlarının ortak deklarasyonu ile istikrar ve ortaklık sürecine dahil ülkelerin AB yol haritası belirlenmiştir. Geleceğini AB ailesinde gören bölge ülkeleri bu doğrultuda bölgesel işbirliğinin de önemini vurgulamaktadırlar. Ohri toplantısına katılan ülkelerin onayladıkları deklarasyonda bölgesel işbirliğine, organize suça karşı mücadeleye, reformlar sayesinde ekonomik durumların iyileştirilmesine, serbest dolaşıma, yerli ve yabancı yatırımlar gibi ağırlık verilen noktaların yanı sıra bölge ülkelerinin Selanik zirvesinden beklentilerine de yer verilmiştir.⁵¹

Özetle, Balkanların AB yolunda önemli bir yer tutan AB- Batı Balkan Ülkeleri Selanik Zirvesi 19-21 Haziran 2003 yılında Porto Ricas'ta düzenlenmiş ve Yunanistan Başbakanı Simitis'in açıklamasına göre şu karar alınmıştır: "Bu ülkeleri AB ailesi içinde görmek istiyoruz ve ülkelerin kalkınması için 210 milyon euro yardım yapılacaktır".⁵² Selanik Zirvesi Deklarasyonu'nda⁵³ Batı Balkanlar'ın geleceğinin Avrupa Birliği'nde olduğunun vurgulanmış olması, bu bölge ülkelerinin birlik üyeliğine –uzun zaman alacak olsa da- destek verildiğini anlamamızı gerektirmektedir.

Sırbistan ve Karadağ'ın AB üyeliğinin iyimser bir tahminle en erken 2010 yılı olacağı düşünülmektedir. Aynı durum, Arnavutluk ve Makedonya için de geçerlidir. Bosna ve Hersek hükümeti, AB üyeliğini ajandasına 2009 yılı olarak alsa da, devlet yapısındaki önemli sorunlardan dolayı gerçekçi bulunmamaktadır. Bosna'nın ve bağımsız olduğu takdirde Kosova'nın en iyimser bakışla en erken 2015 yılında AB'ne üye olacağı tahmin edilmektedir. Görüldüğü gibi, Batı Balkan ülkelerinin AB ile üyelik görüşmelerine ve serbest ticaret ya da gümrük birlikleri ile serbest seyahat vizesine şu anda başlamalarının zamanlama olarak çok yanlış olduğu düşünülmektedir.⁵⁴

Özetle, AB'nin ekonomik sistemi ve onun kurumsal yapısının ideal pazar ekonomisi sistemi olduğunu kabul eden Balkan ülkelerinin Birlik üyeliği yolunda istikrar, ekonomik kalkınma, demokrasi ve hukuk kurallarının işlemesi yönünde önemli ölçüde yol alması gerektiği saptanmıştır.

⁵¹ Daha geniş bilgi için bkz. Birlik Gazetesi. Salı 3 Haziran 2003, s.3.

⁵² www.eu2003.gr; Birlik 24 Haziran 2003, s.5.

⁵³ AB- Batı Balkanlar Selanik Toplantısı Deklarasyonu. Thessaloniki, 21 June 2003: Declaration. Bknz. <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/23/3135/index.asp?>

⁵⁴ Uluslararası Kriz Örgütü. Thessaloniki and After (I): The EU's Balkan Agenda, a.g internet sayfası.

Sonuç

Sosyalist rejimle yönetilen Balkan ülkelerinden biri olan Yugoslavya'nın 1990'ların başında dağılmasıyla oluşan (Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ) yeni ülkeler "geçiş ekonomileri" diye anılmaktadırlar. Eski Yugoslavya ülkeleri ile birlikte Sovyetler Birliği'ni ve Varşova Paktı'nı oluşturan ülkeler de ekonomilerini serbest piyasa ekonomisine dönüştürme çabası içinde olmuşlardır. Dönüşüm programı genellikle önce ekonomide istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirlerle başlamış, bunu ekonominin liberalize edilmesi takip etmiştir.

Balkanlar, tarihi olarak Avrupa'nın en az gelişmiş bölgelerinden biri olmuştur. Geçen on yılda, siyasi ve askeri çatışmalar 5 eski Yugoslavya ülkesinin 4'ünde, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya ile Sırbistan ve Karadağ'ın ekonomik dağılımına neden olmuştur. Bu beş ülkenin izlediği programlar, tekil ülkelerin özgün koşullarından etkilenen bazı farklılıklar göstermekle birlikte, ortak payda, nispi fiyatların dış rekabet gücüne göre yeniden oluşmasına izin verecek bir piyasa ekonomisinin tesisi ile iç ve dış dengeyi birlikte sağlayan bir makroekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi olmuştur. Ayrıca, Balkanlarda, hükümetlerin işbirliği ve dış finansman desteği olmadan sorunların çözülemeyeceği de açıkça görülmektedir.

Dünya Bankası'na göre, bölge politika yapıcıları ve uzmanları arasında uzlaşılan şey, Balkanlar'daki on yıllık uzun krizin çözümünün kendi ekonomilerinde yattığıdır. Çoğu göstergeler, Güneydoğu Avrupa'daki değişimlerin daha yavaş gerçekleştiğini göstermektedir. Bölgedeki ülkeler, gelir düzeyi bakımından heterojen bir yapıya sahiptirler ve aralarındaki farklar çok yüksektir. Fiyat istikrarı bölge geçiş ekonomilerinin en önemli başarılarından biri iken, bölgedeki işsizlik çok büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Batı Balkan ülkeleri piyasa ekonomisi ve dünya ticaretiyle bütünleşmeye geçişte de çok zaman kaybetmiştir. Bunun yanında devletin ekonomiye müdahalesi de bölge ülkeleri için bir sorundur. Orta ve Doğu Avrupa'nın bir

parçası olarak görülen ve Balkan ülkelerine kıyasla daha rekabetçi bir ekonomiye sahip olan Slovenya, genelde “serbest” ekonomiye sahip bir ülke olarak nitelendirilmektedir. Balkan ülkelerinin, Sırbistan ve Karadağ dışında, liberalize olmalarına rağmen ekonomilerinin tümü hala “serbest olmayan” gruba düşmektedir. Piyasa ekonomisini amaç edinen Balkan devletlerinin bu yönde devletin “görünen el”ini piyasalardan çekmesi gerekliliği ortadadır. Bununla beraber, bölge ülkelerinin tümü, rekabetçi piyasalar ve Avrupa piyasalarıyla bütünleşmeyi destekleyecek kurumların kurulmasını, iktisadi dönüşüm ve bölgesel istikrar için temel anahtar olduğunu kabul etmektedirler. Bölgede istikrarlı bir ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için de Güneydoğu Avrupa ülkelerinin ikili ve bölgesel işbirliği içinde bulunmaları koşulsuz zorunludur.

AB, 1 Mayıs 2004 ve 2007 yılında 10-12 yeni üyeyle iki katı büyüyerek Adriyatik'ten Baltık'a, Karadeniz'den Atlantik'e uzanan bir alana yayılacaktır. 45 yıl bölünmüş olarak yaşayan (1989 Berlin duvarının yıkılışına kadar) Avrupa'da, günümüzde tüm bir kıtayı kapsayacak bir genişleme hedeflenmiştir. Böyle büyük bir oluşumda, Balkan ülkelerinin tüm kurumlarıyla yer alması zorunludur. Slovenya'nın, Birliğe 2004 yılında üyeliği kabul edilirken, Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği 2007 yılına ertelenmiştir. Balkanlar, Avrupa'nın Orta Doğu, Karadeniz ve Hazar Denizi havzası ve Orta Asya ile olan ekonomik ve ticari ulaşımı açısından çok önemli bir bölgesidir. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi, Haziran 2003 tarihindeki Selanik Zirvesinde, Kopenhag (Aralık 2002) ve Brüksel (Mart 2003) kararlarını tekrarlayarak, AB'nin bir parçası olarak görülüp, üyelik yolunda Batı Balkan ülkelere tam ve etkili bir destek verilmesini kararlaştırmıştır. Böyle bir oluşum dışında kalamayacağını bilen Batı Balkan ülkeleri de üyelik yolundaki “İstikrar ve Ortaklık Süreci”ni kabul etmiş (Hırvatistan, Makedonya, Arnavutluk) veya olumlu “Fizibilite Çalışmaları”nı bekleme (Sırbistan-Karadağ ve Bosna-Hersek) durumundadırlar. Batı Balkan ülkelerinin, AB ile üyelik görüşmelerine ve serbest ticaret ya da gümrük birlikleri ile serbest seyahat vizesine şu anda başlamasının zamanlama olarak çok yanlış olduğu düşünülmektedir.

Güneydoğu Avrupa'nın Avrupa kıtasının en sorunlu bölgesi olduğu da ortadadır. Bölgede uzun vadeli istikrar ve demokrasi için, bölgesel işbirliği kurumlarının

güçlenmesine dikkat edilmesi ekonomik ilerlemenin temelini teşkil etmektedir. Ekonomik ilerleme için ise, bölgesel işbirliği içinde el ele vererek AB yolunda yürümelidirler. Sonuç olarak, günümüzde bölgenin sorunlarını çözebilecek en iyi kurum, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı (The Stability Pact) olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu. *European Economy: The Western Balkans in Transition*. Brüksel, 2002.
- Avrupa Ekonomi Komisyonu Sekreterliği. *Economic Survey of Europe, 2000* No.1, Geneva.
- Avusturya Ulusal Bankası. *Focus on Transition I/2003*. Viyana 2003, s.189-216.
- Arkan, Zeynep. *Avrupa Birliği'nde Reform Hareketleri: Lizbon Stratejisi ve Barselona Zirvesi*. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 25, Mayıs 2002, s.29-33.
- Balkan Trade Bulletin. *Accession of Macedonia to the WTO*. B.C.T.P- Balkan Regional Center for Trade Promotion – İGEME, Ankara, No:8, Yıl: 2002, s.25.
- *Foreign Economic and Trade Cooperation*. BCTP, No:7,Yıl: 2002.
 - *EU Trade Liberalization*. BCTP, No5,Yıl: 2001, s.34-36.
 - *Privatization Process*. BCTP, No:4,Yıl: 2000, s.47.
- Bank Austria Creditanstalt. *Güneydoğu Avrupa Raporu*. Kapital, 5 Haz. 2003, Yıl 4, No.188, s.17.
- Banki. *Stranskiot Kapital ya Nametna Konkurenciyata*. Kapital, 28 Kasım 2002, s.17.
- Bartlett, Will. *From Reform to Crisis: Economic Impacts of Secession, War and Sanction in the Former Yugoslavia*. Ian Jeffries, "Problems of Economic and Political Transformation in the Balkans" içinde, Pinter London&New York, 1996. s. 151-171.
- Bıçaniç, İvo. *The Economic Divergence of Yugoslavia's Successor States*. Ian Jeffries, "Problems of Economic and Political Transformation in the Balkans" içinde, Pinter London&New York, 1996. s.131-149.
- Bıçerli, Kemal M.. *Ekonomik Dönüşümü Düşük İşsizlikle Sağlamada Çek Cumhuriyeti Tecrübesinin Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 56(2) -Nisan-Haziran 2001, Yayın:AÜSBF 2001, s.1-20.
- Birlik-Makedonya Türkçe Gazetesi. *Selantik Balkan Ülkelerinin Yeni Bir Şansı*. Salı 3 Haziran 2003, s.3.

- 19-21 Haziran Selanik Zirvesi Değerlendirmesi. Yıl LIX, Sayı 5959, 24 Haziran 2003, s.5
- Bora, Tanıl. *Milliyetçiliğin Provokasyonu, Bölgeler- Sorunlar, Yugoslavya*, Birikim Yayınları 1995.
- Bosna ve Hersek DİK. *Statistički Godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2000*. Sarayevó 2002.
- Bosna ve Hersek-Merkez Bankası ve Hazine Bakanlığı. *Bülten 4.Ocak-Aralık 2002*.
- Chionis, Dionysios ve Panagiotis Liargovas. *An Empirical Investigation of Greek-Balkan Bilateral Trade*. Eastern European Economics, vol.40, no.5, Eylül-Ekim 2002, s.6-32.
- Coşkun, Nejat. *Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya'da Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları: 1990-1995*. Ekonomik Yaklaşım, Cilt:7, Sayı: 22-Sonbahar, 1996, s.49-60.
- Devlet İstatistik Kurumu, *1918-1988 Yıllarında Yugoslavya*, Belgrad 1989
- Djilas, Milovan. *Yeni Sınıf*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974.
- Dünya Bankası. *Transition:The First Ten Years*. Washington. D.C. 2002.
- *World Development Indicators 2001*. Washington. D.C. 2002.
 - *World Development Indicators 2003*. Washington D.C. 2003.
 - *Economic Reform and Environmental Performance in Transition Economies*. Washington, D.C. 1999.
 - *The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper*. Washington, D.C., 2000.
 - *Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilization and Association Process*: 28 Mart 2003 Bölgesel Rapor, Rapor No: 24460. Washington D.C., 2003.
 - *ECA Privatization and Restructuring Database*. Eylül 1998.
- Dyker, David A.. *Yugoslavia, Socialism, Development and Debt*. Routledge, London and NewYork 1990.
- Earnst and Young. *Doing Business in Southeast Europe*. Earnst & Young 2002.

- European Stability Initiative. *The Road to Thessaloniki: Cohesion and the Western Balkans*. 12 Mart 2003.Bkz. www.esiweb.org.
- Festiç, Majra. *The Conditions for Monetary Targeting in Slovenia*. Eastern European Economics, vol.40, no.3, May-June 2002, s.69-89.
- Fischer, Stanley ve Ratna Sahay. *The Transition Economies After Ten Years*. NBER Working Paper 7664. <http://www.nber.org/papers/w7664>, April 2000.
- Gressani, Daniela ve Constantine Michalopoulos. *Conclusion and Recommendations for the Future*. DB, 28 Mart 2003 Bölgesel Raporu içinde, s.73-87.
- Gros, Daniel ve Alfred Steinherr. *Winds of Change economic Transition in Central and Eastern Europe*. Loongman 1995.
- Hadziç, Miroljub. *Rethinking Privatization in Serbia*. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Ekim-Aralık 2002, s.6-23.
- Harp Akademileri Komutanlığı. *Makedonya*. 2.b.İstanbul:Harp Akademileri Basımevi, 1993.
- Heritage. 2003 -*Ekonomi Serbestliği Endeksi*, <http://cf.heritage.org/index/pastScores.cfm>.
- Hırvatistan DİK. *Statistički ljetopis R.Hrvatske 2002*. Zagreb 2003.
- IMF. *International Financial Statistics*. Ocak 2002.
- İTO -İstanbul Ticaret Odası. *Slovenya Ülke Etüdü*. İTO, Yayın No:1998-22.
- *Makedonya Ülke Etüdü*. Yayın no:1999-44.
 - *Makedonya İhracat Pazar Araştırması*.yayın no:1994/20.
 - *Hırvatistan Ülke Etüdü*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998-37.
- Jagriç, Timotej. *Measuring Business Cycles: The Case of Slovenia*. Eastern European Economics, vol.40,no.1,January-february 2002,s.63-87. 1997-1998.
- Jeffries, Ian. *Socialist Economies and the Transition to the Market*. Routledge 1993.
- Kapital. *Stranski Investicii vo Makedonija*. 24 Temmuz 2003, s.9-11, www.kapital.com.mk.
- %50 od Makedonskata Ekonomiya e Siva i Raste Şvercot so Orujje, Droga, Cigari i Luge. Kapital, 12 Haziran 2003.
- Kotios, Angelos. Southeastern Europe and the Euro Area. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.24-50.

- Loucks, William N. *Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler*, Belge Yayınlar 1972.
- M.C. Resmi Gazetesi. Uluslararası Anlaşmalar; *Makedonya Cumhuriyeti ve AB ve Üye Ülkeleri Arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın Onaylanması*. 13 Nisan 2001, No.28, Yıl: LVII.
- Makedonya Devlet İstatistik Kurumu, *Statistički godišnik na R.Makedonija - MC'nin 2002 Yıllık Raporu*, Üsküp 2003.
- *Makedonija vo brojki 2002-Sayılarla Makedonya 2002*. DİK, Üsküp 2003.
- Madzar, Ljubomir. *The Economy of Yugoslavia: Structure, Growth Record and Institutional Framework*. Allcock, B.John., John J.Hortan ve Marko Milivoyeviç, Yugoslavia in Transition- içinde. Berg, Oxford 1992.
- Memedoviç, Olga. *On the Theory and Measurement of Comparative Advantage- içinde*, Thesis Publishers, Amsterdam 1994.
- Michalopoulos, Constantine. *The Western Balkans in World Trade*. Dünya Bankası, Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilisation and Association Process: Regional Report. 28 Mart 2003 Bölgesel Raporu, Rapor No.24460, 2003 içinde, s.1-21.
- Prliç, Jadranko ve Tufik Burnazoviç. *Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi ve Doğrudan Yabancı Yatırımın Çekilmesi*. Çev: Emir Türkoğlu, Jeo ekonomi- ASAM Yayını, Cilt:2-3, Yaz-Sonbahar 2000, s.91-99.
- Puşara, Kostadin. *Foreign Investment as a Means of Privatization*. Review of International Affairs, s.30-32.
- Sanin, Levent. *İstikrar ve Reform Programları: Doğu Avrupa'da Geçiş Ekonomisi Deneyimi:1989-1991*. Ekonomik Yaklaşım, Cilt:5, Sayı: 13, 1994, s.1-18.
- Savaş, Vural Fuat. *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, 3.bsk, Ankara 1999, s.429.
- Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. 2.b.İstanbul 1999.
- Schumpeter, J.A. *Capitalism, Socialism and Democracy*, London.,1966. s.167.
- Slovenya İstatistik Kurumu. *Statistični letopis R.Slovenije 2002- Slovenya İstatistik Yılı 2002*, Statistični Urad R.Slovenije, Lyublyana 2003.
- Smith, Adam. *Ulusların Zenginliği*. Alan yayıncılık, 2.bsk, 1997.

- Somuncuoğlu, Tuğrul. *Balkan Ülkeleri Raporları Serisi: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti*. İgeme, Ekim 2002.
- *Balkan Ülkeleri Raporları Serisi: Makedonya*. İGEME, Ekim 2002.
- SEE -Güneydoğu Avrupa Ülke Raporu. The South-East European Transition Economies: An Overview Of Macroeconomic Developments In 2001 And Outlook For 2002 Country Profiles: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania, Yugoslavia.
- Talas, Cahit. *Ekonomik Sistemler*, İmge Kitabevi, 5.bsk, 1999.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. *Makedonya Cumhuriyeti*. Ankara 1998.
- Totev, Stoyan. *Economic Performance and Structure of Southeastern European Countries- Albania, Bulgaria, FYR of Macedonia, and Greece*. Eastern European Economics, vol.40, no.6, Kasım-Aralık 2002, s.51-83.
- Türbedar, Erhan. *Bosna-Hersek'te Anayasa Değişikliği: Normal Bir Devlete Dönüşme Umudu*. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 25, Mayıs 2002, s.34-40.
- Uluslararası Kriz Örgütü. *Thessaloniki and After (I): The EU's Balkan Agenda*. ICG Balkans Briefing, 20 Haziran 2003, Brüksel . Bkn. www.crisisweb.org
- Velykoviç, Dušan ve Aleksandar Milošević. *Polovina Vek, Ekonomski Razvitok na R.Makedoniya -Makedonya Cumhuriyeti'nin Yarım asırlık Ekonomik Gelişimi*. Turizm Alanı Araştırma Enstitüsü, Üsküp 1999.
- Vukoviç, Borislav. *Position of the FRY in International Economic Relation*. Review of International Affairs, s.14-19.
- *Yugoslavia and the European Union*. Review of International Affairs, s.4-7.
- Vukadinoviç, Radovan D.. *Yugoslavia and the Stability Pact for South Eastern Europe*. Review of International Affairs, s.34-40.
- Yankoviç, Miloş. *Development and Reforms of the Securities Market in FR Yugoslavia*. Review International Affairs, s.23-30.
- Yılmaz, Şiir. *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Gazi Üniversitesi Yayın No: 178, s.1, 183,184.
- Yugoslavya DİK. *Statistical Yearbook Of Yugoslavia FR 2002*. Belgrad 2003.

Yugoslavya: Yapay Bir Bunalım Odağı; Tito Kendi Geçmişi ve Geleceği ile Dünya'nın gerilimli Bölgelerini Değerlendiriyor, Birikim, Şubat 1980.s.5-11.

Yunanistan Dışişleri Bakanlığı. *Working Document: Greek Presidency Priorities for the Western Balkans*, 13 Ocak 2003.

http://www.mfa.gr/english/foreign_policy/europe_southeastern/balkans/priorities.html.

Yusuf, İslam. *Makedonya'ya AB Yolu Gözüktü*. Hikmet Dergisi. 2003/1, Yıl 1, Mayıs Sayı:1, s.79-85.

İnternet Sayfaları :

Avrupa Konseyi Başkanlığı, *12-13 Aralık 2002 Kopenhag Basın Brifingi*

www.eu2002.dk; Presidency press briefing prior to the European Council in Copenhagen on Thursday 12 Decembar 2002 at 17.30.

Avrupa Konseyi Başkanlığı, *12-13 Aralık 2002 Kopenhag Sonuç Bildirgesi*

www.eu2002.dk; General Affairs and External Relation, Conclusions.

Avrupa Konseyi, Thessaloniki Başkanlık Kararları. 19-20 June 2003: Presidency

Conclusions. Bkz. <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/20/3121/index.asp?>

AB- Batı Balkanlar Selanik Toplantısı Deklarasyonu. *Thessaloniki, 21 June 2003:*

Declaration.

Bknz.

<http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/23/3135/index.asp?>

AB Genişlemesi, AB Resmi İnternet Sitesi <http://europa.eu.int/comm/enlargement>.

Avrupa Birliği Yunan Dönem Başkanlığı resmi sitesi ve 19-21 AB-Batı Balkanlar

Selanik Zirvesi için bknz. www.eu2003.gr

Avrupa Komisyonu ve DB desteğinde Brüksel'de düzenlenen Bağış Konferansı için

bknz. www.seerecon.org/Calendar/2001/Events/0629frydc.htm

Avrupa Komisyonu. CARDS yardımları; http://europa.eu.international/comm/europaid/projects/cards/financial_en.htm.

Batı Balkanlara Uluslararası yardım-assistance Ortak Ofisi <http://www.seerecon.org>

AB- Balkan Ülkeleri ile İlişkileri; http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/index.htm

Bosna-Hersek ile;

http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/bosnie_herze/index.htm

Hırvatistan ile; http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/croatia/index.htm

Sırbistan-Karadağ ile; http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/fry/index.htm

Kosova ile; http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/fry/kosova/index.htm

Makedonya;

[http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/\(fym\)macedonia/index.htm](http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/(fym)macedonia/index.htm)

Arnavutluk ile; http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/albania/index.htm

AB-Slovenya İlişkileri. <http://europa.eu.int/comm/enlargement>.

Balkan ülkeleri arasında yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları için İstikrar Paketi resmi internet sitesi www.see.org a bkz. '

Birinci, The Western Balkans in Transition (2001) yayınıni aşağıdaki web sitesinde

bulabilirsiniz: http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/supplement_c.en.htm

Heritage. 2003 -Ekonomi Serbestliği Endeksi.

Arnavutluk için <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=1.0>;

Bosna-Hersek için <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=18.0>;

Bulgaristan, <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=21.0>;

Hırvatistan, <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=35.0>;

Makedonya, <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=163.0>;

Romanya, <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=121.0>;

Slovenya, <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=130.0>;

Sırbistan-Karadağ için <http://cf.heritage.org/index/country.cfm?ID=164.0>.

İstikrar Paketi Raporları- The Stability Pact Reports, www.stabilitypact.org

Southeast Europe-SE. Investment Guide for Southeast Europe 2003.

http://www.seeurope.net/en/Content.php?file=investment_guide/investment.

ÖZET

Bu çalışmada, günümüzde Balkanlarda ve özellikle Eski Yugoslavya ülkelerindeki ekonomik yapısal dönüşüm açıklanıp, uygulanan ekonomik politikaların Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecini hangi yönleriyle ve ne şekilde etkileyebileceği incelenmiştir.

Balkanlar'daki ekonomik durum son 10 yılda ekonomilerin dengesiz sanayi yapıları, zayıf kurumlar, bölünmüş sivil topluluklar, savaş, etnik çatışmalar ve makroekonomik istikrar politikalarının mevcut olmaması gibi birçok güçlükten etkilenmiş ve bu nedenle bölgedeki ülkelerin ekonomik gelişimi Orta Avrupa geçiş ülkelerinin önemli derecede gerisinde kalmıştır. Daha önce planlı ekonomiyle yönetilen Yugoslavya'nın 1990'ların başında dağılmasıyla oluşan yeni ülkelerin piyasa ekonomilerini inşa etme ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yöneldikleri görülmektedir. 1945-90 yılları arasında, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti çatısı altında, yumuşak sosyalizm olarak nitelendirebileceğimiz bir yönetim ile yönetilen Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya ile Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık öncesi (1945-1990) ve özellikle 1990'lardan günümüze ayrı ayrı milli gelir, enflasyon, istihdam, işsizlik, yatırım, dış borç, ödemeler bilançosu, dış ticaret gibi genel ekonomik durumları incelenip, bu ülkelerin Slovenya dışında bağımsızlık öncesi düzeylerine göre iyileşme veya gelişme sağlayamadıkları ortaya konulmuştur.

Piyasa ekonomisinin planlı ekonominin yerini aldığı dönemde bir geçiş (transition) dönemi yaşanmaktadır. Geçiş döneminin uzun vadeli hedefleri genellikle diğer ülkelerdeki ekonomik reformlarla aynıdır: yaşam standartlarında iyileşmeyi sağlayacak, uzun vadeli bir büyümeyi gerçekleştirecek gelişmiş piyasa ekonomisini kurmaktır. Piyasa ekonomisine geçiş derecesinin ölçülmesi bakımından ise; fiyatların piyasa güçlerince belirlenmesi, serbest dış ticaret ve ulusal paranın konvertibilitesi ile piyasaların yeni işletmelerin girişine açıklığı önemlidir. Bu konularla birlikte, çalışmamızda geçişin diğer bir diğer göstergesi olan mülkiyet reformu da incelenmiştir. Balkanlarda ve özellikle eski Yugoslavya ülkelerinde, bu alanda önemli bir değişim

yaşanmıştır, örneğin: ülkelerin çoğunda, özel sektör, ekonomik faaliyetlerin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Ayrıca, geçiş döneminin sosyo-kültürel etkisi de ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.

AB'nin ekonomik sistemi ve onun kurumsal yapısının ideal pazar ekonomisi sistemi olduğu varsayımı altında yapılan karşılaştırma sonucunda, AB'ye resmi üyeliği kabul edilen Slovenya'nın dışında diğer eski Yugoslavya ülke ekonomilerinin bağımsızlık öncesi (1990 öncesi) düzeylerinin bile altında kaldıkları ve Avrupa Birliği ile bütünleşmelerinin uzun bir zaman alacağı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, bölgede istikrarlı bir ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için Güneydoğu Avrupa ülkelerinin ikili ve bölgesel işbirliği içinde bulunmalarının zorunlu olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, bölgenin sorunlarını çözebilecek en iyi kurumun, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (The Stability Pact) olduğu görülmektedir.

ABSTRACT

In this research, it is explained the structural economic transformation of these days in Balkans and in the former republics of Yugoslavia and how the applied economic policy can influence the integration process with European Union.

The economic situation in Balkans was affected by the unbalanced industrial structures of the economies in last 10 years, weak institutions, divided civil societies, war, ethnic conflicts, and by absence of macroeconomic stability policy. That is the reason of the low economic development of the countries in this area in comparison with the other countries in transition of central Europe. Yugoslavia, that at first was a country with a planned economy, in 1990 scattered into new countries and these countries tried to build market economies and to unite with the world economy. Between 1945 – 1990 years the socialistic republics: 'Bosnia and Herzegovina', Croatia, Macedonia, Slovenia and 'Serbia and Montenegro' were covered by the name 'Socialistic Federative Republic of Yugoslavia' and since 1990 these countries, paying attention to their separate national income, inflation, employment, unemployment, investment, external debt, balance of payment and foreign trade couldn't show new developments.

It was experienced a transition period when the market economy transformed into planned economy. The long term ambitions of the transition period were the same as the economic reforms of the other countries. It was to establish a developing market economy which would continuously grow up and improve the standard of living. Determining the prices by the market forces, free foreign trade, convertibility of national currency and being open to new businesses played an important role in reassuring the degree of transition to market economy. Beside these, the property reforms were analyzed as another sign of transition. In this term, in Balkans and in the former republics of Yugoslavia, there were significant changes. For example: in most of the countries more than the half of the economic activities were performed by the private sector. Also, the socio-cultural influence of the transition period showed differences according to different countries.

Bearing in mind the existence of the ideal market economic system of EU, the official membership to EU wasn't possible for all the former republics of Yugoslavia, except for Slovenia. As a result of this it was discovered that there should be a strong cooperation among the Southeast European countries in order to get a stable economic development. Also, the best institutions to solve the problems of the area seems to be The Stability Pact.

